

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Cseporán Zsolt

**A MŰVÉSZETI ÉLET ALKOTMÁNYJOGI KERETEI
MAGYARORSZÁGON**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezetők:

Dr. habil. Kocsis Miklós egyetemi docens
Dr. Kucsera Tamás Gergely címzetes egyetemi tanár

Pécs 2017

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
I. A vizsgált téma bemutatása	4
II. Az értekezés hipotézisei	6
III. A kutatás módszere	8
IV. A téma elhatárolása és a művészeti jog alapjai	9
Első rész	
A művészet és a jog fundamentális metszéspontja	11
<i>Első fejezet: Érték és normativitás</i>	<i>12</i>
I. Az értékelméletről általában	12
II. Társadalmi norma mint érték	15
III. Az esztétikai érték	17
IV. Érték és értékelés	18
V. Normativitás mint a művészet és a jog sajátossága	19
VI. Művészet és emberi jogok	24
<i>Második fejezet: A művészet alapstruktúrái a jogrendszerben</i>	<i>28</i>
I. A művészet „hagyományos” helye az alapjogi rendszerben	28
II. A művészet szabadságának funkciója	29
III. A művészet közvetett alapjogi olvasata és a szerzői jog	30
IV. A művészet mint a személy önkifejeződése	35
V. A művészet szabadsága és a véleménynyilvánítás szabadságának különbsége	42
<i>Részkövetkeztetések</i>	<i>44</i>
Második rész	
A művészet jogi szabályozása és meghatározása	45
<i>Harmadik fejezet: A művészet alkotmányjogi szabályozásának modelljei</i>	<i>46</i>
I. A művészet szabadsága terminus meghatározása	46
II. A művészet tételes jogi hármass modellje	48
<i>Negyedik fejezet: A művészet szabadsága szabályozásának nemzetközi és külföldi trendjei</i>	<i>58</i>
I. A művészet egyetemes jogi védelmének fejlődése	58
II. A művészet alapjogi elismerésének európai íve	64
III. Nemzeti szabályozási tendenciák	67

<i>Ötödik fejezet: Művészet a magyar alkotmányjogban</i>	76
I. A művészet szabályozási modellje az Alaptörvényben	76
II. A művészet szabadsága az Alkotmánybíróság gyakorlatában	82
<i>Részkövetkeztetések</i>	89
Harmadik rész	
A művészet szabadságának dogmatikája	90
<i>Hatodik fejezet: A művészet szabadságának alanyai</i>	91
I. Az alapjogok funkciójáról	91
II. Az alapjogi jogalanyiség	92
III. A művészet szabadságának alanyi köre	94
<i>Hetedik fejezet: A művészet szabadságának tartalma</i>	104
I. Kiindulópont: a művészet szabadságának lényeges tartalma?	104
II. A szabad alkotófolyamat	105
III. A nyilvánosságra hozatal szabadsága	109
IV. Más művészi tevékenységének megítélése	115
V. A művészeti ágak eltérő alapjogi vonásai	120
<i>Nyolcadik fejezet: A művészet szabadságának korlátozása</i>	133
I. Exkurzus: alapjog-korlátozás, alapjogi kollízió és alapjogsértés	133
II. A művészet szabadsága korlátozásának alaptételei	137
III. A művészet szabadsága részjogosultságainak korlátozása	138
<i>Kilencedik fejezet: A művészeti élet szabadságának állami garanciarendszere</i>	145
I. Az állami garanciarendszer fundamentuma	145
II. Az állam szerepe a művészeti életben	146
III. A művészeti intézményekről	146
IV. A Magyar Művészeti Akadémia	149
V. A felsőoktatási intézmények	155
VI. A művészeti foglalkoztatás rendszere	166
<i>Részkövetkeztetések</i>	178
Következtetések	179
Summary	193
Irodalomjegyzék	196

BEVEZETÉS

I. A vizsgált téma bemutatása

1. Az értekezés témája a művészet és a jog metszéspontjának jól körülhatárolható területe – ami előrevetíti a kutatás exponálásának nehézségeit. Annyi minden „volt” már ugyanis a művészet. Megközelítették a filozófia eszközeivel, történelmi perspektívából, a vallás szemüvegén keresztül, a tudomány mércéjével – de megemlíthetők a kommunikációs, a szociológiai, a pszichológiai vagy akár közgazdasági kísérletek egyaránt. Ennek a ténynek kiemelkedő jelentősége van, mivel a művészet klasszikus példája azoknak a területeknek, amelyek elemzése egyetlen diszciplína módszereinek alkalmazásával lehetetlennek bizonyul. *A disszertáció keretében arra keresem a választ, hogy a jog szempontjából, az állam és az egyén viszonyában – fogalmi és gyakorlati szempontból – mit takar a „művészet”.*

2. A XXI. század második évtizedének derekán túllépve azt tapasztaljuk, hogy az állam szerepfelfogása ismét változásban van, különösen az egyének tömegével jelentkező (kultúra)fogyasztói igényeinek tükrében. Ez a folyamat áthatja valamennyi társadalmi alrendszert, így nem csupán a jog világát, hanem a művészeti életet is – ebből adódóan pedig kisugárzó hatásokat fejt ki a művészeti jog területére egyaránt. Megfigyelhető, hogy *az egységben kulturális jogokként felfogott oktatáshoz való jog, valamint a tudomány és a művészet szabadsága fokozatosan nagyobb szociális karaktert nyer, többdimenziós viszonyokat indukálva ezzel.* A művészetre szűkítve a tendenciát makroszinten ez legalább három aktor egymásra hatását, és így érdekkonfliktusát jelenti: egyrészt az állam mint a szabályalkotó, másrészt a művész mint az értékteremtő, harmadrészt pedig az igényeket megfogalmazó társadalom. A felsorolt rendszerek kapcsolata e hármas determináltságban szükségszerűen mellérendelt, viszont a kényszerű egység feldarabolásával ugyanez a probléma eltérő pozíciókat képez. Míg az állam és az alkotó között alá-fölérendeltségi viszony rajzolható fel, addig a művész társadalommal való kapcsolata megmarad a mellérendeltség szintjén. *Ennek a közösségi szempontból soktényezős szisztémának az első összefüggéseit kívánom bemutatni a jogtudomány eszközével: az állam és az alkotóművész viszonyának alakulását a kollektív igények alakulása tükrében.*

3. A megjelölt fogalmi keretben a közjog sajátos jellemvonása az elemzés minden mozzanatában érvényre jut. *Az alá-fölérendeltségi viszony adja az értekezés gerincét: kizárólag azoknak a jogviszonyoknak a hálózatát kívánom felrajzolni, ahol ez a tulajdonság kimutatható. Ez azt követeli meg, hogy az alkotmányjog keretrendszerében értelmezzem a művészetet. Ahogy azonban a társadalmi vonatkozásoknál, úgy az alkotmányjogon belül is eltérő modellek figyelhetők meg a művészet megragadásában. Ezek közül két megközelítés mentén mutatom be az állam művészettel összefüggő szabályozását: egyrészt az egyén szempontjából, mint a közhatalommal szembeni szabadságon, másrészt az állam szerepvállalásának mértékén keresztül. A két aspektus több ponton egymásnak ellentétes irányú igények összességéként nyilvánul meg, így az alkotmányjog legfőbb feladata, hogy megtalálja azt az egyensúlyi helyzetet, amely az érdekelt felek súrlódása csökkentésének optimalizálása mellett a társadalmi igényeket is kielégíti.*

4. Az alkotmányjogi értelmezés szerint a művészet alapjogi minőségben, azaz sajátos közjogi jogosultságként megfogalmazott norma. Emellett azonban az alkotmányban konstituált szabály értéktartalma több réteget is megfogalmaz. A művészet szabadsága kialakulását és normastruktúráját tekintve a gazdasági, szociális és kulturális jogok csoportjába tartozik, amely jogok az állam tevőleges magatartását is elvárják. *Végső soron tehát a kérdés az, hogy meddig a pontig terjed az egyén szabadsága, valamint azzal párhuzamosan a közhatalom tartózkodása, és mikortól, milyen területen fogalmazódik meg az állam aktív szerepvállalásának igénye – bármelyik érintett (egyéni vagy állami) részéről.*

5. Az állam erőteljes szabályozási törekvése mellett is megállapítható, hogy a művészeti életre és annak különösen alkotói szegmensére nem gyakorol döntő hatást. Ez a közhatalomnak a művészet társadalomban betöltött szerepével kapcsolatos felfogásának kérdését veti fel. *A művészet (alap)jogi vonatkozása a mai napig elsődlegesen nem kollektív igények kielégítését célozza, amelyhez az államnak is alapvető érdeke fűződik, hanem az egyén személyiségének alkotáson keresztül megnyilvánuló kibontakoztatását. A művészet individualista szemlélete a társadalmi normákkal összefüggésben szabadságként, azaz az egyén autonómiájaként jelenik meg. Ennek a szabadságnak a biztosítása pedig egyrészt nem olyan erőteljes, másrészt pedig egészen más jogi eszközöket kíván meg. A művészet XXI. századra erősödő szociális karaktere ellenére is a védendő érték az agresszív beavatkozástól való tartózkodással biztosítható. Ez kiegészítendő azzal, hogy az állam tényleges és aktív művészeti szerepvállalása – legyen az kreációs, döntési vagy direkt támogatásra irányuló kompetencia – mögött meghúzódó igény a*

művészet szabadságának kiteljesítése, vagyis a jogalanyok (művészek) tevékenységének kulturális és egzisztenciális garantálása. Ennek igazolására utalok a hazai művészeti jogalkotás tendenciájára, amely a szóban forgó közfeladatokat az államtól „kiszervezi”, létrehozva a művészet decentralizált igazgatási rendszerét.¹

6. A művészet szabadságának vizsgálata kiemelt jelentőségű az alkotóművészek, azaz az alapvető jog alanyai szempontjából. Alkotmányban elismert jogként a jogbiztonság szempontjából fontos az érvényesíthetőség ügye, amely a normatartalom konkretizálásán keresztül lehetséges. *A szóban forgó alapjog védelmi területe részszabadságainak dogmatikai alaposságú meghatározása a jogalkalmazói mechanizmusok hatékonyságát növelheti.* A művészeti szféra jogi oltalma nem kizárólag a művészet szabadságára, és nem kizárólag az alapjogi dimenzióra terjed ki. Ahhoz azonban, hogy az individuumot megillető védelmi háló „kifeszíthető” legyen, az egyes elemek, és így a művészet szabadsága funkciójának körülírása szükséges.

7. Az alkotmányjog politikai karakteréből² adódóan a művészet alaptörvényi szabályozása a kultúrpolitika aktuális irányait, megfogalmazott céljait és vallott értékeit is visszatükrözi. A művészet tételes jogi modelljének alkotmányjogi elemzése tehát rámutat azokra az állami intenciókra, amelyek a társadalmi igényekre próbálnak meg reagálni. *A művészet szabadságának konstituálása nem csupán szigorúan az állam és az egyén relációjában érvényesül, hanem az adott nemzet művészeti-kulturális fejlettségének fokáról is átfogó képet ad.* Ennek elemzése az egyéni jogvédelem mellett a jogrendszer szempontjából is releváns értékmérő.

II. Az értekezés hipotézisei

Első hipotézis: a művészeti életet mint társadalmi alrendszert – komplexitásából adódóan – az állam alkotmányos szinten három eltérő, de nem szükségszerűen egymást kizáró modellben szabályozhatja. Ezek az alternatív megoldások a művészet egyes aspektusaihoz igazodnak, így a művész mint individuum védelme, a művészeti élet kiteljesedésének biztosítása, valamint az

¹ Ld. Kocsis Miklós: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére – Műhelytanulmány. Budapest-Pécs, 2016. 16-18.

² Részletesen ld. Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2016. 18-19.

állam művészeti semlegessége mentén határozhatóak meg. Ez az alkotmányozói triász a normastruktúra és tartalom szintjén első esetben szabadságjogként, másodikban kulturális jogként, a harmadik dimenzióban pedig a közhatalomra vonatkozó jogállami tilalomként valósul meg.

Második hipotézis: az állam a művészet összetett jelentéstartalmára tekintettel hármias alapjogi „hálót” alakított ki, amellyel a művészek mint jogalanyok eltérő érdekeit részesíti sajátos védelemben. Ezek közül az érdekek közül az alkotmányozó a következő hármat ismerte el alapjogként is: egyrészt a művészi alkotófolyamat, másrészt annak produktuma, azaz az elkészült mű, harmadrészt az alkotás kommunikációs térbeni megjelenésének oltalmát. Valamennyi biztosíték közjogi jogosultságot keletkeztet az egyén számára, azonban azok normaterületei a művészeti élet eltérő szakaszára fókuszálnak.

Harmadik hipotézis: a művészet szabadsága alanyi körének meghatározásakor elválnak egymástól az alapjogi jogképesség és az alapjogi cselekvőképesség kategóriái. A művészet szabadságának emberi jogi jelleg önmagában az individuumban jelöli ki a lehetséges jogalanyok merítését, amelyet az alkotótevékenység emberi méltóságtól elválaszthatatlan tulajdonsága tovább erősít. Ez az alapjogi jogképesség kereteinek szűkítéséhez vezet, míg az alapjogi cselekvőképesség tekintetében a jogosultak differenciált csoportjait hozza létre.

Negyedik hipotézis: az alkotófolyamat és a mű nyilvánosságra hozásának szabadsága mellett alkotmányban rögzített jogosultság a más művészi munkássága megítélésének joga. Az állam művészeti semlegességének elvéből következik, hogy a művészeti érték megítélésében a közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs. Erre tekintettel az alkotmányozó a művészet meghatározásának jogát – és ezzel alapjog konkretizálását – a művészet „művelőinek” kizárólagos döntésére bízta. Az állam ezzel a megoldással nem csupán a jogállamiság elvének tett eleget, de közvetetten kiegészítette a művészet szabadságának tartalmát is.

Ötödik hipotézis: mivel a művészet szabadsága eltérő karakterű tartalmi elemekből áll, egységben való korlátozása értelmezhetetlen: az állami beavatkozás kizárólag az egyes részszabadságok esetében lehetséges. Az alapjog valamennyi alanyi jogi komponense eltérő funkcióval, és így alapjogi maggal rendelkezik. Ennek következtében mindegyik jogosultság

alkotmányos korlátozása egymástól eltérő standardok mentén valósulhat meg, így az állami beavatkozás terjedelme is részszabadságokként külön-külön vizsgálendő.

Hatodik hipotézis: felülvizsgálendő a művészet szabadságának és a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak a viszonya, és ebből adódóan előbbinek az elhelyezkedése az alapjogi rendszerben. Az alapjogelmélet a művészet szabadságát konzekvensen a véleménynyilvánítás szabadságából eredő, speciális kifejezési formaként definiálja. A korábbi hipotézisek azonban arra engednek következtetni, hogy bár a művészet szabadsága több aspektusban hasonlóságokat mutat a véleményszabadsággal, annak lényege és funkciója mégsem igazolja a fenti szakirodalmi álláspontot, és a szóban forgó alapjog lényege nem a véleményalapú felfogásra épül. Ennek következtében téves a művészet szabadságának fundamentumaként a véleménynyilvánításhoz való szabadságjogot megjelölni.

Hetedik hipotézis: a művészet szabadságának kulturális jogi karaktere az állam aktív szerepvállalását várja el, amely követelménynek való megfelelés sajátos közjogi infrastruktúra kialakításában és működtetésében nyilvánul meg. A művészet szabadságának minél teljesebb érvényesülése érdekében az állam a közjogi entitások speciális csoportját hozta létre, amelyeknek művészeti autonómiát biztosított. A közhatalom tehát a művészeti intézmények szisztematikus hálózatán keresztül látja el objektív intézményvédelmi kötelezettségét.

Értekezésemben – a hipotézisek igazolásán keresztül – arra vállalkozom, hogy a művészet alkotmányjogi dimenziójának elemeit alanyi szempontból rendszerezem, ezáltal kibontsam és elmélyítsem a témakör alapjogi aspektusainak viszonyait, tendenciáit és az állam szerepéhez kötődő összefüggéseit. Célom, hogy a művészet szabadsága komplex normájának konkretizálásával az egyéni alapjogvédelmi mechanizmus hatékonyságának növeléséhez, valamint az alapjog érvényesülését biztosító garanciarendszer optimalizálásához járuljak hozzá.

III. A kutatás módszere

Az értekezés tematikáját tekintve az állam- és jogtudományok körébe sorolandó, ebből adódóan a kutatás a társadalomtudományok csoportjában helyezhető el. Az elemzés során alapvetően két szemléletet követve fogalmaztam meg téziseimet. Egyrészt a művészet szabadságának mint az értekezés tárgyának *belső vizsgálatát*, amely az állam és az egyén relációját helyezi el a téma által meghatározott jogi normák körében. Másrészt a művészet jogon túli, *külső elemzését* –

arra keresve a választ, hogy a művészeti élet komplexitása – azaz individuális és társadalmi aspektusai – milyen törvényszerűségeket mutatnak az alkotmányjog területén.³ Ezek közül az előbbi szemléletmód rajzolódik ki hangsúlyosan, azonban az utóbbi olvasat nélkülözhetetlen eredményekkel járult hozzá a jogtudományi vizsgálódáshoz, megalapozva az interdiszciplináris értelmezés esetleges lehetőségét.

Az előzőekben rámutattam arra, hogy az állam- és jogtudományokon belül a kutatás alapvetően az alkotmányjog-tudomány eszközeivel operál. Az e körbe tartozó tudományos vizsgálati metódusok⁴ közül részben a *deskriptív*, döntően azonban az *elemző, a kritikai és a konstruktív módszereket* alkalmazom. Utóbbiak segítségével lehetővé válik a művészet szabadsága sajátosságainak, összefüggéseinek kimutatása, valamint megvilágíthatóak azok a körülmények, amelyek a hatályos rendelkezések alkalmazásakor problémát jelentenek. Ezeken túl csekély mértékben az *összehasonlító módszert* is beemelem a kutatás eredményeinek alátámasztására, így összességében megállapítható, hogy az értekezés valamennyi közjogi tudományos metodikai elemet felhasznál a témakör által megkívánt arányban. Az alkalmazott módszerek közül az *alapjogi dogmatikának* kiemelkedő jelentősége van a témakör problémáinak megértéséhez, az elemzés gondolat-fűzésének gerincét képezi mind az eredmények megalapozásakor, mind pedig azok összefüggéseinek rendszerezésekor.

A kutatás során folytonos viszonyítási pontot jelentő *alanyi szempontú megközelítés* keretet biztosított ahhoz, hogy az értekezés koherenciáját megtartva a művészet szabadságának kortárs értelmezését feltárja – hiánypótló támpontot szolgáltatva ezzel a jogalkalmazás számára.

IV. A téma elhatárolása és a művészeti jog alapjai

A művészeti életre vonatkozó normák alapvető jellemzője, hogy magukon viselik más jogágak ismertetőjegyeit, ugyanakkor megvan az a sajátosságuk, ami elhatárolja őket más jogterületektől.⁵

³ Vö. Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 49.

⁴ Vö. Petrétei: *Magyarország alkotmányjoga* I. 21-22.

⁵ Ádám szerint valamely jogi normacsoport akkor minősíthető jogágnak, ha egyrészt annak kereteit és tartalmi irányultságát lényeges közös alapelvek határozzák meg; másrészt a jogi normák szabályozási tárgyai jellegzetes közös vonásokat viselnek magukon; harmadrészt az általuk biztosított alanyi jogosultságokban és előírt kötelességekben más jogosultság- és kötelességcsoportoktól eltérő, közös tartalmi elemek találhatók; és végül a szabályozás módszerében sajátosan érvényesül a diszpozitivitás vagy a kógencia dominanciája. Vö. Ádám Antal: *Bölcsélet, vallás, egyházjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2007. 263-264.

Ez nem jelenti azt, hogy a művészeti jogról jogbölcseleti értelemben vett alapjogágként beszélhetünk, felfogható ellenben a jogágak⁶ rendszerében egyfajta horizontálisan „keresztülfekvő” területként. Ennek alapján a jogelmélet által használt másodlagos jogági definíciónak⁷ a szóban forgó joganyag megfelel, mivel elmondható róla, hogy több alapjogágból táplálkozik, és számos eltérő viszonytípust szabályoz.⁸ Az érintett joganyagról megállapítható, hogy egyaránt tartalmaz alkotmányjogi, közigazgatási jogi, büntető jogi, magánjogi (polgári és munkajogi) jellegű jogszabályokat is. *Azok a jogi rendelkezések sorolhatóak tehát a művészeti jog csoportjába, amelyek relevánsak a művészeti élet, mint társadalmi alrendszer működésére.*

A kutatás témájáról rögzíteni szükséges, hogy *a művészeti jog heterogén anyagából az értekezés kizárólag az alkotmányjogilag releváns normákat elemzi mint a művészet jogi szabályozásának legkevésbé vizsgált területét.*

⁶ Részletesen ld. Szilágyi: i. m. 365-369.

⁷ Visegrády Antal: Jog- és állambölcselet. Dialóg Camus Kiadó, Budapest-Pécs 2002. 89-90.

⁸ Vö. a felsőoktatási jog jellegével. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. Topbalaton Kiadó, Budapest 2011. 29-31.

ELSŐ RÉSZ

A MŰVÉSZET ÉS A JOG FUNDAMENTÁLIS METSZÉSPONTJA

Első fejezet

Érték és normativitás

A művészet és jog esszenciális kapcsolódási pontjának felkutatása elengedhetetlen lépés e két terület egymásra hatásának teljes körű elméleti megrajzolásához. Mindenekelőtt azt az alapvető közös szférát kell megjelölni, ahonnan a kutatás nem csupán elkezdhető, hanem amire az egész vizsgálat felfűzhető. Ez az elemi közös szint meglátásom szerint az értékek világában gyökerezik, mivel mind a művészet, mind pedig a jog értéken alapuló, értéket közvetítő és/vagy értékadó jelenség.

Ennek nyomán a(z érték)filozófia segítségével kísérlem meg feltérképezni a kutatás tárgyát, amelynek kiindulópontjaként az értékelméleti tételek szolgálnak.

I. Az értékelméletről általában

Az értékelés az ember szellemi aktivitásának, életvitelének, önfejlesztésének, sorsformálásának nélkülözhetetlen eszköze.⁹ Így az események „demokratikus” egyenlőségét áttörve, különbség tehető az egyes tapasztalt tények között – rangsorba állíthatóak: egyeseket előnyben részesítünk másokhoz képest, azaz értékelünk. Értékelésen valaminek a megítélését, előbbre helyezését (preferálását) értjük – azt, hogy a kérdés tárgyát különbnek tekintjük, mint hiányát vagy az ellenkezőjét. A pusztán tényeket megállapító, ún. ontológiai ítéletekkel szemben tehát élesen el kell különíteni az értékítéleteket. Értékelni – éppen mivel az értékelés az okozatos lét szempontjából való elvonatkoztatást jelent – nem csak létező dolgokat, tényeket, hanem nem létező, képzeletbeli tárgyakat, fogalmakat is lehet.¹⁰

1. Az eszmény

Az értékítélet az egyes tárgyak, teljesítmények, fogalmak és értékek közötti különbségtételben, illetve rangsorolásban nyilvánul meg. Ebből pedig egyenesen következik, hogy az értékelés tulajdonképpen összehasonlítást takar, azaz az értékelés lényege a fennálló viszonyrendszerben ragadható meg. Ennek a relációnak az egyik pólusán maga az értékelt tárgy helyezkedik el, a

⁹ Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris Kiadó, Budapest 1998. 25.

¹⁰ Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába. In Kornis Gyula (szerk.): Filozófiai Könyvtár. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, Budapest 1923. 282-283.

másik oldalán pedig a zsinórmértéket adó eszmény, az értékmérő. Voltaképpen tehát egy konkrét gondolatot, cselekvést, tárgyat, vagy akár alkotást valamely, a maga nemében tökéletes dologhoz, vagyis eszményhez viszonyítunk.¹¹ Végso soron minden értékelés valami ideált, eszményt tételez fel.¹² Ha pedig igaz mindaz, amit az értékelés általános feltételeiről a fentiekben leszögeztünk, akkor elmondható, hogy az értékelés mindig feltételez egy formai értékmérőt, az eszménynek a fogalmát, amelyet tartalmilag bár nem ismerünk, de mégis törekszünk elérni.¹³

Az értékmérők különbözősége szerint az értékek eltérő fajtáiról eshet szó. Minthogy pedig az értékmérők gyakran maguk is megítélhetőek egy másik értékmérő szempontjából, felmerülő kérdés: milyen viszonyban vannak az egyes értékfajok egymással?¹⁴

2. Az értékfajok és értékelési módok

Általánosságban megkülönböztethetők szubjektív, objektív, relatív és abszolút értékek. Szubjektív érték az, amely csak az értékelő alany szempontjából értékes. Ezzel szemben az objektív érték alanyra való tekintet nélkül általánosan érvényes. Relatív értéknek az minősül, amely csak bizonyos feltételek vagy korlátozások mellett jut érvényre, míg az abszolút értékek mindenütt, mindenkire, mindig és minden feltétel nélkül relevánsak.¹⁵

Megkülönböztethetők továbbá önálló és nem önálló értékelési módok, vagyis az utóbbi esetben olyanok, amelyek csak utalnak valamely értékelésre, de önmaguk nem jelentenek külön önálló értékelést. E csoportba tartozik a célszerű, a hasznos és tökéletes fogalma. A célszerűség nem jelent egyebet, mint adott célnak való megfelelést – tehát már eleve adva van valamilyen cél, ami a dolog értékmérője. Ehhez hasonlatos a hasznos fogalma, mivel itt is adott egy érték, amire tekintettel az értékelés tárgya előnyös, avagy káros. Végül a tökéletesség sem jelent önálló értékelést, mert az egy másik érték elképzelhető legmagasabb foka.¹⁶ Ezekkel ellentétben az önálló értékelési módok egyrészt egymástól lényegileg különböznek, másrészt nem lehet őket egymásra vagy más értékre visszavezetni.¹⁷

¹¹ Vö. Pierre Bourdieu: Die Regeln der Kunst – Genese und Struktur des literarischen Feldes (Übersetzt von Bernd Schwibs und Achim Russler). Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2001. 450-456.

¹² Ilyenek különösen a teljes igazság ideálja (ismeretérték), a teljes erkölcsiség ideálja (erkölcsi érték), vagy az eszményi szép ideálja (esztétikai érték). Ld. Nicolai Hartmann: Esztétika (ford.: Bonyhai Gábor). Magyar Helikon, Budapest 1977. 512.

¹³ Pauler Ákos: Művészetfilozófiai írások. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest 2002. 164.

¹⁴ Moór: i. m. 285.

¹⁵ Moór: i. m. 286-287.

¹⁶ Moór: i. m. 287-288.

¹⁷ Éppen ez utóbbi sajátosság okán nem lehet őket definiálni, más fogalmak segítségével körülírni – közvetlenül kell őket felismerni. Vö. Moór: i. m. 288.

3. Az önérték

Az önérték az az érték, amellyel valami önmagánál fogva rendelkezik és nem azért, mert valami nálánál értékesebb dolognak tényezője, alkatrésze vagy eszköze. Így tekintve az értéknek fokozatai vannak: legértékesebb az, ami önértékű s annál értékesebb valami, minél közvetlenebbül szolgálja valami módon az önértékű (abszolút értékű) dolgot.¹⁸ Ekként megállapítható, hogy nem létezhet relatív érték abszolút érték nélkül, mert ez esetben nem állna rendelkezésre olyan mozzanat, amelyhez viszonyítva a relatív értékű dolog relatív minőségű lenne.¹⁹

Semmi sem önértékű viszont csupán azért, mert valóság, mivel a valóságnak csak egy része értékes: a valóságos emberi gondolatok nem mind fejeznek ki igazságot, az emberi cselekedetek csak egy része erkölcsileg helyes, valamint az emberi alkotásoknak csupán töredéke rendelkezik a téma szempontjából releváns, azaz esztétikai értékkel.²⁰ Mindezt úgy is kifejezhetjük, hogy az értékesség független a valóságtól. Nem azért lesz valami igaz, jó vagy szép, mert létezik olyan valóság, amely igazságot, jóságot vagy szépséget mutat, hanem azért mondható valamely valóság igaznak, jónak és szépnek, mert az megfelel az igaz, a jó vagy a szép értékeszméinek. Az érték ezen kívül azért sem alapítható valóságra, mert köre tágabb, mint amennyit az utóbbi felölhet: értékkel rendelkezhet nem-valós, sőt akár irreális, a valósággal szembe álló dolog is.²¹ Az érték és valóság közötti viszony tehát nem abban áll, hogy az érték előfeltétele a valóság, hanem fordítva: az érték előfeltétele annak, hogy némely valóság értékes.

4. Érték és valóság

Az érték és a valóság két különböző síkon mozog: az érték *in se* nem létezik, hanem érvényes, öntörvényű, autonóm (más létből le nem vezethető) és a maga világában abszolút független a valóságtól, a megvalósítástól és az elismertetéstől. Ezzel szemben a valóság *in se* nem érték, csupán kívánja az értéket: törekszik rá, de tökéletesen megvalósítani nem képes.²² Mégsem lehet azt mondani, hogy a kettő idegen egymástól, ellenkezőleg: a legnagyobb mértékben

¹⁸ Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest 1999. 95.

¹⁹ Vö. Arisztotelész: Nikomakhoszi etika (ford.: Szabó Miklós). Budapest, Európa Könyvkiadó, Budapest 1997. 14.

²⁰ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 244.

²¹ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 128. és 245.

²² Sík Sándor: Esztétika. Szent István-Társulat, Budapest 1942. 444.

egymásra utaltak. Ha nem volna érték, akkor a valóság legmélyebb igénye válna értelmetlenné és a valóság csonka maradna. Ha pedig nem volna valóság, akkor az értéknek nem volna min megvalósulnia, így az érték – abszolút és autonóm volta mellett is – céltalan, és ennyiben értelmetlen lenne.²³

Összegezve, az értékvilág végső előfeltevés: preszuppozíciója magának a valóságnak. Más szóval az érték elemi ősfogalom, amely csak önmagából ismerhető meg. Az értékesség tehát valamely dolognak az a vonása, amelynek következtében az önmagánál fogva előbbre való más dolgoknál. Maga az érték pedig azonos azzal az értékeszmével, amelynek való kisebb-nagyobb fokú megfelelés teszi a dolognak valamely vonását előbbre valóvá.²⁴

II. Társadalmi norma mint érték

A társadalmi normák olyan magatartás-előírások, amelyek a lehetséges magatartások közül előírják a helyeset, a követendőt. A társadalmi normák egyidősek az emberi közösségekkel: társadalmi normák nélkül ugyanis nincs emberi társadalom.²⁵ A kezdetben meghatározó normatípus a szokás, az erkölcs és a vallás előírásai (normái) voltak, ezt követően pedig a jog, mint minőségileg új magatartás-szabályozó rendszer jelent meg.²⁶ Az egyes normák szerepüket más normákkal és egyéb társadalmi jelenségekkel együtt látják el, és ezért nem determinálják az egyértelműen az egyének magatartását.²⁷

1. Az értékfogalom és a normafogalom viszonya

Kétségtelen, hogy a norma normatív erejét az alapjául szolgáló értékből meríti: ott lehet csak normáról beszélni, ahol értékek állnak fenn.²⁸ Az érték annyiban szükséges a norma fogalmában, hogy a norma egyenesen az érték derivátumának tekinthető. Magát a normát is végső fogalommá teszi viszont annak speciális valóságra vonatkoztatottsága, amit levezetni sem az értékből, sem pedig a valóságból nem lehet.²⁹ Ennek oka, hogy a valóság (tényállás) a

²³ Uo.

²⁴ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 245-246.

²⁵ Szilágyi: i. m. 238.

²⁶ Idővel előre haladva – a differenciálódási folyamat eredményeként – számtalan további társadalmi norma alakult ki: illem, divat, szakmai-technikai, végül pedig politikai és szervezeti előírások. Visegrády: i. m. 65.

²⁷ Szilágyi: i. m. 238.

²⁸ Vö. Heinrich Rickert: A filozófia alapproblémái. Módszertan – ontológia – antropológia (ford.: Simon Ferenc). Európa Könyvkiadó, Budapest 1987. 217-218.

²⁹ Horváth Barna: Az erkölcsi norma természete. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő 2005. 48.

természet rendszerének eleme, de önmagában nem tárgya a sajátos normatív (jogi) megismerésnek, mivel egyáltalán nem normatív (jogi) jelenség. Ami az adott történésnek sajátos normatív értelmet ad, az nem ténylegessége és valósága, hanem egy norma, amely tartalmával reá vonatkozik, neki jogi jelentést kölcsönöz.³⁰

3. A jogi norma értéktöltete

A jog norma, s minden norma valamilyen követelményt, értéket fejez ki.³¹ A jogi norma tartalma értékességének ontológiai forrása nem a konkrét jogi norma tartalmában foglalt értékelésekben és értékpreferenciákban van, hanem a társadalmi lét gyakorlatának abban az összegezésében, amelynek az érték fontos mozzanata.³² A jogi norma tartalma a maga közvetlenségében értékítéletet fejez ki: meghatározott szituációban, helyzetben, tényállásban (hipotézis) tanúsítható magatartás negatív vagy pozitív értékelését (diszpozíció), amely negatív vagy pozitív minősítését egyrészt azzal jelzi, hogy a szóban forgó magatartást parancsolja, megengedi, illetve tiltja; másfelől azzal, hogy a megjelölt magatartáshoz milyen jogkövetkezményt (joghatást vagy szankciót) fűz. A jogi norma értéktartalmának ez a közvetlen megnyilvánulása azonban számtalan értékelés, illetve értékpreferencia sűrített eredménye.³³

Azért kell a (tárgyi) jogot jogfilozófiai szempontból értékhordozónak tekinteni, mert a jogalkotó a jogszabályok tartalmának meghatározásakor az általa előzetesen (el)ismert és tisztelni, megőrizni, követelni, érvényesíteni tartott értékeket emeli normatív rangra.³⁴ A jogi norma tartalmában előírt magatartás tehát mindenekelőtt annak az értékelésnek az eredménye, amely azt mérlegeli, hogy az adott szituációban, a kiválasztott magatartás a társadalmi reláció és tényállás olyan alakulását vonja-e maga után, amit a jogalkotó elérendőnek és kívánatosnak tart.³⁵ A (tétéles) jog konkrét követendő szabályokat állít fel, s ekként célokat tűz ki az emberi cselekvés számára. Ha pedig a célok körét vizsgáljuk, azokhoz minden esetben kapcsolódik valamilyen eszköz is: a cél megvalósítandónak elképzelt okozat, míg az eszköz a cél szempontjából értékes ok.³⁶ Így az érték (az „értékes” okot jelentő eszköz formájában) megelőzi

³⁰ Ld. Hans Kelsen: *Tiszta Jogtan* (ford.: Bibó István). Rejtjel Kiadó, Budapest 2001. 3.

³¹ Moór: i. m. 289.

³² Peschka Vilmos: *A jogszabályok elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. 162.

³³ Peschka: *A jogszabályok elmélete*. 163.

³⁴ Vö. Ádám: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. 31.

³⁵ Peschka: *A jogszabályok elmélete*. 163.

³⁶ Nota bene: eszköz és cél viszonya lényegesen különbözik az ok-okozati relációtól. Vö. Moór: i. m. 19.

a jogi norma funkcióját,³⁷ a célt (okozat), ezért az érték fogalma előfeltevése a jog fogalmának³⁸ – ettől még az érték az lesz, amit a normaalkotó vall (értékesnek tart), és nem az, ami eleve adva volna, létezne, mint a „valóság preszuppozíciója”.

III. Az esztétikai érték

1. Az esztétika eszménye

Az esztétikai értékelés – akár az etikai – bizonyos eszmény megalkotására vezet, amely kritikailag megszerkesztve, mint helyes ideál, módszeresen kifejthető. Az eszményileg tökéletes műalkotást azonban csak az eszményileg tökéletes művész hozhatná létre. A tökéletes műalkotás létrehozására viszont az ember nem képes, így az csupán irányító eszme.³⁹ Az ízlés legmagasabb mintája, ősképe ugyanis puszta eszme, amelyet mindenkinek önmagában kell előhozni.⁴⁰ Az eszme tulajdonképpen észfogalmat jelent, amíg valamely lénynek mint egy eszmével adekvátnak a megjelenését ideálnak nevezzük. Helyesebb ezért az ízlés ősképét a *szépség* ideáljának hívni: olyan ideálnak, amelyet, ha birtokában nem is vagyunk, mégis igyekszünk önmagunkban létrehozni.⁴¹

Az esztétikai „értékesség” fogalma tehát felteszi, hogy „tökéletesen szép” dolog akár az ideális, akár a reális lét valamely formájában „létezik”, mert esztétikailag értékelni annyit tesz, mint e teljes szépség valamely vonására ráismerni az értékelt tárgyban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ember – korlátolt élményeinek foszlányai alapján – meg is tudja ragadni s vissza is tudja alkotásaival adni a tökéletes szépség e fogalmát: ennek az „ős-szépségnek” csupán egy-egy sugarát fedezi fel a művész s tudja alkotásában megőrizni.⁴²

³⁷ A jogi norma rendeltetésének akkor tud eleget tenni, ha meghatározott emberi magatartásokat megvalósítandónak ír elő – ennek megfelelően a jogi norma célja kettős. Egyrészt közvetlen célja, hogy a meghatározott magatartások létrejöhessenek, vagy ne jöhessenek létre; másrészt a jogi norma saját gyakorlati célkitűzése mások magatartásának befolyásolása, mégpedig annak érdekében, hogy a kauzális kapcsolatok közvetlen és közvetett eredményét, következményét bizonyos feltételek mesterséges előállításával előidézze. Vö. Drinóczi Tímea – Petrétei József: *Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2004.* 39.

³⁸ Moór: i. m. 20.

³⁹ Pauler: *Bevezetés a filozófiába.* 137.

⁴⁰ A felvetés összetettségéhez: az erkölcsi heteronómia szerint viszont az egyén erkölcsi választásait rajta kívül álló körülmények határozzák meg. Kérdés tehát, hogy az esztétikai értéknél az ítélőerő az egyénből fakad, vagy azt a társadalom (hagyományok, elvárások, dogmák stb. révén) determinálja. Továbbfűzve felmerül a *sensus communis* (common sense) problematikája: vajon honnan származik a józanész és a jó ízlés?

⁴¹ Immanuel Kant: *Az ítélőerő kritikája* (ford.: Papp Zoltán). Osiris Kiadó / Gond-Cura Alapítvány, Budapest 2003. 143.

⁴² Pauler: *Bevezetés a filozófiába.* 129.

2. Az esztétikai alkotás: a természeti és az esztétikai szép

Az esztétika ontológiai alapvetéséből kiemelendő az a tény, hogy az „esztétikus” jelző mindig emberi alkotást takar – vagy legalábbis olyan tárgyat, amelyet úgy tekinthetünk, mintha emberi alkotás volna.⁴³ Ennek látszólag ellentmond az a körülmény, hogy a természeti (nem emberalkotta) tárgyakat is szépnek mondjuk. Valójában azonban másképp fest a helyzet: ha természeti tárgyat – például valamely állatot, tájat, növényt – esztétikai szempontból nézünk, öntudatlanul is úgy értékeljük, mintha az művészi alkotás volna.⁴⁴ A művészi alkotás viszont nem azért szép, mert a természetet utánozza, hanem a természet szép azért, mert adott műalkotás mintájára fogható fel.⁴⁵

Ez tehát máris kirekeszti az esztétikából a természeti szépet. Már annál fogva is, hogy a művészeti szép magasabb rendű, mint a természeti szép, ugyanis az előbbi az emberi szellemből született és újjászületett szépség – s amennyivel a szellem és termékei magasabb rendűek, mint a természet és jelenségei, annyival magasabb rendű a művészi szép is a természeti szépnél.⁴⁶

IV. Érték és értékelés

Az értékelés az esztétikában (is) tapasztalati tény, ugyanis nincs befogadás értékelés nélkül. Az esztétikai érték objektív és abszolút, azonban az esztétikai ítélet mégis relatív.⁴⁷ Ez adja az esztétikai értékítélet paradoxonát: a műalkotás objektív, de az értékelő egyénisége szubjektív adottság.⁴⁸

Az értékítélet tehát nem más, mint pozitív vagy negatív viszony állítása a magatartás vagy tény és ama norma között, amelynek létezését azt ítéletet alkotó feltételezi. Az értékítélet így egy norma, egy „legyen” meglétét feltételezi. Következésképpen az értékítélet jelentése

⁴³ Vö. Kucsera Tamás Gergely: A művészet és a művészetelmélet kapcsolatának elméleti és gyakorlati kérdései, lehetőségei a XXI. században. In: Cseporán Zsolt (szerk.): Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. Fundamenta Profunda 1. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest 2016. 21-27.

⁴⁴ Azaz mintha benne valamilyen szellemi vagy érzelmi tartalom fejeződne ki: bánat, öröm stb.

⁴⁵ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 124-125.

⁴⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Esztétika – Rövidített változat (ford.: Tandori Dezső). Gondolat Kiadó, Budapest 1979. 5.

⁴⁷ Petrétői álláspontja szerint önmagában nincs objektív és abszolút érték. Az érték, hasonlóan a normákhoz, az emberi társadalom termékei: nem öröktől fogva léteznek, ezért változtathatók és változnak is. A társadalomban megegyezésre kell jutni, hogy mit fogad el a többség értéknek. Ez mindig az adott társadalom állapotát is tükrözi, ezért változik társadalmanként (és persze történelmi korszakokként is), hogy mi érték, és mi nem az. Ha léteznének örök értékek és normák, akkor ezeket csak felismerni kellene, de nem változnának, mindig adottak volnának.

⁴⁸ Sík: i. m. 448.

annak az állításnak a jelentésétől függ, hogy egy norma „létezik”.⁴⁹ Ez pedig felteszi a kérdést: rendelkeznek-e az értékek önálló normatív erővel vagy sem?

V. Normativitás mint a művészet és a jog sajátossága

Az értékek követelményeket támasztanak az emberrel szemben. Éppen ez a normák, parancsok, imperatívuszok értelme: akarnak valamit, parancsolnak, követelnek, tiltanak, elvárást támasztanak.⁵⁰ Ennek okán mind a jog, mind pedig a művészet normatív sajátosságú fogalom, mivel az értékek világa szolgál mindkettő alapjául. Minden értékelés pedig a normaalkotás csíráját rejt magában.⁵¹

A társadalmi normák, valamint az eszmények, eszmék és ideológiák a magatartás-befolyásolás⁵² egyik legfontosabb mechanizmusai. Ahol a következmények feltétlenül és egyértelműen bekövetkeznek, ott normáról nem is lehet beszélni.⁵³ A társadalmi normákhoz szorosan kapcsolódik a normativitás fogalma. Ezen belül azonban különbség tehető a tág, illetve a szűk értelemben vett normativitáson: előbbi valamennyi *Sollen*, azaz „legyen/kell” típusú előírásra vonatkozik, míg utóbbi csupán a zárt normastruktúrára, amely pontosan meghatározza, hogy milyen feltételek között, kinek mit kell tennie.⁵⁴

1. Kauzalitás és normativitás

A természeti események között kauzális (okozati) kapcsolatok állnak fenn – a természettudomány ezeket vizsgálja. A normatív tételek azonban nem kauzális érvekkel kapcsolják össze az eseményeket. Ez a kanti elképzelés, a „van” és a kell” (*Sein* és *Sollen*) szembeállításának kelsen-i értelmezése. A normatív (jogi) jelenségek nem a *Sein* kauzális kapcsolatokkal átszőtt világához, hanem a *Sollen* szférájához tartoznak – így mivel nem

⁴⁹ Hans Kelsen: Értékkitételek a jogtudományban. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia – Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből. Szent István Társulat, Budapest 2008. 211.

⁵⁰ Nicolai Hartmann: Az erkölcsi követelmények lényegéről. In: Lételméleti vizsgálódások. (ford.: Redl Károly). Gondolat Kiadó, Budapest 1972. 533.

⁵¹ Pauler: Művészetfilozófiai írások. 254.

⁵² A magatartás-befolyásolásról részletesen ld. Bódig Máttyás: A normativitás és a jog sajátos normativitása. In: S. Nagy Katalin – Orbán Annamária (szerk.): Érték és normák – Interdiszciplináris megközelítésben. Gondolat Kiadó, Budapest 2008. 24-48.

⁵³ Szilágyi: i. m. 238.

⁵⁴ Szilágyi: i. m. 240.

láthatóak, nem tapinthatóak, és csak a jelenségeket elgondoló vagy kifejezésre juttató egyén számára léteznek, nem ragadhatóak meg tények összefüggéseként.⁵⁵

Itt azonban nem csak a tények és jelentések szférájának szembeállításáról van szó. Amikor a természettudomány a tények között kapcsolatokat tár fel, kauzális viszonyra mutat rá, amelyeket hipotetikus ítéletek („ha A, akkor B” szerkezetű tételek) rögzítenek. A *Sollen* szférában ezek a hipotetikus ítéletek azonban beszámítás (Zurechnung), hozzárendelés útján fejeződnek ki, mivel megjelenik bennük a legyen tétel: „ha A van, legyen B”.⁵⁶

2. Jogi norma

A jog normativitása annyit tesz, hogy a jog szisztematikus módon befolyásolja az emberek magatartásait, még hozzá normatív vezetés révén. Vagyis a jog normatív igényeket támaszt, amelyek bizonyos feltételek teljesülése esetén sikeresek is lehetnek.⁵⁷ Emellett a jogot az teszi specifikussá, hogy nem csupán normatív, de *intézményesült* is: a jogi indokokat nem pusztán tudatosan teremtik, hanem intézményes keretek között adminisztrálják is: a jogi normákat specializált intézmények hozzák létre, és egyaránt intézmények gondoskodnak az érvényesülésükről.⁵⁸

A kérdés csupán az, hogy támaszt-e a jog olyan normatív igényeket, amelyeket csak egészen különös pozícióból lehet sikeresen megfogalmazni. Meg kell keresni a jog leginkább karakterisztikus normatív igényeit, azaz azokat, amelyek legerőteljesebben befolyásolják a címzett magatartását. Ez kézenfekvően akkor jelenik meg, ha a címzettet egyoldalúan kötelezik valamire. Ekkor vetődik fel ugyanis legkomolyabban a kérdés: mi hatalmazza fel a jogot arra, hogy normatív iránymutatást adjanak? Ebből következik, hogy a jog akkor mutatja meg igazi gyakorlati súlyát, ha autoritásként nyilvánul meg.⁵⁹

Megállapítható, hogy a jog normativitása a benne foglalt kötelezettségben és a jog autoritásában nyilvánul meg. Az előbbi közvetlenül adódik a *Sollen* struktúrájából, míg az utóbbi a normában a jövőre nézve meghatározott zsinórmértéket legitimizálja.

⁵⁵ Bódig Mátyás: A kelsen normativizmus szemléleti alapja. In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): Hans Kelsen jogtudománya – Tanulmányok Hans Kelsenről. Gondolat Kiadó, 2007. 197.

⁵⁶ Kelsen: Tiszta Jogtan. 12.

⁵⁷ Bódig: A normativitás és a jog sajátos normativitása. 38.

⁵⁸ Bódig: A normativitás és a jog sajátos normativitása. 39.

⁵⁹ Bódig: A normativitás és a jog sajátos normativitása. 40.

3. Esztétikai norma

Az esztétikában a normának eszmények felelnek meg – azaz olyan szabályok, amelyek az esztétikum megvalósításához szükséges magatartást írják elő. Az esztétikai normáknak azonban bizonyos fokú sajátosságot ad az a körülmény, hogy az esztétikai tevékenység, azaz a mű megalkotása nem szabályozható oly mértékben, mint más emberi cselekvés.⁶⁰ Így az esztétikai norma a normaelmélet legösszetettebb problémája.

3.1. Az esztétikai norma az abszolút normák összefüggésében

Az esztétikai norma megragadásához a kiindulópont az abszolút normák⁶¹ – ti. a logikai igaz,⁶² az erkölcsi jó és az esztétikai szép –, azaz eszmények összefüggésének vizsgálatában rejlik. Az abszolút normák összefüggése nem merő teoretikus konstrukció: valamennyi ember lelkében szilárd meggyőződéssel él az a tudat, hogy az igaznak, a jónak és a szépnek követelményei nem lehetnek merőben ellentétesek egymással.⁶³ Az izolált szférák elemzésével, azok tisztasága könnyedén megőrizhető. De ha az izolációktól tekintetünket az egységes *valóságra* fordítjuk, akkor az tapasztalható, hogy *az értékes valóság mindhárom értékszférát mindig megérinti.*⁶⁴

Mindebből a normatív szféra tekintetében annyi konstatálható, hogy valamennyi abszolút normának sajátos *centrális szerepe* van a másik kettővel szemben, ami összefüggésüknek a legjellemzőbb megnyilvánulása. A *logikai norma központi jelentősége* abban jelölhető meg, hogy *az érvényességet, tehát az objektivitást* a normatív szféra egész területén csakis a logikai norma garantálja.⁶⁵ Az *erkölcsi norma lényegi szerepének* keresésekor abból kell kiindulni, hogy minden megvalósítás, az értékekhez köthető akarati tevékenység egyúttal erkölcsi cselekedet is. Azzal együtt, hogy az erkölcsi normák jelenleg kevésbé alkalmasak a társadalmi viszonyok alakítására, a logikai és az esztétikai értékhez képest normatívabbnak mondhatóak, mivel a logikai és esztétikai érték azzal megegyező akarat nélkül is megvalósulhat, az erkölcsi érték azonban soha. Ebből következik, hogy ha a logikai és

⁶⁰ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 137.

⁶¹ Abszolút norma alatt nem öröktől valót értek, mivel a normák emberi alkotás termékei, még akkor is, ha ez nem mindig tudatosan zajlik. Ebből adódóan történetiségük is van, vagyis az abszolút jellegük nem igazolható.

⁶² A teljesség igénye nélkül megjegyzem, hogy az igaz abszolút normája egyes felfogások szerint nem csupán a logika eszménye.

⁶³ Ez a meggyőződés az, amely az abszolút normák egymásra való visszavezetése kísérletének alapja. Ld. Horváth: i. m. 175.

⁶⁴ Horváth: i. m. 176.

⁶⁵ A normák érvényessége, objektivitása a logikai szféra médiumtüneménye. Bartók György: A philosophia lényege. Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Francisco-Josephinae. Sectio Philosophica, Szeged 1924. 112.

esztétikai érték mégis tudatos akarattal kapcsolható össze és ezzel normává lesz, elkerülhetetlenül erkölcsi jellegűvé is válik.⁶⁶ A saját normarendszerébe való bekapcsolásra, a logikai és esztétikai normák „delegálására” és ezzel *a kategorikus normativitás (azaz a kötelesség)* kölcsönzésére tehát csakis az erkölcsi norma képes – és ebben rejlik centrális szerepe.⁶⁷

A „szép” a normatív szféra csodája, mert egyedül a szép jelent az értékek világában befejezett, lezárt, tökéletes világot: *értékvalóságot*.⁶⁸ Ha a logikai norma az objektivitást, az erkölcsi norma pedig a kategorikus normativitást sugározza ki centrumából, akkor az esztétikai norma centruma az abszolút normaszféra értékvalósága, amely az *egész szférán*, mint szépség ömlik szét.⁶⁹ Ezt legszemléletesebben talán Horváth Barna fejezte ki, amikor is azt írta: ha az Igaz és a Jó az ember *kálváriája*, akkor a Szép az ember *diadala*.⁷⁰

3.2. A zseni művészete

Végső soron a zseni⁷¹ tehetsége (emberi alkotóképesség) az, ami a művészetnek szabályt ad. Minden művészet előfeltételez szabályokat, amelyek nélkülözhetetlen alapot jelentenek ahhoz, hogy művészetinek nevezendő alkotás lehetségesként jeleníttessék meg.⁷² Az esztétika fogalma azonban nem engedi meg, hogy az alkotás szépségéről szóló ítélet olyan szabályból vezettessék le, amelynek egy *fogalom* a meghatározó alapja. Az esztétika ennél fogva nem is tudja meghatározni azt a szabályt, amely szerint alkotását létre kell hozni. De mivel előzetes szabály híján egy alkotás mégsem nevezhető sohasem művészinek, ezért a szubjektumbeli természetnek kell szabályt adnia a művészetnek: mégpedig a szubjektum képességeinek hangoltsága által⁷³ – vagyis az esztétika csak a zseni alkotása révén lehetséges.⁷⁴

Ez az esztétikai norma legnagyobb kérdése: a szabály feltétlen érvényességét, objektivitását hogyan lehet összeegyeztetni a zseni korlátlan szabadságával (más tartalommal: szuverenitásával)? Jobban szemügyre véve a problémát, megállapítható, hogy a zseni

⁶⁶ Horváth: i. m. 177.

⁶⁷ Horváth: i. m. 179.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Horváth: i. m. 180.

⁷⁰ Horváth: i. m. 179.

⁷¹ A zseni szó a „genius”-ból származik, amelyen azt a sajátságos, az embert születésétől fogva óvó és vezérlő szellemet értjük, amelynek sugallatából az eredeti eszmék keletkeznek. Vö. Kant: i. m. 223-224.

⁷² Kant: i. m. 223.

⁷³ A teljesség igénye végett utalok arra a kettős meghatározottságra, amely szerint az individualitás a kollektívumban ismer magára: úgy, hogy beleszületik egy hagyományba, elsajátítja azt, majd átformálja. Álláspontom szerint ez azonban közvetve érvényesül, így a téma szempontjából mélyebben nem érintem.

⁷⁴ Uo.

szabadsága nem veszélyezteti az abszolút esztétikai normát. Ennek indoka az a sajátosság, hogy a zseni természetként hat: a megalkotott műből az őseredeti valóságszerűség sugárzik, akár a természetből – még ha a szép dolog más fenomenológiai síkban mozog is.⁷⁵ Éppen ezért helyes az a feltevés, hogy az individualitás korántsem esik egybe a szuverenitással, sőt jól összefér az objektivitással. A zseni lényeges individuum, de ez az individuális zsenialitás a zseni személyében az, ami objektíve áll szemben a zseni szubjektivitásával.⁷⁶

Ennek az öntörvényű valóságnak, ennek a befejezett világnak, „új természetnek” megteremtése a *zseni individualitásának funkciója*: a zseni az esztétikai síkon szuverén, de csakis a zseni.⁷⁷

3.4. Az esztétikai és az erkölcsi norma közti különbség

Az erkölcsi norma általános norma, mert lényegileg valamennyi egyéntől ugyanazt követeli. Az esztétikai normánál ez ki van zárva, mivel empirikus tartalmának szükségképpen változása magának a norma törvényfogalmának lényeges, konstitutív eleme – az erkölcsi norma empirikus tartalmának változása azonban nem a norma fogalom függvénye, hanem a *valóság* változásának következménye, s ezért nem lényeges, hanem esetleges elem.⁷⁸

A fenti elemzés során a művészet és a jog lényegi kapcsolódási pontjaként az értéket jelöltem meg, abból a megfontolásból kiindulva, hogy mind a művészet, mind a jog tulajdonképpen értéken alapul, értéket közvetít és/vagy értéket ad. Ennek igazolásaként arra a felismerésre jutottam, hogy az érték, illetve az értékelés fogalompár a preferálás következtében önmagában hordozza a normaalkotás kezdeti elemeit, így létjogosultsága van az esztétikai, valamint a társadalmi (jogi) normák összevetésének.⁷⁹ A két ismérvet összekötő kulcsfogalom a jogi kodifikáció és a művészi kanonizáció hasonlósága: mindkét esetben társadalmi (politikai) intézmények hoznak értékítéletet, és alkotnak ezáltal normát.⁸⁰

⁷⁵ Horváth: i. m. 173.

⁷⁶ Horváth: i. m. 174.

⁷⁷ Horváth: i. m. 173.

⁷⁸ Horváth: i. m. 174.

⁷⁹ A kérdés összetettségét igazolja, hogy a jogi és a művészi érték nemcsak a neokantiánus módszertisztaság aspektusából vethető össze, hanem például szociologizáló aspektusból is: milyen közösségekben (társadalmi és szakmai interakciókban) formálódnak, hogyan keletkeznek és módosulnak az értékek. Példaként ld. Somló Bódog: *Értékfilozófiai írások*. Pro Philosophia, Kolozsvár 1999

⁸⁰ Ld. Jan Assman: *Das Kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in früher Hochkulturen*. C. H. Beck Verlag, München 1992

Álláspontom szerint a művészet és jog elemi kapcsolódási pontjaként meghatározott értékszféra olyan filozófiai fundamentumot jelent, amely megalapozza e két fogalomnak a valóságban továbbfűzését, különösen a nyelvi-gondolati objektívációk társadalmi (jogi) szintjén.

VI. Művészet és emberi jogok

A művészet és jog relációjának elemzésében megkerülhetetlen a tárgykör alanyi oldalának teoretikus vizsgálata. Mivel a művészet jelenleg is egyik legfontosabb kérdése maga az alkotói „státusz” megragadása, lényegesnek tartom, hogy a mindenkori művész kategóriájára filozófiai értelemben megalapozott, és jogilag is helytálló képet adjak.

1. Az esztétika alanyi oldala feltárásának igénye

Az esztétika alanyi részének relevanciája nem csupán gyakorlati praktikum, hanem filozófiai értelemben is kibontott, alapvető eleme a szép művészeti struktúrájának. Ennek oka az esztétika *differentia specificájában* rejlik, amennyiben a tárgykör alapfogalma kizárólag az individuum oldaláról ragadható meg. Ez alapján jelenlévő igény a művészet alanyi szempontú vizsgálata is, amely leginkább a kanti filozófiában gyökerezik.

Ahogy már az előbbi fejezetben utaltam rá: a zseni tehetsége az, ami a művészetnek a szabályt adja. Mivel pedig maga *a tehetség, mint a művész veleszületett produktív képessége*, a természethez tartozik, ezért úgy is lehetne fogalmazni, hogy a zseni az a született elméleti diszpozíció, amely által a természetnek a szabályt adja.⁸¹ Az esztétika vonatkozásában ez úgy jelenik meg, hogy a szubjektumbeli természetnek kell a szabályt adnia a művészetnek: mégpedig a szubjektum képességeinek hangoltsága által – vagyis *az esztétika csak a zseni alkotása révén lehetséges*.⁸²

A zseni az az intelligencia, amely *teremteni* képes: egy teljesen lezárt, önálló, új természetnek, a műalkotásoknak megteremtésére konstruktív erővel rendelkezik. Ennek az öntörvényű valóságnak, ennek a befejezett világnak, „új természetnek” létrehozása a *zseni individualitásának funkciója*.⁸³

⁸¹ Kant: i. m. 222.

⁸² Kant: i. m. 223.

⁸³ Horváth: i. m. 173.

2. A művészet és jog alanyi oldalú vizsgálatának alapja

A művészet és jog kapcsolatának elemzésekor, az alanyi oldalban rejlő módszertani iránytű indokolása kapcsán két érvet lehet felhozni. Az első, praktikus gyakorlati ok a művészet jogi megjelenésére utal. Ennek értelmében az a következtetés vonható le, hogy a modern államok jogrendszerei a művészetet jogosulti oldalról szabályozzák. Ilyen normák tipikusan az alapjogi és szerzői jogi terminusok, amelyek egyrészt az alkotó, másrészt a művészi tevékenység és a művész közötti viszonyt helyezik jogi oltalom alá. Így tulajdonképpen a művészet jogi szabályozása körében az alanyi oldaltól eltérő vagy azt kirekesztő elemzés nem is lehetséges.

A teoretikus érvek a művészet és jog elemi kapcsolatának ama megnyilvánulására mutatnak, hogy mindkét jelenség egy, az ember által kifejtett tevékenység eredménye. Ez a megállapítás két következményt tartalmaz: egyrészt mind a művészetnek, mind pedig a jognak *sine qua non* eleme az ember; másrészt mindkét jelenség egy természetidegen, mesterséges része a társadalmi létnek.

Ezt a filozófiai helyzetet Mumford meglátása világítja meg legjobban: „Mind a művészet, mind a technika az ember alkotó képességének megnyilvánulása.”⁸⁴ Ezek alapján, álláspontom szerint a művészet az emberi alkotó képesség *szubjektív oldalát* fedi le, mivel célja a szépség megragadása, ami bár tulajdonságából adódóan egy magasabb rendű jelenség, mégsem lehet objektíve megadni mibenlétét – csupán a befogadó saját szemszögén keresztül kaphat választ arra: mi a szép?⁸⁵ A tudomány ezzel ellentétben az emberi alkotó képesség *objektív oldalát* képezi: „A technika főleg abból a szükségletből ered, hogy az élet külső adottságait kezeljük és magunknak alárendeljük a természet erőt.”⁸⁶ Ez ahhoz a szembeállításához vezet, amely művészet és technika/tudomány (mesterségbeli tudás), „szépség” és „hasznosság” között alakult ki a XIX-XX. századra.⁸⁷

Jelen esetben ez az ellentét nem hogy még élesebbé válik, hanem ellenkezőleg: témánk szempontjából a művészet és a jog, mint az emberi alkotóképesség két pólusa egymás mellett foglal helyet. A továbbiakban ezt igyekszem alátámasztani, külön a művészet és külön a jog oldaláról.

⁸⁴ Lewis Mumford: *Kunst und Technik*. Stuttgart 1957.41. Idézi: Aradi Nóra – Fukász György: *Technika és művészet*. Gondolat Kiadó, Budapest 1974. 51.

⁸⁵ Vö. Cseporán Zsolt *A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon*. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013. 46.

⁸⁶ Mumford: i. m. 41.

⁸⁷ *A művészet és a technika/tudomány kapcsolatáról* ld. Cseporán Zsolt: *A művészet szabadsága a képzőművészetben*. Jogtudományi Közlöny 2014. 7-8. sz. 353-362.

2.1. A művészet releváns karaktere

A művészet körében létrejövő produktumok, alkotások a természetben eredetileg és ontológiai valójukban fel nem lelhető jelenségek. Ebből adódik, hogy a műalkotások legmeghatározóbb sajátja, hogy nem természeti kauzalitáson alapuló tények eredményeként jönnek létre, hanem minden esetben kizárólag *emberi tevékenység következtében*.⁸⁸

Az esztétika ontológiai alapvetéséből kiemelendő az a tény, hogy „esztétikus” jelző mindig emberi alkotást takar – vagy legalábbis olyan tárgyat, amelyet úgy tekinthetünk, mintha emberi alkotás volna. Ehhez képest a természeti (nem ember-alkotta) tárgyakat is szépnek mondjuk. Valójában azonban – Pauler és közvetve Hegel⁸⁹ szerint – másképp fest a helyzet: ha természeti tárgyat esztétikai szempontból nézünk, öntudatlanul is úgy értékeljük, mintha az művészi alkotás volna. A művészi alkotás viszont nem azért szép, mert a természetet utánozza, hanem a természet szép azért, mert műalkotás mintájára fogható fel.⁹⁰

Ez tehát máris *kirekeszti az esztétikából a természeti szépet*: a szép dologból ugyanaz az őseredeti valóságyszerűség sugárzik, ami a természetből, bár a szép dolog más fenomenológiai síkba esik, mint a természet.⁹¹

2.2. A jog „mesterséges” jellege

A jog mesterséges jellegének igazolása abban a sajátosságban rejlik, hogy a norma kizárólag a valóságból nem levezethető.⁹² Ennek oka, hogy a valóság (tényállás) a természet rendszerének eleme, de önmagában nem tárgya a sajátos jogi megismerésnek, mivel egyáltalán nem normatív, azaz jogi jelenség.⁹³ Ami az adott történésnek sajátos normatív értelmet ad, az nem ténylegessége és valósága, hanem egy norma, amely tartalmával reá vonatkozik, neki jogi jelentést kölcsönöz. A norma tehát értelmezési sémaként szerepel.⁹⁴

⁸⁸ Vö. Hegel: i. m. 17.

⁸⁹ Ld. Hegel: i. m. 5-6.

⁹⁰ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 124-125.

⁹¹ Horváth: i. m. 173.

⁹² Vö. Horváth: i. m. 48.

⁹³ Ezzel ellentétben utalnom kell a szokásjogra mint kötelező normára, aminek jelentése legalább kétféleképpen érthető: egyrészt akként, hogy a korábban létező, nem jogi szokás válik joggá; másrészt pedig akként, hogy valamilyen norma a jogalkalmazó szervek tevékenységének szokásossá válása révén válik joggá. Ld. Szilágyi: i. m. 264.

⁹⁴ Kelsen: Tiszta Jogtan. 3.

Összegezve: mind a művészet, mind a jog a „természeti valóságtól” elvált, „mesterséges” jelenségek, amelyek vizsgálata az emberi alkotói tényező szempontjának alkalmazása nélkül nem teljes, sőt hamis eredményekre vezetne. A jog és az esztétikum egyaránt a társadalmi-szellemi objektívációk világába tartozik, s mint ilyenek eloldódnak alkotóik tudatától, és attól független tárgyasulásként szellemileg mint jog vagy esztétikum léteznek.⁹⁵ Ennek okán, az emberi alkotóképesség viszonyítási pontja mentén elemzem a művészet alanyi jogi értelmezésének kérdéseit.

⁹⁵ Peschka Vilmos: Jog és esztétikum. Állam- és Jogtudomány 1994. 1-2. sz. 4.

Második fejezet

A művészet alapstruktúrái a jogrendszerben

A művészet és a jog kapcsolatát ebben a fejezetben a szabadságjogok aspektusából elemzem,⁹⁶ és az alapvető jogok tárgyi oldalát a vizsgálódás körén kívülre helyezem – igazodva a művészet individualista felfogásához.⁹⁷ A dogmatista megközelítést a magyar Alkotmánybíróság tárgyhoz kapcsolódó lényeges elvi nézeteivel kívánom párhuzamba állítani.

A művészeti élet alapjogi értelmezése többdimenziós képet mutat. Erre az Alkotmánybíróság esetjoga is utal,⁹⁸ rögzítve a művészet kétirányú interpretációját az alkotmányjog körében. Ebből adódóan a művészet szabadságjogi olvasata eltérő jellemvonásai mentén különféle összefüggéseket mutat, amely differencia az alapjogi oltalom fókuszát és határait is befolyásolja.

I. A művészet „hagyományos” helye az alapjogi rendszerben

A művészet szabadsága kifejezetten nevesítve a XX. század elején megszülető alkotmányokban jelenik meg, más gazdasági, szociális és kulturális jogokkal együtt.⁹⁹ Ez önmagában ahhoz a megállapításhoz vezetne, hogy e jog ún. második generációs alapjog, ám a művészet szabadsága mint kifejezési forma már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódott, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolható.¹⁰⁰

Ezzel összefüggésben a magyar Alkotmánybíróság a kommunikációs jogok¹⁰¹ alapjogi csoportjában helyezte el a művészeti élet szabadságát.

⁹⁶ A szabadságjogokról részletesen ld. Wolfram Cremer: *Freiheitsgrundrechte*. Mohr Siebeck, Tübingen 2003

⁹⁷ Vö. Cseporán Zsolt: *Művészet és jog* In: Falusi Márton (szerk.): *Túl posztokon és izmusokon*. (MMA Ösztöndíjas Tanulmányok 1.) Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet & L'Harmattan, Budapest 2015. 435-467.

⁹⁸ Szükséges megjegyezni, hogy bár az Alkotmány és az Alaptörvény szövege a művészet szabadsága tekintetében változott, az Alkotmánybíróság „nem látta akadályát annak, hogy felhasználja az adott kérdéskörrel kapcsolatban a korábbi határozataiban kidolgozott érveket és jogelveket”. 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [11]

⁹⁹ Ld. Sandra Fredman – Murray Wesson: *Social, Economic and Cultural Rights*. In: David Feldman (ed): *English Public Law*. Oxford University Press, Oxford 2009. 453-497.

¹⁰⁰ Zeller Judit: *A tudomány és a művészet szabadsága*. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006. 596.

¹⁰¹ A kommunikációs jogok átfogó elemzéséről ld. Buday-Sánta Andrea: *A kommunikáció-szabadságról*. Kodifikáció és Közigazgatás 2016. 1. sz. 5-23.

„Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G. §-ában¹⁰² külön is rendelkezik.”¹⁰³

Az Alkotmánybíróság idézett állásfoglalása két fontos tételt is rögzít. Egyrészt a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt, csoportképző funkcióját deklarálja, amelyet ugyanebben a határozatában *expressis verbis* ki is jelent: „a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az un. »kommunikációs« alapjogoknak.”¹⁰⁴ Másrészt a művészet szabadsága bár a véleménynyilvánítás szabadságához tartozó kommunikációs jog, azt az Alkotmány – ahogy az Alaptörvény is – külön, önálló alapjogként szabályozta.

A művészet „hagyományos” alapjogi értelmezése – a véleménynyilvánítás szabadságából való levezetettségéből adódóan¹⁰⁵ – sajátos elvi fundamentumot feltételez, amely a művészeti élet szabadságát kommunikáción alapuló emberi jogként írja le.

Az alapjogi oltalomban részesülő szabad kommunikáció mint egyéni magatartás és a társadalmi folyamat a művészet tekintetében viszont kizárólag a műalkotás nyilvánosságra hozásától értelmezhető, mivel – főszabályként – csak ettől a pillanattól jelenik meg a művészet a társadalmi-kommunikációs térben. *Így a művészet szabadságának vélemény-alapú interpretációja az alkotás nyilvánosságban való megjelenítésének szabadságára fókuszál.*

II. A művészet szabadságának funkciója

A művészet szabadságának normaterületét a művészetnél tapasztalt (filozófiai) fogalomalkotási nehézségek végett nehéz meghatározni. A tételes jog (alkotmány) által deklarált alanyi jog védelmi hálóját a jogbiztonság követelményéből adódóan azonban szükséges körülírni, így a magyar Alkotmánybíróság értelmező tevékenysége során a következő megállapításra jutott:

¹⁰² Magyarország Alaptörvénye a X. cikk (1) bekezdésében rendelkezik a művészet szabadságáról.

¹⁰³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167, 170-171

¹⁰⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167, 170

¹⁰⁵ „(...) az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167, 179-180

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.”¹⁰⁶

Az idézett *ratio decidendi* a művészeti élet (alap)jogi regulálásában fontos mérföldkőnek számít, mivel konkrétan rögzíti a művészet szabadságának lényeges tartalmát. Ehelyütt azonban *az alkotmányértelmezésben implicite meghúzódó másodlagos réteget* kívánom kiemelni – mégpedig azt, hogy *az Alkotmánybíróság a vonatkozó döntésében meghatározta az alapjog funkcióját*. Abból ugyanis, hogy művészet szabadságának tartalmaként az alkotómunka, valamint az alkotások nyilvánosság elé tárásának szabadságát jelölte meg, a művészi teremtőkéesség kereteit, kezdő és végpontját állapította meg. Az alkotótevékenység az elkészült mű nyilvánosságra hozásáig terjedhet csupán, azon túl már a művészeti élet más, alkotói magatartáson túli aspektusai élednek fel.¹⁰⁷ Ezzel közvetett módon meghatározta az alapvető jog funkcióját: *a művészet szabadságának oltalma alapján az alapjog birtokosát (egyén/művész) a szabad művészi alkotófolyamat illeti meg az állammal szembeni jogviszonyban. Ennek negatív megközelítése pedig az alapjogi védelem határát is kijelöli, amennyiben a nyilvánosságra hozott alkotásra az már nem terjed ki*.

III. A művészet közvetett alapjogi olvasata és a szerzői jog

Az alkotómunka, valamint az alkotások nyilvánosság elé tárásának szabadságán túl indirekt módon, de szükségesszerűen kirajzolódik egy újabb alapvető jog védőhálója. Ez a már elkészült műalkotások oltalmát fejezi ki, amelynek pontos meghatározásához támpontként egy ágazati jogi intézményhez kell nyúlni: a szerzői joghoz – illetve annak alapjogi magjához.¹⁰⁸

1. A szerzői jogról

A művészet jogi vonatkozásának markáns részét képezi a szellemi tulajdon, azon belül is a szerzői jog intézményrendszere, amely a magánjog keretein belül speciális hatókörben, részletszabályokon keresztül fókuszál az alkotók és alkotásaik védelmére. Ebből adódóan a

¹⁰⁶ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

¹⁰⁷ Vö. Magyarország Alaptörvényének X. cikk (1) bekezdésének első fordulatával: „Magyarország biztosítja a [...] művészeti alkotás szabadságát [...]”

¹⁰⁸ Vö. Mark A. Lemley – Eugene Volokh: Freedom of Speech and Injunctions in Intellectual Property Cases. Duke Law Journal 1998. 48. sz. 147.

téma szempontjából – ti. a művészet jogi intézményei körében – megkerülhetetlen a szerzői jog strukturális áttekintése, kiváltképp a művészet szabadságával párhuzamban.

A szerzői jog ágazatilag eltérő szabályozása visszavezethető alapjogi szintre: a szerzőt megillető vagyoni jogokat az alkotmányos tulajdoni garanciából, a speciális személyhez fűződő jogait pedig az emberi méltóság alkotmányos biztosítékából kísérelték meg levezetni.¹⁰⁹

„A szerzői jog – az iparjogvédelem mellett – a szellemi alkotások jogának egyik részterülete, mely a művek alkotói számára biztosítja, hogy – egy meghatározott időtartam leteltéig – maguk rendelkezhessenek műveik felhasználásáról. A szerzőt egyrészt személyhez fűződő, másrészt vagyoni jogok illetik meg. A szerzői jog lényegét tekintve olyan kizárólagos jognak minősül, mely garantálja, hogy az alkotó művével sajátjaként rendelkezzen.”¹¹⁰

A művészeti élet szabadságától eltérően a szerzői jog dogmatikája a tulajdonhoz való jogból vezeti le annak ágazati oltalmát. Ezzel sajátos, a dologi jogban értelmezhető, tulajdonszerű védelmet nyújt a műnek, vagyis a szellemi alkotás jogosultja a „tárgy” ura: azt kizárólag maga használhatja fel, illetve egyedül ő engedheti vagy tilthatja meg másnak, hogy felhasználja, hasznosítsa azt.¹¹¹ Így a „szerzői jogok [...] speciális vagyoni értékű jogoknak minősülnek, és mint ilyenek különleges törvényi védelemben részesülnek.”¹¹²

2. A tulajdonhoz való alapvető jog

„A tulajdon (...) nem pusztán közgazdasági kategória, hanem jogi szabályozást nyerve jogintézménnyé válik. A jogi szabályozás sem korlátozódik egyetlen jogágra: jellegzetes megjelenési területe ugyan a polgári jog, de ugyanúgy foglalkozik vele a büntetőjog, vagy a közigazgatási jog, mint a családi jog, vagy járadék stb. formájában megjelenő vagyoni értéket képviselő jogosítványokként a munkajog, a társadalombiztosítási – szociális jog is. A tulajdon intézményének ezen, szinte az egész jogrendszeren »keresztülfekvő« volta abból következik, hogy mind a piacgazdaságnak, mind a parlamentáris demokráciának egyik oszlopa. E kettős sajátosságából adódóan a tulajdon ezért mind a magánjognak, mind a közjognak alapintézménye.”¹¹³

¹⁰⁹ Vö. Gyenge Anikó: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2003. 5. sz.

¹¹⁰ 664/B/2009. AB határozat, ABH 2010, 2089, 2090-2091

¹¹¹ Szinger András – Tóth Péter Benjamin: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Novissima Kiadó, Budapest 2004. 8.

¹¹² 3311/2014. (XI. 21.) AB határozat, Indokolás [44]

¹¹³ Vörös Imre: A tulajdonhoz való jog az alkotmányban. Acta Humana 1995. 18-19. sz. 156.

A kortárs alkotmányjogban uralkodó felfogás szerint a tulajdon természetében különbözik más alapvető jogoktól, mivel az nem természet adta, magától értetődő jelenség. Tulajdonról jogi értelemben akkor lehet beszélni, ha sajátos szabályok együttese a különböző javakat meghatározott tartalommal az egyénekhez rendeli. E nélkül elképzelhetőek a tulajdonhoz hasonló szociológiai jelenségek, azonban ezek az alkotmányjog számára önmagában kezelhetetlenek.¹¹⁴

A tulajdonhoz való jog alapjogi jellege szempontjából mérföldkönek tekinthető a magyar Alkotmánybíróságnak az a megállapítása, hogy „a tulajdon az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját jelenti.”¹¹⁵ Ezt kiegészítve pedig kijelentette a testület, hogy „az alapjogi tulajdonvédelem kiterjed a tulajdon egykori ilyen, személyes autonómiát biztosító szerepét átvevő vagyoni jogokra, illetve közjogi alapú jogosítványokra is.”¹¹⁶ A jogvédelem polgári jogi tulajdonon túli kiterjesztésének alapja tehát lényegében a tulajdonjognak a klasszikus, az egyéni cselekvési autonómiát biztosító funkciója.¹¹⁷ A tulajdonhoz való jog általános értelemben az egyik legkorlátozhatóbb, mindenkit megillető (gazdasági) alapjog. A mindenkit megillető jelleg azt juttatja kifejezésre, hogy mind magán-, mind jogi személy alanya lehet, valamint, hogy ezeknek az alanyoknak azonosak a jogaik és kötelezettségeik. Az alkotmányos és funkcionális értelmezésben a személyes autonómiát közvetlenül, illetve közvetetten biztosító alapvető jognak tekinthető (közvetlen: a tulajdoni tárgy; közvetett: a tulajdon szerepét átvevő vagyoni jogok, illetve közjogi jellegű jogosítványok).¹¹⁸

Az alkotmányos tulajdonvédelem dogmatikai struktúrájának sajátosságánál kiemelendő, hogy a tulajdon tartalma alkotmányos szinten is – hasonlóan a magánjoghoz – elsősorban kizárólagossággal, azaz a külső behatásokkal szembeni védettség biztosításával és a tulajdon tárgyával való rendelkezés szabadságával határozható meg.¹¹⁹ Ezek alapján, ha az alkotmányos tulajdonvédelem kritériumait akarjuk megjelölni, mindenekelőtt meg kell határozni, mi minősül alkotmányjogi értelemben tulajdonnak.

¹¹⁴ Sonnevend Pál – Salát Orsolya: A tulajdonhoz való jog. Századvég 2007. 4. sz. 114.

¹¹⁵ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat, ABH 1993, 373, 380

¹¹⁶ Sonnevend – Salát: i. m. 114.

¹¹⁷ Téglási András: A tulajdon alkotmányos védelme Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépését követően. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. I. kötet. Pázmány Press, Budapest-Pécs 2013. 319.

¹¹⁸ Drinóczi Tímea: A tulajdonhoz való jog helye az alapjogi rendszerben. Jogtudományi Közlöny 2005. 7-8. sz. 339.

¹¹⁹ Menyhárd Attila: A tulajdon alkotmányos védelme. Polgári jogi kodifikáció. 2004. 5-6. sz. 25.

Az alkotmányi szintű szabályozás tulajdonként csakis a jog által meghatározott tartalommal elismert, adott időpontban fennálló konkrét jogosítványt védhet.¹²⁰ A tulajdonként védett jogosultság tartalma változhat az újabb és újabb módosítások következtében, de az alkotmányjog mindig csak egy konkrét időpontban tudja megítélni, hogy a fennálló jogosítványok szabályainak módosulása korlátozza-e a tulajdont – és, ha igen, akkor ez a korlátozás alaptörvény-ellenes-e.¹²¹ A jogi meghatározottság és konkrétság kritériuma pedig az Alkotmánybíróság által megfogalmazott „kétségtelen jogcímet” jelenti.¹²² Tulajdon tehát mindaz, amit jogszabály adott időpontban annak minősít; ezen kívül pedig csak akkor lehet szó tulajdonvédelemről, ha az adott jogviszonyt a jog elismeri és tartalma kellően meghatározható.¹²³ Ennek, illetve a 64/1993. (XII. 22.) AB határozatnak a következtében *az alkotmányos tulajdon nemcsak a polgári értelemben vett tulajdon, hanem azon túl annak önállósult részjogosítványai, és más vagyoni értékű – dologi, kötelmi és bizonyos közjogi eredetű – jogosultságok is.*¹²⁴

3. A szerzői jog mint a tulajdonhoz való jog része

A tulajdonhoz való jog tárgya az, amit a jogalkotó tulajdonnak minősít. E körben a dologi jogi jogosultságokon túl a kötelmi és társasági jogi igények is a tulajdon alapjogi védelemét élvezik (magánjogi jogosultságok).¹²⁵ A szerzői jog mögöttes alapjogi oltalmának kérdése tehát azon múlik, hogy a szerzői jog része-e a tulajdonhoz való jognak.

A szerzői jog a tulajdonjog közvetett tárgyának sajátos fajtájaként, „szellemi tulajdonként” is felfogható. Egyedisége számos jellegzetességéből adódik. A szerzői jog *gondolati jellegű* tulajdon, azaz az elme alkotása, így nem feltételezi a materiális formát. Emellett a szellemi tulajdon – a dolgokkal ellentétben – *nem helyhez kötött*, valamint egyéni-eredeti jellegénél fogva minden esetben *sajátosan azonosítható*. Lényeges elem továbbá, hogy a tulajdonjog alapismérveként is leírt abszolút szerkezet a szerzői jog körében speciálisan érvényesül, ugyanis az alkotó („tulajdonos”) és az alkotás („tulajdon”) *személyes jellegét*

¹²⁰ Sonnevend – Salát: i. m. 116.

¹²¹ Uo. 117.

¹²² Vö. 37/1994. (VI. 24.) és 36/1998. (IX. 16.) AB határozatok

¹²³ Sonnevend – Salát: i. m. 119.

¹²⁴ Sonnevend Pál: A tulajdonhoz való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 648.

¹²⁵ Ld. 64/1993. (XII. 22.) AB határozat

feltételezi.¹²⁶ Végül a téma szempontjából releváns tényező, hogy a szerző mint a mű tulajdonosa vagyoni jogosultságokkal is rendelkezik az alkotása felett.

Az Alkotmánybíróság a szerzői jog tulajdonként való kezelésével óvatosan bánt, ugyanis a testület korai gyakorlatában csupán a szabadalmi jogot sorolta a tulajdonhoz való alapjog „ernyője” alá, a vagyoni jogok alkotmányjogi védelmére hivatkozva.¹²⁷ *Ennek az elvi tételnek az analóg alkalmazása azonban a szellemi alkotások jogának egész területére kiterjeszti a tulajdonhoz való jog alapjogi oltalmát, így a szerzői jog intézményrendszerére is.*¹²⁸ A folyamat zárásaként az Alkotmánybíróság végül az alkotmányjogi vagyoni jog körébe sorolta a szerzői jogot is, amikor kimondta: „Az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése alapján a védelemben részesülő tulajdonhoz való jog kiterjed általában a vagyoni jogokra is [...]. Ez a védelem átfogja a szerzői jogokat is.”¹²⁹ Végül utalnék a tulajdonhoz való jog funkciójára, amely közvetett kapcsolatot mutat a művészi önkifejezéssel, amennyiben az egyén cselekvési autonómiájával köthető mindkét alapjog össze: „Az alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben.”¹³⁰

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából következik, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem az egyéb, tulajdonjoggal összefüggő vagyoni értékű kizárólagos jogok védelmét is biztosítja.¹³¹ Fontos azonban rögzíteni, hogy a tulajdonjog alkotmányjogi védelme nem jelenti azt, hogy a szerzői jog polgári jogi értelemben is tulajdonjogi konstrukciónak minősülne – ennek oka, hogy az alkotmányjogi tulajdonfogalom a magánjogi tulajdonnál szélesebb körben érvényesül.

4. A művészet közvetett alapjogi védelme

A művészeti élet védelme nem korlátozódhat csupán a művészi alkotótevékenységre: az államnak azon túl is biztosítani kell az alapjogi oltalmat. Az alkotómunka egyértelmű célja valamilyen műalkotás létrehozása, így a tevékenység tárgyát sem lehet a jogvédelem körén kívülre száműzni. *Ebből adódóan a művészet alapjogi olvasata a művészet szabadságának elsődleges és közvetlen jogintézményén túl a tulajdonhoz való alapvető jog beemelését is szükségessé teszi. Míg tehát a művészet szabadsága a művészi alkotótevékenységet védi a*

¹²⁶ Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2012. 11.

¹²⁷ Ld. 1338/B/1992. AB határozat

¹²⁸ Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-ORAC, Budapest 2010. 171.

¹²⁹ 482/B/2002. AB határozat, ABH 2007, 1448, 1451

¹³⁰ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat, ABH 1993, 373, 380

¹³¹ Ld. 664/B/2009. AB határozat, ABH 2010, 2089, 2091

*nyilvánosságra hozás pillanatáig, addig a tulajdonhoz való jog a már elkészült mű oltalmán keresztül biztosít alapjogi garanciát.*¹³²

IV. A művészet mint a személy önkifejeződése

A fejezet elején már utaltam az Alkotmánybíróságnak arra a megállapítására, amely szerint a művészeti élet szabadsága – a művész önkifejeződésének jogaként – az emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jogként írható le, amellyel a testület a személyiség szabad kibontakozásához való joggal fennálló kapcsolatra mutatott rá.¹³³ Ez a megállapítás összecseng a művészetfilozófiai elemzés során leszűrt következtetéseimmel, így kritikai élel vizsgálom a művészet szabadságjogi megjelenését a művészi önkifejezés alapjogi lenyomatának tükrében.

1. A művészet szabadsága alapjogi modelljének kritikája

Az előbbiek alapján markánsan azt az álláspontot képviselem, hogy a művészet nem minősül szükségszerűen kommunikációnak. Ennek a tételnek az egyik alappillére a kommunikáció *conditio sine qua non*-jának számító „átvitel”: az ugyanis minden esetben az átadó és fogadó pólusok meglétét jelenti. A művészetnek azonban nem feltétele a (be)fogadó fél, tehát az nem emberi (szociális) reláció(k)ra épül. Ezt továbbfűzve rögzíthető az is, hogy a művészetet *konstituáló* elem nem a műalkotás közvetítésében jelölhető meg. Mindezek alapján kétségek merülnek fel a művészet kommunikációs jogként való szabályozásának logikájában.

Ezzel együtt a korábbiakban – különösen a művészet ontológiai elemzése során – arra is rámutattam, hogy a művészet lényegi sajátossága az egyéni alkotóképesség. A kérdés tehát az, hogy ez miként helyezhető bele az alapjogi rendszerbe. Pontosítva: az alkotó tevékenységgel azonosított művészet *közvetlenül* kifejezésre juttatható-e az individuumon keresztül, avagy csupán *közvetve*, a kommunikáció fogalmán átszűrve, a véleménynyilvánítás szabadsága speciális formájaként érvényesülhet?

A továbbiakban a művészi kifejezés alapjogi vizsgálatát az emberi méltóság, valamint az abból közvetlenül származtatott szabadságjogok körében folytatom.

2. Az emberi méltóságról

¹³² Vö. Laurence R. Helfer: Human Rights and Intellectual Property: Conflict or Coexistence? *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* 2003. 5. sz. 47.

¹³³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110-111

Az emberi élet az embernek, a legmagasabb rendű élőlénynek a létezését jelenti – az emberi méltóság ennek a létezésnek a módját fejezi ki. Az ember testi, értelmi és erkölcsi tulajdonságaival és teremtő képességével kiemelkedik a többi élőlény közül. Az emberi méltóság tehát minden emberben – mint az emberi létezésből (élet) levezethető lényege – egzisztál.¹³⁴

Az emberi méltóság (alkotmány)jogi felfogásának számos megközelítése létezik.¹³⁵ Ezek közül az egyik legmarkánsabb olvasat az emberi méltóság sértetlenségével összefüggésben a méltóság jogon *kívül* álló értékét hangsúlyozza. A magyar alkotmányjogban Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák ezt a következőképpen fogalmazták meg: „létezés és méltóság, mint maga az emberi egység, valójában nem is jog, mert az emberi lényeg a jog számára tulajdonképpen transzcendens, azaz hozzáférhetetlen.”¹³⁶ Másik megközelítés szerint az emberiség minden tagja egyforma belső értékkel rendelkezik, amelyet az állam köteles elismerni és tiszteletben tartani. Az embernek ezt a különleges státuszát biztosítja a méltósághoz való alanyi jog, mint „legabsztraktabb” alapjog.¹³⁷

„Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs »érinthetetlen« lényegük. A méltóság az emberi élettel eleve együttjáró minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit.”¹³⁸

¹³⁴ Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006. 55.; Vö. Jeremy Waldron: Is Dignity the Foundation of Human Rights? New York University School of Law, Public Law Research Paper 2013. 12-73. sz.

¹³⁵ Részletesen ld. Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 257-269.

¹³⁶ Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye, 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 95

¹³⁷ Ld. Kis János: Vannak-e emberi jogaink? Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest 2003. 107- 112.

¹³⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308-309

Az emberi méltósághoz való jog – többek által vitatott – dogmatikai-rendszertani jellemzője, hogy más alapjog lényeges tartalmán belül az érinthetetlen elem, azaz a lényeges tartalom valamennyi alapjognál e köré épül – megteremtve ezzel az alapjogok összefüggő rendszerét.¹³⁹

Fontos megjegyezni, hogy az emberi méltósághoz való jog csak az élethez való joggal egységben, mint az emberi státusz jogi meghatározója abszolút, egyébként a belőle levezetett részjogosítványok bármely más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatóak.¹⁴⁰ Ez azért is fontos, mert az emberi méltósághoz való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában e levezetett jogok érvényesítésében él(t), semmint önmagában.¹⁴¹ Emellett utalni szükséges arra is, hogy az emberi méltóság a személyiségi jog feldarabolásában is kifejezett partikuláris szinten ritkán jelenik meg, azaz csak kivételes esetekben¹⁴² értékelhető jogilag az egész személyiség.¹⁴³

Az emberi méltósághoz való jog az élethez való joggal, illetve a jogképességhez való joggal egységben kell szemlélni. E három jog kölcsönösen egymásra vonatkoztatva a sajátos emberi státusz jogi kifejezése.¹⁴⁴ Így az esztétikában megjelölt emberi mivolthoz fűződő sajátos alkotóképesség a jog nyelvére lefordítva az emberi méltósághoz való jogban gyökerezik, mivel ez fejezi ki azt a filozófiai és lételméleti állapotot, ami az alkotó embernél, a művésznél mint individuumnál található. Az emberi génusz alkotóképességét pedig az emberi méltóságból, mint általános személyiségi jogból levezett részaspektus, a *személyiség szabad kibontakozásához való jog*¹⁴⁵ tükrözi vissza.

A kontinentális alkotmánybíróságok gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog általános személyiség-védelmi funkcióval rendelkezik, amely hazánkban az „általános személyiségi jog” meghatározásában ölt testet.

„Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinti. A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírósági gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.”¹⁴⁶

¹³⁹ Balogh Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog. *Iustum Aequum Salutare* 2010. 4. sz. 37.

¹⁴⁰ Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest 2001. 453.

¹⁴¹ Balogh: i. m. 38.

¹⁴² Kivételes esetnek minősül az abortusz, az eutanázia és a halálbüntetés kérdése.

¹⁴³ Sólyom László: i. m. 459.

¹⁴⁴ Sólyom László: i. m. 443.

¹⁴⁵ Erről bővebben ld. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

¹⁴⁶ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44-45

Az alkotmánybírósi döntésből kitűnik, hogy az általános személyiségi jog az emberi méltóságból származó nem komparatív igényeket juttatja érvényre. „Anyajog” karaktere két irányba is megnyilvánul: egyrészt valamennyi alkotmányban rögzített alapjog a méltóságból ered; másrészt levezethető belőle számos olyan alanyi jogosultság, amelyet az alaptörvény nem nevesít.¹⁴⁷ Ez utóbbi jogosultságok közül a *személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot* emelem ki, amely az emberi méltóság és az általános személyiségi jog, illetve más alapjogok közötti kapcsolat alapját képezi, valódi jogi normativitással ruházva fel a méltóság alaptörvényi deklarációját.¹⁴⁸

A személyiség szabad kibontakoztatásához való jog mindenkit megillető olyan jog, amely önmagában jelenti a fő szabadságjogot (*Auffanggrundrecht*),¹⁴⁹ és amelyből a többi szabadságjog levezethető. Végső soron az egyén szabadságszféráját kijelölő alkotmányi generálklauzulának¹⁵⁰ tekinthető, amely alapján a személynek joga van arra, hogy életét maga határozza meg és alakítsa. Mindezek értelmében a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog tartalmazza az önrendelkezés, az önmeghatározás szabadságát, az akarat és döntés szabadságát, valamint a cselekvés és a szellem szabadságát.¹⁵¹

Az Alkotmánybírósi később – hol kifejezetten, hol pedig implicit módon – megállapította, hogy az alkotmányban szereplő alapvető jogok gyökere az emberi méltóságban jelölhető meg.¹⁵² Ezzel szoros összefüggésben pedig az emberi személyiség szabad kibontakoztatásához elengedhetetlen a véleménynyilvánítás szabadsága, a lelkiismeret és vallás szabadsága, a gyülekezéshez és az egyesüléshez való jog, a tudományos és művészeti élethez való jog, valamint a tanszabadság biztosítása.¹⁵³

¹⁴⁷ Tóth: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog, 276.

¹⁴⁸ A német Szövetségi Alkotmánybírósi az emberi méltóság és a személyiség szabad kibontakoztatása nevesített alapjognak az egymásra vetítéséből bontotta ki az általános személyiségi jogot és az általános cselekvési szabadságot. Vö. Zakariás Kinga: Az élethez és emberi méltósághoz való jog az alkotmánykonceptió tükrében. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. I. kötet. Pázmány Press, Budapest-Pécs 2013. 379.

¹⁴⁹ Ld. Bodo Pieroth – Bernhard Schlink (Hrsg.): Grundrechte. Staatsrecht II. C.F. Müller Verlag, Heiderlberg 2001. 85.

¹⁵⁰ Ld. Pieroth – Schlink (Hrsg.): i. m. 84.

¹⁵¹ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 60.

¹⁵² Vö. Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról. Osiris Kiadó, Budapest 2009. 115.

¹⁵³ Vö. 30/1992, (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170-171

3. A művészet alternatív alapjogi olvasata a művészet szabadsága tükrében

A továbbiakban a művészet személyiség szabad kibontakoztatásához való jogra épített alapjogi értelmezését és jellemzését kívánom bemutatni, összehasonlítva a kommunikációs jogként szabályozott művészet szabadságával.

3.1. Az alapjog alanya

Az emberi jogok eleméleti megalapozásakor utaltam arra, hogy az alapjogi jogképességtől szokás megkülönböztetni az alapjogi cselekvőképességet, amely az alapjog gyakorlásának tényleges képessége.¹⁵⁴ Ez a képesség a személyt belátási és döntési képességei függvényében illeti meg, vagyis az alapjogok mindenkit megilletnek, azonban azokat nem mindenki gyakorolhatja közvetlenül.¹⁵⁵ Az alapjogi cselekvőképesség kiterjedése az alapjog jellegétől függ, mivel az egyes alapjogok gyakorlása esetében nem húzható meg éles határ.

A kommunikációs alapon szabályozott művészeti szabadságánál a személy döntésképeségének meghatározó szerepe van a joggyakorlásban. Ezzel azonban szűkül(het) a művészeti kifejezések alapjogi védelmének köre, például a gyermekek művészeti szabadsága esetében.¹⁵⁶ Az Alkotmánybíróság – az önrendelkezési jog kapcsán kifejtett – álláspontja értelmében a gyermek alapjog-gyakorlásának – és ezen belül főleg a személyes alapjog-gyakorlásnak – lehetősége a joggyakorlás következményeit átfogó döntési képességgel együtt jár.¹⁵⁷

A művészetnek a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jogon belüli olvasata azonban orvosolja ezt a problémát, mivel az az emberi méltóságból levezetett, nevesített jogként az emberként születéshez kapcsolódó jogosultságokat öleli fel, amelyek alapvetően nem köthetőek további feltételhez.

Természetesen ettől még helyes az a megállapítás, miszerint az elvi és a tényleges jogosulti kör között eltérés mutatkozik, mivel bár az alapjog alanya bárki lehet (*alapjogi*

¹⁵⁴ Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2011. 438.

¹⁵⁵ Sári János – Somody Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest 2008. 55.

¹⁵⁶ A történelem során számtalan példát találhatunk olyan (zseni) gyermekekre, akik művészeti értékkel rendelkező alkotásokat hoztak létre. Ez alapján a valóságtól elrugaszkodott lenne a kiskorú Mozartot kizárni a művészeti alapjogi oltalom köréből.

¹⁵⁷ Ld. 21/1996. (V. 17.) AB határozat

jogképesség), valójában azonban csak azok, akik ténylegesen is művészeti tevékenységet végeznek (*alapjogi cselekvőképesség*).¹⁵⁸

3.2. Az alapjog tárgya

A kommunikáción alapuló művészeti jognál a szabad véleménynyilvánításból kiindulva, az azzal kapcsolatban megjelenő két eltérő fogalmat kell értelmezni: a tény és az értékítélet. A különbség egyszerűen úgy ragadható meg, hogy míg az előbbiek kizárólag (objektív) tényállításokat tartalmaz(hat)nak, addig utóbbiak szubjektív tartalommal rendelkeznek. Ugyanez érthető a művészet szabadságára is: azaz annak tárgya valamilyen (művészi) véleménnyel egyeztethető össze.¹⁵⁹

Az individualista alapjog-értelmezés szerint – igazodva az esztétikai konklúziókhoz – azonban az előbbi meghatározás elvetendő, mivel a művészet esszenciája szempontjából irreleváns elemeket tartalmaz. A személyiség szabad kibontakozása körében a művészet tárgya *a művészi teremtőképesség megnyilvánulása*, amely nem terhes a kommunikációhoz köthető „felhangoktól”.

3.3. Az alapjog tartalma

A művészet alternatív alapjog-értelmezésének tartalmi oldalánál – azaz az intézmény által garantált részjogosultságoknál – változás nem következik be a kommunikációs jogi meghatározáshoz képest. Ez alapján irányadó az Alkotmánybíróság alábbi okfejtése.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.

[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”¹⁶⁰

¹⁵⁸ Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 56.

¹⁵⁹ Vö. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 45-46.

¹⁶⁰ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

A művészet szabadsága esetén eltérő jogi tárgy azonosítható, mint a véleménynyilvánítás szabadságánál: az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) AB határozata alapján az alkotófolyamat szabadságát és a nyilvánosságra hozás szabadságát is oltalmazza. Két részeleme van az alapjognak, amelyek mindegyike ugyanarra az alapjogi tárgyra fókuszál: a művészi megnyilvánulásra, azaz tág értelemben az alkotómunkára, mint a mű létrehozását célzó folyamatra, szűk értelemben annak produktumára, az alkotásra.¹⁶¹

3.4. Az alapjog korlátozhatósága¹⁶²

A „hagyományos” alapjogi olvasatban a művészet a véleménynyilvánítás szabadságának sajátos kifejezési formájaként csak szűk körű korlátozásnak vehető alá,¹⁶³ ez pedig azt jelenti, hogy a korlátozó rendelkezéseket megszorítóan kell értelmezni.¹⁶⁴ Ki kell azonban emelni, hogy egyes esetekben a művészet szabadsága a véleményszabadságnál is szélesebb körű védelemben részesül.¹⁶⁵ Általánosságban elfogadott álláspont, hogy a művészet szabadsága elsődlegesen a személyhez fűződő jogokkal és a magánszférával, illetve a vallásszabadsággal kerülhet ütközésbe.¹⁶⁶

A személyiség szabad kibontakoztatásából levezetett művészeti alapjog korlátozhatósági tesztje a következő eltérést adja a fenti standardokhoz képest. Egyrészt a művészet individualista felfogása is köteles meghajolni az emberi méltóság statikus elemei, illetve a magánszféra előtt, mivel ezek a személyiség belső oldalát részesítik védelemben, amely autonómia fontosabb érték a személyiség külső, dinamikájával szemben. Másrészt a vallásszabadsággal, illetőleg más alapjogokkal vagy alkotmányi értékekkel szemben a művészet eme olvasatának lényege – azaz az alkotótevékenység – feltétlen előnyben részesül.

¹⁶¹ Vö. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 41-43.

¹⁶² Erről részletesen ld. Koltay András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. Pázmány Law Working Papers 2016/4. sz.

¹⁶³ Vö. „A szabad véleménynyilvánítás jogának kített szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178

¹⁶⁴ Ld. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat és 30/1992. (V. 26.) AB határozat

¹⁶⁵ Vö. „A Btk. 269/B. § (2) bekezdése rögzíti e cselekmények vonatkozásában a büntethetőséget kizáró okokat. Ennek megfelelően nem büntethető az, aki az (1) bekezdésben rögzített cselekményeket ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból, vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el. Ennek oka, hogy a történelmi tényeket mindenki a valóságnak megfelelően ismerhesse meg, és a tényszerű, hasznos, a közművelődéshez elengedhetetlen információk minél szélesebb rétegekhez jussanak el.” 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 100

¹⁶⁶ Zeller: i. m. 601.; Vö. Eleni Polymenopoulou: A Thousand Ways to Kiss the Earth: Artistic Freedom, Cultural Heritage and Islamic Extremism. Rutgers Journal of Law and Religion 2015. 17. sz.

V. A művészet szabadsága és a véleménynyilvánítás szabadságának különbsége

Az előbbi eszmefuttatás önmagában hordozza a művészet szabadsága az alapjogi dogmatikában elfoglalt helyének felülvizsgálatát. Közelebbről ez a művészet alapjogi minősége elválasztásának lehetőségét jelöli a vélemény szabadságtól, amely tételt az alábbi két indokkal támasztok alá.

Egyrészt a művészetfilozófiai eredmények egyértelműen rámutattak a művészet lényegi mozzanatára, amely alapjogi dimenzióban is megjelenik. Ez a(z) (művészi) alkotótevékenység egyedi sajátossága, amely elválaszthatatlan az emberi minőségtől, azaz alkotmányjogi értelemben az emberi méltóságtól. Mivel a művészet által az individuum olyan erővel rendelkezik, amellyel új valóságot teremthet, vagy a már meglévőt formálja át, ez az alapvető jogok világában a személyiség dinamikus oldalán megjelenő egyik leglényegesebb emberi jogosultság.

Másrészt az alkotótevékenység kizárólag a művészet szabadságánál értelmezhető. Ez adja az alapvető jog differentia specificáját: azaz azt, ami megkülönbözteti a véleménynyilvánítás szabadságától. Ennek oka az, hogy az alkotótevékenység nem része a véleménynyilvánításhoz való jognak. A szóban forgó tevékenység olyan folyamatot takar, amelynek olyan egyedi formája van, amely semmilyen más kifejezésnél nem jelenik meg: ez a művészi forma. Ezen túl az alkotómunka tipikusan előkészítő mozzanatként írható le: a műalkotás születésének folyamataként. Ez a vélemény szabadság tárgyával összevetve szintén egyedi vonásokat mutat, mivel a vélemény – legyen az akár tény vagy értékítélet – kialakítása más alapvető jog keretein belül részesül védelemben, nem a véleménynyilvánítás szabadságán belül: a vélemény megfogalmazódása ugyanis a gondolatszabadság oltalma alá sorolandó. A gondolatszabadság az egyének – emberi mivoltából adódó – olyan szellemi szabadságát jelenti, amely a társadalomban őt minden kötöttség nélkül megilleti, így korlátlanul érvényesül.¹⁶⁷ A jog az egyén belső világához kötődik, így a jog számára érinthetetlen: csupán a gondolatszabadság révén kialakuló produktum, a kifejezett vélemény szorítható keretek közé.

¹⁶⁷ Részletesen ld. Ulrich Vosgerau: Freiheit des Glaubens und Systematik des Grundgesetzes – Zum Gewährleistungsgehalt schrankenvorbehaltloser Grundrechte am Beispiel der Glaubens- und Wissenschaftsfreiheit. Duncker & Humblot, Berlin 2007

A még ki nem fejezett gondolat így akár jogellenes is lehet, de ennek jogi relevanciája mindaddig nincs, amíg a nyilvánosság azt meg nem ismeri.¹⁶⁸

A gondolat tehát csak a tényleges megformálással és kifejezéssel válik véleménnyé, azaz a szabad véleménynyilvánításhoz való jog tárgyává – ellentétben a művészet szabadságánál rögzített alkotófolyamattal. A művészet szabadságának esszenciája ezáltal nem azonosítható a véleménnyel, mivel a nem művészi kifejezéseknek az alkotófolyamathoz hasonló mozzanata – a vélemény kialakulása – nem tartozik a kommunikációs jogok közé. Ez azt jelenti, hogy az az uralkodó felfogás, amely szerint a művészet szabadsága a véleménynyilvánításhoz való jogból ered, téves megállapítás, mivel a vizsgált alapjog lényege a kommunikációs jogok eszközeivel megragadhatatlan. *Ennek értelmében a művészi kifejezések lényegükből adódóan nem minősülnek szükségszerűen véleménynek,¹⁶⁹ ezért nem is sorolhatóak a véleményszabadság hatóköré alá. A művészet szabadságának alapjogi eredete kényszerítőleg a személyiség szabad kibontakozásához való jogban mint az emberi méltóság dinamikus oldalában jelölhető meg – felülvizsgálva ezzel a művészet szabadságának helyét az alapjogi dogmatikában.*

¹⁶⁸ Petrétei József: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, illetve az állam és az egyház viszonya a Magyar Köztársaságban. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008. 369.

¹⁶⁹ Nem azt állítom, hogy a művészi alkotások nem tükrözhetnek valamilyen véleményt, viszont ez nem szükségszerű, azaz lényeges eleme a művészi kifejezésnek.

Részkövetkeztetések

A művészetfilozófiai értelmezés lényegi eleme – ti. az individuum művészi alkotóképessége – *alapjogi dimenzióban nem a kommunikációs jogként felfogott művészet szabadságának feleltethető meg, hanem a személyiség szabad kibontakoztatásához való jognak.* A művészi kifejezésnek az emberi mivolttól való elválaszthatatlansága az alapjogi dogmatika körében is megjelenik, sőt: feltétlenül érvényesítendő. Ez azt fogja eredményezni, hogy a művészet szabadsága szorosabb összefüggésben áll az emberi méltósághoz való joggal, mint ahogy azt az Alkotmánybíróság kidolgozta. Mivel az alkotótevékenység az emberi méltóság dinamikus elemének speciális megnyilvánulása, a művészet szabadsága annak önállósult védelmet biztosító formája. Mindebből az következik, hogy a szóban forgó közjogi jogosultságot *szükségszerűen emberi jognak kell minősíteni.*

A filozófia vonatkozásokon túl a művészet alapjogi olvasata is sajátosságokat mutat: a vélemény szabadságtól eltérő felépítésű alanyi jogként meghaladott annak véleményalapú felfogása. *Ez az alkotótevékenység unikális jellegéből következik, amely vagy ahhoz hasonló elem a többi kommunikációs jognál, így a szakirodalom által anyagjogként kezelt véleménynyilvánítás szabadságánál értelmezhetetlen. Ez a tulajdonsága megalapozza művészet szabadságának az újszerű értelmezését, amellyel annak lényege – a szabad alkotófolyamat – kikerül a kommunikációs bázisú alapjogok vonzásköréből.*

Ennek következtében a művészet alapjogi rendszerben való elhelyezése is módosul, mivel ezzel a változtatással az alapvető jog alanya, tárgya és korlátozhatósága egyaránt mutálódik. Végző soron ez odáig vezet, hogy *a művészet új, művészetfilozófiai alapú értelmezésének eredményeképpen a tárgyalt alapjog eltérő pozíciót foglal el az alapjogi rendszerben, mint a „hagyományos” felfogás szerint.*

MÁSODIK RÉSZ

A MŰVÉSZET JOGI SZABÁLYOZÁSA ÉS MEGHATÁROZÁSA

Harmadik fejezet

A művészet alkotmányjogi szabályozásának modelljei

I. A művészet szabadsága terminus meghatározása

A tételes jogi szabályozási alternatívák vizsgálata előtt elengedhetetlennek tartom a „művészet szabadsága” szóösszetétel vizsgálatát. A szóban forgó jogi érték alkotmányban való rögzítése a nyelvtani konstrukció alapján, implicit módon rámutat a norma tartalmára, így releváns támpontként szolgál az értekezés fogalmi keretének meghatározásában.

A „művészet szabad” kifejezés¹⁷⁰ elemzésekor elsőként rögzítendő, hogy mit jelent a művészet alkotmányi minősége, azaz annak „szabadsága”. A szabadság nem önmagában álló helyzet: az kizárólag valamihez képest értelmezhető, így relációs ismérv. Tekintve, hogy az alapjogok világához tartozó kérdésről van szó, a viszonyítási pont a közhatalom. A művészet tehát az állami beavatkozástól szabad. Ebből egyenesen következik, hogy a közhatalomnak negatív magatartást kell tanúsítania, amely tartózkodásban, be nem avatkozásban nyilvánul meg. Az is kézenfekvő, hogy ha az állam bizonyos élethelyzetekbe és viszonyokba nem avatkozhat be, akkor a valóságnak ezt a terrénumát az „autonóm” jelzővel kell illetnünk. Ezzel meghatároztuk a norma absztrakt *tárgyát*. Ahhoz, hogy ez a jól körülhatárolható terület ténylegesen is szabad legyen az állami beavatkozástól, sajátos elhárító funkcióval kell rendelkeznie, amely az állami beavatkozástól véd. Ez lesz a művészet szabadságának *tartalma*. Végezetül a jogi érték *alanyának* kérdésére kell választ találni, amely alapjogi viszony révén minden esetben az egyén lesz.

Az elemzett terminus másik komponense, azaz a „művészet” mibenlétének megragadása már jóval nehezebb feladat – már csak azért is, mert a jogtudomány számára lehetetlen kihívást jelent. Ennek ellenére a szakirodalomban számos próbálkozás ismert.

¹⁷⁰ Utalok a jog *Sollen*-jellegére, amely alapján a norma felépítése minden esetben jövőre irányuló kötelezést fejez ki. Ez a „művészet szabad” terminusnak a jog világában a „művészetnek szabadnak kell lennie” mögöttes jelentést kölcsönöz. Vö. Ernst Beling: *Kunstfreiheit und Rechtsbann*. In: *Beiträge zur Kunst- und Geistesgeschichte – Festschrift Heinrich Wölfflin zum 60. Geburtstag*. Hugo Schmidt Verlag, München 1924. 20.

A német jogirodalom három értelmezési irányt alakított ki a meghatározás érdekében.¹⁷¹ E szerint elsőként a művészet *materiális* fogalmáról szükséges beszélni. Ez a meghatározás nem tekinthető túl precíznek, mert csupán leírásként, nem pedig definícióként jelenik meg. Ennek értelmében a művészet olyan szabad alkotói megjelenítés, amelyben a művész benyomásai és élményei meghatározott formanyelv segítségével jutnak kifejezésre. A művészet eredménye tükrében tehát együtt hat az intuíció, a képzelet és a mű értelme. Ezzel elismeri, hogy a művész tevékenysége tudatos és tudatalatti folyamatok egymásba kapcsolódása, amelyet racionálisan nem lehet értelmezni.¹⁷² Az alkotás olyan kifejezés, amely nem szükségszerűen vélemény – ezért a művész egyéni személyiségének közvetlen kifejezésre juttatásának terepe. A fogalmi meghatározás második lehetőségét a *formális értelmezés* képezi.¹⁷³ Eszerint művészet akkor áll fenn, ha az adott műalkotás egy konkrét és létező alkotástípushoz sorolható. Ilyen lehet például a festészet, a zeneszerzés, a költészet, a szobrászat, a színművészet – azaz a művészi kifejezések ismert fajtái, a művészeti ágak.¹⁷⁴ Belátható viszont, hogy ez a fogalmi megjelölés túl szűk keretet nyújt, ugyanis a modern művészet törekvése éppen abban rejlik, hogy a művészi kibontakozási lehetőségeket fejlessze, a meglévő határokat feszegesse.¹⁷⁵ Harmadik alternatíva az úgynevezett *nyitott művészetfogalom*, amely azt a megfontolást követi, hogy a művészeti alkotás jelentési köre az egymást követő értelmezések kapcsán mindig gazdagabb lesz. Le kell szögezni viszont, hogy nem játszik szerepet annak megítélése, hogy az adott művészeti alkotás milyen szintet képvisel.¹⁷⁶

A definiálási kísérletek rámutatnak a feladat nehézségére. A művészet és a jog ellentmondása abból fakadhat, hogy a művészet magán viseli a szabadság, a korlátlanság, az akadályokon átívelő önmegvalósítás mozzanatait, míg a jog a védendő tárgykör kereteit törekszik meghatározni.¹⁷⁷ Kissé eltúlzottan ez úgy is érthető, hogy a művészet számára a jog megszorító tényezőként fogható fel: a jog „távolságtartó tisztelettel felségterületén kívülállónak tekinti a művészetet, ugyanakkor előszeretettel szabályozza a művész és alkotása sorsának minden mozzanatát.”¹⁷⁸ Ez a megállapítás is erősíti a művészet szabadságkénti felfogását, amely lényegének fundamentuma.

¹⁷¹ Hadi Nikolett: A művészeti élet szabadsága. In: Drinóczi Tímea (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 3. – a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2006. 74-75.

¹⁷² Ld. Mephisto ítélet BverfGE 30, 173

¹⁷³ Vö. Ingolf Pernice: Kommentierung zu Art. 5. III GG. In: Horst Dreier (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar*. Band I. Präambel, Artikle 1-19. Mohr Siebeck, Tübingen 2004. 697.

¹⁷⁴ Andreas von Arnould: Freiheit der Kunst. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Band VII. Freiheitsrechte. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2009. 1121.

¹⁷⁵ Johann Friedrich Henschel: Zum Kunstbegriff des Grundgesetzes. In: *Festschrift für Rudolf Wassermann zum sechzigsten Geburtstag*, Neuwied, Darmstadt 1985. 351.

^{176/176} VBverfGE 67, 213/226 és vö. Günter Zöbele: Zur Garantie der Kunstfreiheit in der gerichtlichen Praxis. *Neue Juristische Wochenschrift* 1985. 5. sz. 254-257.

¹⁷⁷ Hadi: i. m. 72.

¹⁷⁸ Kondorosi Ferenc: Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadsága az ecset és a toll hegyén. *Acta Humana* 1996. 24. sz. 36.

II. A művészet tételes jogi hármass modellje

A művészet konstitucionális védelme nagymértékben függ az alkotmányi deklarációtól: attól, hogy a szóban forgó jogi értéknek melyik aspektusát részesíti oltalomban az alkotmányozó. Ebből adódóan kardinális a szövegezés, amelyből a konkrét normatartalom kibontható; fontos tehát megvizsgálni a lehetséges alternatívák körét. A továbbiakban tehát a jogalkotás-alkotmányozás következtében létrejövő tételes jogi struktúrát kívánom csoportosítani azzal, *hogy ezt nem az alkotmányelmélet, illetve alapjogi dogmatika módszerével vázolom, hanem a pozitív jogban megjelenő normatípusokat elemzem. Ebben a logikában a csoportosítás három modell felállítását eredményezi. Mindhárom alternatíva eltérő normatípusnak minősül, és ezáltal különböző tartalmat is jelöl. Ezeknek egyetlen közös tulajdonsága, hogy valamennyi a művészet alkotmányjogi biztosítását és érvényesítését célozzák, a már jelzett eltérő komponensek szabályozásán keresztül.*¹⁷⁹

A téma előkérdéseként választ kell találni arra a felvetésre, hogy a modern alkotmányokban hol lehet a legmegfelelőbb védelmet biztosítani a művészetnek: a véleményszabadság részeként vagy attól különállóan.¹⁸⁰ Egyes alaptörvények nem nevesítik ugyanis a művészet szabadságát az alapjogi katalógusukban, hanem a véleménynyilvánítás jogának keretein belül garantálják a művészi kifejezések érvényre juttatását. *Az alábbiakban vázolt modellek szükségszerűen feltételezik, hogy a művészet önálló formában legyen konstituálva az állam legmagasabb jogforrásában.*

A továbbiakban tehát az alaptörvényben *expressis verbis* rögzített művészet szabadságának hármass modelljét vázolom, amely megoldások nem dogmatikai módszer mentén, hanem az állam kreációs tevékenységének eredménye alapján képeznek csoportot.

A művészet szabadságának tételes jogi triásza a következő normatípusokat és egyben megközelítéseket öleli fel.¹⁸¹ Egyrészt és elsőként a művészet szubjektív jogként való értelmezése, amely védőjogként funkcionálva,¹⁸² az állam *status negativus* helyzetét követeli meg. Ebben az esetben az alkotmányi rendelkezés alapjognak fog minősülni.¹⁸³ Másrészt

¹⁷⁹ Vö. Robert Alexy: *Theorie der Grundrechte*. Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt am Main 1985. 229.

¹⁸⁰ Sólyom Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare* 2007. 2. sz. 95-109.

¹⁸¹ Vö. Joachim Würkner: *Das Bundesverfassungsgericht und die Freiheit der Kunst*. In: Klaus Stern (Hrsg.): *Studien zum öffentlichen Recht und zur Verwaltungslehre*. Band 55. Franz Vahlen Verlag, München 1994. 128-130.

¹⁸² Josef Isensee: *Das Grundrecht als Abwehrrecht und als staatliche Schutzpflicht*. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hrsg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011. 439-462.

¹⁸³ Vö. Georg Jellinek: *System der subjektiven öffentlichen Recht*. J. C. B. Mohr, Tübingen 1905. 84-86.

objektív jogként is konstituálható a művészet, amely az alanyi szemszög helyett az államra helyezi a fókusz: olyan aktív magatartást ír elő a közhatalom számára, amely az alapjogi intézmény védelmét hívatott ellátni. Ezzel az állam sajátos *status positivus* helyzetben van: az alapjog érvényesülését elősegítő és biztosító jogi háttérrel és infrastruktúrát kell létrehoznia. Végül harmadrészt a *status negativus* oldal nem csupán az egyén számára juttat szubjektív jogosultságot. Ezen túl az állam tartózkodása egy kiegészítő komponenst is magában hordoz: az állam művészeti semlegességét. Itt a normatípus sajátos tilalom formájában jelenik meg: paranccsal zárja ki a közhatalmat a művészi kérdésekben való döntésből.

1. A szabadságjogi megközelítés

A művészet szabadságkénti megközelítése az alanyi jogi felfogással párosul. Ekként a művészet alanyi közjogként jelenik meg az alkotmányban, amely az egyén oldalán értelmezett jogosultság formájában érvényesül. *A művészet alanyi modellje klasszikus alapjogi konstrukcióként értelmezhető, amely az egyénnel való viszonyában az állam kötelezett pozícióját hangsúlyozza.*

1.1. A modell alapja: a szabadságjogi karakter

Az alapvető jogoknak ez a része az állami beavatkozástól mentes területet öleli fel. Ebből a szempontból vizsgálva a művészet szabadságának tartalmában is fellelhetőek az első generációs alapjogok jellemzői. Ennek megfelelően az ún. *status negativus* jelleg egyrészt az állam távolmaradását, másrészt pedig a törvényeken keresztül annak biztosítását követeli meg, hogy az egyénnek ezt a szféráját mások is tiszteletben tartsák. Előbbi az ún. elhárító, míg utóbbi az ún. védelmet biztosító kötelessége az államnak, amelyek az egyén oldalán jogosultsággént jelennek meg.¹⁸⁴ Az első generációhoz sorolható szabadságjogok többségének a szerkezete megegyező: a jog *alanya* az egyén, *kötelezettje* az állam, illetve az állam nevében eljáró személyek, a jog *tartalma* pedig a beavatkozástól való tartózkodás,¹⁸⁵ ekként a művészet szabadságának jelen komponense a jogosultak szabadságszféráját biztosítja.

¹⁸⁴ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 443.

¹⁸⁵ Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – Alapjogok. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest 2013. 19-25.; Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest 2004. 283-295.; Gárdos-Orosz Fruzsina: Alapjogok korlátozása. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 392-400.

1.2. Az alkotmány szóhasználata

Az alapjogi minőség rögzítése két metódus szerint valósulhat meg. Egyrészt magának a művészetnek az általános elismerésével, amely során a szabadságjogi jelleget *expressis verbis* kifejezi a szöveg. Ennek tipikus formája a „művészet szabad” szóösszetétel. A korábban vázolt értelmezés alapján ez a megoldás elsődlegesen a művészetet mint autonóm területet jelöli ki, amely tekintetében a közhatalom távolmaradását várja el. Az állami be nem avatkozás másik pólusán viszont az egyén számára olyan szabadságot keletkeztet, amelyet közjogi igényként kikényszeríthet. Ezáltal válik alapjogi normává a tárgyalt szövegezés. Másrészt a teljesség igénye végett lehetséges megoldásként kell tekinteni a művészet emberi jogi deklarálására, még akkor is, ha ez a gyakorlatban nem alkalmazott modell. Ez a „mindenkinek joga van” terminológiával kapcsolja össze a művészetet, kifejezve annak sajátos emberi méltóságából közvetlenül kisugárzó eredetét.

2. Az állam intézményvédelmi kötelezettsége

Az alapjogi felfogásnál kiemelendő, hogy az államhatalomnak nem csupán tiszteletben kell tartania és védenie kell az alapvető jogokat, hanem kötelezettsége az érvényesítésükhöz szükséges feltételeket megteremteni – vagyis gondoskodnia kell az alapjogok megvalósításáról. Ez azt jelenti, hogy az államnak az a feladata, hogy olyan jogi, szervezeti, eljárási és pénzügyi körülményeket teremtsen, amelyek alapján az egyének számára az alapvető jogok igénybevétele és gyakorlása ténylegesen lehetővé tegye.¹⁸⁶

Az alapjogi dogmatika jelen aspektusának fontossága a magyar alkotmánybírósági esetjognak is már viszonylag korai meghatározó tétele, amely a szubjektív és az objektív intézményvédelmi kötelezettség viszonyában jelenik meg.

„[A]z alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.

Ez a helyzet például akkor, ha egy szabadságjog egyéni gyakorlása nem látszik veszélyeztetettnek, az esetek összességében azonban az alapjog által garantált szabadság vagy életviszony intézménye kerül veszélybe.”¹⁸⁷

¹⁸⁶ Alfred Katz: Staatsrecht. C. F. Müller, Heidelberg 1994. 269.

¹⁸⁷ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 303

Az emberi jogokkal kapcsolatos jogi szabályozás elmélete alapján az állam jogvédelmi kötelezettsége kettős jellegű: egyfelől védi az egyének (jogalanyok) számára biztosított emberi jogokat, másfelől bizonyos esetekben – és bizonyos emberi jogok vonatkozásában – gondoskodik az emberi jogok érvényesüléséhez szükséges feltételekről (intézményes védelem).¹⁸⁸

„[A]z állam az alapjoghoz kapcsolódó objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében hasonló védelmet biztosíthat, mint amit az adott alapjog alanyi jogként nyújt. (...) Tehát, ha az alanyi jogosultság nem áll meg, attól még az alapjog alkotmányos védelme fennáll.”¹⁸⁹

2.1. A modell fundamentuma: a kulturális jogi aspektus

A második generációs jogok megjelenése az állami szerepvállalás átformálódásának eredménye.¹⁹⁰ A kulturális jogi jelleg így, az ún. *status positivus* ismérv alapján az egyént az állammal szemben megillető olyan igényeit jelenti, amelyek az állam aktív cselekvését célozzák.¹⁹¹ Ezeknek a jogoknak a tényállási ismérvei tehát úgy vannak megfogalmazva, hogy abból az egyén az állam aktív cselekvését (szolgáltatását) közvetlenül, alanyi jogként veheti igénybe. Ennek köszönhetően az alapvető jogok nem csupán elhárító, valamint védelmet biztosító jogok, hanem egy részük szolgáltatási jog is.¹⁹² Hangsúlyozandó, hogy e jogok összességén nem a védelmi (*status negativus*) vagy a részvételi (*status activus*) jogokkal összefüggő, azokhoz járulékosan kapcsolódó állami szolgáltatások értendők, hanem azok a jogosultságok, amelyeknek tartalma maga az állami szolgáltatás.¹⁹³ A második generációs alapvető jogok szerkezetét tekintve többretegűek az első generációs jogokhoz képest. E jogok *alanya* általában az egyén, ugyanakkor *kötelezettje* nem csupán az állam, hanem egyes jogoknál magánintézmények is. *Tartalmukat* vizsgálva pedig megállapítható, hogy csak töredékük rokonítható a szabadságjogokkal – viszont a tudomány és művészet szabadsága esetében kézzelfogható az első generációs szabadságjogi oldal.¹⁹⁴ E speciális jogok körébe tartoznak

¹⁸⁸ Vö. Koltay: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. 6.

¹⁸⁹ Balogh Zsolt: Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás. *Fundamentum* 1999. 2. sz. 34.

¹⁹⁰ Részletesen ld. Andrzej Jakubowski (ed): *Cultural Rights as Collective Rights: An International Law Perspective*. Brill 2016

¹⁹¹ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 51.

¹⁹² Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei 446.

¹⁹³ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok rendszere. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 95.

¹⁹⁴ Halmai – Tóth: i. m. 86.

tehát az ún. szociális és kulturális jogok, amelyek jellege a tudomány és a művészet szabadsága tárgyában is fontos szerepet játszik.

2.2. A tételes jogi megoldás

A művészet szabadságának alkotmányi triászából ez az elem a legnehezebben tipizálható. Ennek oka az, hogy az állam diszkrecionális jogkörébe tartozik annak meghatározása, hogy milyen intézményi hálót kíván húzni az alapjog köré az alaptörvényben. A lehetőségek skálája széles: az általános deklarációtól egészen a konkrét infrastrukturális elemek nevesítéséig terjedhet. Az alkotmányozó oldaláról az előbbi megoldás a szerencsésebb, mivel nem kell hosszú távon elköteleznie az államot valamely garanciaelem fenntartása mellett. Ebből következik, hogy a gyakorlat is döntően ezt az alternatívát követi. Ennek textuális megjelenése „az állam biztosítja” kifejezéssel valósul meg. Utóbbi tekintetében a következő megoldások az elterjedtek: az oktatási rendszer, a speciális foglalkoztatási szabályok, vagy az állami támogatás alkotmányba építése.

3. Az állam semlegessége

A művészet konstitucionális szabályozásának harmadik alternatívája az állami semlegesség rögzítése. E megoldás mögött meghúzódó érvek között fellelhetőek jogi és metajurisztikai természetűek egyaránt, így ez a modell komplex konstrukciónak minősül.

3.1. Bevezetés: az esztétikai értékítélet hatása a jogban

Az értékítélet nem más, mint pozitív vagy negatív viszony állítása a magatartás vagy tény és ama norma között, amelynek létezését az ítéletet alkotó feltételezi. Az értékítélet így egy norma, egy „legyen” meglétét feltételezi.¹⁹⁵ A művészet mibenlétének megragadása sajátos értékítéletnek minősül, amelyre egyaránt alkalmazandóak az előbbi distinkciók. Ebből adódóan a művészet fogalmának keresésekor a legnagyobb probléma abban rejlik, hogy minden definíció valamilyen esztétikai felfogást fejez ki.

Ez a jogtudomány általi meghatározásra is igaz: a művészet jogi fogalma óhatatlanul egy uralkodó esztétikai elvárást szentesít.¹⁹⁶ Ennek azonban visszafordíthatatlan

¹⁹⁵ Kelsen: *Értékítéletek a jogtudományban*. 211.

¹⁹⁶ Sólyom Péter: i. m. 97-98.

következményei lehetnek a jogosultak körében. Az alapjogi dogmatika keretei között ez különösen érzékeny problematika, tekintettel arra, hogy a művészet, fogalmának meghatározásán keresztül, korlátozhatja a művészek kifejezési szabadságát.

Ezt elkerülendő a német alkotmányos gyakorlat a művészet szabadságának minél szélesebb védelme érdekében a művészet fogalmát a lehető legnyitottabban értelmezi. Ha már a művészet fogalmának meghatározása a külön alkotmányos szakaszban való szabályozás miatt elkerülhetetlen, a definíció megalkotásakor úgy kell eljárni, hogy sem tartalmi, sem pedig formai szempontok alapján ne privilegizáljon esztétikai felfogásokat.¹⁹⁷

A művészet definiálásának aggálya mellett ki kell emelni a művészi értékről alkotott állami ítélet veszélyét, amely a fenti általános problémákon túl egyedi jogsérelemhez vezethet. Ennek alkotmányi hozadéka végső soron az állam semlegességének elvét fogja kialakítani.

3.2. Az állam semlegességéről

Kiindulópontként rögzítendő, hogy a semlegesség relációs ismérv: egy állítás (szabály, gyakorlat, intézkedés) ugyanis sohasem önmagában neutrális, hanem meghatározott nézetek vonatkozásában. Éppen ezért a semlegességhez mindig hozzátartozik annak alkalmazási köre.¹⁹⁸

Az állami neutralitás követelménye két módon jelenhet meg a tételes jogban: egyrészt *expressis verbis* az alaptörvényben konstituált formában, másrészt valamelyik alkotmányi rendelkezés implicit tartalmaként, amely az alkotmányértelmezés során nyer kifejezést. Ezzel ellentétben *a semlegességi reláció másik pólusát képező nézetnek mint viszonyítási pontnak szükségszerűen és feltétlenül az alkotmányban rögzített normának kell lennie.*

Az elvi alap exponálását követően fel kell tennünk a kérdést: *mi* indokolja azt a követelést, hogy az állam (bizonyos vonatkozásokban) legyen semleges? Erre a következő egyszerű válasz adható: az, hogy nincs alap a semlegességtől való eltérésre. Ez az indok közvetett kapcsolatban áll az egyenlő bánásmód követelményéből levezetett diszkrimináció tilalmával, amennyiben a semlegességnek elejét kell vennie az alkotmányos indok nélküli hátrányos megkülönböztetésnek. *Milyen* viszonyokban kell azonban az államnak semlegesnek maradnia? Az előbbi alapján olyan viszonyokban köti az államot a semlegesség követelménye,

¹⁹⁷ Vö. Michael Sachs: Verfassungsrecht II. Grundrechte. Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York 2003. 309.

¹⁹⁸ Kis János: Az állam semlegessége. In: Az állam semlegessége – Kis János válogatott művei. Kalligram, Pozsony 2015. 84.

amelyekben nem tudja alkotmányosan alátámasztani a neutralitás elvetését – azaz, amikor a döntésében (intézkedés, mulasztás) megnyilvánuló preferenciáját nem képes valamely alaptörvényi rendelkezésre visszavezetni. Átfordítva olyan relációkat jelent, amelyeknél a tételes jog nem tartogat a semlegesség áttörését legitimáló alkotmányos normát. Ebből egyenesen következik, hogy ha az állam a semlegesség követelményétől alkotmányos indok nélkül tér el, alkotmányellenes magatartást tanúsít, amellyel alkotmányos sértő helyzetet idéz elő. Az állam meghatározott viszonyokra vonatkozó semlegessége tehát alkotmányossági kérdés, amelynek érvényesüléséért és védelméért az Alkotmánybíróság felel. Végül soron az állam semlegességének követelménye a közhatalom gyakorlásának alkotmányos korlátját jelenti a megadott viszonyrendszerben a hátrányos megkülönböztetés megelőzése érdekében, a jogállamiság alapelve alapján.¹⁹⁹

A semlegesség elve szerint az államnak tartózkodnia kell attól, hogy kontroverzális világnézeteket, gyakorlatokat, eszméket helytelenítsen, illetve fordítva: olyanokat helyeseljen, amely mások helytelenítését eredményezné.²⁰⁰

3.3. A művészeti semlegesség elvi alapja

Az állami neutralitás értelmezését követően arra a kérdésre kell választ adni, hogy a művészettel összefüggésben a közhatalomnak miért kell semleges magatartást tanúsítania. Ennek fundamentumát a fenti fejtegetés adja, amennyiben az állam a művészetet a lehetséges beavatkozások részeként kezelné, magát a művészet szabadságát mint alapvető jogot korlátozná. Minden döntés ugyanis közvetetten esztétikai értékítéletet is magában fog hordozni, amely a művészi kifejezések széles spektrumát szűkítheti. A nyilvánvaló művészetfilozófiai kételyeken túl ennek alkotmányjogi aggálya az alapjog-korlátozás általános követelményeivel összefüggésben jelölhető meg. Egyrészt a jogállamiság elvéből adódóan az államnak biztosítania kell az alapvető jogok optimális érvényesülését, amely elvárásnak a művészet szabadsága tartalmának önkényes elhatárolásával nem tesz eleget. Másrészt éppen az alapvető jog önkényes, azaz alkotmányos indok nélküli korlátozásával alaptörvény-ellenes magatartást fejt ki, amelynek eredményeként alapjog-sértő helyzetet idéz elő.

A közhatalom és a művészet közötti viszony az állam részéről, a neutralitás hiányában, kizárólag beavatkozásként képzelhető el. Fogalmilag olyan magatartást jelent, amely a

¹⁹⁹ Vö. Wibren van der Burg – Frans W.A. Brom: In Defense of State Neutrality In: Klaus Peter Rippe, (Hrsg.): *Angewandte Ethik in der pluralischen Gesellschaft*. Freiburger Universitätsverlag, Freiburg 1999

²⁰⁰ Kis: *Az állam semlegessége*. 96-98.

köz hatalom eszközével lép fel valamely védett autonómia irányába. A hatalmi jelleg már önmagában megpecsételi az intézkedés tartalmát: jelentéséből következik, hogy a kikényszeríthetőség erejével kezeli a beavatkozás tárgyát. Kézenfekvőnek tűnik az a megállapítás, amely ezt az intervenciót a szóban forgó szabadság ellenében értelmezi. *Mivel az állam nem képes olyan módon szabályozni a művészetet, hogy egyúttal ne determinálja az alapjog normaterületét, a semlegesség végső soron szükséges elvárás a művészet fogalmával és tartalmával összefüggésben.*

Az előzőekből következik, hogy az államnak a művészet jogi meghatározására semmilyen muníció nem áll rendelkezésére. Ez alkotmányjogi dimenzióban a következő terminológiával ragadható meg: *a közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs arra nézve, hogy a művészetet definiálja.*²⁰¹ Ismét megjegyzem: a fogalomalkotási szándék minden esetben beavatkozásnak fog minősülni, amely – a fentiek alapján – a szóban forgó alapvető jogot kényszerítőleg korlátozni fogja, és ezáltal megsérti a norma által védett autonómiát. Az autoritás alatt e körben az államnak azt a státuszát értem, amely a (köz)hatalmát testesíti meg. *A művészet mint sajátos funkcióval rendelkező társadalmi alrendszer azonban ezen a területen kívül esik, ugyanis az állam magatartásának nincs alapító vagy akár alakító ereje az utóbbira nézve.* A kompetencia a jogi lehetőségek összességéként fogható fel. Megállapítható, hogy a közhatalom nem rendelkezik olyan nevesített hatáskörrel, amely a művészet konkretizálását, vagy annak kritériumai meghatározását célozná. Ennek hiánya logikusan következik az előző, azaz az autoritás hiányából: kompetenciáról kizárólag akkor beszélhetünk, ha annak alanya az adott tárgykör tekintetében felhatalmazással rendelkezik, vagyis (jogilag) elismert pozícióban van. *Mivel tehát az államnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs a művészet vonatkozásában, ezért a valóság szóban forgó szeletének jog által védett szegmensével összefüggésben semleges hozzáállást kell tanúsítania.*

Fontos ehhez azonban a következő pontosító megjegyzést fűznöm: a definiálási (*Definitionskompetenz*) és szabályozási kompetencia (*Gestaltungskompetenz*) fogalmai nem értelmezhetőek egymás szinonimájaként.²⁰² A művészet állam általi definiálásának kérdése végső soron tartalmi kérdésként jelenik meg, azaz a fogalomalkotás tárgyának alkotóelemeire – amelyek egzakt meghatározása a művészet esetében lehetetlen. Ezért a szóban forgó helyzetben a definiálási követelmény a fogalomalkotás tilalmával lesz azonos. Ettől viszont

²⁰¹ Leonie Breunung – Joachim Nocke: Die Kunst als Rechtsbegriff oder wer definiert die Kunst? In: Brigit Dankert – Lothar Zechlin (Hrsg.): Literatur vor dem Richter: Beiträge zur Literaturfreiheit und Zensur. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1988. 235-237.

²⁰² Würkner: i. m. 122.

meg kell különböztetni az állam szabályozási, avagy formáló-alakító kompetenciáját, amely alatt *a művészet jogilag releváns aspektusainak körülírása értendő – így az nem szorul kívül az állam legitim jogkörén.*²⁰³

3.4. A jog és művészet viszonya

Egyértelműnek tűnik, hogy az állam semlegessége a beavatkozás kizárásában ölt testet, amely a tilalom hiányában a jogi normákon keresztül érvényesülne. A jog természetéből adódóan kizárólag azt tudja hatókörébe vonni, amelyet saját eszközeivel képes megragadni. Ez odáig vezet, hogy a művészet jogi szabályozásának kulcskérdése végső soron annak definiálásával lehetséges. Ennek problémáját Koltay szemléletesen fogalmazta meg.

„A jogász számára ez biztosan lehetetlenség, és bármely ezt célzó kísérlet óhatatlanul nehézkes, izzadságszagú, néhol fájóan szorító, máshol kezelhetetlenül laza fogalom-meghatározási kísérletekbe torkollik. A művészet ugyanis jóval összetettebb, bizonytalanabb, folyamatosan változó és a társadalmi kontextust nélkülöző jelenség ahhoz, hogy jogi fogalmak béklyójába engedné szorítani magát.”²⁰⁴

A véleménnyel nem kívánok vitába szállni, viszont néhány kiegészítő megjegyzéssel pontosítanám azt. Mindenekelőtt és csupán utalásként leszögezem, hogy irányadónak tartom a fent vázoltakat – ti. az állami semlegesség fundamentumát – itt is. Ezen túl kiemelem, hogy a művészet a joghoz képest *apriori* fogalom, illetve szellemi objektiváció. *Egyrészt eltérő társadalmi alrendszerekről van szó, amelyeknek megvan a saját zártsága és szabályrendszere.* Ebből adódik, hogy a jog széles apparátusából egyetlen elem sem tükrözheti vissza a teljesség igényével a művészet esszenciáját – és fordítva. *Másrészt a művészet nem csupán jogon túli, de időben azt megelőző fogalom.* Nézetem szerint, ha a művészet születése kapcsolódott is valamilyen társadalmi normarendszerhez, az akkor sem a jog volt: az első műalkotások megjelenésekor ugyanis a közösségi szerveződés nem követelte az állam kialakulását, amelyhez a jog kapcsolódik.²⁰⁵ *Harmadrészt a művészet metajurisztikus karakteréből adódik, hogy nem a jog hozta létre, konstituálta a művészetet – így pedig annak lényegére sem képes alakító hatást gyakorolni, vagy adott esetben azt eltörölni.*

²⁰³ Josef Isensee: Wer definiert die Freiheitsrechte? Selbstverständnis der Grundrechtsträger und Grundrechtsauslegung des Staates. C. F. Müller, Heidelberg 1980. 65.

²⁰⁴ Koltay: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. 11.

²⁰⁵ A vonatkozó kötelező magatartás-szabályokat a vallás képezte. Az ősközösségekben a vallás érdekes hármas karakterét különböztethetjük meg: egyrészt társadalmi normaként szervezte a közösséget, másrészt a kulturális kiteljesedés terepe volt a művészetten keresztül, harmadrészt pedig nevelő funkcióval is rendelkezett.

3.5. A konstitucionális gyakorlat

Az állam művészeti semlegessége kardinális és megkerülhetetlen, de alapvetően derivatív fogalom. Ez az alkotmányozói tevékenységben is tetten érhető: az alkotmányok a neutralitást két formában kapcsolhatják a művészethez. Egyrészt burkolt terminológiával, amely „az állam tiszteletben tartja” szóösszetételt jelenti. A megoldás implicit tartalmazza a közhatalom semlegességét, hiszen elismeri a művészet autonómiáját az állammal szemben. Másrészt létezik ennél direkter deklaráció is. Ennek normatípusa a közhatalom számára direkt tilalmat rögzít: azt, hogy nem jogosult művészeti kérdésekben döntést hozni.²⁰⁶

A művészet szabadságának alkotmányjogi értelmezése komplex jelentéstartalmat takar. Az alkotmányozó hatalom döntése, hogy a művészetnek melyik eleme, avagy elemei találhatók meg az állam legmagasabb szintű jogforrásában. A művészet szabadságának tételes jogi elismerése három eltérő modellben képzelhető el. Valamennyi alternatíva a művészet alkotmányjogi oltalmának más és más aspektusát ragadja meg, amelyek párhuzamos jelenléte egymásra kiegészítő garanciaelemként hat.

A felvázolt modellek nem csupán teoretikus csoportosításként foghatóak fel: azon túl az értekezésnek a művészet tételes jogi tendenciáit vizsgáló részeinek elsődleges módszertanaként alkalmazom. Ebből adódóan a nemzetközi jogi és más államok, valamint a magyar alkotmányjogi források sajátosságait ennek mentén igyekszem a továbbiakban bemutatni.

²⁰⁶ Ez a szövegezés a tételes jogban a tudomány szabadságára vonatkoztatottan fordul elő, azonban az alkotmánybíróságok és az analóg jogértelmezés a művészet szabadságára nézve is helytálló rendelkezésnek ismeri el az alaptörvényi tilalmat.

Negyedik fejezet

A művészet szabadsága szabályozásának nemzetközi és külföldi trendjei

Ebben a fejezetben a művészet szabadsága kialakulásának folyamatát, illetve annak tételes jogi megjelenését vizsgálom a nemzetközi és külföldi példákon keresztül. Az elemzés fókuszja itt sem az alapjogi dogmatika, hanem az alkotmányozó hatalomtól származó pozitív jogi struktúra – amelynek értékmérőjeként a korábbi fejezetben kialakított hármast modellt alkalmazom.

I. A művészet egyetemes jogi védelmének fejlődése

1. Bevezetés: emberi jogok a nemzetközi jogban

Az emberi jogok elismerésében hatalmas szerepet játszott ezeknek a normáknak a nemzetközi jogi megjelenése. Az emberi jogok fajtáinak, tartalmának, biztosítékainak, korlátainak és érvényesíthetőségének meghatározása ezt követően, különösen a II. világháború utáni korszakban vált döntővé.²⁰⁷

A második világháború után megnőtt az emberi jogok *nemzetközi védelmének a szerepe* és felelőssége, amelynek következtében az általános dokumentumokon túl egyes emberi jogcsoportok kibontására külön nemzetközi szerződések születtek. A nemzetközi emberi jogi dokumentumok kialakulására leginkább az a jellemző, hogy kezdetben nemzeti alapjogi katalógusokból – azaz egy-egy állam alkotmányából – táplálkoztak,²⁰⁸ amelyeket különösen a fejlődés kezdeti szakaszában – a történelmi és morálfilozófiai háttérből adódóan szükségyszerűen – a természetjogi megközelítés és felfogás táplált.²⁰⁹ Ez a tendencia jelenleg is megfigyelhető, amennyiben adott állam újszerű értelmezésben világít meg valamely emberi jogot, illetve teljesen új alapjogot ismer el alaptörvényében. A jelenlegi hatásmechanizmusra azonban sokkal jellemzőbb az, hogy a nemzetközi szinten elismert emberi jogok hatnak vissza a nemzeti jogrendszerekre.²¹⁰ Ebben a folyamatban nem kis szerepe van annak, hogy a nemzeti alkotmánybíráskodás rendszerint zsinórmértéknek tekinti a nemzetközi jogi fórumok irányadó határozatait és ezek indokolását. A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott emberi

²⁰⁷ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 419.

²⁰⁸ Péteri Zoltán: Az emberi és állampolgári jogok történetéhez. Jogtudományi Közlöny 1998. 12. sz. 651.

²⁰⁹ Ld. Sajó András: Szabadság, emberi jog, alkotmányosság. Magyar Tudomány 1996. 1. sz. 3.

²¹⁰ Vö. Françoise Dreyfus: Les droits économiques et sociaux dans quelques constitutions récentes. In: L'Etat de droit. Mélanges en l'honneur de Guy Braibant. Éditions Dalloz, Paris 1996. 170.

jogok tehát mind ontológiai, mind pedig jogalkalmazói értelemben *kölcsönhatásban* vannak az alkotmányokban meghatározott alapjogokkal.²¹¹

Az egyetemes nemzetközi jogban az emberi jogokra először az 1945-ben aláírt ENSZ Alapokmány utal, ám nem határozza meg ezeket a jogokat. A nemzetközi együttműködés egyértelmű célja az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása. Az emberi jogok első rendszerezett nemzetközi jogi forrása az ENSZ III. Közgyűlése által elfogadott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (1948. december 10.), amely a vonatkozó jogok nemzetközi katalógusának és standardjának minősül.²¹²

Az egyetemes nyilatkozat elfogadása számos, a nemzetközi jog szempontjából releváns következménnyel járt. Egyrészt a nyilatkozat az ENSZ Alapokmánya emberi jogi rendelkezéseinek *autentikus értelmezési mércéjévé* vált; másrészt a nemzetközi jog immanens része lett az az alaptétel, amely szerint az emberi jogok *egyetemesek*. Ezeken túl a nyilatkozat *egységes kánonnak minősül* a részes államok emberi jogi magatartásainak megítélésére, valamint hatást gyakorolt a nemzetközi szintű emberi jogi jogalkotásra.²¹³

Ezt követően az ENSZ Közgyűlése 1966-ban két egyezményt fogadott el: a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát*, valamint a *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát*.²¹⁴ Előbbi dokumentum a legrégebbi, azaz az ún. „első generációs” emberi jogokat tartalmazza, míg utóbbi az ún. „második generációs” jogokat deklarálja.

Az emberi jogok nemzetközi elismerése fejlődésének sajátos ágát képezi az európai kontinens folyamata. Az emberi jogok európai rendszere elsősorban (de nem kizárólagosan) az Európa Tanács tevékenységéhez kötődik, amelynek kiemelt célja a közös európai örökséghez tartozó eszmék és értékek megóvása, valamint megvalósítása.²¹⁵ Az Európa Tanács három nemzetközi egyezményt is kezdeményezett, amelyek közül jelenleg a legfontosabb az 1950-es *Emberi Jogok Európai Egyezménye*, amely a klasszikus szabadság- és politikai jogokat öleli fel.

²¹¹ Drinóczi Tímea: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013. 101.

²¹² Bár a nyilatkozat csupán közgyűlési határozat maradt, ami a nemzetközi jogban nem kötelező jellegű, a benne foglalt jogokat ma már teljes körűen elismerik.

²¹³ Kardos Gábor: Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 144.

²¹⁴ Magyarországon 1976-ban, a 8. és 9. törvényerejű rendelettel hirdette ki a két egyezményt, amelyek ennél fogva a belső jog részévé váltak.

²¹⁵ Ennek az örökségnek a jogi karakteréről részletesen ld. Bruhács János: Nemzetközi jog II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 1999. 208.

Az emberi jogok nemzetközi jogi megjelenése messzemenő következményekkel járt, mivel minőségi változást idézett elő a nemzetközi jog felépítésében. Megkérdőjelezte ugyanis a nemzetközi jog kizárólagos államközi karakterét azzal, hogy az egyéneket is a nemzetközi jog alanyává, vagyis annak joghatóságának tárgyaivá is váltak a nemzeti jog mellett.²¹⁶

2. A kulturális jogok és a művészet nemzetközi jogi elismerése

A kulturális jogok elismerése, illetve definiálása nemzetközi, és így nemzeti szinten is elmaradt a polgári, gazdasági és szociális jogok deklarálása mögött. A lassú kezdet ellenére az emberi jogi testületek működése fontos hozzájárulást jelentett azoknak az emberi jogoknak a tisztázásához, amelyek összetevői lehetőséget nyújtanak a kulturális életben való részvételhez. Ilyennek minősülnek az alábbi alapjogok, alapelvek és tilalmak: egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a kulturális élet élvezetébe való be nem avatkozás szabadsága, az alkotás szabadsága, a kulturális élethez való hozzájárulás szabadsága, a kulturális életben való részvétel megválasztásának szabadsága, a terjesztés szabadsága, a nemzetközi együttműködés szabadsága, a kultúrpolitikák meghatározásában és megvalósításában való részvétel szabadsága. Mindez azt mutatja, hogy a kulturális jogok az emberi jogok elválaszthatatlan részei – még annak ellenére is, hogy nem mindegyik említett megoldás minősíthető alapjognak.²¹⁷

2.1. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Elsőként az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata mint első releváns dokumentum vizsgálendő abból a megfontolásból kifolyólag, hogy kiderüljön, az emberi jogok nemzetközi megjelenésének pillanatában – azaz a XX. század derekán – a művészet szabadsága is elismerést nyert-e.

A kérdés megválaszolása a normaszövegből egyértelműen kiderül. A nyilatkozat 22. cikke a következő rendelkezést tartalmazza.

„Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok

²¹⁶ Vö. Bruhács: i. m. 192.

²¹⁷ Részletesen ld. Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 102.

szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.”

A citált rendelkezés szóhasználatából két elemre hívom fel a figyelmet. Az első szigorúan textualista megközelítésből következik: a művészet szabadsága *expressis verbis* nem szerepel a dokumentumban, csupán a kulturális jogok megemlítése, amelynek jelentéstartalma az adott történelmi helyzetben döntően a kisebbségi jogok ismérveivel volt azonos.²¹⁸ A második az „igénye van arra” kifejezés, amely a szóban forgó védett értékeket nem alanyi jogi minőségükben ismeri el, így azok végső soron nem is veszik fel a kikényszeríthetőség, érvényesíthetőség köntösét.

A 22. cikk mellett a nyilatkozat 27. cikke is rendelkezik a kérdéskörről.

„1. Minden személynek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.

2. Mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.”

A nyilatkozat ezzel a megoldással közelebb lépett a művészet nemzetközi jogi védelmének rögzítéséhez, azonban az emberi jogi elismerés még mindig váratott magára. A rendelkezés egyrészt nem a művészeti alkotótevékenységet részesíti védelemben, hanem a művészet élvezéséhez való jogot, amely a művészeti élet *passzív, befogadói oldala*. Emellett a második pont szóhasználata inkább a vonatkozó tevékenység produktumára, azaz a műalkotásra fókuszál, amelyet ráadásul piaci terminológiával illet („termék”), így annak hasznosíthatósága kerül előtérbe – az erkölcsi és anyagi érdek kitételek pedig egyértelműen a szerzői jogi jogosultságokra utalnak. Másrészt nem csupán a rendelkezés tárgyában, de annak normatípusa tekintetében sem a művészet szabadsága jelenik meg, ugyanis az alapjogi karaktert igényelne – a 27. cikk viszont az alkotófolyamathoz ilyen nem kapcsol.

2.2. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

²¹⁸ Uo.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából ismert állapot egészen a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának elfogadásáig nem változott. Azzal azonban a téma szempontjából kézzelfogható jogfejlődés tapasztalható, ugyanis a véleménynyilvánítás szabadságába ágyazottan megjelenik a művészeti kifejezés szabadsága.

„2. Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.”

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya ezzel megtette az első lépést a művészet szabadságának elismerése felé. A szóban forgó szabadságot az egyik leglényegesebb első generációs emberi jog, a véleménynyilvánítás jogának keretein belül részesíti explicit alapjogi védelemben. A jogi oltalom rögzítésén túl azonban a dokumentum nem csak a tartalomról, hanem a korlátozási standardokról is rendelkezik.

„3. Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek

a) mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg

b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölcsek védelme érdekében szükségesek.”

Elsőként a szabadsághoz kapcsolt felelősség deklarációját emelném ki: ezzel az ENSZ Közgyűlése az egyéni autonómia mellett a közhatalmi tartózkodás hiányában a jogalanyok részére is garanciális kötelezettséget telepített. Fontos utalni a korlátozás formális feltételére, amely az állami beavatkozás törvényi megjelenését írja elő. Végül a művészi véleménynek a dokumentum alapján két esetben kell meghajolnia: egyrészt mások jogaival, másrészt az állambiztonsággal és közérkölcsekkel szemben. Ezzel az általános alapjogi teszt alkalmazásához kapcsolta a vélemény- és így a művészet szabadságának korlátozását.

2.3. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával egy időben és párhuzamosan, célzottan a kulturális jogok szabályozására az ENSZ Közgyűlése megalkotta a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát is. A művészet alapjogi karakterének megfogalmazása tárgyában a dokumentumnak – jellegéből adódóan – konkrét elvárásnak kell megfelelnie.

„1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenki jogát arra, hogy részt vegyen a kulturális életben; élvezze a tudomány haladásából és annak alkalmazásából származó előnyöket; minden olyan tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotás tekintetében, melynek szerzője, erkölcsi és anyagi érdekei védelemben részesüljenek.

2. Az Egyezségokmányban részes államok által e jog teljes érvényesítése érdekében teendő lépéseknek ki kell terjedniük a tudomány és a kultúra megőrzését, fejlesztését és terjesztését biztosító intézkedésekre is.

3. Az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat a tudományos kutató és alkotó tevékenységekhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartására.”

Az egyezmény ezzel a szabályozási rendszerrel olyan irányban mozdult el, amely irányba ez idáig egyik nemzetközi jogi norma még nem. A művészet alkotmányjogi modelljeinek szinte valamennyi aspektusát képes felmutatni a 15. cikk. Egyrészt az 1. pont átveszi a művészeti tevékenység tulajdonjogias szemléletét az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 27. cikkéből. Bár ez a megoldás nem azonos azzal az alapjogi oltalommal, amelyet korábban felvázoltam, mégis szabadságjogi jellegű rendelkezésnek számít. Másrészt a 2. pont az államok aktív magatartását követeli meg, amely a kultúra esetében merül fel, azonban a közvetetten művészetre is értendő lehet. Végül harmadrészt a 3. pont az alkotó tevékenység szabadságának tiszteletben tartásával az állam *status negativus* magatartását rendeli el, amely direkt módon erősíti a szabadságjogi karaktert, illetve implicit az állami semlegesség elvének előfutáraként is felfogható.

II. A művészet alapjogi elismerésének európai íve

1. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a strasbourgi emberi jogi bíróság gyakorlata

A korábban vázolt fejlődéshez tartozik az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Európai Bíróságának tevékenysége. A jelzett egyezmény 10. cikke alkalmazandó a művészi kifejezések védelmére.

„Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárookra tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgóképfilm vállalatok működését engedélyezéshez kössék.”

Egyértelműen kiolvasható a nemzetközi szerződés szövegéből, hogy a művészet önálló védelme hiányzik a normából, ebből következik, hogy a véleményszabadság keretein belül kell annak emberi jogi oltalmat biztosítani.²¹⁹ Ez felerősíti a strasbourgi bíróság szerepét a művészek európai alapjogvédelmének tárgyában.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából kiviláglik, hogy a művészi kifejezés a véleménynyilvánítás szabadságának keretein belül érvényesül – utalva arra, hogy a dokumentum a művészet szabadságát nem minősíti önálló emberi joggá. Általánosságban rögzíthető, hogy a strasbourgi bíróság a művészi kifejezések kérdésében meglehetősen tág mérlegelési jogkört engedélyez a tagállamok részére.²²⁰ Emellett kiemelendő, hogy a testület gyakorlatában többnyire csak azokban a kirívó esetekben mondta ki a művészet szabadságának a véleményszabadságához képesti magasabb fokú védelmét, amikor az alkotókat szabadságvesztés büntetéssel sújtották műveikért.²²¹

²¹⁹ Vö. Hermann-Josef Blanke: Kommunikative und politische Rechte. In: Detlef Merten – Hans-Jürgen Papier (Hrsg.): Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band VI/1 Europäische Grundrechte I. C. F. Müller, Heidelberg 2010. 233.

²²⁰ Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kézikönyve. HVG-ORAC, Budapest 2011. 570.

²²¹ Ld. *Handyside v. the United Kingdom* judgment of 7 December 1976, Series A no. 24; *Müller nad Others v. Switzerland* judgment of 24 May 1988, Series A no. 133; *Scherer v. Switzerland* judgment of 25 March 1994, Series A no. 287; *Otto-Preminger-Institut v. Austria* judgment of 20 September 1994, Series A no. 295-A; *Karatas v. Turkey* judgment of 8 July 1999, no. 23168/94; *Polat v. Turkey* judgment of 8 July 1999, no. 23500/94

2. Művészet az Európai Unió jogában: az Alapjogi Charta

Az Európai Unió alapjogvédelmi mechanizmusa szorosan kapcsolódik az Alapjogi Chartához,²²² így szükséges annak jellegéről és alkalmazásáról értekezni a művészeti aspektus vizsgálata előtt.

Bár a Lisszaboni Szerződés az Európai Unió Alapjogi Chartáját szerződéses rangra emelte, az csupán nyilatkozatnak, és nem alkalmazandó, szerződéses szövegnek készült. Így a jogokat felsorolja ugyan, de azok korlátozása és tartalma sem határozható meg előre *in abstracto*.²²³ Emellett a tagállamok a Charta alkalmazását értelmező szabályok mentén igyekeztek meghatározni. Ezek a következő általános rendelkezésekben öltnek testet.²²⁴

Egyrészt az Alapjogi Charta 51. cikkének (1) bekezdése az alkalmazási kör esetében kimondja, hogy a szubszidiaritás elvével összhangban a Charta elsősorban az Unió intézményeire, szerveire és hivatalaira vonatkozik. Ezzel párhuzamosan rögzíthető, hogy az alapvető jogok tiszteletben tartásának uniós összefüggésben való előírása csak az uniós jog tagállam általi alkalmazásakor kötelező.²²⁵ Ez pedig azzal jár, hogy az Alapjogi Charta nem általában biztosítja az alapjogok védelmét, és ezáltal indirekt módon kijelöli az uniós alapjogvédelem határait *rationae materiae*.²²⁶ Másrészt a Charta az uniós jog alkalmazási körét nem terjesztheti ki az Európai Unió hatáskörein túl, továbbá nem hozhat létre új hatásköröket, és semmilyen esetben nem módosíthatja a meglévő jogosítványokat.²²⁷ Harmadrészt a Chartában deklarált jogok és elvek hatálya, valamint értelmezése tárgyában az 52. cikk rögzíti egyrészt azok korlátozásának szabályait, különös hangsúlyt adva az arányosság követelményének; másrészt megteremti a Charta és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a

²²² Az Európai Gazdasági Közösség létrehozásakor az alapító atyák kihagyták az alapító szerződésből az emberi jogok katalógusát, és kezdetben az Európai Unió Bírósága is visszafogottan állt ahhoz, hogy az emberi jogokat a közösségi jog részeként dolgozza ki. Ez a felfogás később azonban irányt váltott, annak érdekében, hogy a tagállami bíróságok és alkotmánybíróságok az alapvető jogok védelmére hivatkozva ne legyenek jogosultak felülírni a közösségi jogot. Ezek után az Alapjogi Charta bizonyult a következő mérföldkőnek az alapjogok uniós jogba történő inkorporálását illetően, bár 2009-ig csak soft law-ként, nem pedig a tagállamokra kötelező érvényű szabályként volt jelen. Vö. Szalayné Sándor Erzsébet: Gondolatok az Európai Unió alapjogi rendszerének metamorfózisáról. *Európai jog* 2003. 2. sz. 9-16.; Weller Mónika: Az Európai Unió Alapjogi Kartája. *Acta Humana* 2001. 43. sz. 31-44.; valamint Gárdos-Orosz Fruzsina: Az Európai Unió alapjogvédelmi rendszere és az Emberi Jogok Európai Bírósága – A kettős európai alapjogvédelem és a magyar alkotmányjog. *Jog – Állam – Politika* 2011. 4. sz. 80-82.

²²³ Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. HVG-ORAC, Budapest 2013. 523.

²²⁴ Vö. Matthias Niedobitek: Die Grundrechtecharta der Europäischen Union. In: Detlef Merten – Hans-Jürgen Papier (Hrsg.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa*. Band VI/1 Europäische Grundrechte I. C. F. Müller, Heidelberg 2010. 970-976.

²²⁵ Osztoivits András (szerk.): Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1. *CompLex* Kiadó, Budapest 2011. 569.

²²⁶ Blutman: i. m. 83.

²²⁷ Alapjogi Charta 51. cikk (2) bek.

továbbiakban: EJEE) közötti összhangot a szélesebb körű jogvédelem biztosításával; harmadrészt pedig a nemzeti jogok figyelembe vételére utal. Negyedrészt a védelmi szint rögzítésekor az 53. cikk kimondja, hogy a Charta értelmezése nem vezethet az emberi és alapvető szabadságjogok tartalmának szűkítéséhez. Ez alapján a „legkedvezőbb rendelkezés” elvét kell alkalmazni: a Charta általi védelmi szint nem lehet alacsonyabb, mint az EJEE által nyújtott oltalom.²²⁸ Végezetül az 54. cikk a joggal való visszaélés tilalmát mondja ki, amely kiemeli eme elv függő jogi jellegét: megsértése mindig valamely más jog vagy szabadság megsértéséhez társul.²²⁹

Mindezek tükrében az uniós alapjogvédelem művészeti eleme az Alapjogi Charta 13. cikkében jelenik meg, ahol *expressis verbis* deklarálja a művészet szabadságát.

„13. cikk – A művészet és a tudomány szabadsága

A művészet és a tudományos kutatás szabad. A tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.”

Ez a szöveg immár konkrétan és önálló emberi jogként kezeli a művészeti alkotáshoz kapcsolódó elemeket, amikor annak szabadságjogi jellegét rögzíti.

Az Európai Uniónak az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozása a háromszintű alapjogvédelem – ti. tagállami alkotmányi, uniós és nemzetközi jogi – utóbbi két szintjét hivatott összefűzni,²³⁰ amely kapcsolat az Alapjogi Charta értelmezési szabályaiban is markánsan kifejeződik.²³¹ Mivel az Európai Unió Bíróságának esetjogában nem találhatóak értelmező standardok a művészet szabadságának tartalma kapcsán, a rendelkezés szűkszavú megfogalmazása csupán arra enged következtetni, hogy a Charta a művészet emberi jogi intézményét szabadságjognak tekinti, amivel együtt jár az alanyi jogosultság lehető legtágabb²³² meghatározása. Ezen túl a művészet szabadságának alapjogi magját a véleménynyilvánítás szabadsága jelenti, így erre az intézményi összefüggésre tekintettel – a

²²⁸ Osztovits (szerk.) i. m. 575.

²²⁹ Osztovits (szerk.) i. m. 576.

²³⁰ Ld. Szalayné Sándor Erzsébet: Alapjogok (európai) válaszüton – Lisszabon után. Jogtudományi Közlöny 2013/1. sz. 15-27.

²³¹ Ld. különösen Alapjogi Charta 52. és 53. cikk

²³² Ezzel összefüggésben ld. az alapjogi jog- és cselekvőképesség kérdését a művészet szabadságánál. Cseporán Zsolt: Művészet és emberi jogok. Jura 2015. 2. sz. 20-27.

szakirodalom álláspontja szerint²³³ – a művészet korlátozása is a véleménynyilvánítás szabadságával hozható szoros kapcsolatba.²³⁴

Ezen túl megemlítenők a művészet szabadságának intézményi összefüggései: e jog tartalma és alkalmazási köre ugyanis azonos az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikkében foglalt jogokéval, mivel ez utóbbi megegyezik a Charta véleményszabadságról szóló 11. cikkével. Kiemelendő még a szellemi tulajdon védelme mint a tulajdonhoz való jog egyik formája, amelyet a 17. cikk külön is említ.²³⁵

Összegezve elmondható, hogy a művészet alapjogi fundamentuma a nemzetközi jogban hosszas folyamat eredménye: direkt és önálló emberi jogként az Alapjogi Chartán kívül semmilyen egyezmény nem deklarálta. A teljesség igénye végett rögzítendő, hogy bár a művészeti alkotótevékenység szabadsága nem, de a művészet vélemény-, avagy tulajdonalapú felfogása megtalálható valamennyi nemzetközi dokumentumban.

III. Nemzeti szabályozási tendenciák

A fejezet további részében a nemzetközi jogi megoldásokat elhagyva, más országok alaptörvényeinek vizsgálatát tűzöm célul, amely során az elemzés fókusza a művészet alkotmányjogi hármass modellsjéhez igazodik.

1. A nemzeti szabályozások rendszere

1.1. Az alkotmányjogi szabályozás mélysége

A szabályozás mélysége azt mutatja meg, hogy az elemzett állam alkotmánya milyen részletességgel rendelkezik az adott tárgykörrel. E körben a fő vizsgálandó szempontok az állam berendezkedése (szövetségi vagy unitárius), annak történelmi meghatározottságából eredő jellegzetességei (többsnemzetiségű, többnyelvű vagy sem), az alkotmány elfogadásának kora (XIX., XX. vagy XXI. század), valamint a módosításának lehetőségei (merev vagy

²³³ Vö. Koltay: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. 14. Az ezzel ellentétes álláspontomról ld. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 43-44.

²³⁴ Osztovíts (szerk.): i. m. 494.

²³⁵ Ld. Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 105.

flexibilis). Ezek a tényezők jelentősen befolyásolják egyrészt az alkotmány szerkezetét, másrészt annak részletességét a konkrét rendelkezés fényében.²³⁶

Szövetségi államok esetében az alkotmányozó kardinális feladata, hogy rendelkezzen a szövetségi állam és a (tag)államok (Bundok, kantonok, közösségek stb.) közötti hatáskörmegosztásról. Nincs ez másként azokban az államokban sem, ahol autonóm tartományok, speciális jogállású területi egységek találhatóak, mivel ezek jellemzően meghatározott kisebbséggel kapcsolhatóak össze. A hatáskörmegosztás alatt különösen a jogalkotói és végrehajtói kompetenciák elhatárolása értendő: az ilyen államok alkotmányi szinten rendelkeznek arról, hogy a szövetségi államot és az állami parlamentet milyen kizárólagos hatáskörök illetik meg. Konkretizálva: melyek azok a feladatok, amelyeket a területi egységekkel közösen láthat el a szövetségi állam, illetve melyek azok a területek, amelyekben kizárólag helyi szinten születet döntés. A gyakorlat szerint a szövetségi államok esetében a kultúra és a művészet a helyi szintek szabályozási tárgykörébe tartozik, míg a nemzeti kulturális örökség védelme az állam hatáskörét képezi.²³⁷ Ezzel szemben a *többnemzetiségű vagy többnyelvű államok* alkotmányai döntően részletesebb módon rögzítik a kisebbségek identitáshoz, kulturális autonómiához és nyelvhez való jogait.²³⁸

1.2. Az alkotmányi tartalom

Az alkotmányok tartalmának vizsgálatakor a fókuszban lévő jogi érték – esetünkben a művészet szabadsága – egyes államok megoldásában a szólás szabadsága a cenzúra tilalmával együtt képezi az alkotmány tartalmát azzal, hogy a művészet szabadságát *expressis verbis* nem nevesíti külön. Ezek a jogrendszerek a vonatkozó alkotmányi rendelkezést tágan értelmezik, így a művészetre a vélemény szabadság integrált részeként tekintenek.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a művészetek szabadsága az egyes államok alkotmányaiban hogyan jelenik meg és milyen összefüggéseket mutat, akkor a következő megfogalmazásokat találhatjuk: 1) kulturális jólét megóvása és kultúrához való jog,²³⁹ 2) művészet szabadsága, 3)

²³⁶ Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 106.

²³⁷ Részletesen ld. Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 107.

²³⁸ Uo.

²³⁹ Ld. a Belga Királyság Alkotmányának 23. cikkét, az Olasz Köztársaság Alkotmányának 9. cikkét, Málta Alkotmányának 8. cikkét, a Holland Királyság és Spanyolország Alkotmányainak preambulumát, a Szlovén Köztársaság Alkotmányának 61. és 71. cikkeit, a Litván Köztársaság Alkotmányának 42.1. cikkét. Emellett a kulturális élvezet és alkotás joga a Portugál Köztársaság Alkotmányában jelenik meg (78. cikk), a kulturális termékek és javak élvezetének joga és a kultúrához való hozzáférés joga pedig a Románia alkotmányának (33. cikk) és a lengyel alaptörvény sajátja (6. cikk).

szellemi tulajdon védelme,²⁴⁰ valamint 4) a kultúra és/vagy a művészet elősegítése, támogatása.²⁴¹

2. Az egyes államok modelljei

A művészet szabadsága külföldi szabályozását nem véletlenszerűen kiválasztott államok alkotmányjogi gyakorlatának elemzésén keresztül mutatom be. A következőkben taglalt államoknál figyelembe vettem azok jogrendszerét, alkotmányos hagyományait, földrajzi elhelyezkedését, valamint történelmi meghatározottságát. Ebből adódóan az európai kontinentális jog két alaptípusának,²⁴² a germán és latin irányzatnak a bemutatását Németország és Olaszország szabályozásán keresztül végzem el. Ezen túl a skandináv térségből Svédország, a közép-európai régióból Csehország alaptörvényeit vizsgálom, míg a mediterrán és balkáni területek tendenciáit Horvátország és Görögország példáján szemléltetem. Végül a tengeren túli jogrendszer jellemvonásait az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának fényében elemzem.

2.1. Németország

A német Grundgesetz 5. cikke három bekezdésben szabályozza a kifejezési módokat megillető alapjogi védelmet. Ennek értelmében az első bekezdés a véleménynyilvánítás jogát és a sajtószabadságot tartalmazza, külön utalva a kifejezés formáira és a cenzúra tilalmára. A második bekezdés ezeknek a jogoknak a korlátozási tesztjét rögzíti, míg a harmadik bekezdés a kulturális jogokat deklarálja – ti. a művészet, a tudomány és a tanítás szabadságát. A Szövetségi Alkotmánybíróság és a Szövetségi Közigazgatási Bíróság úgy érvel, hogy nem volt véletlen a szakaszon belüli sorrendiség, mivel a második bekezdés (korlátra vonatkozó szabály) kizárólag a vélemény- és sajtószabadságra vonatkozik.²⁴³

A téma szempontjából releváns harmadik bekezdése szövege a következő: „A művészet és a tudomány, a kutatás és a tanítás szabad. A tanítás szabadsága nem választható el az alkotmány iránti hűségtől.”²⁴⁴

²⁴⁰ A szellemi tulajdon védelmének konstitucionális rögzítése az újabb alkotmányok megoldása. A Lett Köztársaság Alkotmányának 113. és az Észt Köztársaság Alkotmányának 39. cikkei például a szerzői és szabadalmi jogokat védi, míg a szlovén alaptörvény 60. cikke a művészeti, tudományos, kutatási és feltaláló tevékenységből származó más jogoknak a védelmét garantálja.

²⁴¹ Részletesen ld. Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 108-109.

²⁴² Vö. Gabriele Britz: Die Freiheit der Kunst in der Europäischen Kulturpolitik. Europarecht 2004. 1. sz. 1-26.

²⁴³ Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 115.

²⁴⁴ Szakály Zsuzsa fordítása alapján Vö. Szakály Zsuzsa: Németország – A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye. In: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 662.

A német megoldásból egyértelműen kitűnik, hogy alkotmányi szinten a művészet védelmének általános modelljét alkalmazza: a „művészet szabad”. A GG lakonikus szövege a normatartalmat konkretizáló alkotmányértelmezésnek azonban tág területet hagy. Mindenekelőtt kézenfekvő az alanyi jogi karakter hangsúlyozása, mivel a „szabad” jelzőből elsőként ez vezethető le. A közvetlen alapjogi minőség adja az alkotmányjogi norma gerincét: az egyén számára biztosított közjogi jogosultságot. Emellett viszont a rendelkezésből a Német Szövetségi Alkotmánybíróság számos garanciális, tehát az állam oldalán megjelenő ismérvet kiolvasott. Ilyen a művészet és a kultúr állam összefüggése mint az alapjog objektív aspektusa.²⁴⁵ A művészet harmadik modelljeként titulált állami semlegesség azonban önállósult formában nem jelenik meg fajsúlyosan a német alkotmányjogi gondolkodásban, ehelyett az objektív intézményvédelmi kötelezettség kidomborítása a jellemző.

2.2. Olaszország

Az olasz 1948. évi köztársasági alkotmány sajátos módon szabályozza a művészet szabadságát. Az alaptörvény önálló alapjogként ismeri el a szóban forgó alkotmányjogi értéket, míg azonban a véleménynyilvánítás szabadságát az állampolgári jogok között, addig a művészet szabadságát a második fejezetben, azaz az erkölcsi és társadalmi kapcsolatok között deklarálja.

Ennek megfelelően az Alkotmány 33. cikkének (1) bekezdése a következő terminológiát használja: „A művészet, a tudomány és ezek oktatása szabad.”²⁴⁶

Az olasz alkotmányozó szintén a művészet alapjogi deklarációjának generáldefinícióját alkalmazta, amely komplex értelmezésnek ad teret. Mindenképp kiemelendő azonban az alanyi jogi aspektus. Ezen túl egyedülálló megoldás a művészet oktatásának *expressis verbis* rögzítése a szabadságjogok között. Ennek különleges jelentősége abban rejlik, hogy a kulturális jogokat – ti. a művelődéshez való jog, a tudomány és a művészet szabadságát – az olasz alaptörvény nem csupán párhuzamosan szerepelteti, hanem elválaszthatatlan egységben kezeli. A művészet tükrében ez azt is jelenti, hogy az oktatási jogon keresztül részletesen kirajzolódik annak infrastrukturális háttere. Ezen túl azonban a művészet és a tudomány szabadságát megfogalmazó 33. cikkről az első kommentárok nem adtak egyértelmű választ a művészet terminus értelmezésére, szemben a tudomány részletes ismertetésével. A művészi alkotások és értékek szabad kifejezésének értelmezésekor többnyire az Alkotmány véleménynyilvánítás

²⁴⁵ Ld. BVerfGE 35, 79 (331)

²⁴⁶ Szakály Zsuzsa fordítása alapján Vö. Szakály Zsuzsa: Olaszország – Az Olasz Köztársaság Alkotmánya. In: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 726.

szabadságát deklaráló 21. cikkére utalnak vissza, ami a gondolatok verbális és/vagy írásos szabad megnyilatkozását teszi lehetővé. Nincsen tisztázva viszont sem e „termékek” művészi értékére vonatkozó kánon, sem a megnyilatkozási forma vagy a megítélésének szempontjai.²⁴⁷

2.3. Svédország

A Svéd Királyság Alkotmánya a második világháborút követően jelentős fordulatot vett, amelyet az 1975-ös alkotmányozási folyamat, az emberi jogok katalógusának bővülése eredményezett. Ezzel ellentétben a svéd alaptörvény nem részesíti önálló alapjogi védelemben a művészet szabadságát: a 13. cikk (2) bekezdése értelmében csupán a véleményszabadság keretein belül érvényesül az alkotók oltalma. A szóban forgó alapjognál tehát Svédországban a művészet hármass modelljének egyik elemét sem ismerik el.

„Az (1) bekezdésben meghatározott korlátozások bevezetése során különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a véleménynyilvánítási szabadság és az információs szabadság a legszélesebb körben érvényesüljön a politikai, vallási, szakmai, tudományos és kulturális ügyekben.”²⁴⁸

A svéd alkotmányozó nem tartotta fontosnak a művészet szabadságának különálló deklarálását, azonban a véleményszabadság körében a kulturális ügyek kategóriájának részeként implicit értelmezhető védelmet biztosít annak. Ráadásul oly módon, hogy az állami beavatkozás mértékét a véleménynyilvánítási joghoz képest érzékelhetően szűkebbre vonta. Emellett a 19. cikk rögzíti, hogy a „[s]zerzők, művészek és fényképészek szerzői jogokat élveznek, a törvényben meghatározottak szerint.”²⁴⁹ A véleményalapú felfogás mellett tehát a svéd alapjogvédelmi rendszer a magánjogi (szerzői jogi) oltalmat is alkotmányban konstituált garanciaként kezeli – kiegészítve az alapjogi biztosíték hatókörét.

²⁴⁷ Ld. Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 120.

²⁴⁸ Jakó Nóra fordítása alapján Vö. Jakó Nóra: Svédország – A Svéd Királyság Alkotmánya. In: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 918.

²⁴⁹ Uo. 919.

2.4. Csehország

A Cseh Köztársaság Alkotmánya nem tartalmazza az alapjogok katalógusát, annak forrása az Alapvető Jogok és Szabadságok Chartája. Utóbbi normaanyag az Alkotmány 112. cikkének (1) bekezdése értelmében az állam alkotmányos rendjét képezi.²⁵⁰ A Charta az egyes alapvető jogokat csoportosítva tartalmazza, amelyre itt is igaz az a megállapítás, hogy a művészet szabadságot véleménynyilvánítás jogától nem csupán különállóan, hanem eltérő fejezetben szabályozza. Míg utóbbi az „Emberi jogok és alapvető szabadságok” rész politikai jogai között található meg a 17. cikkben, addig előbbi a gazdasági, szociális és kulturális jogok között nyert rögzítést. Ennek megfelelően a Charta 34. cikkének (1) bekezdését szükséges áttekinteni, amelynek szövege a következő: „Törvény védi a szellemi alkotásokat.”²⁵¹

Az alaptörvény a „szellemi alkotások” terminológiája három következtetést enged levezetni. Egyrészt a „szellemi” jelzővel nem csupán a művészeti, hanem a tudományos produktumok is alkotmányjogi védelemben részesülnek, így a tágan értelmezett kulturális jogok „termékeit” mind ide lehet sorolni. Másrészt a cseh alkotmány sem rögzíti a művészet szabadságának hagyományos karakterét, azaz az alkotótevékenység mint sajátos kifejezés oltalmát, ehelyett annak eredményét, azaz az mű- avagy tudományos alkotásra fókuszál. Harmadrészt pedig kiemelendő a szellemi alkotások védelmének jogforrási szintje, ugyanis a normaszöveg egyértelművé teszi, hogy törvényi és nem direkt alkotmányi keretek között biztosítja a jog érvényesülését. Emellett a művészi tevékenység oltalma szükségszerűen a szabad véleménynyilvánításhoz való jogon keresztül juthat kifejezésre, sajátos kisegítő megoldásként.

2.5. Horvátország

A horvát alkotmány rendelkezései a kulturális jogok elismerése körében igazolják azt a szakirodalmi felvetést, hogy a keleti blokk államainak alaptörvényei – a kései elfogadásukból adódóan – részletesen szabályozzák a gazdasági, szociális és kulturális jogokat.²⁵² Ez a

²⁵⁰ Megjegyzendő, hogy a Charta – elfogadásának történelmi meghatározottságából adódóan – a csehszlovák alkotmányos rend továbbélése. Bővebben ld. Jan Pauer: Vom Gebrauch des Rechts. Die Tschechische Republik auf dem Weg zum Rechtsstaat. In: Wolfgang Eichwede (Hrsg.): Recht und Kultur in Ostmitteleuropa (Analysen zur Kultur und Gesellschaft im östlichen Europa. Band 8). Forschungstelle Osteuropa – Edition Temmel, Bremen 1998. 312-316.

²⁵¹ Szakály Zsuzsa fordítása alapján Vö. Szakály Zsuzsa: Csehország – A Cseh Köztársaság Alkotmánya. In: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 225.

²⁵² Ld. Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 101.

művészet szabadságának – a nyugati államok megoldásaihoz képest – komplex elismerésére is igaz. Horvátország alkotmányának 69. cikke tartalmazza a kulturális jogok védelmét, így a művészet alapjogi oltalmának deklarációját.

„Biztosítani kell a tudományos, kulturális és művészeti alkotás szabadságát.

Az állam támogatja és segíti a tudomány, kultúra és művészet fejlődését.

Az állam védi a tudományos, kulturális és művészeti alkotásokat, mint a nép szellemi értékeit.

Garantálja a tudományos, kulturális, művészeti, intellektuális és más alkotásokból származó erkölcsi és anyagi jogok védelmét.”²⁵³

Az alkotmányozó a művészet szabadságának háromirányú védelmet biztosít. Egyrészt elismeri annak alapjogi minőségét, amikor a művészeti alkotás szabadságát említi mint az alapjog lényeges tartalmát. Másrészt az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében is egyedülálló aktív szerepvállalását rögzít azzal, hogy a támogatás kifejezést használja a művészet fejlődésével összefüggésben. Harmadrészt a művészeti tevékenység produktumát, azaz az alkotásokat külön is nevesíti, amelynek indokát szintén megjelöli: azok ugyanis a horvát nép szellemi értékei. Ezen túl itt is felfedezhető a tulajdonhoz való jogból táplálkozó szerzői jogi jogosultságok – erkölcsi és anyagi jogok – oltalma.

Ezzel a megoldással a horvát alaptörvény a művészet szabadságának hármas modelljéből két elemet *expressis verbis* beemel az alkotmányos védelem körébe – ezzel pedig az eddigi államokhoz képest komplexebb oltalmat biztosít az egyén, valamint a művészeti élet számára.

2.6. Görögország

A hatályos görög alkotmányt 1975-ben fogadták el, és azóta mindösszesen három alkalommal módosították. Ennek ellenére a művészet – illetve tágan értelmezve a kulturális jogok – védelme kiterjedt védelmi rendszerrel rendelkezik. Az alkotmányozó az alaptörvény második részében, az egyéni és szociális jogok között, annak is a 16. cikke (1) bekezdésében rendezte a művészet

²⁵³ Heka László és Jakó Nóra fordítása alapján Vö. Heka László – Jakó Nóra: Horvátország – A Horvát Köztársaság Alkotmánya. In: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 433.

szabadságának kérdését. E szerint „[a] művészet, tudomány, kutatás és oktatás szabad, annak fejlesztése és előmozdítása az állam kötelezettsége.”²⁵⁴

Az alkotmány egyrészt deklarálja a művészet szabadságának generál-meghatározását, amikor a szabadságot helyezi a bekezdés elejére. Ebből – ahogy a többi elemzett államnál is – az egyén szabadságjoga keletkezik, a közhatalom *status negativus* megatartása mellett. Másrészt a horvát megoldáshoz hasonló módon az alkotmányozó konkrétan rögzíti az állam aktív kötelezettségét a művészet fejlesztése tárgyában – ez pedig az alapjog objektív oldalát képezi. Mindezek mellett érdeklődésre számot tartó lehet a görög alaptörvény kulturális jogok körében tett sorrendisége: a művészet áll a rendelkezés első helyén, megelőzve a tudomány szabadságához és az oktatáshoz való jogot.

2.7. Amerikai Egyesült Államok

Az amerikai alkotmány első és tizennegyedik kiegészítése védi a művészeti alkotást – függetlenül a közvetítő közegétől vagy a tartalmától, annak minőségétől vagy népszerűtlen jellegétől.²⁵⁵ Ebből következően tehát a művészeti alkotás folyamata és annak eredménye alkotmányi oltalmat élvez, még hozzá ugyanolyan teljességgel, ahogyan a mondott vagy a nyomtatott szavak, mivel a művészet „beszéd” is egyben.²⁵⁶ Ez azt jelenti, hogy az Egyesült Államok megoldása sem ismeri el a művészet szabadságát önálló alapjogként,²⁵⁷ azonban erre nincs is szüksége, mivel alkotmányos berendezkedésében kiemelt helyet foglal el a szólás szabadsága,²⁵⁸ amelyen belül védelmet biztosít a művészi kifejezéseknek is.²⁵⁹

A kérdésben a Legfelső Bíróság sem adott – nem is adhatott – pontos fogalmat arra, hogy mit ért művészet (alkotó művészet, művészeti előadás) alatt, hanem esetről esetre döntött.²⁶⁰ Az viszont biztos, hogy mindig az alkotmány védelmi körébe esik a politikai

²⁵⁴ Szakály Zsuzsa fordítása alapján Vö. Szakály Zsuzsa: Görögország – Görögország Alkotmánya. In: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 369.

²⁵⁵ Drinóczi: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. 121.

²⁵⁶ Robert M. O’Neil: Artistic freedom and academic freedom. *Law and Contemporary Problems* 1990. 3. sz. 177-178.; Jennifer E. Rothman: Freedom of Speech and True Threats. *Harvard Journal of Law & Public Policy* 2001. 25. sz. 283.

²⁵⁷ Vö. Randall P. Bezanson: Art and the Constitution. *University of Iowa Legal Studies Research Paper* 2008. 08-12. sz.

²⁵⁸ Robert A. Sedler: Freedom of Speech: The United States versus the Rest of the World. *Wayne State University Law School Research Paper* 2006. 07-21. sz.

²⁵⁹ Jeffrie G. Murphy: Freedom of Expression and the Arts. *Arizona State Law Journal* 1997. 29. sz. 549.

²⁶⁰ Részletesen ld. Randall P. Bezanson: Art and Freedom of Speech. *University of Illinois Press*, 2009

véleményt tartalmazó művészet, ugyanakkor úgy tűnik, mintha a „kizárólag művészeti” művészet néha kevesebbet érne.²⁶¹

A nemzetközi jogi egyezmények alapjogi rendelkezéseit áttekintve megállapítható, hogy a művészet szabadsága önálló emberi jogi minősége *expressis verbis* csupán az Európai Unió Alapjogi Chartájának sajátossága. A többi releváns és mértékadó nemzetközi szerződés többnyire a véleménynyilvánítás szabadsága körében szabályozza a művészeti kifejezéseket, néhol kiegészítve ezt a védelmet a művészeti produktumok tulajdonjogias oltalmával.

Az egyes nemzeti megoldások roppant heterogén képet mutatnak. Az európai kontinentális jogrend germán és latin ágának mintaadó alkotmányai egyaránt elismerik a művészet szabadságát mint szubjektív jogot, viszont az objektív oldal csupán az alkotmánybírói gyakorlatból vezethető le. A svéd és cseh alkotmányozók egyike sem deklarálta a művészet szabadságának önálló védelmét: előbbi a véleménynyilvánítás jogán belül utal a kulturális jogok fokozott oltalmára, utóbbi pedig a művészi kifejezés eredményére helyezi a fókuszot. A mediterrán és balkáni térség vizsgált két állama azonban az alapjogi védelem szempontjából úttörő szerepet tölt be – legalábbis az előbbi alkotmányi terminológiákhoz képest. A horvát és görög alaptörvények mind szubjektív, mind objektív aspektusát tekintve körülbástyázza a művészeti életet – utóbbi komponensnél ráadásul kifejezetten aktív magatartást biztosít.

²⁶¹ O’Neil: i. m. 178., 179., 181.

Ötödik fejezet

Művészet a magyar alkotmányjogban

A hazai tételes jogi megoldás elemzése a művészet szabadsága tárgyában kulcsfontosságú faktor, mivel ez adja a gerincét az alkotmánybíróági jogértelmezésnek azáltal, hogy a konstitucionális norma tartalmát konkretizálja. Emellett kiemelkedő jelentőségű az alapjogelmélet számára is, mivel az emberi jogok alapvető jogként az alkotmány biztosította formában juttathatóak érvényre.

A fejezetben a magyar alkotmány művészet szabadságára vonatkozó rendelkezéseit vizsgálom, amelynek során a már vázolt hármas modellt használom vonalvezetőként. A szóban forgó jogforrás textualista elemzésén túl azonban az Alkotmánybíróság tárgybani megállapításait is bemutatom, a művészet szabadsága magyar fejlődési folyamatán keresztül.

I. A művészet szabályozási modellje az Alaptörvényben

Magyarország Alaptörvénye a modern államokhoz hasonlóan önálló alapjogként nevesíti a művészet szabadságát. Ezt a megoldást a korábbi Alkotmány²⁶² is alkalmazta, amennyiben a művészeti élet szabadságának tiszteletben tartását és támogatását az állam kötelezettségeként írta elő.²⁶³ A 2011. évi új alkotmány, az Alaptörvény a korábbi normaszöveget megváltoztatva, de ugyanúgy megtartotta a művészet szabadságának a véleménynyilvánítás szabadságától független alapjogi minőségét. A szabályozás a „Szabadság és felelősség” című fejezetben található meg a kulturális jogokkal együtt, külön cikkben.

„ (1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.

(3) Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát. A felsőoktatási intézmények a kutatás

²⁶² A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

²⁶³ Ld. Alkotmány 70/G. § (1) bek.

*és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket és gazdálkodásukat törvény szabályozza.*²⁶⁴

1. A művészet szubjektív jogi modellje

A művészet szabadságának alanyi jogi karakterét az Alaptörvény X. cikkének (1) bekezdése nevesíti, amikor kifejezi, hogy „Magyarország biztosítja a [...] művészeti alkotás szabadságát”. Ezt a rendelkezést két aspektusból is érdemes részletesen megvizsgálni: egyrészt az alapjogi minőség szempontjából, másrészt az állam ezzel összefüggő kötelezettsége oldaláról, mintegy kiegészítőleg.

1.1. „[...] a művészeti alkotás szabadságát [...]”

Az értekezés első részében kifejtettem azt az álláspontomat, amely a művészet szabadságának funkcióját jelöli meg. E szerint a szóban forgó alapvető jog önálló alapjogi minősége a *differentia specificájában* keresendő – azaz a művészet szabadságát a véleménynyilvánítás jogától elválasztó elemben. E nélkül ugyanis valóban el kellene fogadni Koltay álláspontját, aki szerint az elemzett alanyi jogosultság a szólás szabadságának normaterületén belül érvényesül, önálló alapjogi jellege azonban elképzelhetetlen.²⁶⁵ A művészet szabadsága rendelkezik olyan egyedi tulajdonsággal, amely semmilyen más emberi jognak sem sajátja. Ez – ahogy korábban vázoltam – a művészeti alkotótevékenység mint az emberi teremtőerő megnyilvánulása. A művészet alapjogi védelme tehát erre az emberi mozzanatra terjed ki, az azon túli elemek hozzákapcsolása lehet állami igény, de azoknak eredeti „arcéle” megtalálható más alapvető jog hatókörében is.

Az Alaptörvény szövegezése egyértelműen a művészi alkotás szabadságát részesíti alkotmányos oltalomban, amely alkotmányozói döntés megegyezik a művészet szabadsága önálló alapjogként felfogott lényegével. Ezzel a megoldással az alkotmányi terminológia *expressis verbis* rögzíti a jogosultság tartalmát, amelynek érvényesítéséhez közjogi alanyi jogi igényt kapcsol. *Az Alaptörvény értelmében tehát a művészeti alkotás mint emberi tevékenység alapjogi védelmet élvez a közhatalmi beavatkozással szemben.*

1.2. „Magyarország biztosítja [...]”

²⁶⁴ Alaptörvény X. cikk

²⁶⁵ Részletesen ld. Koltay: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog.

Az Alaptörvény X. cikkének kezdő fordulata alapján Magyarország „biztosítja” a művészeti alkotás szabadságát. E megoldás némi nyelvtani, illetve ebből következően tartalmi változást is eredményez az Alkotmányhoz képest.²⁶⁶ Ez utóbbi ugyanis a „tiszteletben tarja és támogatja” fordulatot alkalmazta. A korábbi megfogalmazás explicit módon kifejezte az államnak az adott alapvető joggal szembeni kettős tevékenységét: nem csupán tartózkodási („tiszteletben tartja”), hanem egyúttal tevőleges kötelezettségre is utalt („támogatja”).²⁶⁷

Ezzel ellentétben az Alaptörvény egyelemű megszövegezést tartalmaz, és a „biztosítja” kifejezéssel határozza meg az állam feladatát. Bár a megfogalmazás azzal az állami kötelezettséggel kecsegtet, hogy az állam aktívan, tevőlegesen közreműködik a művészet szabadságának érvényesülésében,²⁶⁸ azonban nem tisztázza ennek a „kezeségvállalásnak” a tartalmát. Meglátásom szerint az új szóhasználattal az alkotmányozó leszűkítette az állam intézményvédelmi kötelezettsége körébe tartozó feladatokat. A korábbi szövegezés ugyanis komplex módon összekapcsolta a tartózkodási köteleiséget az aktív szerepvállalással, az Alaptörvény viszont csupán az alapvető jog érvényesülésének biztosítását köti ki, amely megfogalmazás nélkülözi az aktív magatartást. Amennyiben a „biztosítás” formája, rendszere, összetevőinek minden vonatkozása pozitív tartalmat jelöl is, az az Alaptörvényből nem vezethető le, így egyes aspektusok konkrét biztosítására senki sem támaszthat alanyi jogot.²⁶⁹ Arra azonban a művészet képviselői igényt tarthatnak, hogy az állam valamilyen formában eleget tegyen e köteleységének.²⁷⁰

Az alkotmány vonatkozó kitétele az állam tekintetében nem a kulturális jogi karakterként felfogott intézményvédelmet jelenti, hanem a közhatalom jogbiztonság elvéből következő általános kötelezettségét és minimumstandardját az alapvető jogok tényleges megvalósulásának biztosítására.

2. A művészet és az állam aktív szerepvállalása

A kulturális jogi szerepfelfogás a magyar alkotmányozó részéről sajátos módon realizálódott a tételes jogban. Az államok többsége a művészet szabadságának ezt az elemét vagy nem, vagy

²⁶⁶ Vö. Cseporán: A művészet szabadságának mozgásteret az Alaptörvény keretei között. 155.

²⁶⁷ Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. Közjogi Szemle 2011. 4. sz. 30.

²⁶⁸ Ld. Tilk Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben (szerk. Kocsis Miklós – Tilk Péter). Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013. 30.

²⁶⁹ Ld. Cseporán: A művészet szabadságának mozgásteret az Alaptörvény keretei között. 155.

²⁷⁰ Tilk: i. m. 30.

csupán áttélesen szokta deklarálni, például a művelődés, illetve az oktatáshoz való joggal összefüggésben. Ezzel ellentétben a magyar Alaptörvény közvetlenül a művészethez kapcsolódó, és attól elválaszthatatlan intézményt hívott életre az alapjog legkiterjedtebb védelmére. Az elemzett cikk (3) bekezdésének első mondata a következő megfogalmazással él: „Magyarország védi [...] a Magyar Művészeti Akadémia művészeti szabadságát.”

Az Alaptörvény tehát a korábbi Alkotmányhoz képest kibővült – többek között – azzal, hogy immár a köztestületekre vonatkozóan is tartalmaz nívumnak számító rendelkezést. Így – a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) mellett – külön nevesíti a Magyar Művészeti Akadémiát (MMA) is,²⁷¹ megszüntetve ezzel azt az egyoldalúságot, amely a művészet és a tudomány szabadsága közül csupán az utóbbinak biztosított akadémiai háttérrel.²⁷²

A magyar állam az akadémiák és a művészet (valamint a tudomány) szabadságának alaptörvényi összekapcsolásával nemzetközi viszonylatban is egyedülálló lépést tett a kulturális alapjogok kiteljesítése és védelme irányába. A megoldás implicit módon az állam aktív művészeti szerepvállalásaként fogható fel, mivel az MMA közjogi jogi személyként a művészettel összefüggő közfeladatok megvalósításáért felel.²⁷³

Az állam tevőleges magatartása körében érdemes a Magyar Művészeti Akadémia mellett utalás szinten foglalkozni a felsőoktatási intézményekkel, mivel az Alaptörvény X. cikkének (3) bekezdése *expressi verbis* nevesíti ezeknek az entitásoknak az önállóságát. A felsőoktatási intézmények a művészet szabadsága alapjogának érvényesülésében szintén fontos szerepet játszanak, mivel az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében a művésszé válás jogi lehetőségének elsődleges letéteményesei.

3. Az állam művészeti semlegességének modellje

A X. cikk (2) bekezdésének megfogalmazása sok tekintetben tartalmi azonosságot mutat az Alkotmány 70/G. (2) bekezdésével,²⁷⁴ ekként az Alkotmány szövegével kapcsolatban korábban megfogalmazott gondolatok²⁷⁵ kétséget kizáróan irányadóak.²⁷⁶

²⁷¹ Kucsera Tamás Gergely: Összegzés a köztestületként működő Magyar Művészeti Akadémia közel két esztendejéről. Magyar Művészet 2013. 1. sz. 12-16.

²⁷² Tilk: i. m. 30.

²⁷³ A Magyar Művészeti Akadémiáról részletesen ld. *A művészeti élet szabadságának garanciarendszere* c. fejezetet.

²⁷⁴ Eltekintve az Alaptörvény némiképp zavaró szóismétlésétől (jogosult-jogosultak).

²⁷⁵ Kocsis Miklós: A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól. *Collega* 2009. 1-2. sz.

²⁷⁶ Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 32.

3.1. Az analógia alkalmazhatóságának kérdése

A rendelkezés egyértelműen a tudomány területére ír elő elvárásokat, így kérdéses, hogy ebből az alaptörvényi szabályból levezethető-e, következik-e az a kitétel, miszerint: művészeti igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni; művészeti kutatások értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak.²⁷⁷ Az állam alkotmányban rögzített tudományos semlegessége analógiával élve egyaránt alkalmazható a művészetre is – sőt, alkalmazandó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza. Az elv átsugárzását a művészet jogi definiálásának nehézsége is igazolja, amely probléma az állam autoritásának és kompetenciájának hiányát eredményezi.

3.2. Alaptörvényi tilalom mint alkotmányos érték

Az Alkotmánybíróság számos alkalommal vizsgálta a tudomány szabadságának tartalmát, különösen a felsőoktatási autonómia kérdéskörében.²⁷⁸ Ezzel összefüggésben fontos megemlíteni, hogy a testület értelmezésében az Alkotmány 70/G. §-a nem csupán szubjektív jogként fogalmazta meg a tudományos alkotás szabadságát, hanem az a rendelkezés, amely szerint a tudományos igazságok kérdésében állást foglalni csak maga a tudomány lehet kompetens, alapvető jogállami és alkotmányos értéket nyilvánít ki.²⁷⁹ E szerint az Alkotmány 70/G. § (2) bekezdése, illetve az Alaptörvény X. cikkének (2) bekezdése nem csupán az állam kulturális jogok irányába tanúsított *status negativus* jellegű magatartását jelenti: az állam beavatkozástól való tartózkodását egyben a semlegesség többlettartalmával ruházza fel. Emellett az Alkotmánybíróság rámutatott az állami befolyás hatására a tudomány-kultúra területén.

„Mindannyiszor, amikor a történelem során az állam a tudomány szabadságát politikai, ideológiai, vallási vagy egyéb korlátozásnak vetette alá, az az egész társadalom fejlődésének béklyójává vált. Történelmi tapasztalaton nyugvó igazság, hogy a tudomány szabadsága a haladás alapvető biztosítója és az az egyéni autonómiával is szorosan összefügg. A tudományos tételek, megállapítások és igazságok szabad keresése,

²⁷⁷ Ld. Tilk: i. m. 31-32.

²⁷⁸ Részletesen ld. Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybíróági határozatokról. Jura 2007. 2. sz., valamint Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybíróági határozatokról. Jura 2008. 1. sz.

²⁷⁹ Ld. 34/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 177, 182

továbbá a tudományos eszmék és nézetek szabad áramlása így az egész társadalom, az emberiség, fejlődésének alapfeltétele és az individuum szabad kibontakozásának is egyik biztosítója.”²⁸⁰

A tudományhoz kapcsolódó alkotmányjogi rendelkezések összessége objektív értéknek minősül, amely egyrészt szubjektív jogként a személyiség szabad kibontakoztatásának forrásában keresendő, másrészt a közhatalom semlegessége alkotmányos értéknek az állam elsőrendű feladatai közé tartozik.²⁸¹

Az alkotmányban foglalt értékek olyan jogi objektívációk, amelyek értékminőségüket az alkotmányozó hatalomtól nyerik. Ezek lehetnek a jogi szabályozás előtt, illetve attól függetlenül létező értékek, vagy a pozitív jog által alkotott princípiumok.²⁸² Ebből adódóan alkotmányosan védendő, nevesített érték lehet valamilyen intézmény, viszony, természeti és művi tárgy egyaránt. Jellegüket tekintve az alkotmányos értékek a jogi normák élén helyezkednek el, így a jogalkotó és a jogalkalmazó mellett valamennyi természetes és jogi személy köteles azokat tiszteletben tartani.²⁸³ Ádám szerint nevesített alkotmányi értéknek az alaptörvényben megjelölt olyan kategóriák minősülnek, amelyek nem tartoznak más normatípusok – ti. az alkotmányi alapelvek, tilalmak, alapjogok, alapkötelezettségek, államm célok vagy egyéb szabályok – közé.²⁸⁴

Mivel a már korábban kifejtettek szerint az alkotmányi tilalom analógia útján a művészetre is irányadó, *az állam művészeti semlegessége egyaránt jogállami, alkotmányos értéknek minősül. A neutralitás alaptörvényi normastruktúrája a status negativus karakteren túlmutat, ugyanis a közhatalom részére tilalmat fogalmaz meg a tárgykör lényegi kritériumainak összefüggésében.*

Összegezve az Alaptörvény művészet szabadságára vonatkozó rendelkezéseit, egyértelműen megállapítható, hogy nemzetközi összehasonlításban a magyar jog kiemelkedik a létező tételes jogi gyakorlatok közül. Az alkotmányozó a művészet szabadsága érvényesülésének és védelmének komplex rendszerét építette ki, amikor a szabályozási alternatívák közül mindhárom modell párhuzamos alkalmazásával operált. *A művészet szabadságának magyarországi fundamentuma tehát nem csupán az alapvető jog alanyi jogi karakterét, de a kulturális jogi jelleget és az állam semlegességét is biztosítja: előbbi esetben olyan egyedi*

²⁸⁰ 34/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 177, 182

²⁸¹ Ld. Lános Lea Petra: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 2658.

²⁸² Ádám: Bölcseszettek, vallások, jogi alapértékek. 210.

²⁸³ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 35.

²⁸⁴ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 66.

intézményrendszeren keresztül, amelynek csúcsa a Magyar Művészeti Akadémia; utóbbinál pedig az azt megalapozó tilalom normája által.

II. A művészet szabadsága az Alkotmánybíróság gyakorlatában

A művészet szabadsága tartalmának konkretizálásában jelentős szerepet játszott az Alkotmánybíróság jogértelmező tevékenysége. A testület közel három évtizedes működése során hat alkalommal foglalkozott részletesen a művészet alkotmányjogi védelmének kérdésével, amely esetekből leszűrt megállapításokat az alapvető jog érvényesülésének fejlődési íve tükrében mutatom be.

1. A vélemény szabadság terjedelme

Az első olyan határozat, amely közvetve rendelkezik a művészetek szabadságáról, az a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 269. § (1) és (2) bekezdésének alkotmányosságáról hozott döntés. Ebben a testület a művészet szabadságát, a kifejezés szabadságának részeként utalta az alapjogi védelem körébe azzal, hogy kimondta:

„[...] a véleménynyilvánítás szabadságának kitéüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az un. »kommunikációs« alapjogoknak.

[...] Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G. §-ában külön is rendelkezik.”²⁸⁵

Ezzel az értelmezéssel az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságát a művészet (és a tudomány) szabadságának alapjaként jelölte meg. A magam részéről azonban ezzel a felfogással nem értek egyet. A művészet szabadságának *differentia specificájából* adódik, hogy a véleményszabadság nem lehet az alapjog eredete, legalábbis az egyedi emberi jogi aspektus tekintetében biztosan nem. El kell ismerni, hogy a művészet nem csupán az alkotó egyén szempontjából releváns érték, hanem a nyilvános társadalmi folyamatoknak is lényeges eleme. Ebben a minőségében a művészet valóban a szabad véleménynyilvánítás jogának speciális eseteként értelmezhető, mivel ekkor a művészi kifejezés a kommunikációs szféra integráns

²⁸⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170-171

része. Az a kijelentés azonban, hogy a művészet kizárólag kommunikációs jogként ragadható meg,²⁸⁶ éppen a művészet szabadságának lényegével szembeni állásfoglalás, így a tétel megszorítások és pontosítás nélküli elfogadását elutasítom.

Mindenesetre az Alkotmánybíróság nézetének helyes értelmezésével nélkülözhetetlen támpontot nyertünk a művészet szabadsága alapjogi rendszerben való elhelyezéséhez. Kijelenthető, hogy a szóban forgó alapvető jog szoros kapcsolatot mutat a véleménynyilvánítás jogával, amennyiben a művészi tartalom a kommunikációs szférában realizálódik.

2. Művészet és az emberi méltóság kapcsolata

Az előző, kommunikációs jogokhoz kapcsoló nézet az Alkotmánybíróság alábbi döntésében is megjelent, azonban az esetjogában az általam hangsúlyozott felfogás nem tudott gyökeret verni. A sorkatonai szolgálat alkotmányosságának kérdését vizsgáló 1994. évi döntésében implicit módon rátapintott a művészet szabadságának *valódi* eredetére.

„A gyakorló művészek esetében azért nem alkotmányellenes a mentesség, mert a művészi pálya megköveteli a folytonosságot, mind a felkészülés, mind a hivatás gyakorlása, a teljesítmények vonatkozásában. A sorkatonai szolgálat – minden lehető kedvezménnyel is – ezen az életpályán helyre nem hozható törést okozhat. Ezért indokolt a személyiség szabad kibontakozásához való jog és a honvédelmi kötelezettség összeütközését ezen a pályán a mentesítéssel feloldani; hiszen a művészi fejlődés folyamatosságát a polgári szolgálat is megtöri.”²⁸⁷

Ebből az értelmezésből a következő megállapítások vonhatóak le. Először is a művészeti tevékenységet *expressis verbis* összekapcsolja a személyiség szabad kibontakoztatásához való joggal, mégpedig a véleménynyilvánítás szabadságának említése nélkül. Ebből a distinkcióból kiolvasható a művészet nem kommunikációs alapú felfogását, mivel közvetlenül az emberi méltósághoz való jog dinamikus oldalára utal. Másodszor ezzel a rendelkezéssel az Alkotmánybíróság a művészeti alkotótevékenység alapjogi védelmének korlátozására is indirekt utalást tett.

²⁸⁶ Vö. Koltay: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog.

²⁸⁷ 46/1994. (X. 21.) AB határozat, ABH 1994, 260, 272

3. A művészet szabadságának alaphatározata

A testület a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982. (XII. 29.) MT rendelet alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítványok esetében kifejtette a művészet szabadsága által biztosított jogi védelem terjedelmét, amelyeket a következők szerint határozott meg.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.

[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”²⁸⁸

Az indokolásból kivehetően két tartalmi összetevőt határoz meg a testület és ruház fel alapjogi védelemmel: az *alkotómunka szabadságát* és az *alkotás nyilvánosságra hozásának szabadságát*. A határozat szövege implicit módon rávilágít egy különbségre a művészet szabadsága és a véleményszabadság relációjában. Az Alkotmánybíróság már a legelső véleményszabadsággal kapcsolatos döntésében kifejtette.

„[...] az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga.

[...] Az általa helyesnek tartott véleményeket mindenki – az állam is – támogathatja, s a helytelenek tartott ellen felléphet, mindaddig, amíg ezzel valamely más jogot nem sért olyan mértékben, hogy az előtt a véleményszabadságnak is vissza kell lépnie.”²⁸⁹

Az Alkotmány tehát – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint – a szabad kommunikációt biztosította, amely egyéni magatartás és társadalmi folyamat is egyben. A kinyilváníthatóság szempontjából a vélemény tartalma nem számít, mivel a minősítés a kommunikáció eredménye,

²⁸⁸ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

²⁸⁹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179-180

és csupán a minősítés eredményeként vezethető be külső, utólagos korlátozás.²⁹⁰ Azaz a véleményalkotás szabadsága a véleménynyilvánítás lehetőségét jelenti, és így azt is részesíti védelemben, nem pedig a véleményt magát. A művészet szabadsága azonban elsődlegesen a művészi alkotást mint tevékenységet oltalmazza, és ahhoz az elkészült mű nyilvánosságra hozatal mint kommunikációs faktor kiegészítő jelleggel kapcsolódik.

4. A művészi vélemény korlátai

A fent már említett 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásában sor került a véleményszabadság korlátozásának meghatározására, amely – a kommunikációs jogok kiindulópontjaként – magára a művészetek szabadságára is vonatkozott.²⁹¹ Később azonban a művészi formában megjelenő kifejezést a 14/2000. (V. 12.) AB határozat kiveszi az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi tényállása alól, és az alábbiakat állapítja meg.

„A Btk. 269/B. § (2) bekezdése rögzíti e cselekmények vonatkozásában a büntethetőséget kizáró okokat. Ennek megfelelően nem büntethető az, aki az (1) bekezdésben rögzített cselekményeket ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból, vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el. Ennek oka, hogy a történelmi tényeket mindenki a valóságnak megfelelően ismerhesse meg, és a tényszerű, hasznos, a közművelődéshez elengedhetetlen információk minél szélesebb rétegekhez jussanak el.”²⁹²

Elsőként leszögezem, hogy a testület a fentiekben nem a művészet szabadságának mint komplex alapjognak a korlátait határozta meg, hanem csupán a kommunikációs elemének standardját. Az Alkotmánybíróság által vizsgált bűncselekmények elkövetési magatartása szükségszerűen feltételezi a művészi kifejezés nyilvánosságát, így a kommunikációs folyamatba való becsatornázását. Az idézett *ratio decidendiből* az szűrhető le, hogy a művészetek szabadságát mint sajátos kifejezési módot privilegizált hely illeti meg a véleménynyilvánításhoz való jog keretein belül: ott, ahol a véleménynyilvánítás általános

²⁹⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179

²⁹¹ „A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178

²⁹² 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 100

módja már nem megengedett (lásd önkényuralmi jelképek használatának esete), még mindig létjogosultsága van a művészi formában megnyilvánuló véleményközlésnek.²⁹³

Az ezt erősítő álláspont azt hirdeti, hogy a művészet szabadsága az olyan tevékenységek szabadságát is jelenti, amely akár egyes alaptörvényi értékekkel sem áll összhangban. Ennek értelmében, ha a művészi kifejezés – a véleménynyilvánítás szabadsága és a művészet szabadsága között fennálló kapcsolatból kiindulva²⁹⁴ – nem ütközik az Alaptörvény IX. cikk (4) és (5) bekezdéseiben foglalt korlátokba,²⁹⁵ „akkor az alkotó tevékenység szabadsága még abban az esetben sem korlátozható, ha ez a tevékenység, illetve produktum egyébként az alkotmányos értékekkel nem harmonizál.”²⁹⁶

5. A művészet szociális jogi karaktere

A kétezres évek derekán az Alkotmánybíróság addigi gyakorlatához képest meglepő álláspontra helyezkedett. Rögzítette ugyanis a művészet szabadságának és a munkához való jog objektív oldalának szinergiáját, amelynek hatása az államra is egyedi köteleiséget rótt.

„A művészeti alkotó tevékenység jellegéből adódóan mindig is sajátos jogi kereteket kívánt, mivel ez a tevékenység nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe. Ezért e tevékenység speciális vonásainak figyelembevétele különösen indokolt volt a szociális ellátórendszer kialakítása és működtetése terén.”²⁹⁷

A testület ezzel a megállapítással megteremtette a művészet szabadságának szociális karakterét, amennyiben a közhatalom részére jogalkotási kötelezettséget fogalmazott meg a foglalkoztatási rendszer kibővítése érdekében. A művészet szabadságának alapjogi védelme az alkotótevékenységre fókuszáló alkotmányban biztosított jogosultság, amelyhez immár az állam részéről nem elegendő a tiszteletben tartás: az objektív intézményvédelmi kötelezettsége körében aktív szerepvállalás is elvárt tőle. Ennek pedig kiemelkedő pillére a művészek megfelelő megbecsülését garantáló ellátórendszer kiépítése.

²⁹³ Zeller: i. m. 592.

²⁹⁴ Ld. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

²⁹⁵ „(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

(5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

²⁹⁶ Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [45]

²⁹⁷ 51/2007. (IX. 15.) AB határozat, ABH 2007, 652, 656

6. A művészeti élet sokszínűsége

A Magyar Művészet Akadémia megalakulása körüli alkotmányossági kérdéseket tisztázó 18/2014. (V. 30.) AB határozat egy új elemet vezetett be a művészet szabadsága alapjogának értelmezési kereteibe.

„[...] Az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében foglalt követelménynek eleget téve, a köztestületi formában működő MMA-nak az Alaptörvény értékrendjét meg nem sértve, a művészeti alkotás szabadságát, sokszínűségét, irányzatait, áramlatait egyaránt védelemben kell részesítenie.”²⁹⁸

Ezzel a megállapítással nem értek egyet, mivel a művészet pluralitásáról – bár fontos értéknek tekintendő – nem rendelkezik az Alaptörvény: „csupán” a művészi alkotás szabadságát részesíti alapjogi védelemben.²⁹⁹ Ennek helyessége a művészet fogalma meghatározásának legnagyobb problémájára vezethető vissza: arra, hogy mindennemű definíció esztétikai értékítéletet fog tartalmazni, amely önmagában korlátozhatja a művészek kifejezési szabadságát. Ez pedig adott esetben szűkebb kifejezési lehetőségeket biztosíthat, mint amit az alapjog keretében biztosítani lehetne.³⁰⁰

„Az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében deklarált művészeti alkotás szabadsága nem azonos a művészeti élet sokszínűségével (pluralizmusával), jóllehet a kettő között szoros korreláció áll fenn.”³⁰¹

„Azt, hogy a szabadság és a sokszínűség nem tekinthetők alkotmányjogi értelemben (sem) szinonim fogalmaknak, az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésében foglalt sajtószabadságra vonatkozó rendelkezés is alátámasztja, mely külön említi a sajtó szabadságát és külön a sokszínűségét.”³⁰²

„A művészet sokszínűsége általánosságban érték, alkotmányos szinten azonban explicit módon sem a rendszerváltó Alkotmány, sem az Alaptörvény nem szól róla.”³⁰³

Leszögezem, hogy nem a művészet sokszínűségének elvét ellenzem, azt természetesen messzemenőig támogatom. Az alkotmányozó viszont nem véletlenül nem nevesítette a

²⁹⁸ 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [16]

²⁹⁹ „A művészeti élet sokszínűsége a kultúra gazdagságát jelentő érték. A kettő közötti összefüggés elsősorban abban valósul meg, hogy a művészeti szabadság sérelme jellemzően együtt járhat a sokszínűség sérelmével, ugyanakkor a sokszínűséggel kapcsolatos esetleges hiányok nem feltétlenül a művészeti alkotószabadság hiányára vezethetők vissza.” Vö. Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleményével. Indokolás [41]

³⁰⁰ Sólyom Péter: i. m. 97.

³⁰¹ Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [41]

³⁰² Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [42]

³⁰³ Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [43]

művészet szabadsága tartalmi elemeként a pluralitás követelményét. Az állam művészeti neutralitásának korábban vázolt tulajdonságaiból adódóan erre nem csak kompetenciája, de autoritása sincs. A művészeti sokszínűség biztosítása az állam objektív intézményvédelmi kötelességébe tartozna, amely a következő problémát veti fel: a pluralizmus garantálása szükségszerűen döntések meghozatalát igényli. A sokszínűség ellenben kényszerítőleg tartalmi és nem formális fogalom, így annak megvalósítása is érdemi döntéseket követelne meg a közhatalomtól. A művészet tartalmához kapcsolódó kérdések azonban állami tilalom alatt állnak. A művészet pluralitásának biztosítása az állam művészeti szakértelmét, alkotmányjogi olvasatban autoritását kívánná meg. Ezzel viszont a közhatalom nem rendelkezik, és nem is rendelkezhet. *A sokszínűség követelmény kizárólag közvetten, az állam művészeti semlegességén keresztül valósulhat meg, mivel a direkt közhatalmi döntés kontraproduktív hatással, és így alkotmány sértéssel fenyeget.*

Az Alkotmánybíróság művészeti szabadsággal összefüggő esetjogát teljes ívében szemlélve megállapítható, hogy a testület a nemzetközi és német áramlatot követve a szóban forgó alapjogot a kommunikációs jogok csoportjához sorolja, és sajátos kifejezésként döntően a véleménynyilvánítás szabadságának szabályait rendeli alkalmazni. Ezúttal is jelzem, hogy ezzel a megoldással nem tudok azonosulni. Határozott véleményem, hogy a művészet szabadságának alapjogi lényege az alkotóképességre fókuszál, amely ismerv létjogosultságát a továbbiakban az alapjogi dogmatika keretein belül kívánom igazolni.

Részkövetkeztetések

A művészet szabadsága nemzetközi jogi és külföldi elismerésének megvizsgálása alapján vitán felül megállapítható, hogy az alapjog önálló nevesítésekor döntő többségben csak az alanyi jogi karakter kerül előtérbe, az állam intézményvédelmi kötelezettsége pedig implicit tartalomként jut érvényre. Érdemes külön kiemelni, hogy az állam művészeti semlegessége egyik nemzetközi dokumentum vagy állam alkotmányának sem része.

A hazai alkotmányos gyakorlat a vizsgált jogrendszerek közül egyértelműen a legszélesebb védelmet biztosítja a művészeti élet komplex jelentéstartalma számára. *A magyar alkotmányozó valamennyi szabályozási modellt alaptörvényi szinten konstituálta, így a művészet szabadságjogi, kulturális jogi aspektusai, valamint az állam művészeti semlegességének elvi alapját is megteremtette.* A harmadik elemmel összefüggésben megfontolandónak tartom a közhatalomra vonatkozó művészeti döntési tilalom *expressis verbis* alkotmányban foglalását.

HARMADIK RÉSZ

A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK DOGMATIKÁJA

Hatodik fejezet

A művészet szabadságának alanyai

I. Az alapjogok funkciójáról

1. Az alanyi jogok

Az alanyi jog fogalmának tisztázása a téma szempontjából kulcsfontosságú, mivel az alapjogi jogalanyiség, azon belül is az alapjogi cselekvőképesség az egyén számára az alkotmányban biztosított jogi igények, illetve azok érvényesítésének előfeltételét jelenti.

A jogosultság sajátos igény valamire, amelyet igazolt alapja okán egy adott közösségben elismernek. Akinek tehát joga – igazolt igénye – van valamire, lehetősége van arra, hogy jogával élve, illetve azt érvényesítve meghatározza, miként cselekedjenek mások a vele kapcsolatos viszonyokban, és ezért nem vonható felelősségre.³⁰⁴ Ez alapján a jogszabályok által megfogalmazott jogosultságok a jogrendszerben érvényesként elismert igényeket jelentenek.³⁰⁵ A jogtudomány már a múlt században is megkülönböztetett egymástól tárgyi és alanyi jogokat, így szükséges e két terminus vizsgálatára röviden kitérni. Objektív vagy tárgyi értelemben az érvényes és hatályos jogszabályt mint normát, illetve azok összességét tekintjük jognak, szubjektív vagy alanyi értelemben pedig azt az igényt, amit a tárgyi jog elismer. Az alanyi és tárgyi jog viszonyának egyik legfontosabb kérdés, hogy *miért* válik a tárgyi jog alanyi joggá? Ennek megválaszolására két irányzat fejlődött ki: az akarat- és az érdekelmélet.³⁰⁶ Az alanyi jogok *akaratelmélete* szerint az alanyi jog az a hatalom, amit a jogrendszer ad az akaratnak. A tárgyi jog így parancsot bocsát a jogosított rendelkezésére, és ezzel lehetővé teszi neki, hogy eldöntse: kíván-e azzal élni vagy sem.³⁰⁷ Az *érdekelmélet* ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy amikor a tárgyi jog elismer valamilyen igényt, azzal az egyéni akaratnál magasabb rendű tartalmi célt szolgál: e tan tehát érdekeket mozdít elő.³⁰⁸

³⁰⁴ Sajó András: Jogosultságok. Seneca Könyvkiadó, Budapest 1996. 51.

³⁰⁵ Szigeti – Takács: i. m. 259-260.

³⁰⁶ Uo.

³⁰⁷ Vö. Bernhard Windscheid: Lehrbuch des Pandektenrechts. I-III. Rütten und Loening, Frankfurt 1906.

³⁰⁸ Vö. Rudolf von Jherig: Geist der Römischen Recht auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. I-III. Breitkopf und Härtel, Leipzig 1871.

Az emberi cselekvésnek az a köre, amely a jog által sem megparancsolva, sem megtiltva nincsen, a jog szempontjából megengedett.³⁰⁹ Ennek mentén az alanyi jog nem egyéb, mint jogi határok létrehozásának a lehetősége megengedett cselekedetek számára. Minthogy pedig ez a jogi hatás azt jelenti, hogy a jog a szóban forgó megengedett emberi cselekedet bekövetkezésének esetére valamely más egyén számára cselekvést ír elő jogi kötelesség gyanánt, az alanyi jog mindig valamely jogi kötelesség ellenpólusaként jelentkezik. Az alanyi jog tehát igény valamely jogi kötelesség teljesítésének követelésére.³¹⁰ Az alanyi jog definiálásakor használt „megengedett cselekvés” kitétel a tárgyi jog által meghatározott magatartás: azaz a jogosultságot a tárgyi jog alapozza meg.³¹¹

2. Az alapjogok mint közjogi alanyi jogok³¹²

Rögzítendő, hogy az alapjogi alanyi jog nem egyenlő a magánjogi alanyi joggal. A *különbség* kulcsa az alapjog speciális funkciójában, vagyis – klasszikusan – az egyénnek az állammal szembeni védelmében ragadható meg. Ezzel szemben a *magánjogi alanyi jog* a vagyoni viszonyokban kerül alkalmazásra: mellérendeltségi pozíciójú magánfelek között. Felépítésük szempontjából az alanyi jognak két releváns eleme van: a *cél* (az, amit a jog tartalmaz) és a *kereset lehetősége*. Az alanyi jogok lényegi része a kereset lehetősége (érvényesíthetőség). Az alapjogok eredendően az állami szervek relációjában állnak fenn, azok cselekvéseivel szemben nyújtanak védelmet. Az *alkotmányban* alapjog képében megfogalmazott *alanyi jog* rendszerint általánosan megfogalmazott, ezzel szemben a magánjogi értelemben vett alanyi jog részletesen körülírt.³¹³

II. Az alapjogi jogalanyiság

Az alapvető jogok gyakorlásának, azaz az egyénekhez köthető jogosultságok *előfeltétele a jogalanyiság elismerése*. Ez a jogképesség és a cselekvőképesség alkotmányjogi értelmezésével ragadható meg.

³⁰⁹ Moór: i. m. 206.

³¹⁰ Moór: i. m. 208.

³¹¹ Petrétai: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 428-429.

³¹² Részletes ld. Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2007. 107-112.

³¹³ Vö. Tercsák Tamás: Az alanyi jog újraélesztése – alanyi jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae XXXVIII-XXXIX., Budapest 2002. 191-193.

„Az Alkotmány szerint az emberi jogok »mindenkit« megilletnek, az állampolgári jogok értelemszerűen a magyar állampolgárokat, egyes jogoknál az Alkotmány maga határozza meg a sajátos jogosulti kört (menedékjog, választójog). Az Alkotmány nem él következetesen az alapjogi jogképeség és az alapjog gyakorlásához való jog megkülönböztetésével. (A választójog elvileg az utóbbi körbe tartozó korlátait a 70. § a választójogból való kizárásként, vagyis a jogképeség hiányaként határozza meg.) Az alapjoggyakorlás feltételeit azonban törvények egyes személyi körökre nézve megállapíthatják.”³¹⁴

1. Alapjogi jogképeség

A jogképeség azt jelenti, hogy valakit jogviszonyok alanyaként jogok illethetnek meg és kötelezettségek terhelhetnek. Az alapjogi jogképeség alatt a személynek az a képessége értendő, hogy alapvető jogok hordozója („tulajdonosa/birtokosa”) lehet, vagyis meghatározott alapjogi normához rendelt jogalannyá válhasson.³¹⁵ Az ember alapjogi jogképesége teljes és feltétlen, absztrakt értelemben tehát minden ember lehet valamennyi alapjog alanya.³¹⁶ Értelemszerűen az emberi jogi karakter e tekintetben egybeesik az alapjogi alanyisággal. Az alapjogok tényleges gyakorlásának képességét az alapjogi cselekvőképesség körében értelmezhető, amely bizonyos státuszokhoz vagy feltételekhez kötheti azt. A természetes személyek fent meghatározott jogalanyisége azonban azt jelenti, hogy minden ember „megszerezhet” valamennyi alanyi jogosultságot.³¹⁷

Az alkotmányjogi jogképeség általános fogalmán belül három megszorítás érvényesül. Egyrészt a jogképeség általánossága és egyenlősége nem zárja ki a „megkülönböztetést” az egyes jogok gyakorlóival összefüggésben aszerint, hogy azok az embert, az állampolgárt, a jogi személyt stb. illetik meg. Másrészt az alapjogok címzettjei szerinti „különbségtétel” nem alapulhat nem, nemzetiség, vallási felekezet stb. szerint. Harmadrészt az alkotmányjogban garanciális szerepe van a jogosulti jogképeség, illetve a kötelezetti jogképeség (alapjogi kötöttség) közötti elhatárolásnak.³¹⁸

Az alapjogi jogképeség birtokában a személy valamely alapvető jog garantálására hivatkozhat, azt a maga javára érvényesítheti, azaz az alapjog igényjogosultja lehet.

³¹⁴ 21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 78

³¹⁵ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 437.

³¹⁶ Wolfgang Ruffner: Grundrechtsträger. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011. 736-737.

³¹⁷ Majtényi Balázs: Jogképeség. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 2046.

³¹⁸ Sári János: Jogképeség. In: Az Alkotmány magyarázata. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 2003. 549.

2. Alapjogi cselekvőképesség

Az alapjogi jogképességtől szokás megkülönböztetni az alapjogi cselekvőképességet: míg előbbivel valamely alapvető jog „birtoklása” azonosítható, addig utóbbi az alapjog gyakorlásának tényleges képességét jelenti. Az alapjogi cselekvőképesség akkor áll fent, ha valaki jogi helyzeténél fogva képes arra, hogy valamely alapvető jogot a saját nevében ténylegesen gyakorolja, azoknak önálló érvényt szerezzen, és amennyiben szükséges jogi igényét bírói úton kikényszerítse.³¹⁹ Ez a képesség a személyt belátási és döntési képességei függvényében illeti meg, vagyis analóg a polgári jogi cselekvőképességgel. Az alapjogok mindenkit megilletnek, azonban azokat nem mindenki gyakorolhatja közvetlenül.³²⁰

Az alapjogi cselekvőképesség kiterjedése az alapjog jellegétől függ, mivel az egyes alapjogok gyakorlása esetében nem húzható meg olyan éles határ, mint a polgári jogi jogviszonyokban. Ennek indoka kettős. Egyrészt tartalmilag az emberi jogok az emberi mivolthoz fűződő, tehát az emberként születéshez kapcsolódó jogosultságok, amelyek – néhány kivételtől eltekintve – alapvetően nem köthetők további feltételhez. Másrészt formai okok is felhozhatók e tétel mellett: az alapjogok köre nem lezárt katalógus, így a jövőben megjelenő alapjog esetében nem állapítható meg, hogy pontosan kiket illet meg.³²¹

A jogképességgel rendelkezők cselekvőképességét tehát bizonyos esetekben – az egyes alapjogoktól függően – valamilyen jogi vagy nem jogi esemény, tény vagy annak hiánya éleszti fel.³²²

III. A művészet szabadságának alanyi köre

1. Művészeti jogképesség

Az alapjogi jogalanyiség komplex problémáját minden esetben a konkrét alapjog vonatkozásában szükséges szemlélni. E körben az alapkérdés, hogy a vizsgált alapjog tekintetében a természetes személyek mellett a jog által konstituált személyeknek van-e alapjogi jogképessége.

³¹⁹ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 437-438.

³²⁰ Sári – Somody: i. m. 55.

³²¹ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 25.

³²² E tekintetben az alapjoggyakorlás feltételeit törvény meghatározhatja. Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 25.

1.1. A természetes személyek jogképessége

A korábbiakban utaltam arra, hogy a jogok címzettje elsődlegesen az ember, azaz jogi terminussal élve a természetes személy. Ez a tétel a kulturális jogokkal összefüggő jogalanyiség kérdésére is feltétlenül alkalmazandó.

Az elvi fundamentumon túl megjegyzendő, hogy a magyar Alkotmánybíróság arra az értelmezésre jutott, amely szerint a kulturális alapjogok – ti. a művelődéshez való jog szubjektív aspektusa, a tudomány és a művészet szabadsága – az egyén önkifejeződésének jogaként az emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jogként írható le, rámutatva ezzel az alapjog személyiség szabad kibontakozásával való kapcsolatára.³²³ Ez az Alkotmánybíróságnak ahhoz a megállapításához kapcsolódik, amely – hol kifejezetten, hol pedig implicit módon – rögzítette, hogy az alkotmányban szereplő alapvető jogok gyökere az emberi méltóságban jelölhető meg.³²⁴ Ezzel szoros összefüggésben pedig *az emberi személyiség szabad kibontakoztatásához elengedhetetlen* a véleménynyilvánítás szabadsága, a lelkiismeret és vallás szabadsága, a gyülekezéshez és az egyesüléshez való jog, *a tudományos és művészeti élethez való jog, valamint a tanszabadság biztosítása.*³²⁵

1.2. A jogi személyek kulturális jogi jogalanyiséga

A jogi személyeket csupán annyiban illeti meg a jogalanyiség, amennyiben a vonatkozó jogok és kötelességek jellegükből adódóan nem kizárólag az emberhez fűződhetnek.³²⁶ Az Alkotmánybíróság előbbiekben ismertetett nézete alapján a kulturális jogok funkciója az önkifejezés szabadsága, a személyiség kibontakoztatása. A személyiség kifejeződése és annak fogalma pedig kizárólag az egyénhez, azaz a természetes személyhez kapcsolódhat. Ebből adódóan a kulturális jogokból eredő szubjektív igények a jog által elismert, keletkeztetett szerveződések nem illetheti meg – legyenek azok akár magánjogi szervezetek, akár közjogi jogi személyek.

³²³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110-111

³²⁴ Vö. Tóth: Túl a szövegen. 115.

³²⁵ Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170-171

³²⁶ Vö. Josef Isensee: Anwendung der Grundrechte auf juristische Personen. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsbg.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011. 912-915.

Rögzítendő, hogy a magyar jogrendszerben – ellentétben például a német alkotmányjogi dogmatikával³²⁷ – *a művészet szabadságának kizárólagos jogosultja a természetes személy, a jogi entitások pedig kívül rekednek a jogalanyiség határán.*

A fenitek alapján kijelenthető, hogy az Alaptörvény szövege az MMA művészeti szabadsága terén – ti. „Magyarország védi [...] a Magyar Művészeti Akadémia művészeti szabadságát.”³²⁸ – pontatlannak minősíthető, így célszerű lenne a köztestületet – az alapjogi jogképességre utaló megfogalmazás mellőzésével – az alapjogi védelem objektív oldalán, az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében rögzíteni.³²⁹

2. A művészet szabadsága és az alapjogi cselekvőképesség

Az alapjogi jogképesség kérdéséhez képest az alapjogi cselekvőképesség komplex probléma, ugyanis nem csak arra kell választ adni, hogy a vizsgált alapjog gyakorlása megilleti-e a jogi személyeket, avagy sem. Ebből adódóan a kulturális jogok tekintetében – a jogcsoport hasonló tulajdonságai ellenére is – az alapjogi cselekvőképességet valamennyi szabadságnál külön-külön kell elemezni.

Mindenekelőtt rögzítendő, hogy az alapjogi cselekvőképesség fogalma szükségszerűen csak a természetes személyek esetében vizsgálendő. Ennek oka az alapjogi jogképesség és cselekvőképesség viszonyában jelölhető meg: az alapjog ténylegesen birtoklására való képességnek előfeltétele az adott személyi kör jogképességének megléte. Ebből következik, hogy a művészet szabadságának alanyai vizsgálatokor kizárólag az ember mint jogalany képezheti az oltalom hatályát, mert a jogi személyek – adottságuknál és az alapjog lényeges tartalmánál fogva – nem rendelkeznek művészeti jogképességgel, így alapjogi cselekvőképességgel sem.

Ahogy a tudomány szabadságánál, a művészet szabadságának alanya is csak az lehet, aki művészi tevékenységet ténylegesen végez. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a művészet szabadságának tartalma a következő elemekre bontható: a szabad alkotómunka és a nyilvánosságra hozás szabadsága.³³⁰ Ezzel közvetett módon a testület meghatározta az alapvető

³²⁷ A német jog a kulturális jogok közül a művészet szabadságának alanya (pontosan az alapjogi cselekvőképességgel rendelkezők) közé sorolja például a kiadókat, színházakat mint jogi személyeket is. Vö. Arnaud: i. m. 1134.

³²⁸ Ld. Alaptörvény X. cikk (3) bek.

³²⁹ Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának szabályozási modellje az uniós és hazai jogban. In: Tilk Péter (szerk.): Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2016. 52-53.

³³⁰ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

jog funkcióját: *a művészet szabadságának oltalma alapján az alapjog birtokosát (egyén/művész) a szabad művészi alkotófolyamat illeti meg.* Ebből adódóan a művészet szabadságának alapjogi védelme szubjektív jogosultságként azt illeti meg, *aki alkotómunkát azzal a céllal végez, hogy valamilyen véleményt művészi formáljon meg.*³³¹

2.1. A művészet szabadságának alanyi státuszai

A fentiek alapján a művészet szabadságának alapjogi cselekvőképessége a művészeket illeti meg, mint az alapvető jog által védett tevékenység tényleges gyakorlóit. Ebben a meghatározásban a jogalkalmazó tehetetlenségével szembesülünk, ugyanis a művészet szabadságának jogosultjait a művészekkel azonosítja az Alkotmánybíróság. Ez azonban azt jelentené, hogy a jogalkalmazónak az alapjogi cselekvőképesség megállapítása előtt arra az előkérdésre kellene választ adnia, hogy az adott személy művésznek minősül-e. Ezzel összefüggésben fontos megjegyezni, hogy a jogalkalmazóra mint a közhatalom egyik kiemelt letéteményesére egyaránt vonatkozik az állam művészeti semlegességnek jogállami, alkotmányos követelménye. Ugyanúgy ahogy az alkotmányozónak vagy a jogalkotónak, a jogalkalmazónak sem autoritása, sem pedig kompetenciája sincs a művészeti érték megítélésében. Az a definíció tehát, amely a művészet szabadságának alanyait a művészekkel azonosítja, bár pontos, mégsem kellően konkrét körülhatárolása a jogosulti körnek.

Egyes alapjogok esetében, a joggyakorlás feltételeként az alkotmányi vagy törvényi szabályozás meghatározott tárgyi, illetve személyi feltételek meglétét vagy hiányát írja elő.³³² A művészet szabadsága esetében a tételes jog nem tartalmaz olyan kritériumot, amely a jogalanyiség elvárása lenne, ezzel ellentétben – a fenti probléma megoldására – mégis szükséges bizonyos feltételekhez kötni az alapjogi cselekvőképességet. Ennek kulcsa végső soron az egyén által végzett tevékenység művészeti minőségében rejlik, amelynek foka – az egyes műalkotásokat összehasonlítva – a gyakorlatban széles skálán mozoghat. Ebből adódóan az alapjogi jogosultságnak is igazodnia kell a művészeti élet sokszínűségéhez, így az alapjogi cselekvőképesség differenciált státuszokra bomlik a művészet szabadsága esetén.

Garanciális szempontból rögzítendő, hogy az alanyi körre vonatkozó követelményének meghatározásakor minden esetben szem előtt kell tartani az állami neutralitás jogállami értékét. Ezzel párhuzamosan pedig a művészi érték tárgyában hozott döntésnek, és így a jogalanyiség

³³¹ Erről részletesen ld. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 58-59.

³³² Chronowski – Drinóczi – Petrétai – Tilk – Zeller: i. m. 26.

biztosításának visszavezethetőnek kell lennie a szakmára mint az egyedüli autoritással rendelkező intézményre.

A továbbiakban *a művészet szabadsága heterogén alanyainak konkretizálását kísérlem meg* olyan *lépcsőzetesen egymásra épülő státuszrendszer* kialakításával, amely egyrészt valamennyi művészeti értéket felmutató alkotó jogvédelme, másrészt az állam objektív kötelessége körében minden helyzetben egyaránt alkalmazható modellként szolgálhat. *Ennek jelentősége az alapjogi cselekvőképesség fogalmából adódik: a cselekvőképesség végső soron az alapjog saját jogon való érvényithetőségét jelenti, amelynek azonban előfeltétele, hogy az egyén a vonatkozó alapvető jog tényleges alany, azaz gyakorlója legyen.* Ebből adódóan az alábbi státuszok birtokosai a művészet szabadságának feltétlen alanyainak minősülnek.

2.1.1. A művészet szabadságának *ex lege* alanyai

Az állam intézményvédelmi kötelezettsége a művészet szabadsága tekintetében a művésszé válás jogi lehetőségének garantálását is előírja. Ennek tipikus institutionális megtestesítője az oktatási rendszer. Az első alapjogi alanyi kör kézenfekvően ehhez a tételes jogi biztosítékhoz kapcsolódik: amennyiben az állam jogalkotói hatáskörében olyan intézményrendszert hoz létre, amelynek funkciója a művészi státusz elnyerése, akkor alkotmányjogi szempontból a művészet szabadságának legitim jogosultjaiként kell kezelni az előírt követelményeket teljesítő személyeket. Ez azt jelenti, hogy a meghatározott kimeneti kritériumok, azaz a képzés abszolválása és az oklevél megszerzése esetén a természetes személy – alkotmányjogi értelemben – *ex lege* művésznek minősül.

Az állam művészeti semlegességének az oktatási rendszerben is érvényesülnie kell, így a művésszé válás útján a művészeti szakma konstitutív döntését biztosítani szükséges. A művészeti értékről és a művészi kvalitásról hozott döntés azonban az oktatási rendszer keretei között, annak intézményes jellegéből adódóan kizárólag jogszabályban előírtak szerint hozható meg. Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy oktatási rendszer alatt mi értendő: alap-, közép, avagy felsőfokú képzések? Véleményem szerint az oktatási rendszer által garantált szakképesítés a művészet szabadsága tekintetében kizárólag a felsőoktatásban képes jogi hatás kiváltására. Ezt az álláspontomat a művelődéshez való jog jellegére és a felsőoktatás szerepére alapozom. Előbbi kapcsán utalok arra, hogy a művelődéshez való jog a demokratikus jogállam működésének előfeltétele, mivel alampüveltség nélkül az állampolgárok képtelenek jogaik és

szabadságaik teljes körű gyakorlására, valamint a társadalomban való érvényesülésre.³³³ Utóbbinál az alkotmányozó meghatározására hivatkozom, amely szerint a felsőoktatás mindenki számára *képességei alapján* hozzáférhető.³³⁴ Ez a kitétel nem csupán a felsőoktatás alanyi jogi minőségének elvetését tartalmazza, hanem a művészet lényegével is egybecseng. A művészi tevékenység jogon túli fogalomként ugyanis elválaszthatatlan a tehetségtől, amely az *alkotásra való képességgel* mint a művészet konstitutív elemével azonosítható. A művészet és a felsőoktatás közös jellemvonása, és így kapcsolódási pontja tehát a *képesség-orientáltság* mint lényegi ismérv. Ennek értelmében *minden olyan felsőfokú stúdium, amely a képzés kimeneti oldalán a személy művészeti kvalitását igazoló oklevelet ad ki, biztosítja az alapjogi jogalanyiságot.*

A következő kérdés, hogy a felsőoktatás milyen képzései és jogilag szabályozott eljárásai eredményeznek alapjogi jogalanyiságot a művészeti életben. Elsőként mindenképp szükséges meghatározni, hogy kizárólag a művészeti alkotómunkára épülő képzések alkalmasak a kívánt joghatás kiváltására. Ez a hatályos jogszabályi környezetben két felsőfokú szintet jelöl ki: egyrészt az alkotás-orientált graduális (alap- és mesterképzés), másrészt a doktori képzést.³³⁵ Utóbbi esetben szükséges megjegyezni, hogy kizárólag a DLA fokozatot biztosító stúdiumok sorolhatók e körbe, a tudomány-orientált PhD képzések nem. Ez azt jelenti, hogy ha a hallgató felsőoktatási végzettséget szerez vagy a doktori eljárás keretében sikeresen megvédi a doktori értekezését és prezentálja az ahhoz kötődő mesterművét, attól kezdve az alkotó jogilag is művésznek tekintendő. Az oklevél megszerzésének feltétele az elsajátított képességek ellenőrzése, megítélése, amelyre a graduális képzésben a záróvizsga és a szakdolgozat vagy diplomamunka intézményei hivatottak.³³⁶ A művészeti képzésben speciális szabály, hogy a záróvizsga része művészeti alkotás elkészítése, előadás létrehozása, bemutatása és megvédése.³³⁷ A doktori cím megszerzése hivatalos bírálók véleménye alapján, bizottság előtt történik, ahol döntés születik a fokozat odaítéléséről.³³⁸ *Mindkét képzési szinten az oklevél megszerzése tehát formális, jogilag szabályozott eljárás keretében, az autoritással és kompetenciával rendelkező szakmai grémiumtól (minősített oktatók, kutatók, alkotók)³³⁹ függ –*

³³³ Horváth Enikő: A művelődéshez való jog. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 2644.

³³⁴ Ld. Alaptörvény XI. cikk (2) bek.

³³⁵ Ld. a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációs eljárásról szóló 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet (a továbbiakban: Doktori Korm. rendelet)

³³⁶ Ld. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) 50. § (4) bek.

³³⁷ Vö. Nftv. 101. § (6) bek.

³³⁸ Ld. Doktori Korm. rendelet 16. § (1) bek.

³³⁹ Vö. Doktori Korm. rendelet 16. § (2) bek.

biztosítva ezzel az állami semlegesség alkotmányos követelményt, valamint a művészeti minőség legitimitását.

Fontos megjegyezni: ez nem azt jelenti, hogy aki az alapjog alanya kíván lenni, minden egyes létrehozott művével felsőfokú oklevelet kell szereznie: az egyaránt fennáll az összes jövőbeli alkotása kapcsán, ami művészileg értékelhető.³⁴⁰

Ez a megoldás azonban hátrányos lehet azokra az alkotókra nézve, akik csupán azért nem sorolhatók a művészek körébe, mert felsőoktatási tanulmányok hiányában nem szereztek a művészi alkotóképességet (szakképesítést vagy doktori címet) igazoló oklevelet. A művészet szabadságának emberi jogi érvényesülése végett szükséges erre az esetre kiegészítő szabályt alkotni.

2.1.2. A művészet szabadsága alanyi körének *vélelme*

A művészvilág sajátosságaira figyelemmel megállapítható, hogy jelentős azoknak az alkotóknak a száma, akik nem rendelkeznek művészi kvalitást igazoló felsőfokú oklevéllel – ennek ellenére mégis *elismert* szereplői a művészeti életnek. E körben emlékeztetni szükséges arra az alaptörvényi követelményre, amely szerint „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”³⁴¹ Ez a tétel egyaránt alkalmazandó a művészetre, azaz a művészeti alkotókra mint a jogosultság hordozóira is. Ebből adódóan a fenti megfogalmazásnak – ti. a művészeti élet *elismert* szereplői – fontos jelentéstartalma van: a művészvilág közössége felsőfokú szakképesítés hiányában is művészként tekinthet egyes alkotókra. Az *ex lege* státusz alapján ilyen esetben azonban nem beszélhetnénk alapjogi értelemben művészi státuszról. Ez viszont *alaptörvény-ellenes korlátozása lenne a művészet szabadságának, mivel ezáltal éppen a citált alkotmányban rögzített követelmény mint jogállami érték sérülne.*

Ez a probléma a *művészi státusz vélelmével* mint kiegészítő szabállyal orvosolható. Azaz abban az esetben, ha egy alkotó művét más, művészi jogalanyisággal rendelkező egyének, formális eljárásen kívül, véleményükben művészileg és szakmailag értékelhetőnek tartják, vélelmezni kell azt, hogy az adott művészeti ágban az alkotó művészileg elismert személynek, azaz művésznek számít.

³⁴⁰ Attól, hogy valaki felsőoktatási végzettséggel vagy doktori fokozattal rendelkezik, még alkothat olyan művet, aminek művészi értéke kisebb vagy éppen hiányzik. Meglátásom szerint e joghatás alkalmazása könnyen visszaélésekhez vezethet e tekintetben, ezért a művészi érték meglétét minden alkotásnál külön-külön vizsgálni kell, de nem formális eljárás kereteiben.

³⁴¹ Alaptörvény X. cikk (2) bek.

Értelemszerűen ez a vélelem – alkotmányjogi szempontból – nem egyenértékű a felsőoktatási eljárásban kiérdemelt legitimitással, azonban ez a különbség a gyakorlatban általában nem mérvadó, mivel a művészvilágban nem az alkotó végzettsége, hanem tehetsége a meghatározó. Fontos ezen kívül megemlíteni, hogy *a vélelem egyáltalán nem megdönthetetlen*, azonban csupán jogilag szabályozott eljárásában (diploma- vagy doktori védés során) mondható ki a vélelemmel ellentétes, mindenkivel szemben érvényes megállapítás. Ehhez természetesen az alkotó magatartása is szükséges: jelentkeznie kell felsőoktatási képzésre.

A művészet szabadsága második alanyi körének sajátossága tehát eltér az *ex lege* művész intézményének jellemzőitől: *míg utóbbi jogilag konkrétan körülírt és megragadható státuszhoz kötődik, addig előbbi a művészvilág informális értékítéletén alapul, éppen ennek a státusznak a hiányát pótlandó.*

2.1.3. A művészi tevékenység fikciója

Fennállhatnak olyan helyzetek is, amikor egy alkotó tevékenységét vagy művét a szakma semmilyen formában nem ismeri el, a művészetnek azonban egy kis „szikrája” mégis jellemzi magatartását – és így szűkebb jogi oltalomban is részesíthető.³⁴²

Ebben az esetben a személy alapjogi értelemben nem minősül a művészet szabadsága alanyának, mivel a művészvilág nem ismerte el alkotása művészi kvalitását. Ahogy már korábban részletesen kifejtettem, a művészet definiálására, egyúttal értékelésére nem csak az állam, de a jog – autoritás és kompetencia hiányában – sem képes, ebből adódóan csupán azt határozhatja meg, hogy kinek az ítéletét fogadja el legitimként. Ezzel összefüggésben az Alaptörvény jogállami értéként rögzíti a művészet „művelőinek” kizárólagos kompetenciáját a művészeti minőség tárgyában. *Az alapjogi dogmatika keretében ez azt jelenti, hogy a művészet szabadságának nem lehet alanya az, aki nem rendelkezik a művészvilág elismerésével. Az ilyen kifejezések tehát művészi jellegük ellenére sem a művészet szabadságának védelmi területe alá, hanem a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog oltalmi körébe tartoznak.*

Ezzel olyan fikciót³⁴³ állítunk fel, ahol az alkotó bár nem hozott létre szakmai-művészi értelemben vett produktumot, azonban tevékenységét személyisége sajátos esztétikai

³⁴² Ld. Hermann Josef Fischer: Die Freiheit der Kunst nach dem Grundgesetz. In: Hermann Josef Fischer – Steven A. Reich (Hrsg.): Der Künstler und sein Recht – Ein Handbuch für die Praxis. C. H. Beck Verlag, München 2007. 6-8.

³⁴³ A fikció a jogi norma célzott hatásának érdekében alkalmazott jogalkotás-technikai megoldás, amikor egy tudottan valótlán tényállást valóságosnak fogad el a jogszabály, norma.

kifejeződéseként fogadjuk el. Ez a jogtechnikai megoldás az alkotó oldalán *kvázi művészi státuszt* eredményez, amelyhez csekély mértékben, de ugyanúgy fűződik alapjogi védelem, az emberi méltóság dinamikus oldalát képező szabadságjog révén. Rögzítendő, hogy ez csupán *szubszidiárius jogi státusznak* minősül: ha a szakmának, az alkotás művészi értékéből eredően, lehetősége lenne akár az *ex lege* státusz, akár a művészi vélelem megállapítására, akkor a fikció nem alkalmazható – ekkor ugyanis az egyén a művészet szabadsága alanyának tekintendő.

4. Az alapjogi jogalanyiség és a művészeti öngazgatás kapcsolata

Korábban részletesen kifejtettem az alapjogi jogalanyiség kérdését a jogi személyek tekintetében, azonban nem mehetünk el egyes, a művészeti szférában jelenlévő jogi személyek jogállása és funkciója mellett, ugyanis alkotmányjogi közegben is értelmezhető tényezőknek minősülnek. Ezek a szervezetek bár alapjogi jogalanyisággal nem rendelkeznek, művészeti szempontból mégis releváns kompetenciák birtokosai. Utóbbit művészeti öngazgatáshoz való jogként jelölöm, amelynek a művészeti intézmények az alanyai.

A művészeti entitások önállósága az alapvető jog – ti. a művészet szabadsága – jogosultjai által átruházott jogösszességként írható le. Az autonómia fundamentuma tehát az egyének szabadságjogából ered, közvetetten. Ez alapján *a művészeti intézmények autonómiája az entitást alkotó egyének önkéntesen átruházott részjogosultságaiból álló öngazgatáshoz való jog.*³⁴⁴ Ugyanezt támasztja alá az Alkotmánybíróság korábbi állásfoglalásában.

„Kivételes esetben előfordulhat ugyan, hogy valamely állami szervet alapjogi sérelem ér. Ez azonban csak akkor fordulhat elő, ha az állam által fenntartott szerv az alapjog gyakorlásával szoros kapcsolatban áll, különösen ha kifejezetten azzal a céllal jön létre, hogy az egyén alkotmányos alapjoga gyakorolható legyen (illetve az alapjog gyakorolhatóságának mintegy feltételeként jött létre, pl. egyetemek és az oktatáshoz való jog, tudományos élet szabadsága; a Magyar Tudományos Akadémia és a tudományos élet szabadsága; múzeumok, színházak és a művelődéshez való jog; stb.). *Az állami szerv alapjogséremlének azonban minden esetben visszavezethetőnek kell lennie az egyének jogaira.*”³⁴⁵ (kiemelés a szerzőtől)

Az alapjogi jogalanyiség körében fontos leszögezni, hogy magát *a művészeti intézményt nem illeti meg az alapjogi jogosultság, csak a derivatív jellegű öngazgatáshoz való jog*: előbbi ugyanis kizárólag az egyénnek mint az alapjog birtokosának a joga. Az alapjogok alanyai tehát

³⁴⁴ Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. JeMa: Jogesetek Magyarázata 2014. 4. sz. 6.

³⁴⁵ Ld. 198/D/2008. AB végzés, ABH 2009. 2961, 2962

teljes szabadságukból átruháznak bizonyos elemeket olyan szervekre vagy testületekre, amelyek ebből a forrásból eredtetik saját autonómiájukat. Mindezekből levonható az a következtetés, hogy *a művészeti jogi jogalanyiség a művészeti intézmények önigazgatásának fundamentuma: anélkül a jogi személyi státuszú intézmények sem rendelkezhetnének művészeti autonómiával.*

Hetedik fejezet

A művészet szabadságának tartalma

Valamennyi jogi norma szabályozása során a társadalmi valóság egy szeletét jelöli ki, amelyet normaterületnek hívunk. Ez határozza meg a norma programját, vagyis a társadalmi valóságra vonatkoztatott alakítási igényét, amely kényszerítőleg értékelési terület is.³⁴⁶ Ezáltal pedig a normaterület – értéktartalma miatt – védelmi zónaként is értelmezhető. Az alapvető jogok jogként történő megfogalmazása azt jelenti, hogy azt tényállásszerűen kell meghatározni: azaz védelmi területének konkrét tárgyi és tartalmi hatósugárral kell rendelkeznie.³⁴⁷ Az alapjog ugyanis csak olyan terjedelemben nyújt garanciát, ameddig védelmi szférája terjed. Minden alapjog normaterülete – tulajdonságukból adódóan – magában foglalja az egyén és az állam érdekei közötti konfliktusokat, amelyeket az előbbiek javára kell eldönteni.³⁴⁸

Ebből adódóan a művészet szabadsága tartalmának meghatározása kiemelt jelentőségű: ez mutatja meg az egyén jogi igényének keretét, az állami szerepvállalás minőségét, végső soron pedig az alapvető jog alkalmazását.

I. Kiindulópont: a művészet szabadságának lényeges tartalma?

A művészet szabadságának tartalma az Alaptörvény szövegéből nem, illetve csupán részben derül ki, ezért az Alkotmánybíróság értelmezési tevékenységére kell támaszkodni. Ahogy korábban már vázoltam, a testület az alapjogot két részsabadságra bontva határozta meg a norma védelmi területét.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.

[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”³⁴⁹

³⁴⁶ Vö. Ekkehart Stein – Götze Frank: Staatsrecht. J. C. B. Mohr-Siebeck, Tübingen 1995. 209.

³⁴⁷ Ld. Katz: i. m. 293.

³⁴⁸ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 434-435.

³⁴⁹ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

A részjogosultságok tekintetében határozott álláspontom, hogy azokat nem egységben, hanem külön-külön kell kezelni. Ennek indoka a művészet szabadságnak az alapjogi rendszerben érzékelhető sajátosságában jelölhető meg. A művészeti élet szabadsága normastruktúrája duális jellemvonásokat mutat: egyrészt a szorosan az individuumhoz kötött kifejezéshez való jog, másrészt a kommunikációs alapú jogosultságok egyaránt fellelhetőek.³⁵⁰ Az alapvető jog védelmi funkciójának terjedelme is attól függően érvényesül, hogy melyik szabadságjogi elem válik az alapjogi jogviszony tárgyává.

II. A szabad alkotófolyamat

A művészet szabadságának mint alapvető jognak az alkotmányjogi funkciója, és tartalmi esszenciája a szabad művészi alkotómunka biztosítása az egyén számára. Ahogy korábban kifejtettem, ez a tartalmi elem a művészeti élet szabadságának *differentia specificája*: azaz az a releváns és egyedi védendő érték, amely kiemeli azt a vélemény szabadság kereteiből.

1. A szabad alkotófolyamat alapjogi jellege

A szabad művészi alkotómunka szoros összefüggésben áll a művészet lényegével, vagyis *az emberi alkotóképességgel*. Ez az alapvető jogok szférájában – ahogy erről már korábban volt szó – a személyiség kifejeződésével kapcsolható össze, amely az emberi méltóság integráns részét képezi. A személyiség szabad kibontakozásához való jog mint legfőbb szabadságjog tartalmazza az önrendelkezés, az önmeghatározás szabadságát, az akarat és döntés szabadságát, valamint a cselekvés és a szellem szabadságát.³⁵¹

Következtetésként levonható, hogy a művészet szabadságának szóban forgó eleme az alapjog lényege, amelynek struktúrája önmagában *nem kommunikációs jellegű, hanem az emberi teremtőképességből adódóan a személyiség szabad kibontakoztatásának speciális megnyilvánulása*. Ez a művészet szabadságának kreatív, alkotói folyamatát védelmezi (*Werkbereich*).³⁵²

³⁵⁰ Vö. Friedrich Müller: Freiheit der Kunst als Problem der Grundrechtsdogmatik. Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 102. Duncker & Humblot, Berlin 1969. 103-106.

³⁵¹ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 60.

³⁵² Vö. Würkner: i. m. 132.

2. Az alkotómunka meghatározása

A szakirodalom általánosságban az alkotómunka szabadsága alá sorolja a mű elkészítéséhez nélkülözhetetlen előkészületek megtételét, így például a műhely fenntartását, a szükséges anyagok beszerzését, avagy a mű terveinek elkészítését.³⁵³

Ennél bővebben vizsgálva kérdést, rögzíthető, hogy a művészet szabadságának esszenciális eleme két aspektusból írható le: *beszélhetünk alkotásról egyrészt materiális, másrészt formális értelemben.*

Az alkotómunka materiális olvasata továbbosztható szubjektív és objektív oldalra is. Előbbi az alkotómunka alanyánál értelmezhető és két feltételt tömörít: az embert magát, valamint az embernek azt az *egyedi képességét, hogy teremtő erővel rendelkezik.* Utóbbi ennek az egyedülálló alkotóerőnek a tárgyát jelenti, azaz azt a jelenséget, amely során *a műalkotás nem-létezőből létezővé válik* – vagyis, hogy az emberi képesség új valóságot hoz létre, vagy a meglévő valóságot alakítja.

Formális értelemben az alkotás *folyamatként* mutatható be: azaz *egy időben és célzatában is meghatározható* tevékenység. *Az időbeliség az alkotás „megszületését” fogalmazza meg: a valóság azon két állapota közötti különbséget, amikor az egyikben a műalkotás még csupán szellemi igényként, míg a másikban már létezőként érzékelhető.* Az alkotómunkának ugyanis szükségszerűen kezdő- és végpontja van, így linearitásának első szakasza a mű létrehozása szándékának megfogalmazódása, míg záró momentuma a befejezett alkotás objektiválódása. *Az alkotófolyamat – és így a művészet szabadsága védelmének – kiindulópontja az alkotói szándék megjelenése, azaz a témaválasztás szabadsága.* Ezen túl a szóban forgó jogosultság temporális meghatározottsága implicite azt is jelenti, hogy az alkotófolyamat és az elkészült mű (főszabály szerint) *azonos időpontban* összeegyeztethetetlen fogalmak, hiszen az alkotófolyamat célja a művészeti produktum életre hívása. *A mű megszületésével az alkotás mint folyamat tehát elérte célját, és így okafogyottá vált létjogosultsága.* Megfordítva pedig rögzíthető, hogy – ismét főszabály szerint – a kész műalkotás létszférájába értelmezhetetlen az alkotómunka fogalmának beemelése: éppen a célban rejlő tartalom hiányában – amennyiben ez mégis megtörténne, az előzőtől elváló alkotótevékenységről lenne szó, amely új művet határoz meg céljaként. *Az alkotófolyamat funkciója tehát a célzatossága, azaz valamilyen műalkotás létrehozása, amelynek nélkülözhetetlen és szükségszerű feltétele az akaratlagosság.*

³⁵³ Lánco: i. m. 2669.

A részsabadság alanyi jogi karakteréből adódóan fontos kitérni a joggyakorlás módjára. Az alkotófolyamat lehet egyetlen személy, de akár személyek összességének (pl. csoport, társulat, kar stb.) tevékenysége. *Ebből adódik, hogy e folyamat alapjogi védelme is az alkotók számától függ: lehet egyénileg, de ugyanúgy csoportosan gyakorolható jogosultság.* Ennek csupán egyetlen feltétele van: a személynek vagy személyeknek az adott alkotómunka során legyen alapjogi jogalanyisága.

A részsabadság funkciójával kapcsolatban két tétel rögzítendő. Egyrészt *az alkotófolyamatnak kizárólag aktív emberi mozzanatok lehetnek részei.* Ez alatt minden olyan tevőleges cselekvést értek, amely alkotói hatással is rendelkezik – ebbe pedig a nem ember által generált közrehatások, vagy a passzív (mulasztás) magatartás nem fér bele. Másrészt nem elegendő, ha az emberi tevékenységek sora csupán közvetetten irányul műalkotás életre hívására. Az alkotómunka célzatosságából egyenesen következik a gondatlanság elvetése, azaz műalkotás véletlen létrejötte – alapjogi értelemben – fogalmilag kizárt. Emellett azonban *az alkotófolyamatnak közvetlenül kell valamilyen mű életre hívására irányulnia, az eshetőleges szándék nem elégséges. Fontos azonban leszögezni, hogy az alkotómunka alapjogi védelme független a művészeti alkotás tényleges létrejöttétől: a sikertelen alkotófolyamat, és a mű hiányában is megilleti a művészt az állam távolmaradása.*

Utalok az alkotómunkának arra a sajátosságára, hogy a művész belső, kreatív kifejezési szférájának része. Ez azt jelenti, hogy *az alkotótevékenység – főszabály szerint³⁵⁴ – a külvilágtól elzártan zajló folyamat, tehát a társadalmi-kommunikációs tér számára nem érzékelhető procedúra.* Ennek indoka abban jelölhető meg, hogy a „művészi eredmény” önmaga és alkotója közt hat elsősorban, így ez a zóna általában nem jelent megközelíthetőséget a közönség számára.³⁵⁵ Az alkotómunkának ez a sajátossága biztosítja a művész személyiségének teljes és zavartalan kiteljesedését, valamint a műalkotás külső – adott esetben káros – hatásoktól mentes megformálását. Az művészeti tevékenység szóban forgó szakaszának tehát kulcsfontosságú tényezője az izoláltság, ugyanis ennek köszönhető a művészet szabadságának *differentia specificajaként* értelmezett alkotói kreativitás tényleges lenyomata, kifejeződése.

Az alkotófolyamat ezen túl esztétikai és művészi értelemben számos eltérő sajátossággal, eszközzel rendelkezhet, akár művészeti ágak szerint is, azonban ezek (alap)jogi relevanciával nem rendelkeznek.

³⁵⁴ Kivételként az előadó-művészet elemzésekor ismertettem azt a művészeti ági sajátosságot, amikor az alkotófolyamat a nyilvános próba keretében a közönség (külvilág) számára megismerhető válik.

³⁵⁵ Hadi: i. m. 75.

Összegezve: művészi alkotófolyamatnak minősül minden olyan mozzanat, amely a művész tevőleges magatartásának következménye és közvetlenül műalkotás létrehozását célozza.

3. Szabadság és a hatalmi jellegű befolyástól való mentesség

Az Alkotmánybíróság az alkotófolyamat meghatározásakor annak „minden hatalmi jellegű befolyástól mentes” gyakorlására tette a hangsúlyt. *Az általánosnál bővebb tartalom alapja a részjogosultság jellegében keresendő: a személyiség szabad kibontakozása ugyanis fogalmilag összeegyeztethetetlen bármilyen külső, különösen hatalmi beavatkozással.* Ennek rögzítése az alapjogi dogmatika körében szokatlan megoldás, így a tétel tartalma kibontásra szorul.

A korábbi Alkotmány és az Alaptörvény egyaránt szabadságjogként deklarálja a művészetet az alapjogi rendszerben. Ehhez igazodik az Alkotmánybíróság is, mivel az alapvető jog tartalmi elemeinek konkretizálásakor részszabadságokról beszél: az alkotófolyamat és az elkészült mű nyilvánosságra hozásának szabadsága. Ez a megoldás az alapjogok elhárító jogként való konstituálása, amely klasszikus jogtechnikai modell: a szabadságjogok olyan individuális alkotmányjogi pozíciót nyújtanak, amely az egyén szabadság-szféráját hivatott garantálni a közhatalmi beavatkozással szemben.³⁵⁶ Megállapítható, hogy a szabadságjogi karakter minden esetben viszonyt feltételez, így önmagának való autonómiaként nem értelmezhető. Felfogható tehát a szabadság egyrészt *az államhoz való viszonyként*: ebben a hagyományos struktúrában az alapjog meghatározza azt a védelmi területet, amely az állam távolmaradását követeli meg. Másrészt ennek szemközti pólusán felfogható az alapjog *valamiért való szabadságként*: az egyén magánszférájának védelmeként, mint a személyiség kibontakoztatása. Harmadrészt a modern alkotmányos demokráciákban *az állam általi szabadság* aspektusa is markánsan előtérbe kerül, amely az egyéni jogok állami derivatív elméletéhez vezet el.

Ehhez képest az Alkotmánybíróság meghatározása a szokványos szabadságjogi dogmatikán túlmutat. *A művészi alkotómunkához kapcsolt „szabad” jelző egyben alapjogi minőséget is jelöl, amely további magyarázatra nem szorul. A testület mégis konkretizálta ennek a szabadságnak a tartalmát – megteremtve ezzel a részjogosultság védelmi területe kitágításának elvi lehetőségét.* A „minden hatalmi jellegű befolyástól mentes” kitétel ugyanis

³⁵⁶ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 443-444.

értelmezhető akként is, hogy ezzel a részjogosultság túllép az alapjogelmélet keretein, és más jogviszonyokat is a szabadságjog védelme alá szubszumál.

A „hatalmi jellegű befolyás” megfogalmazás alapvetően a közjog világához köti a részsabadság normaterületét, ugyanis a szubordinációs elmélet alapján a közjog lényege, hogy a felek között alá- és fölérendeltségi viszony dominál, amellyel párhuzamosan a parancs- vagy kényszerjelleg figyelhető meg. Ez a felfogás azonban mereven és egyoldalúan kezel olyan jogviszonyokat is, amelyekben az egyén és az állam egyenrangúként vesz részt, így célravezetőbb az alanyi megközelítés alapján differenciálni. Ennek értelmében azt szükséges vizsgálni, hogy a jogi relációban igénybe vehet-e valamelyik fél olyan hatalmi eszközöket a másikkal szemben, aki ennek engedelmeskedni köteles.³⁵⁷ *Az utóbbi konstrukció azonban azzal járhat, hogy nem kizárólag az alapjogi viszonyok esetében, hanem olyan egyéb jogi kötelekekben is érvényesülne az alkotófolyamat szabadságának jogi oltalma, amelyeknek a hatalmi jogi pozíció a sajátja.*³⁵⁸ Szerencsésebb lett volna a minden hatalmi jellegű befolyástól mentes joggyakorlás követelményét az alapjogi dimenzióban hagyni, és a szóban forgó befolyás minőségét a közhatalomra korlátozni – elkerülendő a többirányú jogértelmezés lehetőségét.

III. A nyilvánosságra hozatal szabadsága

Az Alkotmánybíróság értelmezésében a művészet szabadsága lényeges tartalmának másik eleme az elkészült műalkotás nyilvánosságra hozatalának szabadsága. Bár az alapjog esszenciája és egyedisége egyértelműen a szabad alkotófolyamatban jelölhető meg, a művek közösség elé tárásáról való döntés szükségszerűen védelemben részesítendő, ez biztosítja ugyanis a művészi kifejezés megismerhetőségét, amely az alkotómunkának is hatékonyabb jogi oltalmat garantál.

1. A nyilvánosságra hozatal szabadságának alapjogi jellege

A mű nyilvánosságra hozatala a művészet szabadságának szekunder alapjogi karakterét képezi. A vonatkozó részjogosultság a művészet szabadságának *kommunikációs aspektusát ragadja*

³⁵⁷ Petrétei: Magyarország alkotmányjoga I. 10.

³⁵⁸ Ilyen lehet tipikusan a munkajogi jogviszony, mivel annak premisszája az a sajátos alá-fölérendeltségi pozíció, amely a munkáltató széleskörű utasítási jogából eredve hatalmi státuszt eredményez. Vö. Kiss György: Alapjogok kollíziója a munkajogban. Justis Kiadó, Pécs 2010. 219.

meg, amennyiben az alkotás társadalmi térben való megjelenését biztosítja. Ebből adódóan a művészeti élet alapjogi védelme az alapjogi hierarchiában csak a közönség elé tárás szabadsága esetében kezelhető a véleménynyilvánításhoz való jog speciális fajtájaként. Kizárólag ettől a pillanattól rendelkezik a műalkotás a vélemény szabadság tárgyához hasonló tulajdonságokkal és funkcióval. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog elsődlegesen nem annak tartamát, hanem a szabad kommunikációt biztosítja.³⁵⁹

Leszögezhető, hogy a szóban forgó szabadságjogi elem funkciója – az alkotómunka szabadságához képest – elsődlegesen nem a személyiség kibontakoztatása, hanem *a művészeti tevékenység, illetve produktumának integrálása a társadalmi térbe, ezért kommunikációs jogként jellemezhető*. Az alkotótevékenységnek ez a mozzanata (részsabadsága) sajátos „hídként” funkcionál az ember kreációs képessége és a társadalmi interakció között, azaz közvetítő csatornaként fogható fel (*Wirkbereich*).³⁶⁰

2. A nyilvánosságra hozatal fogalma

Minden alkotó alapvető személyes érdeke a műve feletti rendelkezés, mivel az életre hívott művészi produktum a személyiségének kifejeződése, szellemiségének objektiválódása. Ennek az individuális köteléknek az egyik legjelentékenyebb aspektusa annak eldöntése, hogy nyilvánosságra akarja-e hozni művét, avagy sem – azaz titokban tartja-e.³⁶¹ A jogosultság azt jelenti, hogy valamennyi mű nyilvánosságra hozásához az alkotójának hozzájárulása szükséges – azaz megfordítva: *művészeti produktumot kizárólag annak létrehozója tárhatja a közönség elé, senki más nem illet meg ennek szabadsága*. Az érintett művésztől eltérő személyek kívül esnek a jogosulti körön, ezért a művészet szabadságának a vonatkozó aspektusa abszolút szerkezetű jogviszonyt generál. Megjegyzendő, hogy ez a jellemvonás zárja ki a jogi személyek alapjogi jogalanyiságát a szóban forgó részsabadság kapcsán is: amennyiben a nyilvánosság elé tárás a művész jogosultsága, és a művész – az alkotómunka individuumhoz kötöttségéből adódóan – kizárólag természetesen személy lehet, úgy a helyes értelmezés szerint a jogi entitások nem lehetnek a nyilvánosságra hozásnak sem alanyai. Az alapjogi dogmatikában ez azt jelenti, hogy szabadságjogi karaktert nyer a nyilvánosságra hozás joga, amelynek kizárólagosságát az államnak is tiszteletben kell tartania. Ezen túl az alapjoggyakorlás módja

³⁵⁹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179

³⁶⁰ Müller: i. m. 101-103.

³⁶¹ Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 64.

ugyanúgy megvalósulhat egyetlen személy vagy csoport magatartásaként, mint az alkotómunka szabadságánál.

A mű nyilvánosságra hozatalához mint döntéshez további két megjegyzés fűzendő. Egyrészt a döntés csak akkor rendelkezik alapjogi értelemben joghatással, ha az érzékelhetővé válik a külvilág számára. Amíg a nyilvánosság elé tárás csupán szándék formájában az elhatározás szakaszában van, azaz a művész belső akarati szférájában, addig az alkotás nem lép ki a nyilvánosság terébe. A döntésnek szükségszerűen egyértelműnek kell lennie. Meg kell jegyezni, hogy *az egyértelműség és érzékelhetőség kritériuma megvalósulhat nyilatkozat formájában, írásban, szóban vagy akár ráutaló magatartással is.* Másrészt *a nyilvánosságra hozásról szóló döntés kényszerítőleg szándékos magatartást követel.* Ennek oka a részszabadság célzatossága, amely kizárja a mű gondatlan vagy eshetőleges nyilvánosságra hozását.

Az érintett jogosultság vizsgálatokor elkerülhetetlen a nyilvánosság jelentésének konkretizálása. A jogrendszert tekintve megállapítható, hogy az egyes jogágak szabályozása eltérő módon határozza meg a nyilvánosság jogi fogalmát. Az is rögzítendő, hogy az alapjogi dogmatika – mind a tételes jog, mind a szakirodalom szempontjából – a mai napig adós a szóban forgó definícióval. A téma szempontjából különösen jelentős tételről van szó, így a *művészeti élet szabadsága körében a következő nyilvánosság-fogalmat alkalmazom. Nyilvánosság alatt azt a helyzetet értem, amikor az alkotás a vonatkozó társadalmi valóság kommunikációs szférájában megjelenik. Azaz a releváns személyi kör bármely tagja számára hozzáférhetővé válik a mű, így annak tartalmát megismerheti.* A meghatározásban a megismerés alanyánál egy megszorítást kell beiktatni: az alkotó személyétől eltérő egyének részére kell a hozzáférést garantálni. A releváns kommunikációs közeg konkretizálása viszont tágan értelmezendő, azaz beleérthetőek az általános (hétköznapi) interakciós szférák, valamint a művészeti élet egyaránt. *Fontos azonban megjegyezni, hogy a nyilvánosságra hozatalnak nem kritériuma a mű mások általi tényleges megismerése, annak csupán lehetőségét kell biztosítani.*³⁶²

A nyilvánosságra hozatali szabadság tárgyának meghatározása fundamentális eleme a jogosultság pontos tartalmának konkretizálásakor. Ennek körülírásához a művészet szabadsága egyes aspektusai – ti. az alkotómunka és a mű nyilvánosságra hozásának szabadsága – közötti reláció szolgál alapul. Az alkotófolyamat definiálásakor utaltam arra, hogy annak közvetlen célja valamilyen mű elkészítése. Ez implicite megmutatja az alkotómunka záró mozzanatát,

³⁶² Ebből adódóan nyilvánosságra hozatalnak minősül az is, ha az alkotó a művét internetes blogján teszi közzé, de a bejegyzést senki sem tekintette meg. A feltöltéssel a szerző lehetővé tette a mű szabad hozzáférését a nyilvánosság számára, csupán annak *tényleges* megismerése maradt el – amely azonban alapjogi szempontból irreleváns.

amely az alkotás létrejöttével azonosítható. Azt is kifejtettem, hogy az alkotótevékenység lineáris folyamat. Ebből pedig egyenesen következik az alkotómunka szabadságának és a nyilvánosságra hozatal szabadságának viszonya. *Egyrészt a két részjogosultság bár egymástól elválasztható szakaszai a művészeti teremtőtevékenységnek, azok mégis szoros kapcsolatban állnak egymással. Az alkotómunkának ugyanis szükségszerűen meg kell előznie a nyilvánosság elé tárás mozzanatát.* Ez tehát felállít a két jogosultság között egyfajta sorrendiséget. *Másrészt a nyilvánosságra hozatal szabadsága értelmezhetetlen alkotómunka hiányában.* Ennek oka abban rejlik, hogy nyilvánosság elé csupán az tárható, amit létrehozta – ehhez viszont az alkotófolyamat nélkülözhetetlen. Ez pedig azt jelenti, hogy *a művészet szabadsága elsődlegesen és feltétlenül a szabad alkotómunkát részesíti oltalomban, a nyilvánosságra hozatal pedig másodlagosan, az előbbihez járulékosan kapcsolódó védendő érték.* Harmadrészt *a művészeti tevékenység lineáris és célzatos mivoltából következik, hogy a két szakasz találkozási pontja részletesen vizsgálható.* Ez a találkozás az alkotómunka záró-, és a nyilvánosságra hozás kezdőpontjaként is leírható. Előbbinek az utolsó mozzanata a mű befejezettsége, vagyis amikortól az alkotás megszületik; míg utóbbinak a döntés realizálódása. *Ebben a metszetben azonban beékelődik egy különálló tényező, amely egyik szakaszhoz sem sorolható egyértelműen. Ez az elkészült műalkotás.* A mű egy adott időben független létezőként része a valóságnak, ugyanis már az alkotófolyamat lezárását követően, de még a nyilvánosság elé tárás előtti pillanatban önmagában álló. *Előbbihez nem kapcsolódik, mivel a folyamat befejeződött, utóbbinak pedig azért nem része, mert még nem kezdődött meg.* A teljesség igényével végül utalok arra, hogy a művészeti életnek ez a pillanata az, amikortól a mű (szellemi) tulajdoni minőséget is nyer, így annak alapjogi – illetve az arra épülő szerzői jogi – védelme egyaránt kiterjed rá.³⁶³

Az ismertetett viszonyból már könnyedén meghatározható a nyilvánosságra hozatal szabadságának tárgya. A jogosultság előfeltétele az elkészült mű. Ebből adódik, hogy *a nyilvánosság elé tárásról való döntés szabadságának tárgya (főszabály szerint) a kész műalkotás.*

A nyilvánosságra hozatal szabadságának elemzésekor utalok annak jogviszonyként megjelenő sajátosságaira. Ez alapján – az alapjogi minőségből adódóan – a nyilvánosság elé tárás szabadságának mint a jogviszonynak a felépítése a szabadságjogokéval azonos: jogosulti oldalon az egyén (művész mint az alapjog hordozója), kötelezeti pozícióban pedig az állam áll. Ez azt jelenti, hogy az alapjog alanya a mű nyilvánosságra hozása korlátozásának vagy

³⁶³ Vö. Haimo Schack: Kunst und Recht. Bildende Kunst, Architektur, Design und Fotografie im deutschen und internationalen Recht. Mohr Siebeck, Tübingen 2009. 83-109.

akadályozásának tilalmát követelheti a közhatalom gyakorlójától. Az alapvető jogok rendszerében ez a normatartalom nem ismeretlen: a szólás-, de azon belül is különösen a sajtószabadságnak lényeges eleme. A szóban forgó állami kötelezettség *a cenzúra tilalma*.³⁶⁴ A status negativus karakterű aspektus fogalma a következő: a közlésre szánt vélemény kötelező jellegű, előzetes, közhatalmi ellenőrzése, és a minősítés eredményeként a közlés megtiltása.³⁶⁵ *Amennyiben a nyilvánosságra hozatal jogát a művészet szabadságának kommunikációs (Wirkbereich) aspektusaként fogjuk fel, akkor a művészetek cenzúrája, aránytalan korlátozása éppúgy megengedhetetlen, mint más kifejezési formáknál.*³⁶⁶

3. Nyilvánosságra hozatal kontra nyilvánossághoz közvetítés

Kiemelten fontos elválasztani a nyilvánosságra hozataltól a nyilvánossághoz közvetítés mozzanatait, *a két tevékenység ugyanis egyrészt nem szinonim fogalmak, másrészt alapjogi karakterük is eltérő.*

Az Alkotmánybíróság az idézett határozatában a „művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása” megfogalmazást használja a szóban forgó részjogosultság konkretizálásakor. Ebben a kontextusban a hangsúly a „kinyilvánításra” mint magatartásra helyeződik, hiszen ahogy fentebb részletesen elemeztem, a nyilvánosságra hozatal szabadsága egy konkrét döntés realizálódását védi. *Az elkészült műalkotás társadalmi-kommunikációs térben való megjelenése tehát minden esetben a művész kizárólag diszkrecionális jogán múlik, amely sajátos döntési jogkörként értelmezhető.*

Ezzel ellentétben a nyilvánossághoz közvetítés más jelentéstartalmat hordoz. Ennek meghatározása és lényege a „közvetítés” fogalmának a nyilvánosságra hozataltól való elszakításában rejlik. *A közvetítés ebben az értelemben sajátos aktív kommunikációs viszonyként fogható fel. Megköveteli ugyanis az interakció valamennyi feltételét, azaz annak tárgyát, de főleg a reláció mindkét alanyát: a közlőt és a befogadót.* Ennek szükségszerű előfeltétele az adott műalkotás nyilvános volta. *A két fogalom szorosan kapcsolódik egymáshoz, amikor a nyilvánosságra hozatalt a közvetítés nélkülözhetetlen alapjaként definiáljuk.* Ebből következik, hogy a nyilvánossághoz közvetítés tárgya is eltérő az előzőhöz képest: *míg a fent*

³⁶⁴ A művészet szabadsága és a cenzúra tilalma kapcsán bővebben ld. Wolfgang Knies: Schranken der Kunstfreiheit als verfassungsrechtliches Problem. Münchener Universitätschriften – Reihe der juristischen Fakultät. Band 4. C. H. Beck'sche Verlag, München 1967. 238-243.

³⁶⁵ Vö. Halmai Gábor: „Az előzetes vizsgálat eltöröltetvén örökre...”? Fundamentum 1997/1. sz. 58.

³⁶⁶ Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 187.

részletezett részszabadságnak az elkészült mű, addig a szóban forgó magatartás a már nyilvánosságra hozott műalkotás tárgya. A nyilvánossághoz közvetítés a nyilvánosság elé tárással azonos módon egyaránt kommunikációs karakterű tevékenység.

A fogalmi elhatárolás mellett szükséges a jogi jellegek és hatások összevetését is elvégezni. Egyrészt mivel a nyilvánosságra hozatal szabadságát a művészet szabadságának részeként határozta meg az Alkotmánybíróság, annak gyakorlására kizárólag az alapjog alanyai – azaz a művészek – jogosultak. *Ebből egyenesen következik a nyilvánossághoz közvetítés jogi karaktere is: az előbbihez képest a vonatkozó tevékenység nem élvezi a művészet szabadsága védelmét, mivel nem minősül a vonatkozó alapjog részelemének.* Szükséges viszont megjegyezni, hogy ez nem azt jelenti, hogy a nyilvánossághoz közvetítés joga egyáltalán nem részesül alapjogi oltalomban: más alapvető jog körében ugyanis védelmet élvezhet a tevékenység.³⁶⁷ Másrészt ez azt is jelenti, hogy *a nyilvánossághoz közvetítésre kényszerítőleg nem áll az a tétel, hogy kizárólag a művészek – azaz a művészet szabadságának jogosulti köre – lehetnek alanyai.* Ez a dogmatikai szétválasztás közvetetten beemeli a művészeti életbe azokat az aktorokat, amelyek nem az alkotói fázis során, hanem azon túl fejtenek ki nélkülözhetetlen tevékenységet. Ennek következtében megállapítható, hogy *a műalkotások tényleges társadalmi megismertetésében a művészen kívül más szereplőknek is lényeges érdekük van – ilyenek különösen a kiadók, színházak, galériák, illetve végső soron az egyetemek és főiskolák.* Harmadrészt a nyilvánosságra hozatal és a nyilvánossághoz közvetítés viszonyában rögzítenem szükséges, hogy *míg előbbiről – jellegéből adódóan – az alkotónak csupán egyszer szükséges döntenie, illetve gondoskodnia, addig utóbbi esetében a közvetítés számtalan alkalommal megvalósulhat.* Több ízben és időpontban nyilvánosságra hozni ugyanazt az alkotást fogalmilag kizárt. A közvetítés viszont akár korlátlan számban vagy folyamatos módon is megvalósulhat. *Egyetlen feltételt kell kiemelni: a nyilvánossághoz közvetítés is az alkotóművész engedélyétől függ.* Ebben az esetben azonban az egyén már nem mint a művészet szabadságának jogosultja, hanem mint (szellemi) tulajdonos jelenik meg. *Ezzel a témakör immár új – ti. szerzői jogi – jogviszony tárgyaként fogható fel,³⁶⁸ amely alapjogi értelemben a tulajdonhoz való jog alanyaként nevesíti a művészt.* Fontos megjegyezni, hogy *a nyilvánosságra hozatal szabadsága az alkotó erre irányuló szándékát, döntését védi, ennek a megvalósítását azonban nem*

³⁶⁷ Alapjogi védelmet nyújthat különösen a szabad véleménynyilvánítás joga és sajtószabadsága.

³⁶⁸ A kérdéskör a szerzői jogon belül a felhasználási jog intézményét jelöli.

szabályozza. Így elképzelhető az a helyzet is, hogy adott mű nyilvánosságra hozását technikailag nem a művész végzi, hanem azzal megbíz valaki más.³⁶⁹

IV. Más művészi tevékenységének megítélése³⁷⁰

Korábban már kifejtettem, hogy a művészet szabadsága védelmi területe értelmezésének kulcsa a művészet (alkotmány)jogi fogalmának meghatározásán múlik. Rögzítendő, hogy az alapvető jogok biztosítása és érvényesítése az állam általi elismeréstől függ. Ezzel kapcsolatban alkotmányos, jogállami értéként deklarálható az állam művészeti semlegessége. Ennek indoka a művészet metajurisztikus karakterére vezethető vissza: a művészet az állam hiányában is létező társadalmi alrendszer, így a jog szempontjából *apriori* fogalomnak minősül. A közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs művészeti érték megítélésére: ennek joga – az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmezéseként – kizárólag a művészeti élet szereplőit, közelebbről pedig a művészeket illeti meg.

1. Az értékítélet másodlagos minősége

A harmadik részszabadság elemzéséhez az alkotmányjogi szabályozás szolgálat kiindulópontot: az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmében a művészeti érték megítélésére kizárólag a művészet „művelői” jogosultak. Ez a meghatározás – a jogosultság alanyain keresztül – implicite rávilágít a *jog komplementer és járulékos, és így másodlagos jellegére*.

A művészet szabadságának elsődleges funkcióját az alapjog lényeges tartalma adja meg, amely az Alkotmánybíróság értelmezésében az alkotómunka és mű nyilvánosságra hozásának szabadságát jelenti. *A más művészi teljesítményének megítélése csupán ezek mellett, kiegészítésként illeti meg a szabadságjog alanyait, hiszen a művészet szabadsága és a művészek érdeke is az alkotótevékenységre fókuszál.*

Az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdése, illetve annak művészeti interpretációja *expressis verbis* megjelöli a jogosultság alanyait: más művészi tevékenységének értékelésére kizárólag a művészek rendelkeznek kompetenciával. Ez *a meghatározás a jogosultságot járulékos*

³⁶⁹ Ennek iskolapéldája, amikor a művész konkrétan kifejezett publikációs szándékkal juttatja el kéziratát egy kiadóhoz: a nyilvánosságra hozatal mint döntés megvalósult a nyilatkozattal, a *tényleges* nyilvánosságra hozatal – technikailag, nem alapjogi értelemben – azonban a kiadó általi közléssel realizálódik.

³⁷⁰ Ld. Cseporán Zsolt: A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság. Jura 2014. 2. sz. 189-195.

elemként definiálja, mivel annak gyakorlásához megköveteli a személytől, hogy a művészet szabadságának alanya legyen. A harmadik részszabadság tehát az alapjogi művésztátuszokhoz tapadó sajátos jogosultsággént írható le.

Összegezve megállapítható, hogy más művészi munkásságának megítélése a művészet szabadsága tartalmát képezi, azon belül a harmadik szabadságjogi aspektus kiegészítő és járulékos jellege az alapjog alanyainak másodlagos jogosultságát adja.

2. A jogosultság alapjogi karaktere

A művészet szabadságának harmadik eleme alapjogi értelemben egyedi sajátosságokat mutat, ugyanis a művészi tevékenységhez közvetetten kapcsolódó aspektusokkal rendelkezik. Ezek a jellemvonások pedig markánsan két eltérő alapjog lényeges tartalmának résztulajdonságait kölcsönzik.

Rögzítendő, hogy a fenti alkotmány-értelmezéssel a művészeti élet szabadságának alapjogához olyan új részaspektus csatlakozik, ami már nem tisztán művészi tevékenységet részesíti védelemben, mivel nem művészi alkotás létrehozása a célja. *Egyrészt a másodlagos jogosultság egy már megalkotott mű művészi voltának megítélése, ezért inkább a véleménynyilvánítás szabadságához áll közelebb. Másrészt a kommunikációs jogi karakter mellett körvonalazhatóak a részvételi jogokra³⁷¹ jellemző tulajdonságok is.*

A részvételi jogok általános értelemben az alanyi közjogoknak azt a csoportját jelentik, amelyek biztosítják az egyén (közvetlen vagy közvetett) közreműködését az állam politikai akaratképzési és döntéshozatali folyamataiban.³⁷² A művészet szabadságával összefüggésben azonban az állam semlegességének követelménye kerül előtérbe a döntéshozatal területén. Ebből adódóan *az alapjog harmadik részszabadsága sajátos részvételi jogként is felfogható, amennyiben a művészeti élet befolyásolását teszi lehetővé, amelyhez alakító erővel rendelkező joghatásokat is kapcsol. Ezen keresztül az alapjoggyakorlás az állami döntések meghozatalát alapozza meg azzal, hogy kijelöli és konkretizálja a művészet szabadsága esetében fennálló alapjogi jogviszony jogosulti pozícióját – amely végső soron a közhatalom-gyakorlásba való indirekt (korlátozó) beavatkozás.*

A más művészi munkásságának megítélése ezáltal duális alapjogi karakterrel rendelkezik, amely nem a művészi tevékenységből származik. *A kettősség egyszerre képezi a*

³⁷¹ E jogok a normatartalom szempontjából *status activus* ismérvekkel rendelkeznek. A legfontosabb részvételi jog a választójog.

³⁷² Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 446.

jogosultság kommunikációs és részvételi jogi jellegét, amely egyedi normastruktúrát kölcsönöz az alapjognak.

3. A részszabadság tartalma

Az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének értelmezésekor (*per analogiam*) nem nehéz megállapítani, hogy a művészi érték megítélésének jogát az alkotmányozó a művészet „művelőinek”, azaz a szakmának kezébe helyezte.³⁷³ Ebből adódóan *a művészet szabadsága az alkotófolyamat és a nyilvánosságra hozás szabadsága mellett, a más alkotása művészet kritériumainak megfeleléséről szóló döntést is magába foglalja*. Legteljesebb oltalmában tehát a művészet szabadságának alapjoga kiterjed a művészi érték megítélésére is.

A művészet szabadságának védelme ebben az esetben azzal magyarázható, hogy a művészség elismerése, bár csupán véleményalkotás, mégis valamely alkotás művészi formájáról – és így közvetve a művészi státusz létéről – dönt. Ennek az alapja az állam művészeti semlegességére vezethető vissza. A részszabadság alanya a művészeti tevékenységet ténylegesen gyakorlókat illeti meg. E körben azonban fel kell hívnom a figyelmet arra a megszorító kitételre, amelynek értelmében *a másodlagos jogosultság* – a művészet szabadságának lényeges tartalmaként megjelölt alkotómunka és nyilvánosságra hozás szabadságával ellentétben – *kizárólag együttesen gyakorolható szabadság*. Az állam semlegessége mellett ugyanis egyetlen személy értékítélete sem lehet konstitutív hatású a művészi kvalitás, és ezen keresztül az alapjogi cselekvőképesség tekintetében.³⁷⁴ *A művészek – azaz az alapjog alanyainak összessége vagy meghatározott csoportja – alatt a művészeti élet/szakma, illetőleg annak egy meghatározott, egyedi esetekben releváns része értendő*. Garanciális szempontból fontos megjegyezni, hogy *a művészet szabadságának a két aspektus – ti. az alkotás létrehozása, valamint annak megítélése – nem fűződhet azonos személy magatartásához*.

A szóban forgó jogosultság lényege abban áll, hogy a művészeti értékre vonatkozó döntés eredményeképpen művészi alkotás keletkezik. Alapjogi dimenzióban ugyanis – az állami semlegességből adódóan – az alkotótevékenység produktumának művészségét a szakma jóváhagyó véleménye fejezi ki. Ez a döntés természetéből adódóan utólagos aktus, amelynek

³⁷³ „Jogállamban nem lehet szabad és szabadabb, a hatalom által különösen kedvelt, udvari művészet. Ezért is kell távoltartani a közhivatalnokokat a műalkotások véleményezésétől, mindenfajta művészeti fórum engedélyezésétől.” Kondorosi: i. m. 38.

³⁷⁴ Itt az alapjogi cselekvőképesség alatt az alanyi kör kapcsán tárgyalt hármass státuszrendszert értem. Ld. *A művészet szabadságának alanyai* c. fejezetet

jellege míg esztétikai értelemben irreleváns, de legalábbis deklaratív, addig *alkotmányjogi vonatkozásban konstitutív jogi ténynek minősül*. Feltétlenül meghatározásra szorul a járulékos szabadság tárgya – azaz az, hogy a szakmának mit kell, mit lehet megítélnie. Az Alaptörvény idevágó rendelkezése a tudomány szabadsága vonatkozásában e következő terminológiával él: „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”³⁷⁵ Átfordítva a művészet szabadságára, a rendelkezés így hatna: „a művészi alkotások értékelésére kizárólag a művészek jogosultak”. Ez a megfogalmazás magában hordozza a jogosultság tárgyának megjelölését: „művészi alkotások”. *A szóban forgó alanyi jog tehát kizárólag a már elkészült műre vonatkozatható*. Ez a megállapítás illeszkedik a védelemben részesített bíráló jellegéhez, ugyanis megalapozott értékítéletet csak a kész műről lehet alkotni: az alkotómunka során a művészi kifejezés folyamatosan formálódik, azaz még nem nyerte el végső alakját. *Ebből adódóan az első szakaszban meghozott vélemény nem az elkészült műre vonatkozik, hanem az adott alkotói pillanatra – így joghatás kiváltására sem lesz az alkalmas*.

Emellett az elemzett bekezdés „jogosultak” megfogalmazásából explicit jelentéssel tölti meg a jogi tényként is értelmezhető döntési magatartást. Ennek nyomán arra az eredményre jutunk, hogy a szakmát alkotó művészek nem kötelezettek – azaz nem kötelesek megítélni más alkotásának művészi voltát. *A művészet szabadságának alanyisága tehát a másodlagos jogosultság kapcsán lehetőséget, diszkrecionális szabadságot jelent: a művész saját maga döntheti el, hogy állást foglal-e más alkotó művészi tevékenységéről, avagy sem.*³⁷⁶

4. A jogosultság joghatása³⁷⁷

A szóban forgó döntési jogosultság kapcsán vizsgálandó, hogy milyen feltételek kelljenek ahhoz, hogy egy művész más alkotását megítélje. Közelebbről: arra keresem a választ, hogy másodlagos jogosultság megilleti a művészi oltalmat élvező mindegyik státuszt, vagy azoknak csak meghatározott csoportjait.

4.1. Az ex lege művész státusz döntésének feltétele és joghatása

³⁷⁵ Vö. Alaptörvény X. cikk (2) bek.

³⁷⁶ Amennyiben kötelezettségként fognánk fel, ez nem lenne lehetséges, mert az negatív jogkövetkezésménnyel járna (pl. ő maga elveszíti művészi státuszát) – ez azonban a művészetet védő alapjog szabadságjogi elemével összeegyeztethetetlen lenne.

³⁷⁷ Vö. Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának jogosultjai és a joggyakorlás alternatívái. Scriptura 2015. 1. sz. 65-78.

E körbe azok a művészek tartoznak, akik alapjogi cselekvőképesség jogilag szabályozott eljárás során szerzett felsőoktatási oklevélre vezetik vissza. Az azonban, hogy ők milyen módon dönthetnek más alkotásának művészi jellégről, már az alapjog másik oldala. Itt az értékítélet formális kereteit, azaz magát a jogszerű eljárást szükséges vizsgálni, annak feltételrendszere miatt. Ez azt jelenti, hogy az *ex lege* státusz megszerzésének két konjunktív feltétele van: egyrészt a bírálók is *ex lege* minősüljenek a művészet szabadsága alanyainak, másrészt az, hogy az értékítéletnek egyaránt a már jelzett jogilag szabályozott eljárások valamelyikének keretében kell megszületnie. Ahhoz pedig, hogy egy művész a szakképesítést igazoló felsőoktatási eljárás (záróvizsga és diplomamunka, illetve doktori nyilvános védés bírálója) résztvevője legyen, meg kell felelnie a vonatkozó jogszabályok által támasztott kritériumoknak.

Más művészi teljesítményének megítélése jogilag szabályozott eljárás nélkül is megvalósulhat, azonban ez esetben csupán vélelmezendő az adott alkotónak a művészi státusza. Megjegyzendő, hogy itt is – az *ex lege* eljárásban meghatározott bizottság mintájára, mutatis mutandis – több művész egyetértése szükséges a döntés joghatásának, a vélelemnek a kiváltása érdekében. Azaz a művészi érték – és azon keresztül a művészet szabadságának az alanyisága – megítélése minden esetben csoportosan gyakorolható jogosultság, egyedül nem jár semmilyen joghatással.

A művészet szabadságának ex lege alanyai tehát komplex másodlagos jogosultsággal rendelkeznek: értékítéletük egyrészt jogilag szabályozott eljárás keretében, másrészt azon kívül is jogi hatást vált ki.

4.2. A művészi státusz vélelme kapcsán felmerülő döntési jogosultság

Azokat az alkotókat, akik nem részesültek a jogszerű és szabályozott eljárás végén odaitélt művész státuszában, a másodlagos jogosultság is korlátozottan illet meg. A vélelmezett művészek ugyanis nem ítélik meg művésztársaik munkáját formális eljárásban, mert az ahhoz megkövetelt feltételeknek nem tesznek eleget.³⁷⁸ Ez szükségessé teszi a művészet szabadsága harmadik eleme tartalmának bővítését. A szóban forgó szabadság főszabálya szerint ugyanis – a magánjogból ismert „Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet” elvéhez hasonlóan – senki sem ruházhat át több jogot másra, mint amennyivel ő maga rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy ezek a művészek kizárólag olyan eljárás keretei között dönthetnek más művészi jogosultságáról, amilyenben őket is megítélték: azaz a művészeti élet

³⁷⁸ Vö. Doktori Korm. rendelet 2. § (3) bekezdésének c) pontjával

szabadságának védelméből csak annyi „jogot” ruházhatnak át, amennyi őket is megilleti. Ez azt jelenti, hogy az ő értékítéletük is legfeljebb a művészi státusz vélelmét vonja maga után.³⁷⁹

V. A művészeti ágak eltérő alapjogi vonásai

A művészet szabadsága tartalmának elemzésekor szükséges kitérni az egyes művészi kifejezési formák, azaz a művészeti ágak eltérő alapjogi sajátosságaira. Bár a művészet szabadságának normaterülete valamennyi művészi tevékenység esetében megegyező kvalitatív elemeket rejt, léteznek olyan alkotói formák, amelyek ezeken túl egyéb, alkotmányjogi szempontból is értékelhető, így releváns aspektusokat emelnek a jogvédelem körébe.

Áttekintve az egyes művészeti ágak kifejezési módjainak sajátosságait, megállapítható, hogy *két olyan forma létezik, amelyik kézzelfogható és alapjogi értelemben is észlelhető tulajdonságokkal rendelkezik: az előadó-művészet és a tárgyalkotó művészetek.* A következőkben ezek megkülönböztető ismérveinek alkotmányjogi körülírására teszünk kísérletet.

1. Az előadó-művészet alapjogi meghatározása³⁸⁰

Az előadó-művészet, nyilvános előadás kereteiben, a művek közönséghez juttatásának legrégebbi formája (gondoljunk csak az ókori görög színházakra), amelynél az előadó és a befogadó (közönség) egy helyen van. Éppen ezért a leginkább „leülepedett” szabályozás ezen a területen található, amelyet magánjogi keretek között a szerzői jog³⁸¹ ölel fel.³⁸²

Tekintettel arra, hogy az előadó-művészetre a művészetek szabadságának alkotmányjogi védelme is kiterjed (mivel művészi értékkel rendelkező kifejezési formáról beszélünk itt is), érdemes – a szerzői jog mellett, illetve azzal karöltve – alapjogi szemszögből is megvizsgálni a témát.

1.1. Az előadó-művészet lényege: a nyilvánossághoz közvetítés

³⁷⁹ Teljesség igénye végett utalok arra, hogy azokat a személyeket, akiknek a tevékenységét a művészvilág nem ítélte művészinak, de alkotásukat mégis jellemzi a művésziesség minimális szikrája, nem illeti meg a másodlagos jogosultság.

³⁸⁰ Részletesen ld. Cseporán Zsolt: A művészet szabadsága – Az előadó-művészet alapjogi megközelítésben. In: Drinóczi Tímea – Naszaladi Georgina – Novák Barnabás (szerk.): *Studia Iuvenum Iurispritorum* 7. – a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2014. 175-196.

³⁸¹ Magyarországon a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény

³⁸² Szinger–Tóth: i. m. 100.

A szerzői jog az előadó-művészet fogalmának definiálásánál a szerző magatartásából, pontosabban a szerző és az előadó közti különbségből indul ki. Ha szerzői jogi szempontból nézzük, nem nehéz elkülöníteni egymástól az alkotó és az előadóművész mibenlétét: a szerző művet, egyéni-eredeti alkotást hoz létre, míg az előadóművész azt csupán közvetíti, reprodukálja.³⁸³ Ez a határ azonban elmosódni látszik olyan esetekben, amikor az előadóművész magatartásával eltér a műtől (pl. improvizáció, azaz rögtönzés) és ezzel a mű átdolgozott formában történő felhasználása kerül a közönség elé.³⁸⁴

Ezek alapján előadó-művészet az irodalmi vagy művészeti művek, szellemi alkotások más személyek számára élvezhető megjelenítése.³⁸⁵ Az előadó-művészet tárgya más műve vagy saját alkotás is lehet, sőt nemcsak a védett vagy már nem védett szerzői alkotások megjelenítése előadó-művészet, hanem a folklór vagy egyéb műsoroké is.³⁸⁶

Mivel azonban a szerzői jogi definíció – tulajdonjogias fundamentumából adódóan – speciálisan a tárgyra orientált, azaz az „irodalmi vagy művészeti műveket, szellemi alkotásokat” hangsúlyozza ki, és a szerző tárgyhoz való viszonya meghatározott: a művel kapcsolatos érdekeit szabályozzák a személyhez fűződő és vagyoni jogai. Ehhez képest pedig meghatározott a kapcsolódó jogi oltalomra jogosultak köre – és így az előadóművészé is –, és ezáltal a szerzői jog számára csupán annyiban értékelendő a művész „teljesítménye”, amennyiben az a szerzői művel kapcsolatos.

Alapjogi szempontból a szerzői jogi meghatározás három fogalmi eleme irreleváns: a tárgy, az állítmány, valamint a módhatározó. A tárgy, bár teljesen nem marad el, mégis javarészt megváltozik az alapjogi kontextusban: az „irodalmi vagy művészeti művek, szellemi alkotások” megfogalmazást indokolt elhagyni. Ennek oka, hogy az előadó-művészet esetében nem a tárgy, a „hozott anyag” a releváns, hanem a máshoz közvetítés, azaz a megjelenítés, az előadás; továbbá a szerzői jogi meghatározás alkotmányjogilag túl szűknek bizonyul, mivel valamely előadás alapját nem csak egy irodalmi vagy művészeti mű, szellemi alkotás képezheti, hanem egyéb, művészi értékkel éppen nem rendelkező (szellemi) objektiváció is. A módhatározó megváltoztatása egyaránt fontos aspektusa az alkotmányjogi megközelítésnek,

³⁸³ Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: i. m. 137.

³⁸⁴ Ha az átdolgozással nem jön létre új mű, akkor csupán személyhez fűződő jogosultságokról beszélhetünk az alkotó oldalán, azonban ha új mű jön létre, akkor vagyoni jogok is megilletik.

³⁸⁵ A szomszédos jogi védelem alapintézménye, az 1961-es Római Egyezmény értelmében (1999. évi XLIV. törvény) szűken kell értelmezni az előadóművész fogalmát: „előadóművészek: a színészek, énekesek, zenészek, táncosok és más olyan személyek, akik irodalmi vagy művészeti műveket megjelenítenek, énekelnek, elmondanak, szavalnak, eljátszanak vagy bármely más módon előadnak”. Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 137.

³⁸⁶ Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 137.

mert az „élvezhető” megfogalmazás szubjektív és emocionális töltetű jelentést feltételez. Az állítmány kapcsán az alábbiak rögzítendők. A szerzői jog a „megjelenít” kifejezést használja, amely szintén nem kellően szabatos. A megjelenítés, mint magatartás felmerülhet más esetkörben is, amely nem előadó-művészethez kapcsolódik (pl. képzőművészet, vagy akár irodalmi művek esetén nyomtatás útján) és így zavaró, megtévesztő lehet a meghatározásban.

Az előadó-művészet alapjogi meghatározásának kulcseleme az előadás mint sajátos magatartás, amely kizárólag az előadó-művészet esetén értelmezhető, nem használható más kontextusban: a megjelenítéssel ellentétben olyan magatartás, amely az előadó és a befogadó (közönség) egyazon helyen való tartózkodását, valamint minden esetben egyszeri, jelen idejű és személyes megjelenítést feltételez. Az előadó-művészet differentia specificája tehát a művészet szabadsága második részszabadságával kapcsolható össze: a szóban forgó művészeti kifejezésforma esetén a kész mű nyilvánosságához közvetítése sine qua non elem, mivel az „előadás” következtében a mű a kommunikációs tér részévé válik, amely ismérv az alapjogi dogmatikában a nyilvánosságra hozatallal azonosítható.

1.2. Az alkotófolyamat sajátossága: a befogadó (közönség) hiánya

Az előadó-művészetnél nem csak a nyilvánosságra hozatalnak mint lényegi elemnek van jelentősége, mivel az alkotófolyamat is sajátos jellemvonásokkal rendelkezik. Ennek kibontásához azonban szükséges egy előkérdés megválaszolása: a befogadó alkotmányjogi státuszának konkretizálása.

Mielőtt a befogadói „státusz” jellemző ismérveit összegyűjtve, megpróbálnék egy fogalmilag tiszta és a gyakorlatban is működő meghatározást adni, az alábbi kérdés tisztázása elkerülhetetlen a továbbiakban: szükség van-e közönségre, feltétele-e a közönség az előadó-művészetnek – és így az előadásnak?

Első ránézésre egyszerű és felesleges kérdésnek tűnhet, hiszen a művészet célja elsősorban a másokhoz közvetítés:³⁸⁷ ennek hiányában nem is beszélhetünk művészetről, mivel így a művek titokban maradnának – irodalmi alkotás esetén például az íróasztal fiókjában porosodnának – akár az idők végezetéig. Mondhatjuk-e tehát, hogy a művészet kapcsán előtérbe kerülő a „befogadó-kényszer” odáig vezet, hogy az a művészet *conditio sine qua non*ja? A válasz abban a tényben rejlik, hogy a művészet szabadsága az alkotómunka szabadságát is védelemben részesíti. Ebből azonban az következik, hogy *mivel az alkotófolyamat rendszerint*

³⁸⁷ Vö. „A művészet sajátosságaiból fakad, hogy a művészeti alkotást szerzője rendszerint a nyilvánosságnak (közönségnek) szánja.” 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1992, 107, 110

a nyilvánosságtól távol, izoláltan zajló tevékenység, a befogadó sem lehet nélkülözhetetlen feltétele a művészetnek.

Az Alkotmánybíróság a művészet szabadsága részeleleit – ti. az alkotómunka és a nyilvánosságra hozás szabadsága – elemző határozatában mellékesen utal a befogadó státuszára, amikor kimondja, hogy az általános cselekvési szabadság védelmének csorbulását jelenti a művek megismerhetőségének korlátozása.

„Az az előírás, amely szerint művészeti alkotást kizárólag művészeti szempontból előírt elbírálás után lehet beszerezni (...), az általános cselekvési szabadság sérelmét jelenti. (...) Az általános cselekvési szabadság egyik megnyilvánulási formájának tekinthető a jogügyletek létrehozásának szabadsága, az önálló, minden hatalmi befolyástól mentes döntési jog az ilyen ügyletekben. Az általános cselekvési szabadság alkotmányos követelményéből fakad az a lehetőség is, hogy művészeti alkotást bárki a kifogásolt véleményeztetés kötelezettsége nélkül vásárolhasson. (...) A művészeti alkotásokhoz való hozzáférhetőség szabadságának korlátozása azonban – a kötelező műbírálat beszerzésének általános előírásával – alkotmányosan nem indokolt, tehát önkényes korlátozás.”³⁸⁸

Ez minősül a művészet szabadsága másik oldalának, ami a kultúrához való jogból levezetve, a művészeti vívmányokhoz, alkotásokhoz való hozzáférést jelenti – azaz a befogadói oldalon értelmezhető.

Összességében megállapítható, hogy a befogadók köre az alkotás nyilvánosságra hozásához kapcsolódik, és a megismerési jogosultságuk is ennek a szabadságjogi elemnek a másik oldala, azaz a művészet szabadsága alapjogának a körülhatárolásában implicit módon megtalálható a befogadó megjelenése. Ez alatt azonban nem azt kell érteni, hogy a közönséghez közvetítés, és ezen keresztül a befogadó személye elválaszthatatlanul kapcsolódik a művészethez,³⁸⁹ illetve annak szabadságjogához, mivel a művészet szabadsága legszűkebb meghatározásban az alkotómunkát védi, ahol még csak nagyon ritkán értelmezhető a nyilvánossághoz közvetítés, és így a befogadó szerepe.³⁹⁰

Az előadó-művészetnél az alkotófolyamat elhatárolása a művészet szabadságának többi jogosultságától végső soron a befogadóhoz kötődik – illetve pontosabban annak hiányához. Az így kapott szituációt ugyanis próbának hívják, amikor kizárólag az alkotók és az esetleges

³⁸⁸ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1992, 107, 111

³⁸⁹ A művészet általános fogalmához elválaszthatatlanul nem kapcsolódik, azonban az előadó-művészetnek mint részhalmozatnak a fogalma, véleményem szerint, szükségszerűen, *expressis verbis* tartalmazza a befogadói elemet: előadóművész az a személy, aki valamilyen ténnyt vagy véleményt *mások számára* művészi formában ad elő.

³⁹⁰ Ahogy már azt az előző fejezetekben is említettem, lehetőség van arra, hogy a művet az alkotófolyamat alatt megismerhesse a nyilvánosság, de ezen esetek köre ritkán és meghatározott művészeti ágakban releváns (pl. színpadi előadás nyílt próbája).

segédszemélyzet van jelen.³⁹¹ Természetesen a próba nem minősül előadásnak, de egyetlen és legfontosabb célja, hogy az előadók a jövőbeni előadáson a lehető legtökéletesebben tudják a művet előadni.

Az alkotómunka megnyilvánulása az előadó-művészetnél sajátos jellemvonást mutat, amennyiben az alkotókon kívüli személyekhez kötődik. Ezt pontosítva: negatív definíciós technikával élve, bizonyos személyi kör hiányában állapítható meg az alkotófolyamat. *Befogadó nélkül tehát próbáról beszélünk, amely az előadó-művészet esetében az alkotómunkának felel meg – így ez a szituáció részesül alapjogi védelemben.*

2. A tárgyalkotó művészetek alkotmányjogi tartalma³⁹²

A tárgyalkotó művészetek klasszikus formája a képzőművészet, így az előbbi sajátosságainak meghatározásához utóbbi elnevezésének szóösszetételéből indokolt kiindulni, azaz a „képző” megfogalmazás jelentéstartalmából. A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározásában a képzőművészet a következőt jelenti: „A síkban v. térben való ábrázolás művészete (festészet, grafika és szobrászat).”³⁹³ Emellett „képez” címszó alatt többek között a következők találhatók: „2. rég alakít, alkot.”, illetve „4. rég irod (Képszerűen ábrázol)”.³⁹⁴ Természetesen, ez a jelleg megtalálható minden művészeti kifejezésben, azonban *expressis verbis* csak a képző-, illetve tárgyalkotó művészetek esetén használatos.³⁹⁵ Ez alapján a tárgyalkotó művészetek a látható alkotásokat létrehozó kifejezési módok: tehát a művészi érték kimondottan az alkotásban, a tárgyiasult műben jelenik meg.³⁹⁶ *Ebből pedig következtetésként levonható, hogy a szóban forgó művészeti ág lényegi ismerve a tárgyalkotó tulajdonsága, amely sajátos aspektusa a többi művészeti formától megkülönbözteti.*³⁹⁷

³⁹¹ Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény Értelmező rendelkezésének 44. §-ának 35. pontja értelmében „*színpadi próba*: minden olyan próba, amely színpadi körülmények között zajlik, jelmezzel, díszlettel, világítással, hanggal vagy ezek nélkül úgy, hogy a próba közvetlen célja az alkotás színpadi körülmények között történő előadásának valamennyi művészi, szakmai és technikai feltételének együttes kialakítása és összehangolása”

³⁹² Vö. Cseporán: A művészet szabadsága a képzőművészetben. 353-362.

³⁹³ Magyar Értelmező Kéziszótár (főszerk.: Pusztai Ferenc). Akadémia Kiadó, Budapest 2003. 648.

³⁹⁴ Magyar Értelmező Kéziszótár: i. m. 646.

³⁹⁵ A német nyelvben „*bildende Kunst*”, a latinban „*figuralis*” (alakot ábrázoló)

³⁹⁶ Vö.: Hegel művészet-filozófiáját a szobrászat kapcsán: „A szobrászat a szellemnek a közvetlen anyagiságban való megjelenése.” Hegel: i. m. 284.

³⁹⁷ „A képzőművészetek, tárgyalkotó művészetek specifikumainak és kutatásuknak a lényegi eltérése más művészeti ágazatoktól nagyrészt abból adódik, hogy a matériájukban létező, látható és tapintható, helyhez és térhez kötött alkotások (...)” Aradi Nóra: Műfaj a képzőművészetekben (Téma, technika, funkció). Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1989. 54.

2.1. A tárgyalkotó aspektus jellemzői: a polgári jog és járulékos alapjogi jelleg

A fent meghatározott fogalomnak sajátos eleme a „közvetlen anyagiságban” való megformálás, amely a képzőművészet egyedi tárgyalkotó tulajdonságát fejezi ki. E jellemvonás azonban magyarázatra és kibontásra szorul annak tükrében, hogy jogi szempontból milyen vonatkozásai lehetnek egy tárgynak. Ennek értelmezésekor azonban túl kell lépni az alapjogok, valamint az alkotmányjog határain, és ágazati jogi szinten, a polgári jog terrénumában is meg kell vizsgálni a jelenséget.

A *polgári jog* a dolgok csoportosításával számos kategóriát különböztet meg: elhasználható és elhasználhatatlan, helyettesíthető és helyettesíthetetlen, fajlagosan meghatározott vagy egyedi, értékkel rendelkező és érték nélküli, osztható és oszthatatlan, egységes és összetett, valamint ingó és ingatlan (az élő-élettelen csoportosítási szempont a képzőművészet viszonyában a fentiek alapján kizárt). Az elhasználhatóság kérdésére a tárgykör kapcsán egyértelmű a válasz, mivel a tárgyasult alkotások lényeges eleme, hogy az objektumban testesül meg a művészi érték – így *ha a tárgy elpusztul, véglegesen megsemmisül maga a művészi jelleg is*. A helyettesíthetőség problémája kizárólag az iparművészet függvényében lehet érdekes: mivel az iparművészet gyűjtőfogalma azokat a művészi tevékenységeket öleli fel, amelyek használati vagy dísz tárgyakat hoznak létre, lehetőség van az elhasználódott, megsemmisült dolog pótlására. Ez alapján a klasszikus értelemben vett képzőművészet *abszolút helyettesíthetetlen*, míg az iparművészet többnyire *relatív helyettesíthető* alkotást hoz létre. A *genus-species* közötti különbségtétel a művészet esetében egyszerű, mivel műalkotásnak minden esetben egyedisége van,³⁹⁸ így alapesetben a fajlagos meghatározásuk nem lehetséges.³⁹⁹ Az alkotás dologi jogi értelemben vett *értéke vagy értéktelensége irreleváns*, mivel a piaci érték nem feltétele egy művészi alkotásnak.⁴⁰⁰ Az oszthatóság lehetősége a képzőművészetek esetében legfeljebb a több dolog közti kapcsolat viszonyában merülhet fel, alapesetben viszont oszthatatlan alkotásoknak minősülnek. Végül *dologösszességről* akkor beszélhetünk, ha több különálló, alkotórészi és tartozéki kapcsolatban nem lévő, azonban ugyanazon funkcionális cél szolgálatára rendelnek több dolgot⁴⁰¹ – például

³⁹⁸ Ezzel összhangban ld. a szerzői jogi oltalom feltételét: az egyéni-eredeti jelleget.

³⁹⁹ Kötelmi viszonyokban, amennyiben szerződés tárgyai, előfordulhat a fajlagos kijelölés (pl. egy adásvétel során nem egyedileg határozzák meg a szerződés tárgyát, hanem fajlagosan rendelkeznek róla: 10 db tájkép).

⁴⁰⁰ „A dolog *piaci értéke önmagában a dologi jog szabályozása szempontjából irreleváns*. Mivel a dolog értéke nem csak objektív (általános piaci érték, mint például a tőzsdei ár), hanem szubjektív (valaki mennyit hajlandó adni érte, tekintettel a dolog számára való hasznosságára) elemet is hordoz, nem képzelhetünk el önmagában és eleve értéktelen dolgot.” Menyhárd Attila: *Dologi jog*. Osiris Kiadó, Budapest 2007. 59.

⁴⁰¹ Uo. 315.

egy galéria képei vagy egy szobrász alkotásainak gyűjteménye. Legvégül, de nem utolsó sorban az ingó-ingatlan elhatárolás lehetőségeit kell áttekinteni, amely a dolog legfontosabb felosztását képezi. A szóban forgó művészeti ág nál mindkét forma lehetőség, tehát *az alkotás ingó vagy ingatlan volta is fennállhat*. Ingó dolognak minősül különösen a festmény, a grafika, a fotó, míg ingatlan például az épület vagy a közteret díszítő szobor.

A közjogi védelem a *tulajdonhoz való jogon* keresztül értelmezhető. Az alkotmányos tulajdonvédelem dogmatikai struktúrájának sajátosságánál kiemelendő, hogy a tulajdon tartalma alkotmányos szinten is – hasonlóan a magánjoghoz – elsősorban kizárólagossággal, azaz a külső behatásokkal szembeni védettség biztosításával és a tulajdon tárgyával való rendelkezés szabadságával határozható meg.⁴⁰² Ezek alapján, ha az alkotmányos tulajdonvédelem kritériumait akarjuk megjelölni, mindenekelőtt meg kell határozni, mi minősül alkotmányos értelemben tulajdonnak.

Az alkotmányi szintű szabályozás tulajdonként csakis a jog által meghatározott tartalommal elismert, konkrét időpontban fennálló konkrét jogosítványt védhet.⁴⁰³ A tulajdonként védett jogosultság tartalma változhat az újabb és újabb módosítások következtében, de az alkotmányjog mindig csak egy konkrét időpontban tudja megítélni, hogy a fennálló jogosítványok szabályainak módosulása korlátozza-e a tulajdont – és, ha igen, akkor ez a korlátozás alaptörvény-ellenes-e.⁴⁰⁴ A jogi meghatározottság és konkrétság kritériuma pedig az Alkotmánybíróság által megfogalmazott „kétségtelen jogcímet” jelenti.⁴⁰⁵ Tulajdon tehát mindaz, amit jogszabály egy adott időpontban annak minősít; ezen kívül pedig csak akkor lehet szó tulajdoni védelemről, ha az adott jogviszonyt a jog elismeri és tartalma kellően meghatározható.⁴⁰⁶ Ennek, illetve a 64/1993. (XII. 22.) AB határozatnak következtében *az alkotmányos tulajdon nemcsak a polgári értelemben vett tulajdon, hanem azon túl annak önállósult részjogosítványai, és más vagyoni értékű – dologi, kötelmi és bizonyos közjogi eredetű – jogosultságok is*.⁴⁰⁷

Először a polgári jogi tulajdonnal összevetve elemezem a tulajdonhoz való jogot a képzőművészetnél, azt követően térek ki a közjogi eredetű jogosultságok körére.

A fenti meghatározásból – és az Alkotmánybíróság idevágó gyakorlatából – egyértelművé válik, hogy a tulajdonhoz való jog alkotmányjogi oltalma kiterjed szinte minden

⁴⁰² Menyhárd: A tulajdon alkotmányos védelme. 25.

⁴⁰³ Sonnevend – Salát: i. m. 116.

⁴⁰⁴ Uo. 117.

⁴⁰⁵ Vö. 37/1994. (VI. 24.) és 36/1998. (IX. 16.) AB határozatok

⁴⁰⁶ Sonnevend – Salát: i. m. 119.

⁴⁰⁷ Uo. 121.

polgári jogi jogosultságra (a dologi mellett a kötelmi jogira is).⁴⁰⁸ A tárgyalkotó művészetek esetében, annak jellegéből adódóan ez a védelem csak a fenti polgári jogi vizsgálat során cizellált alkotásokra vonatkozik – azaz kizárólag a tárgyasult, közvetlen anyagi dolgokra, az immateriális javakra nem. Meg kell említeni a tulajdonhoz való jogra épülő, művészi alkotásokat védő szerzői jogi konstrukciót, amelynek oltalma máshogy jelenik meg a témában. A különbség az általában vett művészet és a tárgyalkotó művészetek között, hogy utóbbi mindenképp – *differentia specificájából* adódóan – egy közvetlen anyagiságban tárgyasult alkotást eredményez, amely a művészi értéket magában hordozza. A szerzői jogi védelem igazodik saját művészet-fogalmához, amelyet korábban ismertettem. A szerzői jog tehát a művészi értéket oltalmazza, úgy, hogy alapjogi kötődését nézve a tulajdonhoz való jogból eredeztethető. Az elemzett alkotásokra így – a művészet szabadsága mellett – kiterjed a tulajdonhoz való jog, illetve annak egyik részaspektusából, a polgári jogi értelmezésből kivált és külön szabályozott, dologi jogra – és azon belül is a (szellemi) tulajdonra – épülő szerzői jog is. Még közelebbről vizsgálva az oltalom azon alapul, hogy a szerzői jog részjogosultsága – a személyhez fűződő jogok elemei mellett – a vagyoni jogokat öleli fel, amelyek közvetlenül is kapcsolódnak a tulajdonhoz való jog polgári jogias oldalához. Ezek névlegesen a felhasználás és a hasznosítás, azaz a mű fölötti rendelkezés joga – ami a tulajdonjog egyik legfontosabb eleme. Ezek alapján levonható az a konklúzió, hogy az alkotás tárgyasult művészi jellegét a szerzői jog, míg az objektív, dologias felfogást a tulajdonhoz való jog részesíti jogi védelemben.

A közjogi eredetű jogosultságoknál fontos leszögezni, hogy a jogalanyok közjogi igénye az állammal szemben a tulajdonra való hivatkozást alapozza meg.⁴⁰⁹ Ez azt jelenti, hogy az államnak alapvetően és főszabályként tartózkodnia kell az alapjog alanyának tulajdonosi pozíciójába való behatolástól.⁴¹⁰ Továbbfűzve ezt a gondolatot, két lényegi kapcsolódási ponthoz lehet eljutni a művészet szabadságának viszonylatában, amelyek a művészt megillető jogosultság formájában jelennek meg. Egyrészt az alkotóművészt főszabályként⁴¹¹ alanyi jogként megilleti a tulajdonjog az elkészült alkotáson. Másrészt az állam tartózkodási kötelezettsége egyfajta „híd-szabályként” átvezethet a művészet szabadságának jogi védelméhez, mivel a két alapvető jog közös eleméről van szó.

⁴⁰⁸ A kötelmi jogi aspektusok közül a képzőművészet esetében csak közvetve és áttételesen beszélhetünk, így azokra nem térnék ki.

⁴⁰⁹ Drinóczi: A tulajdonhoz való jog helye az alapjogi rendszerben. 340.

⁴¹⁰ Uo.

⁴¹¹ Előfordulhat olyan eset, amikor olyan kötelmi jogi ügyletet köt a művész valakivel, hogy a tulajdonjog rögtön a „megrendelőt” illeti meg (pl. megbízás, vállalkozás, munkaszerződés).

A fentieket összegezve elmondható, hogy a képzőművészeti alkotásokat sajátos, hármas védőháló veszi körül. A „külső” az ágazati jogon keresztül érvényesül, hiszen a szerzői jog a tárgyiasult művészi jelleget oltalmazza. Az eggyel szűkebb védelmet a tulajdonhoz való alapvető jog biztosítja, azáltal, hogy magát az objektíven létező dologi alkotást óvja, valamint, hogy a tulajdonjog főszabályként az alkotót illeti meg.⁴¹² Végül a legszorosabb jogi védelmet itt is a művészséget, mint tevékenységet garantáló művészet szabadsága jelenti.

2.3. Az alkotófolyamat

A tárgyalkotó művészetek esetében, kiváltképp annak sajátosságaként megjelölt tárgyalkotó aspektusa miatt, a művészi jelleg mellett egy másik alkotókomponensről is beszélni kell: a technikai tényezőről.

Először is a technikát az adott vonatkozásban pontosan kell értelmezni, ugyanis a technika a művészethez való viszonyában kettős jelentéssel rendelkezik. A művészet kapcsán a technikai faktor alatt általában a művészi technika, a művészi alkotás, kifejezés, ábrázolás értendő.⁴¹³ Ebben az esetben azonban a technikának a művészet szempontjából másodlagos jelentését kell előtérbe helyezni: azaz a technikát, mint „a tudományos-technikai forradalom által teremtett új viszonyoknak a művészet fejlődése szempontjából játszott szerepét”.⁴¹⁴

„A technika, mint a művészi ábrázolás tárgya, tartalma, témája természetesen nagyon eltérő a különböző művészetekben. Egyes művészetekben a technikai viszonyok szerepe közvetlenebb, ezek nagyon érzékenyen reagálnak a technika hatására, másokban viszont kevésbé közvetlenebbül érvényesülnek e hatások. Vannak művészetek, amelyek tárgyuk tekintetében is legközvetlenebbül a technikai haladáshoz kapcsolódnak, s létükben is függenek a technikai haladás eredményeitől, új anyagoktól, eljárásoktól, szerkezetektől, technikai eszközöktől stb., az új technikai berendezésekkel elérhető, eddig ismeretlen effektusoktól. Más művészetek ugyanakkor látszólag teljesen közömbösek a technikai átalakulások iránt, vagy legalábbis nem mutatható ki az előzőkhöz hasonlóan direkt összefüggés a művészet léte, fejlődése, valamint a technikai viszonyok között. A technikával szembeni közömbösség nyilván azzal függ össze, hogy egyes művészetek valóban kevésbé támaszkodhatnak a technika által nyújtott új eszközökre. Pl. az irodalom, a költészet nem sokat változott a technikai haladás nyomán.”⁴¹⁵

⁴¹² „(...) az új Alaptörvény biztosított valódi alkotmányjogi panasz révén a jövőben a magánjogi jogvitákban az Alkotmánybírósághoz fordulók számára viszonylag kényelmes és magától értetődő hivatkozási alapot nyújt majd a tulajdonhoz való jog sérelmére történő hivatkozás, ugyanakkor megfontolandó, hogy az Alkotmánybíróság mennyire érvényesítse gyakorlatban a tulajdonhoz való jog és a többi alapjog (közvetlen vagy közvetett) horizontális hatályát.” Téglási: i. m. 332.

⁴¹³ Aradi – Fukász: i. m. 90.

⁴¹⁴ Uo.

⁴¹⁵ Uo. 97.

A művészet és a technika kapcsolatáról, illetve viszonyáról megannyi elmélet született: köztük van, amelyik szembeállítja a kettőt egymással és az egyik fontossága mellett érvel; míg van olyan, amelyik megkísérli összehozni a két fogalmat. Álláspontom szerint ezt az esztétikai vitát Mumfordnak az a meglátása oldja fel, miszerint: „Mind a művészet, mind a technika az ember alkotó képességének megnyilvánulása.”⁴¹⁶ Ezen a ponton kívánom beemelni az alapjogi dogmatikából ismert tudomány szabadságát, amit a jogalkotó – talán nem véletlenül – az Alaptörvényben a művészet szabadságával egy cikkben szabályoz.⁴¹⁷ A tudomány szabadsága a „testvérjogáéhoz”, azaz a művészet szabadságához hasonló felépítésű alapvető jog: amellett, hogy az Alaptörvény azonos szinten szabályozza őket, a részszabadságok is mutatis mutandis megegyezők a két jog tekintetében.⁴¹⁸ Az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) AB határozatában a művészet szabadsága kapcsán kifejtette: „a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.” Míg a tudomány szabadsága vonatkozásában leszögezhető, hogy a tudományos élet szabadságának általános tartalma a tudományos ismeretek megszerzésének (kutatás szabadsága), illetve ezek terjesztésének jogát (tudományos ismeretek, eredmények, nyilvánosságra hozása) jelenti.⁴¹⁹ Ezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a művészet az emberi alkotóképesség szubjektív oldalát fedi le, míg a tudomány ezzel ellentétben az emberi alkotóképesség objektív oldalát képezi: „A technika főleg abból a szükségletből ered, hogy az élet külső adottságait kezeljük és magunknak alárendeljük a természet erőit.”⁴²⁰ Ez ahhoz a szembeállításhoz vezet, amely művészet és technika, „szépség” és „hasznosság” között alakult ki a XIX-XX. századra.⁴²¹ A szóban forgó esetben azonban ez az ellentét nem hogy még élesebbé válik, hanem ellenkezőleg: a képzőművészet alapjogi olvasatában kiegészítik egymást – vagyis a művészet és a tudomány szabadsága összefonódik. Ezek alapján célszerűbb a szóhasználatot pontosítani: azaz a technika kifejezést elvetni, és helyette a továbbiakban a *mesterségbeli tudás* terminust használni.⁴²²

⁴¹⁶ Mumford: i. m. 41. Idézi: Aradi – Fukász: i. m. 51.

⁴¹⁷ „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)” Magyarország Alaptörvénye X. cikk (1) bek.

⁴¹⁸ A tudomány szabadságának alaptörvényi szabályozásáról bővebben ld. Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 29-39.

⁴¹⁹ Vö. Zeller: i. m. 597. és Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 78.

⁴²⁰ Mumford: i. m. 41.

⁴²¹ Ld. Aradi – Fukász: i. m. 49-85.

⁴²² Mesterségbeli tudás alatt művészi talentum nélkül elsajátítható ismeretanyagot értek.

A tudomány szabadságának oltalmát élvező mesterségbeli megoldások elősegítik a tárgyiasult alkotások megszületését, sőt: sok esetben nem csupán kiegészítő jellegűek, hanem *sine qua non* elemmé lépnek elő, hiszen mesterségbeli tudás nélkül nem is jöhetne létre műalkotás. *Ekként megállapítható, hogy a tárgyalkotó művészetek esetén a művészet szabadságának védelmét a tudomány szabadsága által már oltalomban részesített mesterségbeli tudás alapozza meg. Emellett pedig a szóban forgó művészeti kifejezés alapjogi védelméhez többletfeltétel szükséges: az alkotómunka művészet szabadsága általi védelméhez nélkülözhetetlen egy előzetes mesterségbeli tudás, amit a tudomány szabadsága oltalmaz.*

2.4. A nyilvánosságra hozatal

A tárgyalkotó művészetek sajátos ismérve, hogy a művészi formát egy kézzelfogható, látható, érzékelhető tárgy hordozza (pl. egy szobor, egy festmény, egy épület stb.). míg az irodalomnál a művészi érték a költeményben van, nem pedig a papírban, amire leírták, a képzőművészet esetében a művészi töltet kimondottan a közvetlen tárgyban jelenik meg.

„A képzőművészetekben e folyamatok vagy változások nemcsak azért speciálisak, mert az egykori alkotás matériájában adott és kötött, hanem azért is, mert a befogadásban nincs és nem is lehet szerepe külön interpretáló-közvetítő művészetnek, nincs előadás vagy korszerű olvasat. A néző mindig a valaha létrejött, matériában megvalósult, eredeti és egyszere alkotással szembeáll, melynek csak a közege, a környezete változhatott meg. (...) Ez a különleges kötöttség a képzőművészet és a közönség viszonyának legjellemzőbb, az alkotás létét, sorsát meghatározó tényezője, s a többi művészeti ágazattal összevetve ismét csak azért speciális fontosságú, mert évezredek hozzáférhető alkotásainak értelmezését, jelentését határozza meg; ez olyan időtartam és mennyiség, amire más ágazatban nincs lehetőség.

A befogadó közvetlenebbül vagy legalábbis látszatra közvetlenebbül érzékeli a látható alkotást, mint például az olvasandó irodalmi művet, aminek nyelvezete, annak esetleges archaizmusa akár nehezítheti is a végigolvasást, nem szólva a világirodalom megannyi nyelvének kínálatáról, a közvetítő fordításokról stb.”⁴²³

A tárgyalkotó művészetek esetében is irányadó az általánosságban vett művészet és a művészet szabadsága kapcsán tett okfejtés, miszerint nyilvánosságra hozni csak kész művet lehet, ami azt feltételezi, hogy az alkotófolyamat véget ért. *Az eltérés a közzététel módjában rejlik, ami a fentiekhez igazodva más művészeti ágakkal összehasonlítva ütközik csak ki: vagyis a*

⁴²³ Aradi: i. m. 114.

tárgyalkotó jellegéből adódóan fizikai valójában kell eljutnia a közönséghez a művészi tartalomnak.

2.5. A tárgyalkotó művészetek sui generis csoportja

A művészetek esetében, azok sokszínűsége és változatossága miatt megannyi kifejezési forma létezik, amelyeket megkísérlünk rendszerezni, csoportokra, pontosabban művészeti ágakra, stílusokra bontani.⁴²⁴ Előfordulhat azonban olyan helyzet, amikor valamely alkotótevékenység vagy mű esetében nem olyan egyértelmű a döntés: a művészet melyik ágába tartozik. Ebbe a problémában ütközünk a tárgyalkotó művészetek bizonyos csoportjainál is. Ez legmarkánsabban az *építészetnél* és az *iparművészetnél* merül fel.

Már az építő- és iparművészeti alkotások művészeti mivolta kérdésének megválaszolásában is akadályokba ütközünk, mivel problémás művészetként tekinteni olyan tárgyra, aminek funkciója csak nehezen egyeztethető össze más művészeti formákkal. Éppen ezért az elemzést innen kiindulva kell megkezdeni. Az eltérő jellemvonásuk a többi művészi kifejezéshez képest, hogy a művészi érték nem egyedüli lényeges ismertető jegyük a műveknek: mindkét művészeti ágban létezik egy másik, *ún. elsődleges funkció* a művészi mellett. Ezeknek az alkotásoknak a célja elsősorban egy hasznossági faktor, mivel mindkét művészi stílus esetében a rendeltetésük a használati tárgykénti funkcionálás: azaz a hétköznapi szükségletek kielégítése.⁴²⁵ Ez az építészet esetében építményeket eredményez, amelyeknek funkciója klasszikusan a lakhatás, illetve egyéb közösségi infrastruktúrával kapcsolatos szükségletek megoldása (pl. parlament, amfiteátrum, híd, templom stb.). Míg az iparművészetnél az elsődleges funkció keretében használati és dísz tárgyak jönnek létre (pl. kerámia, ruha, ékszer stb.). Ami megkülönbözteti a két művészeti ágazatot az egyrészt a gyakorlati funkció *differentia specificája*: azaz míg az építész elsősorban építményeken keresztül, addig az iparművészet használati tárgyakkal elégíti ki a szükségleteket. Másrészt fontos elhatárolási aspektus a mű tárgyasulásának dologi jogi osztályozása: amennyiben ingatlan alkotás jön létre építészetről, ha pedig ingó dolgot eredményez az alkotómunka, iparművészettről van szó. Ami azonban közös, hogy csak ezen felül jelenik meg a művészi érték: tehát *levonható az a következtetés, hogy az építő- és az iparművészetben a művésziség járulékosan kapcsolódik az elsődleges funkcióhoz.*

⁴²⁴ Ld. Jani McCutcheon: Designs, Parody and Artistic Expression — A Comparative Perspective of Plesner v Louis Vuitton. University of Western Australia Faculty of Law Research Paper 2015. 15. sz.

⁴²⁵ Vö. Aradi: i. m. 56. és 73.

A más képzőművészeti területek és az építészet, illetve az iparművészet közötti átjárhatóság, illetve elhatárolás problémája ezek alapján már könnyen feloldható ütközőpont. A kérdéses helyzetek nyilvánvalóan egyedi esetekben fordulnak elő, a kollízió feloldásának kulcsa azonban a fenti megállapításokban rejlik. Az építőművészetnél kézenfekvő, ha úgy tetszik, alternatíva a szobrászat lehet egy mű esetében. Az építészet egyik sajátos jellemvonása, hogy mindig ingatlan dolgot eredményez – ez azonban nem mindig képes feloldani a dilemmát, mivel adott szobor is minősülhet ingatlannak.⁴²⁶ Meg kell azonban jegyezni, hogy ha az alkotás elveszíti elsődleges funkcióját, akkor már nem az építészet vagy az iparművészet alá tartozik, hanem más művészeti ágak közé sorolandó.⁴²⁷

Mindenezek alapján tehát a tárgyalkotó művészetek közül kiemelendő az építő- és iparművészet, annak sajátos tulajdonsága, az elsődleges gyakorlati funkció miatt. Le kell azonban szögezni, hogy ez nem azt jelenti, hogy az említett művészeti formák nem egyenértékűek a többi ágazattal: sőt, kiemelkednek a képzőművészetek közül abból a szempontból, hogy a mesterségbeli faktorról megfeleltethető „hasznossági” funkciót (objektív elem) egyesítik a művészet által képviselt „szépség” jelenségével (szubjektív elem).⁴²⁸

A művészet szabadsága tartalmi elemei általánosságban megegyező alapjogi védelmet biztosítanak valamennyi jogalany, azaz művész számára. Emellett azonban a művészi kifejezések sokszínűsége miatt felrajzolhatóak olyan konstrukciók is, amelyekben – az adott művészeti ág sajátosságai végett – mutálódik a generáldefiníció. Az egyik esetben valamely részszabadság az általánoshoz képest hangsúlyosabban kerül előtérbe, de olyan tulajdonságok is kimutathatóak, amelyeknél más alapvető jog mögöttes oltalma gyakorol hatást a művészet szabadságának normaterületére.

⁴²⁶ Ld. a Hősök tere Budapesten

⁴²⁷ Mintaként szolgálhatnak erre a római vízvezetékek, az aquaeductus pompás építményeinek sorsa: gyakorlati funkciójukat átvette a csatornázás és a víztorony – ezért „csupán” szobrászati remeknek minősülnek. Aradi: i. m. 58.

⁴²⁸ A művészi jellegüknek a meglétét igazolja egyrészt az MMA struktúrája, amely külön nevesített tagozatokat állított fel e két művészi formának [MMA Alapszabálya 27. § (6) bek. a) és c) pontja]; másrészt a felsőoktatás keretében is külön képzésként jelennek meg.

A művészet szabadságának korlátozása

Az alapjogok garantálásának nem lehet az a következménye, hogy az egyén jogosultsága korlátlan legyen. Az alapvető jog állam általi biztosítása tehát sohasem vezethet valamely konkrét jog individuális védelmi területének abszolút érinthetetlenségéhez.⁴²⁹ Éppen ezért az alapvető jogok érvényesülésének egyik nélkülözhetetlen feltétele a korlátozás lehetőségének, kritériumainak és határainak egzakt meghatározása.⁴³⁰ Az alapjog-korlátozás emellett az alapvető jog normaterületének meghatározásában is fontos szerepet játszik: a korlátozás végső határa ugyanis közvetett módon körülrajzolja az adott norma tartalmi hatókörét – konkretizálva ezzel az alapjog lényeges tartalmának kontúrjait. Ebből adódóan az alapjog-korlátozás önmagában nem vizsgálható, csakis adott alapvető jog tárgyával és tartalmával együtt.⁴³¹

Ahhoz, hogy a művészet szabadsága *tényleges* tartalmát meghatározzuk, illetve az alapjog érvényesülését optimalizálhassuk, a szabadságjoghoz kapcsolódó korlátozási standardok nevesítése és elemzése szükséges.

I. Exkurzus: alapjog-korlátozás, alapjogi kollízió és alapjogsértés

Az állami beavatkozáshoz kapcsolódó fogalmak együttesen *az alapjogi dogmatika sajátos triászát* alkotják. A következőkben e három intézmény – ti. az alapjog-korlátozás, az alapjogi kollízió és az alapjogsértés – definícióját, különbözőségeit, valamint egymáshoz való viszonyát törekszem meghatározni. Az alkotmányelméleti rendszerezést követően erre a vázra építem fel a művészet szabadsága korlátozásának részletszabályait.

1. Az alapjog-korlátozásról⁴³²

Az alapvető jogokkal összefüggésben mindenekelőtt tisztázandó *a beavatkozás fogalma*. Az alapjogba való beavatkozás akkor áll fenn, ha az egyénnek az alapjog védelmi területére eső

⁴²⁹ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 452.

⁴³⁰ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 54.

⁴³¹ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 452.

⁴³² Részletesen ld. Christian Hillgruber: Grundrechtsschranken. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011. 1033-1074.; Christian Bumke: Der Grundrechtsvorbehalt – Untersuchungen über die Begrenzung und Ausgestaltung der Grundrechte. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1998

magatartását megnehezítik, illetve lehetetlenné teszik, vagy ha a normaterületen korlátozó hatást gyakorolnak, és ezzel az alapjog lényeges tartalmát csökkentik, vagy csorbítják. Röviden: *a közhatalomtól származó, az alapjoggal ellentétes aktus*. Ez a definíció a fundamentuma mindhárom intézménynek. *A beavatkozás minőségétől függ, hogy az alapjog-korlátozást vagy alapjogsértést fog-e eredményezni.*

Alapjog-korlátozás alatt az államhatalomnak az alkotmányban szereplő felhatalmazását értjük, amely a védelmi területből adódó alapvető jog garantálásának a korlátozására, vagyis az alapjogba való állami beavatkozásra irányul. *Az alapjogok korlátozására kizárólag az állam jogosult.* E körben konkretizálni szükséges a korlátozás formáit. Egyrészt maga az alkotmány meghatározhatja adott alapjog korlátait – ez esetben alkotmányozó hatalom által legitimizált és az alaptörvényben konstituált beavatkozásról beszélhetünk. Másrészt az alapjog-korlátozásra irányuló felhatalmazás származhat a törvényhozástól is: ezzel az alapvető jog gyakorlása más érdekekre és jogi értékekre tekintettel korlátozható. Harmadrészt az alkotmánybíráskodást végző szerv is jogosult az alapvető jogok normaterületének csökkentésére, szűkítésére.⁴³³

Az alapjog-korlátozás fogalmának kulcseleme annak mértéke: azaz a beavatkozás határának meghatározása. Ezt a korlátozás korlátozásaként szokás említeni. *Általános követelményként rögzíthető, hogy az alapvető jog korlátozása nem vezethet a jog kiüresítéséhez, illetve lényes tartalmának csorbításához.* Emellett a korlátozásnak alkotmányos elv, cél, alapjog, valamint más alkotmányi érték érvényesítése szolgálatában elengedhetetlennek, vagyis feltétlenül szükségesnek, alkalmasnak és arányosnak kell lennie.⁴³⁴

Emellett utalok arra, hogy az alapjog-korlátozás sohasem önmagában álló beavatkozás: minden esetben összehasonlítás eredménye. Azaz adott alapjogot mindig valamely más alkotmányi értékkel szemben korlátoz az állam. Ez utóbbi a korlátozásnak *ultima ratio* jelleget kölcsönöz: csak akkor alkotmányos, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el.

A korlátozás tehát csökkenti az alapjog védelmi hatását, és így egyrészt legitimálja az alapjogba való állami beavatkozást egyéb alkotmányos érték érdekében, másrészt szűkíti a jogosult igényeit.⁴³⁵

⁴³³ Petréttei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 455-457.

⁴³⁴ Ádám: i Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 55.

⁴³⁵ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 54.

2. Az alapjogi kollízió

Az alapjogok kollíziója, avagy ütközése a legtöbb esetben az állami beavatkozás indokaként szokott megjelenni. A kollízió fennállhat alapjogok, valamint adott alapjog és más alkotmányos érték között is. Az értekezés keretében csupán előbbire térek ki, amelynek definíciója: *két alapjog ütközése olyan módon, hogy az egyik érvényesítése/érvényesülése a másik rovására történhet csak meg.*⁴³⁶ Ez szűk értelemben azt jelenti, hogy egy alapjog azonos korlátozási szinten akadályozza egy másik alapjog gyakorlását. Tárgan szemlélve alapjogi kollíziónak minősül az is, ha az ütköző jogok nem azonos szinten szabályozottak, azaz a jogrend egyértelműen megmutatja valamelyik alapjog elsőbbségét.⁴³⁷ Az alapjogi kollízió fogalmi feltétele, hogy az érintett alapjogok lényeges tartalmukban ütközzenek. Amennyiben ez a követelmény akár csak az egyik jog esetében nem valósul meg, ún. látszatkollízióról (*Scheinkollision*) beszélhetünk. Ekkor az alapjogok nem védett tartalmukban ütköznek, azaz eltérő alkotmányjogi pozíciók találkoznak.⁴³⁸

Az alapjogi kollíziót és annak feloldási módszereit prioritási elvek határozzák meg, amely az adott állam alkotmányától függ. Az ütközés hatástalanításakor meghatározó szerepet az alkotmány értékrendszere, az alapjogok rangsora és korlátozási kritériumrendszere játszanak.⁴³⁹ Az államnak tehát a valódi alapjogi kollíziók során cselekvési kötelessége éled fel, amennyiben az összeütközést valamilyen módon fel kell oldania. Ezt számos esetben az egyik alapjog arányos korlátozásával tudja csak elérni. *Ezzel megteremtettük a kapcsolatot az alapjog-korlátozás és az alapjogi kollízió között. Utóbbi feloldása többnyire előbbi alkalmazásával lehetséges.*

3. Az alapjogsértés

A jogsértő vagy jogellenes cselekedet a jogkövetés mellett az emberi magatartások másik nagy csoportja – ebből adódóan minden magatartás jogsértő, ha nem minősül jogszerűnek. A jogsértés definitíve minden esetben jogi normák konkrétan meghatározott tartalmával ellentétes magatartás.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Klaus Stern: Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band I. C. H. Beck, München 1984. 629.

⁴³⁷ Kiss: Alapjogok kollíziója a munkajogban 211-212.

⁴³⁸ Stern: i. m. 629.

⁴³⁹ Wolfgang Ruffner: Grundrechtskonflikte. In: Christian Strack (Hrsg.): Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1976. 454.

⁴⁴⁰ Szilágyi: i. m. 328.

Az alapjogsértés a jogellenes magatartásoknak az a köre, amely valamilyen alapjogi norma tartalmába (védelmi területébe) ütközik. Ezen a ponton vizsgálándóak a jogsértés alanya, tárgya és a jogsértés tényéhez kapcsolódó következmények, igények. Az alapjogi jogsértés alanyát az alapjogi jogviszony határozza meg. Az alapvető jogok normastruktúrája az állam számára tiltott területként jelenik meg, amelynek következtében kötelezett pozícióba kerül – ezt a tartózkodást az egyén alanyi igényként követelheti a közhatalomtól. Ebből egyenesen következik, hogy az alapjogsértés alanya minden esetben az állam lesz. A jogsértés objektív kategória, így független a magatartás alanyának tudatállapotától. Emellett az alapjogsértésnél az elkövető tudati helyzete nincs hatással a jogkövetkezésre, azaz a szándékosság és gondatlanság fogalmai az állam oldalán alapjogi viszonyokban irrelevánsak. A jogsértés formája az alapvető jog körében kétféle lehet: egyrészt olyan állami beavatkozás, amely az adott alapjog védelmi területét alkotmányellenesen szűkíti; másrészt az alapvető jog lényeges tartalmát csorbítja. Az állam jogsértő beavatkozásának a tárgy értelemszerűen konkrétan meghatározott alapjog lesz. Ezzel összefüggésben megjegyzem, hogy fogalmilag csak olyan alapvető jog megsértése lehetséges, amelyet az állam az alkotmányban védendő alanyi jogként ismert el. Végül az alapjogok jogellenes beavatkozásának következményeként az egyén – mint az alapjog alanya – a megsértett jog tartalmát bírói úton érvényesítheti az állammal szemben.⁴⁴¹

Mindezek alapján az alapjogi dogmatika triászának kapcsolata tehát sajátos rendszert alkot. Elsőként rögzítendő, hogy mindhárom fogalom az alapjogi jogviszony kötelezettjével, azaz az állam magatartásával van összefüggésben. Másodszor a három fogalom közül központi jelentősége az alapjog-korlátozásnak van. Emellett azonban a triász egyes elemeit sajátos kapcsolat fűzi össze, amelyet linearitás jellemez. Ez azt jelenti, hogy minden esetben az első kitapintható intézmény az alapjogi kollízió, a többi pedig csak ezt követően realizálódik. Ennek oka kettős. Egyrészt az alapjogi jogviszonyban való beavatkozás nem öncélú aktus, azt mindig megelőzi valamely indok. Ez az alapjogi kollízió kialakulása. Másrészt a három fogalom közül csupán az alapjog-korlátozás és az alapjogsértés minősül állami beavatkozásnak, az egyes jogok konfliktusa még nem – az csupán tényhelyzet. Ez azt eredményezi, hogy az egyes elemek között lineáris viszony áll fent: a korlátozás és a jogsértés mindig adott kollíziós helyzetre reagál. Harmadszor vizsgálándó, hogy az ütközés feloldása mikor minősül jogsértőnek, és mikor korlátozónak. Az alapjog-korlátozás a konfliktust kizárólag alkotmányosan oldja fel, ezzel

⁴⁴¹ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 428.

ellentétben az alapjogsértés mindig alkotmányellenes módszert takar. Ebből adódik, hogy az az alapjog-korlátozás, amelyik túllépi az alkotmányosság határát, alapjogsértésnek fog minősülni.

Összegezve megállapítható, hogy az alapjogi kollízió feloldásának eredményeként legalább az egyik alapvető jog vagy korlátozódik, vagy sérül. Látszatkollíziós helyzetben azonban nem állapítható meg alapjogsérelem, mivel az alapjogok nem is találkoznak egymással az eltérő alkotmányjogi pozíciók miatt. Végezetül hangsúlyozandó, hogy mindhárom fogalom pontos meghatározása – ti. alapjog-korlátozás, alapjogi kollízió és alapjogsértés – általánosan, absztrakció útján nem, kizárólag konkrét esetekben lehetséges.

II. A művészet szabadsága korlátozásának alaptételei

A művészet szabadsága korlátozásakor mindenekelőtt két alaptételt szükséges rögzíteni, amely az állami beavatkozás terjedelmének általános határt szab.

Elsőként rögzítendő, hogy az alapjog-korlátozás az alanyi jogosultságok esetében lehetséges. Az a megállapítás különösen jelentékeny a második generációs jogok körében, és így a művészet szabadságánál. *Ennek értelmében a művészet szabadsága szabadságjogként (Abwehrrecht)⁴⁴² igen, kulturális jogi elemeiben (Leistungsrecht) – jellegéből fakadóan – viszont nem korlátozható.* Ez az alapjogi jogviszony klasszikus felépítésére vezethető vissza, azaz a jogi norma elhárító jogként funkcionáló védelmi területére. Megfordítva, az állam oldaláról szemlélve ez a *status negativus* követelményeket jelenti.⁴⁴³ A kulturális jogi aspektus az egyénnek az állammal szembeni szolgáltatási igényét jelöli: az államnak az egyén szellemi és anyagi jólétének biztosítására irányuló felelősségén alapul.⁴⁴⁴ Ezt azonban az egyén nem veheti alanyi jogként igénybe. *Így nem is korlátozható a művészet kulturális jogi oldala. E körben legfeljebb az állam mulasztása merülhet fel mint az alapjog tartalmát szűkítő helyzet, amely ha megállapítást nyer, alkotmányellenesnek minősül.*

Másodízben kiemelkedő jelentősége van a művészet szabadsága korlátozásakor annak, hogy az állami beavatkozás melyik részszabadságot érinti. Ahogy korábban részletesen kifejtettem, a szóban forgó szabadságjog három jogosultságra bontható, amelyek mindegyike eltérő alapjogi karakterrel rendelkezik. Az alkotófolyamat szabadsága az alapvető jog kreatív oldalaként fogható fel, amely a személyiség szabad kibontakozásának különös, egyedi esete

⁴⁴² Vö. Ralf Poscher: Grundrechte als Abwehrrechte. Mohr Siebeck, Tübingen 2003

⁴⁴³ A *status positivus* karakter korlátozása fogalmilag kizárt, mivel az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségének oldalát képezi.

⁴⁴⁴ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 447.

(*Werkbereich*). Ez adja a művészet szabadságának mint önálló alapjognak a lényegét, és a véleménynyilvánítás szabadságához képesti *differentia specificáját*. Mindebből adódóan ez a részjogosultság az emberi méltósághoz való joggal szorosabb kapcsolatban áll, mint a többi szabadságjogi elem. A nyilvánosságra hozás szabadsága az alapjog kommunikációs megnyilvánulása (*Wirkbereich*), így a véleményszabadsághoz áll közelebb. Végül az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmezéséből levezetett jogosultság, a mások művészi munkásságának megítélése sajátos jellemzőkkel rendelkezik: egyszerre tapasztalhatóak kommunikációs és részvételi jogi komponensek, míg a direkt művészeti ismertetőjegyek hiányoznak. *Összességében ezek a megállapítások arra engednek következtetni, hogy a művészet szabadsága nem csak tartalmában sokszínű jogok komplexuma, de a korlátozásokor is. Az állami beavatkozás tehát eltérő standardok mentén valósul meg az egyes részszabadságok tekintetében. Ennek köszönhetően a korlátozás határát jogosultságoként külön-külön kell vizsgálni. Ebből pedig indirekt következik, hogy a művészet szabadságának megszorítása az alapjog egységében nem elképzelhető: célszerűbb az egyes szabadságok korlátozásáról beszélni.*

III. A művészet szabadsága részjogosultságainak korlátozása

A következőkben bemutatom a művészet szabadsága egyes jogosultságainak korlátozását. Ezzel kapcsolatban rögzítem: *azokra az esetekre szorítokozom, amikor a művészet szabadsága – pontosabban annak valamelyik komponense – másik alapvető joggal konkurál.*⁴⁴⁵ *Teszem mindezt azért, mert véleményem szerint minden más helyzetben – amikor tehát a szóban forgó valamelyik szabadságjog nem alapjoggal ütközik, hanem egyéb alkotmányos értékkel – csupán látszatkollízióról beszélhetünk, ugyanis nem azonos alkotmányjogi pozíciók találkoznak – ezáltal pedig a konfliktus könnyedén feloldható az Alaptörvény értékrendje alapján.*⁴⁴⁶ *A részletes elemzés előtt kiemelem, hogy a vizsgált helyzetek nem foghatóak fel alapjogi kollíziókként, mivel nem az állam-egyén viszonyában vázolom őket: azokat a szituációkat ismertetem, amelyekben egyes alapvető jogok normaterülete a művészet szabadsága valamely részjogosultságának védelmi terejével érintkezik. Ezek alapjogi dimenziója így abban*

⁴⁴⁵ Vö. Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: Művészet – szabadság – humor – erkölcs. Magyar Művészet 2015. 2. sz. 158-162.

⁴⁴⁶ Ld. még Heinrich Hempel: Die Freiheit der Kunst: Eine Darstellung des schweizerischen, deutschen und amerikanischen Recht. Züricher Studien zum öffentlichen Recht. Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1991. 60-61.

nyilvánul meg, hogy az egyén követelheti az államtól az ütközés feloldását – amelynek a közhatalom közvetlenül, avagy közvetetten (pl. jogági eszközökkel) tesz eleget.

1. Az alkotófolyamat szabadságának korlátozása

A korábbiakban részletesen kifejtettem az alkotófolyamat szabadságának alapjogi jellegét. A szóban forgó jogosultság az emberi teremtőképességgel azonosítható, így az az emberi méltósághoz való jog nevesített eleméhez, a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jogból ered. Ez a tény nem csupán az alapjog tartalmának konkretizálásakor nyújtott segítséget, hanem a korlátozhatóság terjedelmét is meghatározza. Emellett a művészet szabadságának korlátozása tárgyában releváns tétel, hogy azt privilegizált hely illeti meg a véleménynyilvánításhoz való jogon belül, hiszen bizonyos helyzetekben, ahol a véleményszabadság gyakorlása már nem megengedett, a művészi kifejezéseknek még mindig létjogosultsága van. Egyes szerzők ebből vezették le, hogy a művészet szabadsága a kifejezési módok legszabadabb területe.⁴⁴⁷ *Az ismertetett állásponttal a magam részéről csupán részben értek egyet, így azt pontosítanom, árnyalnom szükséges.* Egyrészt elfogadom, hogy a művészet szabadságának markáns kommunikációs jogi karaktere van, amely a szabad véleménynyilvánításhoz való jogra vezethető vissza. Másrészt helyeslem azt a nézetet, hogy az elemzett alapjog tágabb körben érvényesül, mint a véleményszabadság. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a művészet szabadságának felépítése duális karakterű. *Az alkotófolyamat szabadsága nem kommunikációs természetű, csupán a nyilvánosságra hozatalhoz való jog. Ennek következtében a citált nézet elnagyolt: helyesen csak külön a nyilvánosságra hozatal szabadságára érvényes a megállapítás.* A szabad alkotómunka az emberi méltósághoz kapcsolódik, így annak korlátozása is ennek megfelelő standardokat kíván.

Az alkotómunka szabadságával számos alapvető jog konkurálhat, azonban valódi kollíziót csupán az emberi méltósághoz való jog személyiséget védő statikus oldala, valamint a tulajdonhoz való jog eredményez.

1.1. A személyiséget védő jogok

A művészi alkotómunka szabadsága elsődlegesen a személyhez fűződő jogokkal, különösen a magánszférával és a jó hírnév védelmével kerülhet ütközésbe.⁴⁴⁸ Utóbbi jog oltalmának

⁴⁴⁷ Zeller: i. m. 592.

⁴⁴⁸ Zeller: i. m. 601.

jelentőségét igazolja, hogy azt a jogalkotó nem csupán alkotmányjogi, hanem büntetőjogi eszközökkel is védelmezi.⁴⁴⁹ A konkuráló normák az emberi méltóság személyiségvédő funkciójának megnyilvánulásai, és így az általános személyiségi jog egyes részjogosultságai.⁴⁵⁰

Ezek az értékek az emberi méltóság statikus oldalán megjelenő, nevesített alapvető jogoknak minősülnek. A művészet szabadságának az alkotófolyamatot biztosító funkciója az emberi méltósághoz való jog dinamikus, aktív aspektusának speciális formájaként értelmezhető. *Az alapjogok ütközésének feloldása ebben a helyzetben szükségszerűen a személyiségi jogok javára történhet csak meg.*⁴⁵¹ *Ennek indoka, hogy ezek a jogok az egyén belső szféráját részesítik védelemben (status negativus), amelynek hatálya a cselekvési autonómia általi beavatkozásra is kiterjed. A személyiség védelmének minden esetben – így a művészi kifejezéssel szemben is – előnyt kell élveznie.*

1.2. A tulajdonhoz való jog

A tulajdon alapvető jogként való elismerésének funkciója fundamentális jelentőségű az egyén szempontjából. A tulajdon a személy materiális létének alapját jelenti, e nélkül ugyanis az individuum kiszolgáltatott lenne.⁴⁵² Az alkotmányos tulajdonvédelem dogmatikai struktúrájának sajátosságánál kiemelendő, hogy a tulajdon tartalma alkotmányos szinten is – hasonlóan a magánjoghoz – elsősorban kizárólagossággal, azaz a külső behatásokkal szembeni védettség biztosításával és a tulajdon tárgyával való rendelkezés szabadságával határozható meg.⁴⁵³

A művészet szabadságának alkotómunkát garantáló jogosultsága a tulajdon alkotmányos védelmével valódi – nem feltétlenül alapjogi – kollízióba kerülhet,⁴⁵⁴ így szükséges meghatározni a konfliktus feloldásának módszerét. *A vizsgált szabadságjogi elem érvényesülése semmi esetben sem terjeszkedhet odáig, hogy más tulajdonában tartozó „dologra” is kiterjedjen.* A tulajdon minősége abból a szempontból irreleváns, hogy az állam vagy magánszemélyek (beleértve a jogi entitásokat is) tulajdonáról van szó: *a művésznek*

⁴⁴⁹ Különösen ilyen a becsületsértés és rágalmozás bűncselekmények tényállása. Ld. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 226. és 227. §-ait.

⁴⁵⁰ Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és emberi méltósághoz való jog. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. III. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 1952-1953.

⁴⁵¹ Marcel Schulze: Verfassungsrechtliche und internationale Grundlagen. In: Klaus Ebling – Marcel Schulze (Hrsg.): Kunstrecht. C. H. Beck Verlag, München 2012. 22-26.

⁴⁵² Drinóczi Tímea: A tulajdonhoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Az alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008. 494.

⁴⁵³ Menyhárd: i m. 25.

⁴⁵⁴ Ennek tipikus példája, amikor a művészet szabadságának alanya (művész) más tulajdonába tartozó dolgot von be az művészi alkotófolyamatba.

egyaránt tartózkodnia kell a köztulajdon vagy nemzeti vagyon, valamint a magánosok tulajdonának művészi felhasználásától.

A művészi alkotófolyamat szabadságának korlátozása egyben meghatározta a részjogosultság határait is. A jogosultság terjedelme és az állami beavatkozás találkozásához azonban a következő megjegyzést kell hozzáfűznöm. Rögzítendő, hogy *a hivatkozott alapjogok, amelyekkel szemben a szóban forgó szabadság háttérbe kényszerül „csupán” főszabály szerint tekinthetőek az alkotómunka valódi konkurenciáinak. Az érintett alapvető jogok birtokosainak magatartása ugyanis döntő szerepet tölt be az ütközés természetének minőségében. Amennyiben az ellentétes irányú alapjogok alanya az alkotó magatartását nem itéli a magánszféráját sértőnek, avagy hozzájárul ahhoz, hogy a tulajdona a művészi tevékenység tárgya legyen, csak látszatkollízióról beszélhetünk. Ezzel pedig az alapjog-korlátozás – megfelelő indok hiányában – alkotmányos formában nem lehetséges.*

2. Alapjog-korlátozás a nyilvánosságra hozatal szabadsága körében

Az alkotófolyamat szabadságánál már utaltam arra, hogy a nyilvánosságra hozatal joga eltérő alapjogi háttérre vezethető vissza. Utóbbi jogosultság kommunikációs jogi karaktere döntő befolyást gyakorol a részszabadság korlátozásának feltételeire és terjedelmére. Mivel a vizsgálandó jog funkciója a mű társadalmi megismerhetővé tétele, az alkotást is sajátos véleményként kezeli. Ebből következik, hogy *a szóban forgó szabadság a véleménynyilvánításhoz való jog jellegzetességeit tudja magáénak, és így az állami beavatkozás is a véleményszabadság mércéje szerint, azzal megegyező módon választható fel.* Ezzel összefüggésben utalok az Alkotmánybíróság idevágó megállapítására.

„[A] nemzeti jelképeket illető negatív tartalmú vélemények, a jelképek történetére, értékére, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása, értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.”⁴⁵⁵

A *ratio decidendi* két elemét emelem ki: egyrészt a mondat első felének aktív cselekvését megjelölő „hangoztatása” és „kifejezésre juttatás” szóösszetételeket; másrészt a testület által levont következtetést, rendelkezést. Előbbi igazolja a korábbi elemzésemet, valamint a szóban

⁴⁵⁵ 13/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 61

forgó részszabadsághoz kapcsolt hipotézisemet: a művészet szabadságának csupán a kommunikációs aspektusairól értekeznek az Alkotmánybíróság. Utóbbi rögzíti, hogy a művészi kifejezések „hangoztatása” – azaz a nyilvánosság elé táráshoz való jog lényege – a véleménynyilvánítás alapjogának része. Ez a megállapítás leegyszerűsítő, azonban implicit utal a vonatkozó művészi jogosultság korlátozhatóságára. Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár a művészet szabadságát – annak *differentia specificájából*, a szabad alkotómunkából adódóan helyesen – az Alaptörvény külön cikkben és önálló alapjogként szabályozza, a nyilvánosságra hozás szabadságának korlátozásáról nem rendelkezik, vagyis annak határai megegyeznek a kommunikációs „anyajogként” értelmezett véleményszabadságéval.

Ebből adódóan – egy részbeni, de annál lényegesebb korrekció mellett – egyetértek Koltay álláspontjával, miszerint a művészi vélemények nem lehetnek mentesek a véleménynyilvánítás szabadságának általános korlátozásaitól.⁴⁵⁶ A tételt pedig azzal pontosítom, hogy az nem a művészet szabadságára, azaz az alapjog egészére, hanem csupán a nyilvánosságra hozás szabadságára igaz. Ennek indokát a szabad alkotófolyamat elemzésénél már részletesen kifejtettem: a nyilvánosságra hozás jogával ellentétben az alkotómunka során nincs olyan produktum, amely kész és nyilvános véleményként kezelhető lenne, így a szólásszabadságának korlátozási módszerei sem alkalmazhatóak az alapjognak arra az elemére. A nyilvánosságra hozás és a véleménynyilvánítás jogának individuális funkciója viszont megegyezik. Alapjogi normaként azt biztosítják, hogy mindenki szabadon nyilváníthassa ki véleményét.⁴⁵⁷ A nyilvánosságnak van kiemelt jelentősége, nem a kifejezés tárgyának – azaz annak, hogy az vélemény, értékítélet vagy műalkotás-e. Ez pedig azt eredményezi, hogy a mű nyilvánosságra hozásának korlátai általánosságban korrelálnak a véleményszabadság alaptörvényben rögzített határaival. A jogosultság gyakorlása nem irányulhat más egyén emberi méltóságának, avagy a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.⁴⁵⁸

A művészi alkotások nyilvánosságra hozása szabadságának terjedelme a jogalkotás és a joggyakorlat tendenciái alapján semmivel sem tágabb, mint a véleménynyilvánítás szabadságáé. A vonatkozó bírósági eljárásokban az alapjog határait a véleményszabadsággal kapcsolatban kialakult elvek és szabályok szerint húzzák meg. A művészi kifejezésmód

⁴⁵⁶ Koltay: A szólásszabadság alapvonalai. 188.

⁴⁵⁷ Koltay András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánossága. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 2278.

⁴⁵⁸ Ld. Alaptörvény IX. cikk (4)-(5) bek.

kétségtelenül rendelkezik olyan sajátossággal, amelyek a döntést befolyásolhatják, azonban ez a nyilvános kommunikációs térben „csupán” sajátos véleményként kezelendő – mint ahogy a véleménynyilvánítás jogának más egyedi, nem-művészi formái egyaránt megkülönböztethetőek.⁴⁵⁹ *A művészet szabadsága nem biztosít eleve szélesebb védelmet a véleményszabadságnál: míg az alkotómunka tekintetében eltérő és így tágabb, addig a nyilvánosság elé tárás jogánál a szólásszabadsággal megegyező oltalom állapítható meg.*⁴⁶⁰

3. Korlátozhatatlan elem: más művészi munkásságának megítélése⁴⁶¹

A művészet szabadságának sajátos kiegészítő eleme az a döntési jogosultság, amely alapján az alapjog alanyai más művészi tevékenységének, produktumának kvalitását megítélhetik. A jogosultság ugyanúgy szabadságjogi karakterű, mint az alkotófolyamat és a nyilvánosságra hozatal joga, a kettő közül azonban a művészek másodlagos joga inkább a nyilvánosság elé tárással mutat közelebbi kapcsolatot. Ennek oka abban jelölhető meg, hogy mindkét komponens kommunikációs jellegű ismérvek köré épül.

Ebből adódóan kézenfekvőnek tűnne a kiegészítő jogosultság korlátozásának tesztjét a nyilvánosságra hozás szabadságának megszorításához kötni. Ez azt jelentené, hogy a szóban forgó aspektus egyaránt a véleménynyilvánítás joga szerint lenne korlátozható. Ez a megoldás azonban félrevezető, és így helytelen volna. Az alapjogokba történő állami beavatkozás vizsgálata előtt szükséges ugyanis tisztázni, illetve ismételtlen feleleveníteni az állam és a művészet viszonyát.

Korábban már részletesen kifejtettem, így ehelyütt csupán röviden utalok a szóban forgó reláció lényegére. *A művészet az államtól (közhatalomtól) – és így a jortól egyaránt – semlegességet követel meg.* Ennek oka abban keresendő, hogy *a művészet mind az individuális, mind pedig a társadalmi szférának olyan sajátos eleme, amelynek egzakt definiálására az államnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs.* Ezért rendelkezik az Alaptörvény az állam tudományos semlegességéről, amely analógia útján a művészetre is szükségszerűen alkalmazandó. A más alkotó produktuma művészi minősége megítélésének mint az alapjog részszabadságának korlátozásakor ez az alkotmányos és jogállami érték nem hagyható

⁴⁵⁹ Koltay András: A művészet szabadsága, a nem létező alapjog. In: Cseporán Zsolt (szerk.): Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. Fundamenta Profunda 1. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest 2016. 45.

⁴⁶⁰ Vö. David Kairys: Freedom of Speech I In: David Kairys (ed): The Politics of Law. Pantheon, 1982

⁴⁶¹ Vö. Sebastian Lenz: Vorbehaltlose Freiheitsrechte. Mohr Siebeck, Tübingen 2006

figyelmen kívül. Olyannyira nem, hogy *az állami beavatkozás mértékét más alapvető jog beemelésének kategorikus elutasítása mellett, kizárólag ebből a tételből lehet levezetni.*

Az állam a művészeti semlegességéből adódóan a művészi kvalitás megítélésének – alkotmányjogi értelemben – konstitutív jogát átruházta a művészeti élet szereplőire. A döntésük közvetlenül alapjogi cselekvőképességet generáló hatással rendelkezik. Ez pedig azt jelenti, hogy a művészi érték megítélése kizárólag a szakma mérlegelésén múlik. Ebbe a döntési folyamatba való állami beavatkozás felveti a művészeti semlegesség követelményének megsértését. Az alapvető jogba történő állami beavatkozás minden esetben lényeges mozzanatnak, aktusnak minősül, amely az adott norma védelmi területét szűkíti. *A vizsgált esetben ez a beavatkozás olyan szinten korlátozná a művészet szabadságának – konkrétan a harmadik jogosultság – tartalmát, hogy azzal kiüresítené azt.* Nem mehetünk el amellett, amit az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének első fordulata rögzít: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni”. Ennek művészeti megfelelője a következő lehetne: *A művészet lényegének kérdésében az állam nem jogosult dönteni.* Az alkotmányban deklarált tilalom nem teszi lehetővé, hogy a másodlagos szabadsági elemet az állam korlátozza. A tartózkodó magatartás elhagyásával az állam éppen azt a közjogi alakító erőt korlátozná, amelyet teljes egészében a művészekre ruházott át alaptörvényi szinten. Ilyen esetben a közhatalom állást foglalna művészeti kérdésekben, amely véleménye lényeges pontokon ütközhet a művészeti élet gyakorlóinak nézeteivel – ezzel feloldhatatlan konfliktusokat idézve elő, a művészetre vonatkozóan pedig beláthatatlan veszélyeknek nyitna kaput. *Az állami beavatkozás tehát nem rendelkezik alkotmányos indokkal, így az alaptörvény-ellenesnek, az alany oldaláról tekintve pedig alapjogsértőnek minősül.* Megjegyzendő, hogy a szabadság gyakorlásának biztosítására létrehozott infrastruktúra – vagyis a művészeti intézmények (pl. Magyar Művészeti Akadémia, felsőoktatási intézmények, színházak stb.) – fenntartása az alapjog nem alanyi, hanem tárgyi oldalán értelmezendő: az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége körében. Ebből adódóan ezeknek a jelenléte nem korlátozza a művészet szabadságának részelemét, hanem épp ellenkezőleg: keretet biztosít a művészi érték elbírálására.

Mindezekből következik, hogy a művészet szabadságának járulékos eleme, a más alkotó művészi munkásságának megítélése korlátozhatatlan alanyi jog, mivel bárminemű közhatalmi beavatkozás sértené az állam művészeti semlegességének alkotmányos és jogállami értékét.

A művészeti élet szabadságának állami garanciarendszere

I. Az állami garanciarendszer fundamentuma

A művészettel összefüggő állami intézményrendszer két alapvető tételre épül: egyrészt a kulturális jogok funkciójára, másrészt a közhatalomnak az alapjogokkal kapcsolatos objektív intézményvédelmi kötelezettségére.

A kulturális jogok az egyének az állammal szemben fennálló szolgáltatási igényeit jelentik, amely a közhatalmat anyagi és szellemi jólét biztosítására kötelezi.⁴⁶² Ahogy korábban kifejtettem a művészet szabadságának normastruktúrájában megtalálhatóak kulturális jogi elemek is,⁴⁶³ így fontos meghatározni a két karakter – ti. a szabadságjogi és a kulturális jogi aspektus – kapcsolatát. A művészet alapjogi olvasatának lényege az alkotótevékenység szabadságát jelenti, így az alapvető jog felépítésének – és így valamennyi karakterének – is ezt a célt kell szolgálnia. *A kulturális jogi oldal ezért másodlagos jellegű ismérve a művészeti élet szabadságának, mivel az „csupán” közvetten fűződik a művészi alkotótevékenységhez. Ebből a kulturális jogi aspektus funkcióját a következőképpen határozhatjuk meg: a művészet szabadságjogi elemének intézményes biztosítását követeli az államtól. Közelebbről tehát a művészi alkotás legteljesebb, azaz intézményes érvényesülését célozza.*

Az állami garanciarendszer másik pillére a művészet szabadságához kapcsolódó objektív intézményvédelmi kötelezettség. Az alapjogok az egyén számára jogosultsággént írhatóak le, míg az államot kötelezik. Ez a reláció jelenik meg a szóban forgó fundamentumban is: *ha a művészettel összefüggő alkotmányjogi garanciarendszert kívánjuk megragadni, akkor az állam nevesített kötelezettségeit kell számba venni. Ez a bírói jogvédelem biztosításán túl, a kulturális aspektusból merítve, sajátos intézményi háló létrehozását követeli meg a közhatalomtól mint az objektív alapjogvédelem címzettjétől.*

Mindezekből következik, hogy *a művészet állami garanciarendszerét az alanyi oldalhoz kapcsolódó objektív intézményvédelem körében teljesítendő feladatok körvonalazzák, amely sajátos alkotmányjogi intézmények szisztémáját az eredményezi, ahol a rendszer valamennyi elemének a szabadságjogi aspektus kiteljesítése a funkciója.*

⁴⁶² Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 447.

⁴⁶³ Zeller: i. m. 595.

II. Az állam szerepe a művészeti életben

A művészeti élettel összefüggő állami (aktív) szerepvállalást az alkotmányjogi dogmatika és az alkotmányozó egyaránt objektív intézményvédelmi kötelezettségként – tehát a művészet mint elvont jogintézmény védelme – rögzíti.⁴⁶⁴

A művészet szabadsága tekintetében az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége körébe tartozik a művészeti intézmények (például művészi díjak, művészi felsőoktatási intézmények és a Magyar Művészeti Akadémia) létrehozása, a művészeti alkotótevékenység támogatása állami finanszírozás útján,⁴⁶⁵ valamint biztosítania kell a művésszé válás lehetőségeit is.⁴⁶⁶ Ez az általános meghatározás indirekt módon magában foglalja a művészi alkotómunka kiteljesedéséhez szükséges infrastrukturális háttér biztosítását.⁴⁶⁷

A vázolt állami garanciarendszer legfontosabb eleme a művészet alapjogának védelmét ellátó institutionális rendszer.⁴⁶⁸ Ez alatt olyan jellegzetes entitásokat értek, amelyek a magyar közjogi intézményrendszer sajátos, funkcionálisan művészeti csoportját képezik. Tekintve, hogy a hazai művészeti élet állami biztosítékai döntően ezekre az intézményekre épülnek, az elemzés során az ezekhez „csupán” áttételesen kapcsolódó közhatalmi szerepekre nem térek ki. Ez az állami kitüntetések és a művészet-finanszírozás témaköreit érinti, amelyek részben intézményes aspektusokkal rendelkeznek, ám markánsan a kormányzati kultúrpolitikától függő folyamatokként írhatók le.⁴⁶⁹

III. A művészeti intézményekről

Ahogy korábban vázoltam, a joggyakorlás szempontjából fontos tétel, hogy művészi alkotótevékenység végezhető mind intézményi keretek között, mind azon kívül. Garanciális szabály azonban, hogy a művészet szabadsága mint alapjog egyik esetben sem csorbulhat az egyén szintjén.

⁴⁶⁴ Zeller: i. m. 600.

⁴⁶⁵ Vö. Kucsera Tamás Gergely: A hazai felsőoktatás – ezen belül a művészeti főiskolai és egyetemi képzés – finanszírozásáról. Magyar Művészet 2015. 1. sz. 38-49.

⁴⁶⁶ Uo.

⁴⁶⁷ Vö. Birgit Geißler: Staatliche Kunstförderung nach Grundgesetz und Recht der EG. Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 672. Duncker & Humblot, Berlin 1995. 28-34.

⁴⁶⁸ Vö. Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós. A kulturális igazgatás aktualitásai Magyarországon. Új Magyar Közigazgatás 2014. 7. sz. 21-28.

⁴⁶⁹ Az állam által adományozott művészeti díjak kapcsán jól jelzi ezt a hatályos jogi szabályozásnak az a vonása, hogy valamennyi kitüntetés – szakmai-állami értékrendjüktől függetlenül – esetében a Kormány közvetlen vagy közvetett döntési jogkörrel rendelkezik.

*Ez a megállapítás az ún. művészeti intézmények alkotmányjogi elismerésében jelenik meg, amelyek a művészet szabadságának tárgyi oldalán értelmezhetőek.*⁴⁷⁰ Am ezzel a lépéssel csupán egy funkció és kompetencia nélküli fogalmat vezettünk be a jogrendbe. Szükséges tehát közjogi értelemben meghatározni az új entitás rendeltetését, és az ahhoz kapcsolódó jogi eszközöket. Elsőként el kell helyezni ezeket az intézményeket a közigazgatás rendszerében, amely a funkcióból levezetett, a többi szervhez való viszony körülírásában jelenik meg. A meghatározás kulcsa az önállóság, illetve a függőség vagy mellérendeltség relációja. Ennek következtében *rögzíteni szükséges azt, hogy megkülönböztetendő alkotmányjogi értelemben az államtól független, ún. önálló, és a nem önálló művészeti intézmény.*

Az önállóság igazolása az autonómia és az önkormányzatiság kérdésével függ össze. Az autonómia valamely közösség önrendelkezési joga, minden idegen, külső hatalomtól (államtól) való függetlensége. Vizsgálendő tehát ennek az önállóságnak eredete, funkciója és terjedelme.⁴⁷¹

Az autonómia eredetének vizsgálatakor két irányzat különböztethető meg: az originális (eredeti) és a derivatív (származékos) önállóság. Míg az előbbi elmélet szerint az önkormányzatiság a közösséget eredendően megilleti, addig utóbbi esetben az autonómia csak akkor és annyiban létezik, amennyiben az állam a saját hatalmából valamennyit átruház.⁴⁷² A művészeti entitások önállósága az alapvető jog – ti. a művészet szabadsága – jogosultjai által átruházott jogösszességeként írható le. Az autonómia fundamentuma tehát az egyének szabadságjogából ered, közvetetten. Ez az alkotmányos jogállam kereteiben ugyanis az alapjogok elismeréséhez és biztosításához mint a jogállamiság értéktartalmú eleméhez kapcsolódik. A jogállam léte a modern államokban elválaszthatatlan az alapvető jogok érvényesülésétől.⁴⁷³ Az alapvető jogokat minden esetben a tárgyi jog alapozza meg, így ezek a jogosultságok az állam által az alkotmányban az egyénnek elismert és garantált alanyi jogai.⁴⁷⁴ Ez azt jelenti, hogy az egyének jogait az állam biztosítja (derivatív szubjektív autonómia), így az alanyok részéről az alapjogukból eredő autonómia szükségszerűen származékos, sajátos értelemben vett *másodlagos, derivatív önállóság*. Ez alapján *a művészeti intézmények*

⁴⁷⁰ Wolfgang Rüdiger: Grundrechtsadressaten. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsbg.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011. 796-797.

⁴⁷¹ Részletesen ld. Gergely Jenő: Az autonómiáról általában. In: Gergely Jenő (szerk.): Autonómiák Magyarországon 1848-2000. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2005.

⁴⁷² Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 61.

⁴⁷³ Vö. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 147-148.

⁴⁷⁴ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 428-429.

*autonómiája az entitást alkotó egyének önkéntesen átruházott részjogosultságaiból álló művészeti öngazgatás.*⁴⁷⁵

*A művészeti intézmények autonómiájának funkciója a művészet szabadsága érvényesülésének intézményi biztosítása, mivel az érintett alanyi körök autonómiája az intézményi autonómia kereteiben gyakorta jobban is érvényesíthető.*⁴⁷⁶

*A művészeti intézmények öngazgatásának terjedelme jogi státuszuktól függően eltérő lehet. Az autonómia legáltalánosabb értelemben az önszabályozás jogát jelenti, tágabb értelemben azonban magában foglalja az önszabályozáson túl a végrehajtási, gazdálkodási és belső jogszolgáltatási önállóságot is.*⁴⁷⁷ Ebből kifolyólag a terjedelmének vizsgálata előtt utalni szükséges annak részaspektusaira. Az autonómia mint feladat- és hatáskörök sérthetlensége kifejeződik egyrészt a *szervezeti* autonómiában, másrészt a *rendelkezési* autonómiában, harmadrészt az *igazgatási* autonómiában, valamint negyedrészt a *gazdasági-pénzügyi* autonómiában.⁴⁷⁸ Ezeknek érvényesülése adja az intézménynek az állami beavatkozástól való függetlenségét, illetve pontosabban: annak mértékét. *A művészeti intézmények autonómiájának terjedelme – azaz az egyes komponensek megléte – az állam diszkrecionális döntésén múlik, ami konkrét formában, az adott művészeti intézmény jogállásához kötődik.*

Mindezek alapján a *művészeti intézmények fogalma alá azokat az autonómiával (önkormányzatisággal) rendelkező intézményeket sorolom, amelyek a művészi tevékenységhez érdemben kapcsolódnak.*⁴⁷⁹ Ezek a művészeti intézmények szűk értelemben a Magyar Művészeti Akadémiával, a művészeti profillal rendelkező felsőoktatási intézményekkel azonosak, tág értelemben pedig minden más, erre alkalmas intézményt magukban foglalnak – de különösen színházakat,⁴⁸⁰ galériákat, koncerttermeket stb.⁴⁸¹ *A művészeti intézmények autonómiája szempontjából azonban szükségszerű követelmény, hogy az állam által garantált önkormányzati jogokként értelmezhető legyen – ennek hiányában ugyanis (köz)jogi szempontból nem igazolható az intézmény önállósága. Ez jogalkotási szempontból az entitások újabb csoportosításához vezet: e szerint megkülönböztethető alkotmányban konstituált és törvényben rögzített művészeti intézmény. Mindkét fajta jogi személy alkotmányjogi*

⁴⁷⁵ Cseporán – Kocsis: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. 6.

⁴⁷⁶ Vö. a tudomány és az intézmény autonómiája közti különbség. Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96.

⁴⁷⁷ Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 70.

⁴⁷⁸ Petrétei József: Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról. Jura 1995. 2. sz. 7.

⁴⁷⁹ Vö. Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96.

⁴⁸⁰ Ld. az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény 3. §-át.

⁴⁸¹ Ezek lehetnek államilag létrehozott vagy (a magánintézetek esetében) támogatott intézmények. Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 33.

kategóriának minősül azzal, hogy az Alaptörvényben deklarált intézmények jogállás és a közfeladatok minősége szerint hierarchiában a törvényi entitások felett helyezkednek el.

Az alapjogi jogalanyiség körében fontos megjegyezni, hogy magát a *művészeti intézményt nem illeti meg a művészet szabadsága, csak a derivatív jellegű művészeti öngazgatáshoz való jog*: előbbi ugyanis kizárólag az egyénnek mint a művészi tevékenységet végzőnek a joga.

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségéből adódóan a művészeti intézmény funkciója három részre osztható: egyrészt institutionális keret biztosítása az egyének (művészek) szabad alkotófolyamatához, másrészt a művésszé válás jogi lehetőségének garantálása, harmadrészt pedig a művészi alkotások nyilvánosságához közvetítése. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem valamennyi intézmény rendelkezik mindhárom funkcióval, hanem profiljukból adódóan csak azok részére fókuszálnak.

Végezetül rögzítendő, hogy a művészeti intézmények öngazgatása nem hasonlítható a helyi vagy területi önkormányzatokéhoz, mivel utóbbiakkal ellentétben az előbbi intézmények nem látnak el klasszikus értelemben vett államigazgatási feladatokat, ezért autonómiájuk forrásának és terjedelmének is szükségszerűen másként kell alakulnia.⁴⁸²

IV. A Magyar Művészeti Akadémia⁴⁸³

1. Az MMA jogállása: alkotmányos köztestület

A köztestületet mint szervtípust a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (korábbi Ptk.)⁴⁸⁴ 1993. évi módosítása⁴⁸⁵ hozta vissza a magyar jogrendszerbe.⁴⁸⁶ A módosítás célja az volt, hogy egyes, közfeladatokat ellátó szervezetek polgári jogi jogalanyiségát megalapozza. A szabályozás csak a legalapvetőbb fogalmi jegyek és szervezeti jogi (ún. statutumszabályok) meghatározására törekedett, minden mást a köztestületet létrehozó

⁴⁸² Kiss László alkotmánybíró a 41/2007. (X. 27.) AB határozathoz fűzött különvéleményében leszögezi, hogy „cezúrát kell vonni a területi és az intézményi önkormányzatok (autonómiák) között”. Ugyanakkor azt is állítja, hogy „vannak olyan követelmények, amelyek az önkormányzatok minden típusára egyaránt vonatkoznak. (Pl. ilyenek egyes szervezetalakítási, finanszírozási kérdések.) Ezek tekintetében pedig lényeges megkülönböztetés nem tehető. Ebben a sávban (az autonómiák alapvető garanciái tekintetében) tehát lényegi megegyezésnek kell fennállnia.”

⁴⁸³ Részletesen ld. Kocsis Miklós – Kucsra Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – A Magyar Művészet Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013. 9-28.

⁴⁸⁴ A hatályos Ptk. (2013. évi V. törvény) a köztestületekre vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz.

⁴⁸⁵ 1993. évi XCII. törvény a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról

⁴⁸⁶ A módosítás a köztestület mellett a közalapítványt és a közhasznú társaságot is a kódexbe emelte.

„különös” szabályozás vagy a köztestületekre vonatkozó pénzügyjogi szabályozás tárgykörébe utal.⁴⁸⁷

A köz- és magánjogi elemek keveredése a köztestületek vonatkozásában azok rendeltetésére vezethető vissza: a köztestület meghatározó tulajdonsága a kettős, egyszerre civil és állami minőség, ami közvetítői szerepét hangsúlyozza az állam szervei és a civil társadalom között.⁴⁸⁸ Bár a köztestület nem állami szerv, de állami felhatalmazás alapján bizonyos közhatalmi jogokat is gyakorló, közérdekű feladatokat végző, közcélú intézmény.⁴⁸⁹ Azáltal pedig, hogy a köztestületek törvényi felhatalmazás alapján szabályozzák belső szervezetüket és működési rendjüket, valamint tagjaik bizonyos tevékenységét, közvetve a kívülálló polgárokat és szervezeteket is érintő jelentős jogi normákat alkotnak – amik olyan újszerű jogréteget alkotnak, amelyek a magyar jogrendszer jellegzetes posztmodern megnyilvánulásai közé sorolhatók.⁴⁹⁰ Ebből adódóan a közjogi jogi személyek jogállását – és így a köztestületét is – alapvetően a jogi személy államhoz való viszonyának nagyobb intenzitása határozza meg, mivel közjogi jogi személyként önállóan látnak el olyan feladatot, amelyeket az adott közjogi jogi személy hiányában maga az állam látna el.⁴⁹¹ Az Alkotmánybíróság szerint „törvény közjogi közfeladat ellátására, közérdekű tevékenység folytatására alkotmányosan indokolt módon hozhat létre köztestületet, szakmai kamarát és írhatja elő a kötelező köztestületi tagságot. A köztestületként létrehozott szervezet nem az egyesülési szabadság alapján alapított szervezet, [...]”⁴⁹²

Mindezek alapján megállapítható, hogy a köztestületek önkormányzattal és közjogi jogi személyiséggel rendelkező, közigazgatási hatásköröket gyakorló atipikus közigazgatási szervek, amelyek esetén a közhatalom gyakorlásához ugyanúgy demokratikus legitimitációt kíván meg az Alaptörvény, mint az államigazgatási vagy helyi önkormányzati szervek esetén.⁴⁹³

A Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény (a továbbiakban: MMA tv.) 1. § (1) bekezdése rögzíti, hogy az MMA köztestületi formában látja el feladatait, amely az

⁴⁸⁷ Fazekas Marianna: A köztestületek szabályozásának egyes kérdései. Rejtjel, Budapest 2008. 14.

⁴⁸⁸ Fazekas Marianna: Új határok a köztestületek köz- és magánjogi szabályozásában. In: Csefkó Ferenc (szerk.): Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs 2008. 175.

⁴⁸⁹ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 162.

⁴⁹⁰ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 163.

⁴⁹¹ Patyi András: Egyes önkormányzati alapjogok viszonylagossága. Magyar Közigazgatás 1998. 9. sz. 525.

⁴⁹² 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994, 127, 129

⁴⁹³ Patyi András – Varga Zs. András: Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében). Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2013. 331.

államnak az európai akadémiai eszméhez való deklarált programszerű visszatérése.⁴⁹⁴ *Ez alapján az MMA alkotmányban konstituált, művészeti és kulturális közfeladatokat ellátó köztestület, amely az MMA tv. 2. § (5) bekezdése értelmében közhasznú szervezetnek minősül.*

2. Az MMA függetlensége

Elsőként rögzítendő, hogy az MMA függetlenségének kérdése – igazodva az alkotmányjogi keretekhez – a köztestület és az állam, vagyis a közhatalmat gyakorló szervek relációjában vizsgálendő. A függetlenség óhatatlanul összekapcsolódik az autonómia fogalmával. Az autonómia mint sajátos, szervezeti értelemben vett önállóság jelentéstartalma valamely intézménynek, közösségnek az a joga, hogy belső ügyeit más hatóságtól többé-kevésbé függetlenül, saját rendtartása szerint – választott vezetői útján – maga intézi.

Kiinduló tételként megállapítható, hogy *sem az alkotmányozó, sem a jogalkotó expressis verbis nem deklarálja az MMA függetlenségét, azonban az az állam művészeti semlegességének alkotmányos értékéből, a kulturális jogalkotás decentralizációs tendenciájából, valamint a köztestületi jogállásból egyértelműen levezethető.*

2.1. A művészeti semlegességének elve alapján az állam nem rendelkezik olyan kompetenciával, amely a művészettel összefüggő érdemi döntésekben öltene testet. Ez a tétel a művészet szabadságának „intézményes” formájára is feltétlenül alkalmazandó. Az állam művészeti semlegességének konkretizálásakor az Alkotmánybíróságnak az állam és az egyház szétválasztása tárgyában kialakított koncepciója az irányadó.

„Az elválasztás elvéből az következik, hogy az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében.”⁴⁹⁵

Az idézett nézet a művészetre, azon belül is az állam és az MMA viszonyára vetítve két markáns elvi megállapításra vezet: egyrészt az állam – semlegességéből adódóan – nem fonódhat össze a köztestülettel, másrészt az állam nem avatkozhat be az MMA belső ügyeiben, legyenek azok szervezeti vagy művészeti tárgyúak. *Ezek együtt alapozzák meg az alkotmányos köztestület*

⁴⁹⁴ Ld. MMA tv. preambulum

⁴⁹⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 52

függetlenségét, közelebről: előbbi esetben a szervezeti-működési, utóbbi esetben a művészeti és döntési autonómiáját, amely annak garanciája, hogy az MMA a törvényben meghatározott kompetenciáiban nem utasítható.

2.2. Az utóbbi magyar jogalkotási gyakorlatot áttekintve, következtetésként levonható, hogy a kulturális jogok – ti. az oktatáshoz való jog, a tudomány és a művészet szabadsága – eltérő szabályozási jellemzőket mutat: míg az oktatási jog területén centralizációs, addig a tudomány és művészet szabadsága esetében decentralizációs törekvések fedezhetőek fel.⁴⁹⁶ Ennek következtében a jogalkotó a művészeti igazgatás területén sajátos modellt alakított ki, amennyiben a kormányzati kompetenciáktól „kiszervezett”, különálló szakmai szintet hozott létre a kulturális alapjogok kiteljesedésére hivatott köztestületek alkotmányi konstituálásával.⁴⁹⁷ Ezzel az MMA kiemelt közjogi és kultúrstratégiai szerephez jutott a magyar művészeti életben.

A művészetigazgatás új modellje az alaptörvényi köztestület függetlenségét erősítette meg, mivel önálló hatáskörök mellett gazdasági autonómiát biztosított⁴⁹⁸ az államtól „kiszervezett” művészeti közfeladatok ellátásához.

2.3. Az MMA függetlenségét végezetül a szervezet jogi formája és státusza adja. A kulturális köztestületek egyik lényegi ismérve az önigazgatás,⁴⁹⁹ amely az autonómia fogalmára épül, így az MMA függelmi viszonya a köztestületi önkormányzatisággal összeegyeztethetetlen lenne.

Az Alaptörvényben rögzített köztestületi jogállás tehát az MMA függetlenségének alapját jelenti: az önálló és sajátos jogi státusz biztosítja azt a jogalanyiságot, amely a számára rendelt közfeladatok ellátásához feltétlenül szükséges.

Mindemellett figyelemre méltó az Alkotmánybíróság megállapítása a köztestület kompetenciái vonatkozásában: „Az MMA közhatalmi jogköröket nem gyakorol [...]”⁵⁰⁰ *Ezzel a kijelentéssel a testület nem csupán a feladat- és hatásköröket minősítette, de közvetetten a magyar államszervezeten kívülre helyezte az akadémiát mint közhatalommal nem rendelkező közjogi intézményt. Az MMA függetlenségének kérdése tehát ezzel teljes körűen megválaszolást nyert.*

⁴⁹⁶ Bővebben ld. Kocsis: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére.

⁴⁹⁷ Részletesen ld. Kocsis: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére. 134-180.

⁴⁹⁸ Vö. MMA tv. 27. § (1) bek.

⁴⁹⁹ Ezt az MMA esetében az MMA tv. 1. § (1) bekezdése tartalmazza.

⁵⁰⁰ Ld. 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [15]

3. Az MMA és a közhatalom sajátos pontja: az államfői megerősítés

Az előzőekben részletesen elemeztem az MMA államhoz való viszonyát, amely a köztestület önállóságában konkretizálódik. A művészet szabadságának érvényesülése szempontjából garanciális jelentőségű az MMA autonómiája. Ezen túl azonban az alkotmányozó, kifejezve az alkotmányos intézmény funkcióját, számos ponton összekapcsolta az államhatalommal a köztestületet – ezek közül a továbbiakban a köztestület és az államfő közötti relációt elemzem.

Az Alaptörvény úgy rendelkezik, hogy a köztársasági elnök megerősíti tisztségében a Magyar Művészeti Akadémia elnökét.⁵⁰¹ Ez a rendelkezés impliciten magában hordoz egy időbeli megkötést, ugyanis az a köztestületi elnökválasztáshoz kapcsolódik. E körben meg kell jegyezni, hogy az MMA – autonómiájából adódóan – legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés, amely jogosult megválasztani az akadémia elnökét.⁵⁰² Az elnök megbízatása tehát a közgyűlés általi választással keletkezik, a köztársasági elnöknek e tisztségnél nincs – és az önkormányzás elvén működő köztestületi jellegre tekintettel nem is lehet – kinevezési joga. A megerősítéssel – mint deklaratív aktussal – a köztársasági elnök tehát nem az elnöki tisztség betöltését keletkezteti, hanem a közgyűlés általi megválasztás tényét hagyja jóvá. A megerősítés ténye közjogi értelemben a tisztség betöltésének érvényességi kelléke, de ennek elmaradásához sem az Alaptörvény, sem a törvényi szabályozás nem fűz konkrét jogkövetkezményeket. Az államfő megerősítő döntése nincs ellenjegyzéshez kötve, ezért tehát senki sem visel politikai felelősséget az Országgyűlés előtt.⁵⁰³

Mindenekelőtt a művészet szabadságának garanciális határához igazodva, a köztestület elnökével összefüggő hatáskörnél feltétlenül érvényesülnie kell az állami semlegesség jogállami követelmények, ebből adódóan nem kinevezési vagy megbízási kompetenciát telepített az alkotmányozó az államfőhöz, hanem a deklaratív megerősítés intézményét. Emellett releváns a hatáskör címzettjének a megjelölése is. A köztársasági elnök államszervezetben elfoglalt helye kettős: egyrészt a legmagasabb közjogi méltóság, másrészt a magyar parlamentáris kormányzati rendszerben reprezentatív, korlátozott kompetenciával rendelkezik.⁵⁰⁴ Előbbi sajátosság az MMA közfeladatainak jelentőségére, az általa gyakorolt funkciók kiemelkedő és meghatározó szerepére vezethető vissza, míg utóbbi az állami

⁵⁰¹ Alaptörvény 9. cikk (3) bek. 1) pont

⁵⁰² Vö. MMA tv. 22. § (1) bek.

⁵⁰³ Petrétei József: A köztársasági elnök kinevezési feladat- és hatáskörei. Jura 2015. 1. sz. 87.

⁵⁰⁴ Petrétei József: Magyarország Alkotmányjoga II. Államszervezet. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2014. 115-117.

semlegességre rímel – döntően önállóan és szűk terjedelmű hatáskörgyakorlás a közhatalom csekély mértékű megnyilvánulásaként fogható fel.

Összegezve az MMA és az állam közötti kapcsolatban a köztestület elnökének államfői megerősítése a művészeti élet autonóm döntésének deklaratív jóváhagyásaként fogható fel a közhatalom részéről.

4. Az MMA alkotmányjogi funkciója

Az MMA alkotmányozói lakonikus deklarációját az Alkotmánybíróság jogértelmezése során kibontotta, és implicite meghatározta a köztestület közjogi funkcióját. A testület nézete szerint „[a]z MMA jogállami, alkotmányos intézmény, a művészet szabadságának »intézményes« kiteljesítője és védelmezője.”⁵⁰⁵

Az Alkotmánybíróság az MMA funkciójának megállapításakor a jogállamiság elvével kapcsolta össze az alkotmányos köztestületet. Az alkotmánynak rendelkezések sorát kell tartalmaznia annak érdekében, hogy a jogállamiság eszméje⁵⁰⁶ érvényre juthasson. Az ezek által rögzített elvek és intézmények olyan értékeket testesítenek meg, amelyek nélkül az alkotmányos demokrácia nem képzelhető el. Az alkotmányos jogállam konkrét megvalósulása és minősége végső soron ezeknek az elemeknek a tényleges meglététől, valamint érvényesülésétől függ.⁵⁰⁷ A jogállamiság elve tehát nem kiegészítő, másodlagos szabály, vagy pusztá deklaráció, hanem önálló alkotmányjogi norma.⁵⁰⁸

A jogállamiság komplex jelentéstartalmából különösen egy komponenst emelt ki az Alkotmánybíróság: az alapvető jogok elismerésének és biztosításának értéktartalmú alapelemét, amely az alkotmányos jogállam legfontosabb kifejeződése.⁵⁰⁹ Ez alapján a művészet szabadsága érvényesülése állami garancia-rendszerének körében kitüntetett szerepet tölt be az MMA mint az alapjog kollektív, institutionális kiteljesítője, amelyet az alkotmányos státusza erősít meg. A köztestület léte ugyanis az alkotmányos jogállam alapkritériumához igazodik, amennyiben az állam legmagasabb rangú normájában, az Alaptörvényben konstituált intézményként látja el feladatait.

⁵⁰⁵ 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [21]

⁵⁰⁶ A jogállam az alkotmányos demokráciában az állam hatalmának joghoz kötését jelenti, amely szerint az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok adnak mértéket és formát az államon belüli együttélésnek, a közhatalom gyakorlásának. A jogállamiság tehát a jog primátusa (elsőbbségét), amely nem csupán az állam és a polgárok relációjában, de az állam belső kapcsolatrendszerében is érvényesül. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 144.

⁵⁰⁷ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 146.

⁵⁰⁸ Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. 98.

⁵⁰⁹ Ld. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 147.

5. Az MMA kiemelt státusza⁵¹⁰

Az MMA életre hívása előtt a hazai művészeti élet nem rendelkezett olyan országos szakmai potenciállal, amely az állam intézményvédelmi kötelezettsége mellett annak semlegességét is biztosította. A köztestület kulcsszerepét a jogalkotó konkrét szabályokkal konkretizálta, amelyek közül figyelemre méltó az MMA tv. 2. § (1) bekezdése: „Az MMA véleményét a hazai művészeti életet – és ezzel összefüggésben a közfeladatai ellátását –, valamint az MMA működésének feltételeit érintő jogszabályok, kormányzati programok vagy intézkedések előkészítése során ki kell kérni.”

Ezzel az állam a művészeti intézmények funkciójának hármas meghatározásán túllépve az akadémiát a hazai művészeti élet megkerülhetetlen aktoraként nevesítette, amelynek alkotmányjogi helye az állam intézményvédelmi kötelezettségének origójában található.

V. A felsőoktatási intézmények

1. Bevezetés: a művészet és a felsőoktatás kapcsolata

Az alkotmányjogból ismert formulák szerint a művészet és felsőoktatás – pontosabban a művészet szabadságának és a felsőoktatási jognak⁵¹¹ mint kulturális jogoknak – közös jellemzője, hogy nem csupán a mindenkori hatalom tartózkodását igénylik, hanem érvényesülésük érdekében az államnak tevőleges módon, támogatási formák kidolgozásával kell segítenie megvalósulásukat.⁵¹² E támogatási formák eltérő igazgatási mechanizmusok kifejlesztésére, illetőleg kifejlődésére adnak lehetőséget, ebből adódóan a kulturális alapjogok – ti. a művelődéshez való jog, a tudomány és a művészeti élet szabadsága – megvalósításáért és érvényesítéséért felelős igazgatási szerveknek, illetve a támogatás formáinak csoportosítása többféle módon történhet, amiről való döntés az állam diszkrecionális hatáskörébe tartozik.⁵¹³

A kulturális jogok *differentia specificája* két tényező köré fűzhető fel. Elsőként a fenti alkotmánytani tétel rögzítése szükséges: e jogok egyszerre rendelkeznek szabadságjogi (*status*

⁵¹⁰ Vö. Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: Jogalkotás a kulturális igazgatás területén – esettanulmány a Magyar Művészeti Akadémia szabályozási rendszeréről. Kodifikáció 2014. 1. sz. 16-24.

⁵¹¹ Az elemzés keretében felsőoktatási jog alatt a felsőoktatással mint társadalmi alrendszerrel összefüggő közjogi – különösen alkotmányjogi – elméleti és tételes jogi intézményeket, szabályokat értem.

⁵¹² Vö. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 446.

⁵¹³ Kocsis: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére. 17.

negativus) és az ún. második generációs jogokra jellemző elemekkel (*status positivus*), amely sajátosság az állam jelenlétének is kettős irányultságot ad – előbbi körben tartózkodást, utóbbi esetben aktív beavatkozást. Második tényezőként ki kell emelni, hogy a kulturális jogok csoportképző jellemzője, hogy a fogalomkörbe tartozó valamennyi jog – azaz a művelődéshez való jogon keresztül a tanszabadság, a tudomány és a művészeti élet szabadsága – érvényesülésének meghatározó formája egy konkrétan körülírható közös társadalmi szférában, (jog)intézményben testesül meg: a felsőoktatásban. A felsőoktatási autonómia keretében ugyanis egyszerre érvényesül alapjogi értelemben a tanszabadság mindkét részjogosultsága, a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadsága. Ez a művészet szabadságának alanyi köre szempontjából intézményi garanciáit jelenti, azaz, hogy annak keretében (is) végezhetik művészi alkotótevékenységüket.⁵¹⁴ A jogosulti oldal mellett a megállapítást az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége is igazolja: az államnak e körben művészeti intézmények létrehozása és működtetése, valamint a művésszé válás jogi lehetőségeinek biztosítása a feladata⁵¹⁵ – amely két beavatkozási pontnak az eredőjeként végső soron a művészeti felsőoktatásban jelölhető meg.⁵¹⁶

Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy *a művészet szabadsága – illetve a teljesség igényével: a kulturális jogok – érvényesülésének formái közül kiemelt helyen áll a felsőoktatás mind az alapjog alanyai (alkotótevékenységet végzők), mind pedig a tárgyi-intézményi kötelezettségek (állam) szempontjából.*

2. Exkurzus: A felsőoktatási autonómia hazai keretei

2.1. A felsőoktatási autonómia közjogi értelmezéséről⁵¹⁷

A felsőoktatási autonómia alkotmányjogilag releváns vonatkozása az alapvető jogokkal függ össze, így az kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik az alapjogok érvényesítésében.⁵¹⁸ Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a felsőoktatási autonómia a kulturális jogokra vezethető

⁵¹⁴ Részletes ld. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 58-61.

⁵¹⁵ Ld. Zeller: i. m. 600.

⁵¹⁶ A tudomány szabadsága esetében ugyanez a megállapítás tehető. Vö. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia alkotmánybíróági értelmezéséről. Jura 2009. 2. sz.

⁵¹⁷ Erről részletesen ld. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon (Doktori értekezés). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs 2010. 33-42.

⁵¹⁸ Ismételtén rögzítenem szükséges, hogy az autonómia viszonyrendszert feltételez. A felsőoktatási intézmények tükrében az állammal való viszonyt jelöli, amelynek keretében sajátos öngazgatást jelent. Vö. Friedhelm Hufen: Die Freiheit der Kunst in staatliche Institutionen: dargestellt am Beispiel der Kunst- und Musikhochschulen. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1982. 404-414.

vissza: annak közjogi gerincét *a művelődéshez (oktatáshoz) való jog, valamint a tudomány (és a művészet) szabadsága alkotmányi/alaptörvényi*⁵¹⁹ *deklarálása adja.*⁵²⁰ A testület értelmezésében a felsőoktatási intézmények önkormányzata ezeket a jogokat valósítja meg.⁵²¹ Ez azt követeli meg, hogy a felsőoktatási intézményeknek rendelkezniük kell olyan jogosítványokkal, amelyek segítségével képes megvalósítani azokat az állami feladatokat, amelyek érdekében végső soron létrejön. Ennek biztosítása az intézményvédelmi kötelezettségéből adódóan az államot terheli.

Az Alkotmánybíróság az egyetemi önrendelkezés három elemét különbözteti meg. *Egyrészt a tudomány autonómiáját*, amely alapján tudományos kérdésekben a tudomány művelői jogosultak dönteni;⁵²² *másrészt a szervezeti autonómiát*, amely a felsőoktatási intézmény szervezeti, működési önállóságát biztosítja; és *harmadrészt a gazdálkodási autonómiát*, amely a pénzeszközök szabad felhasználását teszi lehetővé.⁵²³ Szükséges viszont megjegyezni, hogy a felsőoktatási öngazgatás egyes elemeinek mozgásterét egyrészt az állam a mindenkorai alkotmányban határozza meg, másrészt az autonómia az akadémiai szabadságnak nem egyedüli és korlátozhatatlan megnyilvánulása.

A felsőoktatási autonómia az előbbieket alapján nem tekinthető önmagáért való értéknek. Az önállóság funkciója szűkebb értelemben az akadémiai szabadság⁵²⁴ őrzése, tágabb értelemben pedig a kulturális jogok érvényre juttatása. A felsőoktatási autonómia elméletének e felfogás szerint tehát nem az a kulcskérdése, hogy van-e autonómiája az egyénnek vagy az intézménynek, hanem egyrészt az, hogy ez az autonómia meddig terjed; másrészt pedig az, hogy milyen mértékű autonómia szükséges ahhoz, hogy az akadémiai szabadság, illetőleg a kulturális jogok érvényre juthassanak.⁵²⁵

⁵¹⁹ A magyar Alkotmánybíróság a felsőoktatási autonómia tárgykörében jelentős esetjoggal rendelkezik, amelynek túlnyomó hányada a korábbi Alkotmány normaszövegén alapul.

⁵²⁰ A releváns alapjogokról részletesen ld. Kocsis: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. 44-47.

⁵²¹ 40/1995. (VI. 15.) AB határozat, ABH 1995, 170, 172.

⁵²² Ennek alapja a korábbi Alkotmány 70/G. § (2) bekezdése, illetve az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdése.

⁵²³ Vö. 62/2009. (VI. 16.) AB határozat

⁵²⁴ Akadémiai szabadság alatt a tanszabadság és a tudomány szabadságának sajátos, a felsőoktatásban érvényesülő összefonódása értendő. Zeller Judit: Az oktatáshoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008. 581.

⁵²⁵ Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 69.

2.2. Felsőoktatási autonómia az Alaptörvény rendszerében

A modern államok esetében az alkotmány tartalmazza a felsőoktatási intézmények jogállásának körülírását, valamint az autonómiájuk terjedelmét és garanciáit. A garanciarendszer körében a legnehezebb meghatározása, hogy az állam mely feladatokat utalhat az autonóm intézményhez, és mely feladatokat kell fenntartania magának – éppen a tudományos fejlődés és szabadság biztosítása érdekében.⁵²⁶

A továbbiakban a hazai felsőoktatási autonómia alaptörvényi fundamentumát mutatom be, és elemzem a releváns alapjogok és az állam relációjában. Ennek szükségessége abban áll, hogy az állam 2011-től szakítani kívánt a korábbi felsőoktatási törvények autonómia-konceptiójával és a bennük kialakított állami szerepfelfogással. Ez a törvényhozás mellett az alkotmányozó hatalom tevékenységében is szembeötlő, amennyiben új alapokra helyezte a felsőoktatás szabályozását.⁵²⁷

2.2.1. „A felsőoktatási intézmények [...]”

A felsőoktatási intézmények alaptörvényi rögzítése új megközelítésbe helyezi a felsőoktatási autonómia közjogi szerepét. A felsőoktatási intézmények rendeltetése ennek fényében a „szervezett szabadság” biztosításában jelölhető meg: az állam ugyanis ezen keresztül teljesíti intézményvédelmi kötelezettségét. Bár maga az intézmény nem kutat és nem is oktat, mégis garantálni kell számára olyan mértékű autonómiát, amely a tudományos folyamatok háttéréül szolgáló szervezeti szabályok alapja lehet.⁵²⁸

2.2.2. „[...] a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak [...]”

Az Alkotmánybíróság már a korai éveiben leszögezte, hogy a tudományos élet szabadságát, valamint az állam semlegességére vonatkozó rendelkezéseket alapvető „jogállami és alkotmányos” értéknek tekinti.⁵²⁹ Ez az alkotmánybírósági tétel az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésében deklarált szabállyal nyeri el teljességét. Ennek értelmében: „Tudományos

⁵²⁶ Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 35.

⁵²⁷ Ld. G. Karácsony Gergely: Állami szerepek a felsőoktatásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2016. 40.

⁵²⁸ Vö. Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 33.

⁵²⁹ 34/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 177, 182.

igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”⁵³⁰

A felsőoktatási intézmények autonómiáját három elemre osztó alkotmánybíróági értelmezéshez mérten az idézett rendelkezések a *tudomány autonómiájával azonosíthatóak*. Mivel az Alaptörvény X. cikk (3) bekezdése *expressis verbis* rögzíti az önállóságot, megállapítható, hogy *a felsőoktatási intézmények tudományos autonómiája – ti. a kutatás és tanítás tartalma, módszerei – a lehető legszélesebb körben érvényesül, azaz az állami beavatkozásoktól tartalmi értelemben teljes mértékben független*.

2.2.3. „[...] szervezeti rendjüket törvény szabályozza.”

A rendelkezés két irányból is értelmezhető normatartalmat hordoz. Egyrészt *eljárásijogalkotási* szempontból, amennyiben az alkotmányozó a felsőoktatási intézmények szervezeti rendjét mint törvényhozási feladatot az Országgyűlés hatáskörébe utalja. Másrészt *a rendelkezés tartalma a szervezeti önállóság* – a felsőoktatási autonómia második eleme – körében vizsgálható. *Az állam tehát a felsőoktatási intézmények strukturális felépítésének meghatározását saját kompetenciájában hagyta*. A felsőoktatást érintő állami szerepvállalásnak a korábban említett új irányait jellemzi a kormányzat „Fokozatváltás a felsőoktatásban” c. stratégiája. Ennek a szervezeti autonómia szempontjából releváns hozadéka a kancellári rendszer bevezetése, és az abból következő változások, tendenciák. Az új modell mögött a felsőoktatási intézmények akadémiai és gazdasági vezetése szétválasztásának koncepciója húzódik meg.⁵³¹ A kormányzat deklarált célja eredendően az volt, hogy professzionális keretek közé terelje az egyetemek és főiskolák gazdasági-pénzügyi, illetve egyéb (különösen szervezeti) menedzsment feladatainak ellátását.⁵³² A kancellári szerepkör fenntartói és gazdasági jellemzői alapjaiban írták át a felsőoktatás rendszerét, amely a kormányzat és az akadémiai szféra egyeztetései során további újdonságokkal jártak. Ez teremtette meg a felsőoktatási intézmények szakmai-tudományos és stratégiai-gazdasági irányításának szétválasztásának modelljét, létrehozva a konzisztórium intézményét.⁵³³

⁵³⁰ Ennek részletes értelmezéséről ld. Kocsis: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére. 42-43. és Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 48-49.

⁵³¹ Részletesen ld. Bárány V. Fanny: A magyarországi felsőoktatás-igazgatás átszervezése: a kancellári rendszer és a konzisztórium. Jura 2016. 2. sz. 202-210.

⁵³² Bárány: A magyarországi felsőoktatás-igazgatás átszervezése: a kancellári rendszer és a konzisztórium. 206.

⁵³³ Részletesen ld. Bárány V. Fanny: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. Kodifikáció és Közigazgatás 2015. 1. sz. 94.

A kancellári modell bevezetése az akadémiai önállóság rovására erősebb fenntartói (állami) beavatkozást eredményezett a hazai felsőoktatási struktúrában, amely markánsan jelenik meg az egyetemek legmagasabb szintű döntéshozatali mechanizmusában. A felsőoktatási intézmények szervezeti autonómiájának mozgástere tehát szűk: csupán a törvény⁵³⁴ által meghatározott kereten⁵³⁵ belül érvényesül, szinte kizárólag az akadémia szabadsághoz kapcsolódva.

2.2.4. „Az állami felsőoktatási intézmények gazdálkodási rendjét törvény keretei között a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli.”

Az Alkotmánybíróság által meghatározott felsőoktatási autonómia harmadik komponense a gazdálkodási önállóság. A felsőoktatási intézmények és az állam viszonyában hagyományosan a legkardinalisabb kérdés, hogy az autonómia tartalma kiterjed-e az intézmény gazdálkodására is, avagy sem. A magyar Alkotmánybíróság korai határozatai egyértelműen a teljes autonómia biztosítása mellett törtek lándzsát,⁵³⁶ míg a 2000-es évek közepétől – a társadalmi, kulturális és gazdasági változásokat mérlegelve – elismerték a gazdasági önállóság korlátozhatóságának lehetőségét.⁵³⁷ Ennek alaptétele volt az a felfogás, hogy minél közelebbi a kapcsolat a tudományos és a vállalkozási tevékenység között, a felsőoktatási intézmény gazdálkodási autonómiája annál nagyobb alkotmányi védelmet élvez.

Az Alaptörvény negyedik módosításával azonban ez megváltozott. Az új szabályok ugyanis nem csak az intézmények gazdálkodásának törvényi szabályozását teszik lehetővé, hanem a szabályozási szint lejjebb szállításáról szólnak. Ezzel a Kormány közvetlen befolyása alá helyeződött az intézményi gazdálkodás, amely kiterjed arra, hogy a Kormány – törvényi keretek között – szabályokat állapítson meg az intézmények gazdálkodására, valamint arra, hogy a gazdálkodást érintően fenntartói jogkör keretében a Kormány feladatkörrel rendelkező tagja, illetve jogszabállyal létrehozott intézmények, kormányzati szervek útján felügyeleti jogkört gyakoroljon. Az alkotmányozó értelmezésében a gazdálkodási jogkörök e szabályozása a kutatási és tanszabadság érvényesülését nem érinti, így az megfelel az Alkotmánybíróság

⁵³⁴ A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (Nftv.)

⁵³⁵ „A felsőoktatási intézmény – az alapító okiratában meghatározottak szerinti feladatainak ellátásához – intézményt, szervezeti egységet hozhat létre és tarthat fenn.” [Nftv. 8. § (5) bek.]

⁵³⁶ Vö. Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybírósági határozatokról. Jura 2007. 2. sz.

⁵³⁷ Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybírósági határozatokról. Jura 2008. 1. sz.

mércéjének.⁵³⁸ Ezek alapján a felsőoktatási intézmények gazdálkodási autonómiával nem rendelkeznek.

Fontos azonban leszögezni, hogy a felsőoktatási intézmények funkciója az akadémiai szabadság biztosítása és a kulturális jogok érvényesítése. Ennek ellátásához az államnak olyan infrastrukturális és pénzügyi kereteket kell garantálnia, amelyekkel a felsőoktatási intézmények el tudják látni feladataikat.⁵³⁹

Összességében elmondható, hogy a tudományos autonómia – a korábbiakhoz hasonlóan – korlátlanul biztosított a felsőoktatási intézmények számára, a szervezeti és gazdálkodási önállóságot azonban az Alaptörvény szövege egyértelműen keretek közé szorítja. Az alkotmányozó szétválasztja az egyetemek gazdasági és tudományos autonómiáját a felsőoktatási intézmények működésében, azonban a gyakorlati döntések során e két terület elválasztása nem könnyű feladat: a legtöbb esetben összefonódik, de mindenképp hatással van egymásra.⁵⁴⁰

4. A felsőoktatási autonómia művészeti aspektusa

Korábban már utaltam rá, hogy a felsőoktatási autonómia funkciója szűkebb értelemben az akadémiai szabadság őrzése, tágabb értelemben pedig a kulturális jogok érvényre juttatása.⁵⁴¹ Az Alkotmánybíróság továbbá kijelentette, hogy a tudományos és művészeti élet szabadsága, a tanszabadság és a tanítás szabadsága érvényesülésének alapvető biztosítója a felsőoktatási intézmény autonómiája.⁵⁴² Mindkét tétel – előző implicite, utóbbi explicite – magában foglalja a művészet szabadságát, és annak érvényesülésének kiemelt platformjaként nevesíti a felsőoktatást. Ennek ellenére az Alaptörvény szövege, az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata és a szakirodalmi elemzések sem ejtenek szót a művészeti alkotómunka szabadságáról a felsőoktatási autonómia körében – azt kizárólag a tudomány szabadságának garanciájaként kezelik. Márpedig a tudomány szabadságának a felsőoktatási intézmény

⁵³⁸ G. Karácsony: i. m. 50.

⁵³⁹ Az állam felsőoktatást finanszírozó szerepéről részletesen ld. G. Karácsony: i. m. 91-130.

⁵⁴⁰ Bárány: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. 97.

⁵⁴¹ Kocsis: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. 39.

⁵⁴² 41/2005. (X. 27.) AB határozat, ABH 2005, 459, 476.

keretein belüli megvalósulásából következő igény, hogy a művészet szabadsága esetében is garantálni kell annak intézményi érvényesülését.⁵⁴³

Amennyiben elfogadjuk a felsőoktatás korábban jelzett funkcióját, úgy a tudomány szabadsága (és a művelődéshez való jog) érvényre juttatása mellett a művészet szabadságát e funkció elemeként szükséges kezelni. Mind az állam (jogalkotóként és jogalkalmazóként egyaránt), mind pedig a (köz)jogtudomány eredménye, hogy a felsőoktatási autonómia tartalma a tudomány szabadságával forrt össze. Amennyiben a művészet szabadságának felsőoktatáshoz való illeszkedését keressük, ugyanebből a fundamentumból kell kiindulni.

Fontos utalni arra, hogy az alkotmányozó a tudomány és a művészet szabadságát – mind technikai,⁵⁴⁴ mind dogmatikai értelemben – azonos módon, azaz „testvérjogként” kezeli.⁵⁴⁵ Az alapjogtani felépítés tehát mindkét jognál megegyező, így a felsőoktatási autonómia komplex rendszeréhez is ugyanazon a ponton kapcsolódik a művészet szabadsága, mint a tudomány alapjogának esetében. *A felsőoktatási intézmények öngazgatásának három elkülöníthető komponensét jelölte meg az Alkotmánybíróság, amelyek közül az első elem – ti. a tudomány autonómiája – pontosításra szorul. Egyes felsőoktatási intézmények keretein belül művészeti alkotótevékenység is végezhető, így a tudományos önállósággal jelzett autonómiakör tartalmát tekintve hiányos. Célszerűbb lenne „kulturális autonómiaként” kezelni az öngazgatásnak ezt a területét, és esetről esetre – azaz felsőoktatási intézménytől függően – konkretizálni ennek tudományos és/vagy művészeti tartalmát.*⁵⁴⁶

A hazai tételes jogi szabályozás is követi az Alkotmánybíróság és a szakirodalom pontatlan meghatározását, amennyiben úgy fogalmaz, hogy „[a] felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak” A kutatás terminus használata egyértelműen a tudomány szabadságának részjogosultságát jelenti, a felsőoktatási autonómia normaterületéről kirekesztve a művészeti élet szabadságát. A tudomány szabadságának lényege az oktatás és a kutatás szabadságában keresendő, és tartalma a tudományos ismeretek megszerzése, illetve ezek terjesztése.⁵⁴⁷ A kutatás felöleli a tudományos kérdésfelvetést, a kutatási módszerek kidolgozását, ezek alkalmazását, valamint az eredmények értékelését. További elem a tudományos alkotás szabadsága, amelynek körébe tartozik mindaz, ami a kutatás szűk értelmezésébe nem illeszkedik (például ismeretek összefoglalása, rendszerezése,

⁵⁴³ Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának mozgásteret az Alaptörvény keretei között. Scriptura 2014. 1. sz. 165.

⁵⁴⁴ Az Alaptörvény szerkezetében a két alapjog azonos cikk alatt kerül szabályozásra.

⁵⁴⁵ Erről részletesen ld. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 55-61.

⁵⁴⁶ Vö. Hufen: i. m.162-168.

⁵⁴⁷ Vö. 34/1994. (VI. 24.) AB határozta, ABH 1994, 177, 182

elméletek, modellek kidolgozása).⁵⁴⁸ A korábban bemutatottak szerint a művészet szabadsága két tartalmi összetevőt ruház fel alapjogi védelemmel: az alkotómunka szabadságát és az alkotás nyilvánosságra hozásának szabadságát.⁵⁴⁹ *A tudományos élet szabadsága felsőoktatási megjelenése során a kutatás szabadságának a művészet szabadságnál az alkotómunka szabadsága felel meg.*⁵⁵⁰

A kulturális autonómia másik elemét a tudományos kutatás szabadsága mellett a művelődéshez való jog szubjektív aspektusa, a tanszabadság adja (akadémiai szabadság). A teljesség igénye végett utalok arra, hogy a művészet szabadságának beemelése ennek a komponensnek a státuszán nem változtat.

Mindezek alapján a felsőoktatási autonómia helyes alaptörvényi megfogalmazása álláspontom szerint a következő lenne (de lege ferenda): „A felsőoktatási intézmények a tudományos kutatás és művészeti alkotás, valamint a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak [...]”. Ezzel a definícióval a felsőoktatás rendszere valóban képes megfelelni tágran értelmezett funkciójának, azaz a kulturális jogok – azaz a művelődéshez való jog, a tudomány és a művészet szabadsága teljes – érvényre juttatásának.

5. A felsőoktatási intézmények művészeti funkciója

A korábban vázoltak alapján a művészeti intézmények közül az MMA alkotmányos helyzetéből és funkciójából adódóan az állami garanciarendszer elsődleges eleme, a művészet szabadságának legfőbb kiteljesítője. Az akadémia mögött kiemelt státusz illeti meg a művészeti profilú felsőoktatási intézményeket. Ennek oka a felsőoktatási intézmények jogállására és funkciójára vezethető vissza.

A művészeti autonómiával rendelkező *felsőoktatási intézmények státuszukat tekintve az Alaptörvényben konstituált művészeti intézményként léteznek*, így a legmagasabb jogforrásból ered funkciójuk. Az alkotmányban rögzített művészeti intézmények köre szűk, csupán a Magyar Művészeti Akadémiát és a felsőoktatási intézmények sorolhatók ide, ebből adódóan kiemelten fontos szerepet töltenek be a hazai művészeti életben. Ehhez igazodva a művészeti képzést folytató felsőoktatási intézmények funkciója *a művészet szabadságának biztosítása körében unikális vonásokat mutat, ugyanis a művészeti intézmények közül kizárólag a felsőoktatási intézmények rendelkeznek mindhárom funkcióval*. Elsőként rögzítendő, hogy a

⁵⁴⁸ Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 78.

⁵⁴⁹ Ld. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

⁵⁵⁰ Cseporán: A művészet szabadságának mozgástera az Alaptörvény keretei között. 166.

művésszé válás lehetőségének a művészeti képzéseken keresztül szinte egyedüli letéteményesei, amely az oktatás alaptevékenységében ölt testet. Emellett az egyetemi polgárok számára intézményes keretet biztosít a művészi alkotómunka folytatására, amely a művészet szabadsága tartalmának és alapjogi *differentia specificájának* közvetlen megnyilvánulása. Végezetül szerepet tölt be az elkészült alkotások nyilvánosságához közvetítésében az általa szervezett előadásokon, kiállításokon és egyéb csatornákon keresztül.⁵⁵¹

Megállapítható tehát, hogy a művészeti profillal rendelkező felsőoktatási intézmények alkotmányos entitásokként kiemelkedő helyet foglalnak el a művészeti életben: míg a Magyar Művészeti Akadémia az állami garanciarendszer intézményes középpontja, addig a felsőoktatási intézmények univerzális művészeti funkcióval rendelkeznek a művészet szabadságának individuális érvényesülésében.

6. A hazai művészeti felsőoktatás intézményrendszere

Az előző pontban árnyaltam azt a nézetet, amely szerint a felsőoktatási autonómia biztosítéka kizárólag a tudomány lehet, mivel *bizonyos esetekben – felsőoktatási intézménytől függően – az autonómia garanciájához a tudomány mellett, avagy a helyett kizárólag a művészet szolgálhatja az alapot.*

A felsőoktatási autonómia tartalmának pontosítása azonban a hazai közigazgatási intézményrendszerre is hatással van. *A fenti korrekció értelmében ugyanis három fajta felsőoktatási intézmény képzelhető el a kulturális önállóság szempontjából: egyrészt tisztán a tudományos kutatásra épülő, másrészt – az előző mintájára – döntően a művészet szabadságát biztosító intézmény,⁵⁵² valamint harmadrészt a két szabadságjogi fundamentumot egyszerre tartalmazó vegyes profilú felsőoktatási intézmény.*

A művészeti felsőoktatás szempontjából ez két intézménytípust jelent: egyrészt a művészeti képzést is folytató, másrészt pedig az elsődlegesen művészeti portfólióval rendelkező felsőoktatási intézmények. A magyar felsőfokú művészeti képzés az erre szakosodott egyetemek és főiskolákon, illetőleg az egyetemek művészeti karain vagy szakjain zajlik. Az önálló állami, egyetemi jogállású művészeti képzőhelyek Budapesten működnek. Ezek mindegyike valamely művészeti ág köré csoportosuló profillal rendelkezik, így

⁵⁵¹ Ld. Hufen: i. m. 97-104.

⁵⁵² A hatályos szabályozás és felsőoktatási struktúra szerint „tisztán” művészet-centrikus felsőoktatási intézmény nem létezik. Az egyetemeken ilyen típusánál arányaiban a művészeti alkotótevékenység dominál, amellett, hogy az elsődleges profilhoz – ti. művészeti alkotás és oktatás – kapcsolódó tudományos kutatások is jelen vannak.

zeneművészet terén a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a képzőművészetben a Magyar Képzőművészeti Egyetem, az iparművészet és design területén a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, a táncművészet körében a Magyar Táncművészeti Egyetem, valamint az előadó- és filmművészetben a Színház- és Filmművészeti Egyetem. Vidéken nem önálló, hanem, integrált modellben, valamely nagy tudományegyetem, illetve jelentősebb főiskola egyik karaktereként jelenik meg a művészeti képzés. Ezeken túl a felsőfokú művészképzés meghaladta a direkt alkotásorientált fakultásokat, és az alapvetően nem művészeti profilú felsőoktatási intézmények is elindítottak olyan szakokat, amelyek a művészet tudományos módszerekkel történő elemzésére épülnek.⁵⁵³

A jogalkotó reagálva a művészeti képzés speciális igényeire, megteremtette az elsődlegesen művészeti identitású intézmények csoportját és különös szabályait a felsőoktatási szférán belül. Ezt a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) külön cím alatt, és a 101. §-ban szabályozza, mint az ún. művészeti felsőoktatási intézményekre vonatkozó rendelkezések.

A jogintézmény azokat a felsőoktatási intézményeket öleli fel, amelyek kizárólag a művészeti képzési területen folytatnak képzést. Erre tekintettel a jogalkotó az Nftv.-ben foglalt, a felsőoktatási intézményekre és képzéseikre vonatkozó követelményeket eltérésekkel kell alkalmazni.⁵⁵⁴

Elsőként rögzítendő, hogy a művészeti felsőoktatási intézményeket egyaránt megilleti az Alaptörvényben foglalt autonómia. A speciális képzési paletta végett azonban a jogalkotó *a szervezeti önigazgatás körében többlehatáskört telepített az intézményekhez.*

Ilyen jogköre a művészeti felsőoktatási intézményeknek, hogy művészeti *gyakorlóléhelyet létesíthetnek és tarthatnak fenn,*⁵⁵⁵ illetve hogy alapfokú művészeti nevelés és oktatás, valamint művészeti szakképzés körébe tartozó feladatait *köznevelési intézmény létrehozásával láthatják el.*⁵⁵⁶ Utóbbinak tipikus formája, amikor az intézmény a középiskolába járó tanulót előkészíti a művészeti felsőoktatási intézménybe való belépésre.⁵⁵⁷ Az előkészítői képzésnél fontos megjegyezni, hogy a képzésben résztvevőt megillető jogokat és kötelezettségeket a felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzata határozza meg.

⁵⁵³ Részletesen ld. Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): A felsőfokú művészeti képzés Magyarországon. Fundamenta Profunda 2. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017. 20-23.

⁵⁵⁴ Nftv. 101. § (1) bek.

⁵⁵⁵ Nftv. 101. § (2) bek.

⁵⁵⁶ Nftv. 101. § (7) bek.

⁵⁵⁷ Ebben az esetben a tanuló – hallgatói jogviszony létesítése nélkül – a művészeti felsőoktatási intézmény nyilvántartásba kerül, amely sajátos ún. előkészítő jogviszonyt eredményez.

Ezzel a jogalkotó általános felhatalmazást ad a felsőoktatási intézménynek a garanciális szabályok bizonyos részének – ti. a hallgatói jogállásnak – megalkotására, amelyek főszabály szerint jogszabályi rögzítést igényelnének.

A művészeti felsőoktatási intézmények csoportképző differentia specificája két ismérvhez kötődik: egyrészt az intézmény szempontjából kizárólag művészeti képzést folytatnak, másrészt a képzésben a záróvizsgának része művészeti alkotás elkészítése, előadás létrehozása, bemutatása és megvédése.

A tudományorientált és művészeti képzést is folytató (vegyes profilú) felsőoktatási intézmények esetén a törvényhozó alkalmazni rendeli a speciális szervezet-alakítási, valamint a képzés kimeneti oldalán az alkotás meglétét előíró szabályokat. Emellett a művészeti felsőoktatás valamennyi intézményére nézve közös privilégiumként rögzíti a törvény, hogy az előírt alkalmazási, foglalkoztatási, képesítési feltétel teljesítése szempontjából a doktori fokozattal egyenértékű a jogszabály alapján adományozott díj, feltéve hogy annak tulajdonosa legalább alapképzésben szerzett oklevéllel rendelkezik.⁵⁵⁸

Az elemzett művészeti intézmények funkciója markánsan a kulturális élethez igazodó jegyeket mutat, amelyek mindegyike jelentős mértékben garantálja az alapvető jog legszélesebb kiteljesedését. Az elsődlegesen a kultúra közvetítésében szerepet játszó entitások mellett azonban egyre inkább előtérbe kerülnek az államnak azok a feladatai, amelyek a művészeti élet és különösen annak szereplői szociális aspektusaihoz kötődnek. Ez a közhatalom aktív magatartását nem csak a szűken értelmezett művészet infrastrukturális, hanem anyagi és szellemi, azaz egzisztenciális biztosítását is behúzza az objektív intézményvédelmi kötelezettség körébe. Ennek az elemnek a legfontosabb terepe a foglalkoztatási rendszer művészeti vonatkozásaival függ össze, amely meghatározott szervezetek és sajátos jogviszonyok konstruálásának összefonódását képezi. A művészet szabadságának egyre fokozódó szociális karaktere tehát elengedhetlenné teszi a szektorra vonatkozó foglalkoztatási szabályok, és ahhoz kapcsolódó intézmények vizsgálatát.

VI. A művészeti foglalkoztatás rendszere

A művészet szabadsága tekintetében az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége tartalmazza a művészi tevékenység jogi lehetőségének biztosítását, amely a művészet és a

⁵⁵⁸ Nftv. 101. § (9) bek.

foglalkoztatási rendszer alkotmányjogi kapcsolatát jelenti. Ebből adódóan szükségszerű a művészeti szféra munkajogi kérdéseinek vizsgálata az alkotmányjogi térben.

1. Művészeti foglalkoztatás mint az alkotó egzisztenciájának alapja

A művészet szabadságának objektív oldala az állam szerteágazó, mégis komplex feladatait határozza meg. A német szakirodalomban megfogalmazódott olyan felfogás is a vonatkozó alapjog garanciáival összefüggésben, amely a jogalanyok egzisztenciális biztonságát hangsúlyozza.⁵⁵⁹ A művészet szabadságához kapcsolódó állami intézményrendszerrel kapcsolatban kiemelkedő jelentőségűnek tartom ezt a tételt, mivel az egyéni alapjogvédelem körében újabb aspektusokat enged levezetni.

Meglátásom szerint a művészet szabadsága alanyának egzisztenciális oltalma a közhatalom számára kötelező feladatként írható le. Ennek alapja a vonatkozó alapjog kulturális jogi jellegében ölt testet, amelynél fogva az államra az egyén anyagi és szellemi jóléte biztosításának igényét rója. Ez az elvárás eltérő az eddig tárgyalt művészeti intézmények mögött meghúzódó funkciók struktúrájánál. Egyrészt nem közvetetten valamilyen jogi entitáson keresztül érvényesülő követelményről beszélhetünk, hanem az állam számára direkt módon tevőleges kötelezettséget indukál. Ebből egyenesen következik, hogy ennek garantálása aktív állami cselekvést igényel, amely a jogalkotásra helyezi a fókuszot. Másrészt az állami biztosítékok elemzett szelete általános érvénnyel határozható meg. Ennek megértéséhez a tulajdonhoz való alapvető jog sajátos aspektusát hozom fel példának: az alkotmányos tulajdonjog az egyén általános cselekvési autonómiáját részesíti védelemben, konkrétan pedig annak anyagi alapját képező elemként. E szerint az alapjogi oltalomnak úgy kell követnie a tulajdon társadalmi szerepének változását, hogy közben ugyanezt a cselekvési autonómiával kapcsolatos védelmi feladatot elláthassa.⁵⁶⁰ A művészet szabadságának egzisztenciális garanciája hasonló funkciót tölt be az érintett jogalanyok vonatkozásában.

A művészi egzisztencia az egyén művészeti tevékenységével kapcsolatos anyagi biztonságát jelenti. Ez két módon jut érvényre a gyakorlatban. Egyrészt a tulajdonjogon keresztül, mivel a művészeti tevékenység produktumaként műalkotás jön létre, amely ezzel (szellemi) tulajdoni minőséget is kap. Az alkotó rendelkezési körébe tartozó mű a jogalany nem csupán kulturális, de anyagi jólétéhez is hozzájárulhat, mivel az alkotáshoz – a jogosult

⁵⁵⁹ Friedrich Klein: Bonner Grundgesetz und Rechtsstaat. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1950. 3. sz. 391.

⁵⁶⁰ Sári – Somody: i. m. 236.

döntésétől függően – piaci érték is köthető. *Másrészt a munka alapjogi védelme által.*⁵⁶¹ A művészi tevékenység és a munkához való jog védelmi területei olyan sajátos átfedésbe kerülnek, amely indokoltá teszi a két alapvető jog funkciójának egymásra vonatkoztatását.

Az Alkotmánybíróság korai álláspontja szerint a munkához való jog alanyi jogként jelenik meg az Alkotmányban (ez a védelem), és meg kell különböztetni tőle a munkához való jogot, mint szociális jogot, különösen annak intézményi oldalát (a megfelelő foglalkoztatáspolitikai és a munkahelyteremtés állami feladatát).⁵⁶² Az Alaptörvény ehhez képest szignifikáns változásokat hozott a munka világában, amikor a „munkához való jog” deklarálását mellőzi, és csupán *a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához* való jogot rögzíti.⁵⁶³ Emellett megjelenik az állam intézményvédelmi kötelezettsége, amely *alkotmányi célként*,⁵⁶⁴ *feladatként* jelenik meg.⁵⁶⁵

E körben mindenekelőtt szükséges meghatározni, hogy a munkához való jog milyen formában érvényesül a művészettel kapcsolatosan. A foglalkozás szabad megválasztása *pozitív állami tevékenységet* igényel, ami azt jelenti, hogy az államnak olyan körülményeket kell teremtenie, amelyekben e jog megvalósulhat. A törvényhozó azonban a foglalkozásokat csupán csoportosíthatja, de nem határozhatja meg, mi számít annak. A törvényhozónak a gazdaság szabályozásában nagy a mozgásteret, de az alapjogokra, a szociális változásokra és a közjó szükségleteire fogékonynak kell lennie. Ha a technológiai, gazdasági vagy szociális változás veszélyeztetné a garantált jogokat, megfelelő korrekciós rendelkezéseket kell meghozni. A foglalkozás szabadságát számos *alacsonyabb szintű*, más jogágakba tartozó *norma* konkretizálja (pl. az egyéni vállalkozásról, a gazdasági társaságokról, a közalkalmazottak és a köztisztviselők jogállásáról szóló törvények, továbbá a Munka törvénykönyve és a Polgári törvénykönyv). Az egységes munkajogi szabályozás helyett differenciált szabályozás alkalmazása alkotmányos és nem ütközik a diszkrimináció-tilalomba: a munkát végzők (köztük

⁵⁶¹ Az Alkotmánybíróság szerint a munkához való jogba beletartozik mindenfajta foglalkozás, hivatás, „munka” megválasztásának és gyakorlásának szabadsága, és ehhez képest az egyes aspektusok. A munkához való jog nem redukálható le a munkaviszony keretében végzett munkára. A testület hozzátette, hogy a munkához való jog a foglalkozás és a munka szabad megválasztása, illetve a vállalkozás szabadsága alanyi jogként nem különbözik. 21/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994. 117, 121; ld. még Sólyom László: i. m. 630.

⁵⁶² 21/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994. 117, 120-121, 684/B/2001. AB határozat, ABH 2004. 1545, 1549. Vö. Takács Albert: A szociális jogok. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 848. és Kiss György: Néhány észrevétel a „munkához való jog”, illetve a foglalkozás és a munkavégzés szabad megválasztása alapjogi minősítéséhez. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdős Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2005. 279.

⁵⁶³ Alaptörvény XII. cikk (1) bek.

⁵⁶⁴ A célként való felfogásról ld. Kiss: Néhány észrevétel a „munkához való jog”... 279. o.

⁵⁶⁵ Vö. Bankó Zoltán – Naszladi Georgina: Alapjogvédelem a munkajogban. Pécsi Munkajogi Közlemények – Monográfiák 4. Utilitates Bt., Pécs 2015. 24.

a versenyszférában dolgozók, a köztisztviselők, a közalkalmazottak) a jogi szabályozás szempontjából nem alkotnak egyöntetű (homogén) csoportot, különösen nem a végzett munka ellenértékének meghatározása, nyilvánossága, teljesítésének módja tekintetében.⁵⁶⁶

Ez azt jelenti, hogy a művész alapjogi egzisztenciája a tulajdonként is kezelhető műalkotás mellett a foglalkoztatási rendszerben tételezhető. A művészet szabadságának objektív védelme tehát olyan állami magatartást követel meg, amely a foglalkoztatás-politikára is kiterjed. Fontos a továbbiakban megvizsgálni a művészeti egzisztencia két elemének egymáshoz képesti viszonyát. Már utaltam arra, hogy a tulajdonhoz való jog az elkészült művet mint szellemi objektívációt részesíti alapjogi védelemben, ebből a szempontból elsődlegesen annak vagyoni aspektusaira fókuszálva.⁵⁶⁷ Ezzel ellentétben a munkához való jog vonatkozó aspektusa az alkotófolyamat sajátos munkakénti értelmezésével nyújt alapjogi oltalmat a jogalany számára. Míg előbb tehát a kész művet, addig utóbbi az alkotómunkát kapcsolja a művészet szabadságán túli egyéb biztosítékokhoz. Ez indirekt módon azt is jelenti, hogy a tulajdonhoz való jog bekapcsolódása a művészeti tevékenység védelemébe csupán járulékos jellegű tényező, mivel feltételezi a kész mű létét – amely pedig az alkotómunka sikerétől (és közvetve annak egzisztenciális garanciáitól) függ. A tulajdonkénti felfogás a művészeti egzisztencia statikus, a munkához való jog pedig annak dinamikus oldalát képezi, amelyek közül a hangsúlyosabb elem szükségszerűen az utóbbi lesz. Ennek oka az, hogy a művészet szabadságának funkciója és differentia specificája a szabad alkotófolyamatban rejlik, így az alapjog és annak alanya szempontjából ennek védelme előbbre való a kész mű körülbástyázásánál.

2. A művészeti foglalkoztatás alkotmányjogi (elvi) alapja

A művészeti foglalkoztatás elvi fundamentuma a munkajogi dogmatika keretein kívül keresendő: egyrészt a művészi tevékenység, mint metajurisztikus elem, másrészt pedig az alkotmányjog értelmezési tartományában. E két aspektus összekapcsolódik a művészt szabadsága alapjogánál, amely tekintetében a magyar Alkotmánybíróság a következő, a munkajogi szabályozásra is kiterjedő álláspontra helyezkedett.

⁵⁶⁶ 1196/B/1997. AB határozat, ABH 1998. 806, 809

⁵⁶⁷ A teljesség igénye végett megjegyzem, hogy az alapjogi tulajdonon túl természetesen a magánjogi viszonyokban is tulajdonként értelmezendő a műalkotás. Ennek részletszabályait a szerzői jog határozza meg.

„A művészeti alkotó tevékenység jellegéből adódóan mindig is sajátos jogi kereteket kívánt, mivel ez a tevékenység nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe. Ezért e tevékenység speciális vonásainak figyelembevétele különösen indokolt volt a szociális ellátórendszer kialakítása és működtetése terén.”⁵⁶⁸

A művészeti foglalkoztatási rendszer felépítése az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében az alapjogi és a munkajogi dimenzióban is speciális szempontokat igényel.

2.1. „A művészeti alkotó tevékenység jellege”

A művészeti alkotással mint tevékenységgel összefüggésben a magyar Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, amely szerint a művészeti élet szabadsága a művész önkifejeződésének jogaként az emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jogként írható le, rámutatva ezzel az alapjognak a személyiség szabad kibontakozásához fűződő kapcsolatára.⁵⁶⁹

Ennek értelmében a művészi alkotótevékenység az elkészült mű nyilvánosságra hozásáig terjedhet csupán, azon túl már a művészeti élet más, alkotói magatartáson túli – tipikusan a tulajdonhoz való jog alá sorolt – aspektusai élednek fel.⁵⁷⁰ Az alapjogok munkajogi érvényesülését döntően meghatározza a munkajogviszony tartalma, amely tükrözi a munkajog alapvető premisszáját, az egyéni munkavállaló függőségét és a sajátos alá-fölérendeltségi viszonyt.⁵⁷¹ Egyes szerzők ebből egyenesen azt a következtetést vonják le, hogy *az alapjogoknak a munkajogban ugyanolyan védőfunkciót kell ellátniuk a munkavállaló érdekében, mint az első generációs alapjogoknak az állampolgár és az állam relációjában.*⁵⁷² *Ezt az álláspontot a művészet szabadsága tekintetében az alapjog tartalma támasztja alá, amennyiben „a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása”.*⁵⁷³

⁵⁶⁸ 51/2007. (IX. 15.) AB határozat, ABH 2007, 652, 656

⁵⁶⁹ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110-111

⁵⁷⁰ Vö. Magyarország Alaptörvényének X. cikk (1) bekezdésének első fordulatával: „Magyarország biztosítja a [...] művészeti alkotás szabadságát [...]”

⁵⁷¹ Kiss György: A munkajog jogforrási rendszere és az alapjogok. Jura 2003. 1. sz. 80.

⁵⁷² Vö. Harro Plander: Arbeitsrecht: Instrument zur Verwirklichung von Grundrechten der Arbeitnehmer. In: Festschrift für Albert Gnade. Bund Verlag, Köln 1992. 80.

⁵⁷³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

2.2. „(...) nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe”

Ez a megállapítás alkotmányjogi szempontból a művészeti alkotótevékenység és szerződési szabadság viszonyára utal. A szerződési szabadság a piacgazdaság lényegi elemeként nem minősül alapvető jognak az Alkotmánybíróság megítélése szerint.⁵⁷⁴ Ezen túl a szerződési szabadság átfogó kategória, amelynek egyik aspektusa a munka és foglalkozás megválasztásához való jog, valamint a vállalkozás szabadsága.⁵⁷⁵ Ebből adódóan a szerződési szabadság korlátozásával együtt a vállalkozáshoz és a munkához való jog érvényesülésének aggályai is felmerülnek.

A szerződési szabadság és a művészeti tevékenység problémás kapcsolata a művészet szabadságának lényeges tartalmából következik. *A művészeti szféra foglalkoztatási szabályainak alapjogi dimenziója egy elvi ellentmondással írható le: amíg a munkajog – jellegéből adódóan – a munkáltató döntési-utasítási hatalmára épül,⁵⁷⁶ addig a művészeti élet szabadságának szubjektív oldala kizár mindennemű hatalmi tényezőt a művészi alkotás köréből.*

Ennek következményeként szükséges az államnak a művészeti foglalkoztatás körében speciális szabályokat alkotnia az alapjogok – ti. a művészet szabadsága és a munkához való jog szubjektív oldala – teljes körű érvényesülése érdekében.

2.3. „(...) sajátos jogi keretek”

Az Alkotmánybíróság nézete szerint a művészeti foglalkoztatás – a fentiekből adódóan – sajátos jogi kereteket kíván, amely megfogalmazásnak a jelentése kibontásra, konkretizálásra szorul. A pontos normatartalom körülírásához azonban az alapjogi dogmatika fogalomkészlete nem elégséges: a definíció jogági eszközöket kíván. *Az alkotmányjog értelmezési tartományán túl a testület szóhasználata a tágan felfogott magánjog keretein belül a szerződési jog sajátos jelenségéhez, az atipikus megállapodásokhoz kapcsolódik.*

3. Előadó-művészeti szervezet mint művészeti intézmény

Az Alaptörvényben konstituált intézmények mellett ki kell emelni azokat a közjogi entitásokat, amelyek a művészet szabadságának kiteljesedéséhez egyaránt kapcsolódnak. Az előadó-

⁵⁷⁴ 32/1991. (VI. 1.) AB határozat, ABH 1991, 146, 153

⁵⁷⁵ 1178/B/1991. AB határozat, ABH 1993, 564, 565

⁵⁷⁶ Kiss: A munkajog jogforrási rendszere és az alapjogok. 80.

művészeti szféra a művészeti ágak vonatkozásában kiemelt jelentőséggel rendelkezik, ha az infrastrukturális igényeket vesszük figyelembe. Ennek következtében az alkotmányi szint alatti művészeti intézmények elemzését az előadó-művészeti szervezetek példáján keresztül mutatom be.

Az előadó-művészeti intézményekre vonatkozó szabályanyagot az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény (a továbbiakban: Emtv.) tartalmazza, így a további elemzés is e mentén írható le.

3.1. Az előadó-művészeti szervezet státusza

Az Emtv. értelmező rendelkezései szerint előadó-művészeti szervezetnek az önálló jogi személyiségű színház, balett- vagy táncegyüttes, szimfonikus zenekar, énekkar, kamaraszimfonikus zenekar, kamarazenekar minősül, amely létesítő okirata szerinti céljaként, vagy alap-, illetve főtevékenységként előadó-művészeti színház-, tánc- vagy zeneművészeti tevékenységet lát el.⁵⁷⁷

Ebből következik, hogy a vonatkozó művészeti intézmények a jogi személyiséggel rendelkező szervezetek konkrétan körülhatárolt csoportját képezik. A jogalkotó diszkrecionális joga nyilvánul meg a törvényi definícióban, mivel kizárólag direkt előadó-művészeti profilú entitásokat ismer el az állam művészeti intézménynek. Ezt végső soron a nyilvántartási eljáráson keresztül ellenőrzi. E jogi személyek társasági jogi szempontból számos – azaz mind magánjogi, mind közjogi – formában működhetnek, az értekezés keretében azonban kizárólag a közjogi dimenzióra szorítokozom.

A közjogi entitásokon belül is eltérő státuszt eredményez az intézmény minősítése, ugyanis a nyilvántartásba vett előadó-művészeti szervezetet a miniszter az általa kiadott rendeletben nemzeti vagy kiemelt előadó-művészeti szervezetnek minősítheti.⁵⁷⁸ Előbbi kategória számos feltételt tartalmaz, amelyek közül a téma szempontjából a következő releváns: egyrészt fenntartója az állam, avagy az e törvény szerinti közszolgáltatási szerződése van az állammal;⁵⁷⁹ másrészt vezetőjét az e törvényben és a Kormány rendeletében foglalt rendelkezéseknek megfelelően bízták meg.⁵⁸⁰ Utóbbi szabályozási sémája a nemzeti státuszhoz olyannyira hasonló, hogy a második kritérium itt is nevesítve van.⁵⁸¹ Emellett pedig

⁵⁷⁷ Emtv. 44. § 7. pont

⁵⁷⁸ Emtv. 11. § (1) bek.

⁵⁷⁹ Emtv. 11. § (2) bek. a) pont

⁵⁸⁰ Emtv. 11. § (2) bek. c) pont

⁵⁸¹ Emtv. 11. § (3) bek. a) pont

követelmény, hogy az intézmény fenntartója helyi önkormányzat legyen, avagy az e törvény szerinti közszolgáltatási szerződést kötött helyi önkormányzattal.⁵⁸² Művészeti-szakmai feltétel mindkét kategóriánál a szakképesítéssel rendelkező foglalkoztatottak meghatározott aránya,⁵⁸³ valamint az intézmény előadó-művészeti életben betöltött művészeti, kulturális szerepe.⁵⁸⁴

Az előadó-művészeti szervezetek jogállásánál levonható az a megállapítás, hogy a minősítésük alapvetően területi, illetve fenntartói alapon valósul meg: a nemzeti státuszhoz állami, míg a kiemelt kategóriához helyi önkormányzati kapcsolódásra van szükség – amely jogi kötelék egyben a művészeti intézmény szakmai lefedettségét is – ti. országos vagy helyi – kijelöli.

Ezen túlmenően felhívom a figyelmet az Emtv. 3. § (7) bekezdésére, amelyben a törvényhozó implicite deklarálta az előadó-művészeti szférában való aktív állami beavatkozás jelentőségét. Az említett rendelkezés szerint „[a]z előadó-művészeti rendszer működtetése az állam [...] feladata.” Ezzel *a művészet szabadsága intézményes oldalának területén a jogalkotó sajátos, törvényi szinten konstituált állami feladatot deklarált. A Magyar Művészeti Akadémia és a felsőoktatási intézmények alkotmányi szabályozása mint az alapjog érvényesülésének biztosítékai mellett ez a hazai művészet institutionális védőhálójának másik aspektusát képezi.*

3.2. Az előadó-művészeti szervezetek autonómiája

A közjogi keretek között elemzett művészeti intézmények egyik kardinális kérdése az önállóság mértéke. Ez nincs másként az előadó-művészeti szervezetek esetében sem. Megjegyzem, hogy a törvényi szinten rögzített entitások esetében is az autonómia három oldalra osztása – művészeti, szervezeti és gazdálkodási öngazgatás – az érvényes metódus, így ennek fényében vizsgálom a vonatkozó szektor institutionális öngazgatását.

3.2.1. „Az előadó-művészeti szervezet művészeti tevékenysége [...] nem korlátozható.”⁵⁸⁵

A szakmaiság a művészeti intézmények életének legfontosabb szegmense, amelynél feltétlenül önállóságot várnak el a fenntartótól. Az előadó-művészeti szervezetek autonómiájának ez a szelete a jogalkotó által *expressis verbis* garantált tényező. A citált rendelkezés értelmében a

⁵⁸² Emtv. 11. § (3) bek. *c)* pont

⁵⁸³ A nemzeti státusznál 70 %, míg a kiemelt kategóriában 60 % a törvényi előírás. Ld. Emtv. 11. § (2) bek. *b)* pont és (3) bek. *d)* pont

⁵⁸⁴ Emtv. 11. § (2) bek. *d)* pont és (3) bek. *d)* pont

⁵⁸⁵ Emtv. 3. § (5) bek.

közhatalom nem korlátozhatja a művészeti tevékenységet, azaz az intézmény elsődleges feladatellátását. Ezt a tilalmat ugyanez a bekezdés konkretizálja, kialakítva a jogi személy önkormányzatiságának funkcionális alapját.

„Az állami vagy önkormányzati fenntartó az előadó-művészeti szervezetet művészeti évadterv benyújtására nem kötelezheti, annak előzetes minősítésére, elfogadására, továbbá fenntartói feladatainak ellátása körében az előadó-művészeti szervezet működésével összefüggésben művészeti, esztétikai elvárások érvényesítésére nem jogosult.”⁵⁸⁶

Az első nevesített tilalom az olyan viszony egyoldalú kialakítását rögzíti, amely alapján szakmai témában az előadó-művészeti szervezet kötelezetti pozícióba kerülne. Ezt követően az előzetes minősítés tilalmát deklarálja a jogalkotó, amely rendelkezés eszméje 24/1996. (VI. 25.) AB határozatban foglaltakra nyúlik vissza. A testület ugyanis leszögezte, hogy ha „a művészeti alkotások művészeti értékének, a beszerző által tervezett felhasználásra való alkalmasságának, avagy a szerzői díj mértékének véleményeztetését írja elő, alkotmányellenesen korlátozza [...] a művészeti élet szabadságához való jogot.”⁵⁸⁷ *A műsorterv előzetes bírálata tehát az állam túlzott beavatkozását jelentené, amely felveti a cenzúra veszélyét – és ezáltal az autonómia alapját képező művészet szabadságának sérelmét.* Végül a törvény azzal, hogy művészeti és esztétikai elvárásokat kizárt tárgykörnek titulálja, *expressis verbis* előírja a fenntartó művészeti semlegességének követelményt, amely elv közhatalmat gyakorló címzett esetében alkotmányos, jogállami értéknek minősül.

Összességében megállapítható, hogy az előadó-művészeti szervezetek önállóságának szakmai aspektusát a jogalkotó teljes védelemben részesítette a közhatalmi jogköröket is gyakorló fenntartóval szemben.

3.2.2. „A vezető feladatainak ellátására a munkáltatói jogkör gyakorlója pályázatot ír ki.”⁵⁸⁸

A *szervezeti autonómia* kérdését az Emtv. egy helyen, és ott is csak implicit módon fejezi ki. Ez az előadó-művészeti szervezet vezetőjével kapcsolatos jogkörökkel függ össze. A közjogi művészeti intézmények körében a szóban forgó entitásoknál nincs belső grémium, amely a vezető személyére javaslatot, avagy arról véleményt, illetve döntést hozna. Ezt a kompetenciát a jogalkotó a fenntartó kizárólagos kompetenciájába utalta. Ebből adódóan *a szervezetüket csak*

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110-112

⁵⁸⁸ Emtv. 39. § (2) bek.

mérsékelt módon gyakorolhatják önállóan, mivel a vezető megbízatásának keletkezése nem az előadó-művészeti szervezethez, hanem annak fenntartójához kötődik. Ezen túl azonban olyan belső struktúrát alakít ki az intézmény, amelyet a feladatai ellátásához szükségesnek tart – így e körben diszkrecionális joga van a szervezetnek.

3.2.3. „A fenntartó felelőssége, hogy [...] biztosítsa az előadó-művészeti szervezet működésének tárgyi, pénzügyi és személyi feltételeit.”⁵⁸⁹

A törvényhozó a *gazdálkodási önállóság* terjedelmét egyedi módon rendezte az előadó-művészeti szférában, mivel tételesen felsorolja annak alkotóelemeit. Az idézett szabály a fenntartó komplex felelősségét rögzíti, amelynek tárgya a vonatkozó szervezet működtetése. Ebből mindenekelőtt levonható konklúzióként, hogy egyrészt fenntartó egyben az intézmény működtetője is. Másrészt ezért a feladataért felelősséggel is tartozik. Jogi értelemben felelősségről csak akkor beszélhetünk, ha a helytállásnak valamilyen kötelezettség az alapja. *Ebből egyenes következik, hogy az előadó-művészeti szervezetek működtetése a fenntartónak nem csupán felelőssége, hanem törvényi kötelezettsége is.*⁵⁹⁰ Ez a tétel pedig olyan jogi pozíciót generál a művészeti intézmény oldalán, amelyből adódóan a fenntartó jelzett feladatait – mint kötelezettségét – követelheti.

A jogszabályban deklarált kötelezettségeket három önálló elemre bonthatjuk. Ezek a tárgykörök sajátos módon a működés egyes feltételeit jelölik meg. Olyan kritériumokat, amelyek közül akár csupán egyiknek a hiányában a fenntartó az előadó-művészeti szervezet működését veszélyezteti. Ebből adódóan valamennyi feltétel a működtetés releváns aspektusa. Ezek különálló vizsgálata szükségszerűen az autonómia mértékét is befolyásolja a művészeti intézmény vonatkozásában.

A működési feltételek tárgyi és pénzügyi vonatkozásai egyértelműen a gazdálkodási öngazgatás részét képeznék: előbbi körébe tartozik például az előadó-művészeti szervezetnek biztosított ingatlan és épület, míg utóbbi egyértelműen a működéshez szükséges forrásokat jelenti. A személyi feltételek terminus pedig értelmezésében a megfelelő szerződéses jogi formát takarja, amelynél a munkáltatói jogok gyakorlója a fenntartó, avagy a fenntartó által megválasztott, kinevezett vezető.

Mivel a törvény a szóban forgó működési kritériumok biztosítását a fenntartó feladatkörébe utalja, megállapítható, hogy *az előadó-művészeti szervezet nem rendelkezik*

⁵⁸⁹ Emtv. 3. § (8) bek.

⁵⁹⁰ Vö. Emtv. 3. § (7) bek.

gazdálkodási autonómiával. Ennek oka az autonómia és a felelősség egymást feltételező viszonya: amíg a felelősség más szereplőnél van, addig a művészeti intézmény sem rendelkezhet az érintett területen öngazgatással.

3.3. Az előadó-művészeti szervezetek funkciója

Korábban kifejtettem, hogy valamennyi közjogi művészeti intézmény egyedülálló profíllal rendelkezik, amely alkotmányjogi funkciójából vezethető le. Az előadó-művészeti szervezetek rendeltetése közvetlenül a művészek alkotótevékenységének szolgálata, azaz keretet biztosít a művészi kibontakozásnak. Emellett lényeges szerepet tölt be a műalkotások, előadások nyilvánosságához közvetítésében. Ez utóbbiról már részletesen értekeztem, ezért itt csak utalok ennek a funkciónak a lényegére. A nyilvánossághoz közvetítés a művészet szabadságához kapcsolódó olyan jogosultság, amely az alapvető jog védelmi területéhez közvetetten kötődik, így annak részét nem képezi. Mindenképp kiemelendő, hogy mivel nem alanyi jognak minősül, ezért jogi személyeket, így az előadó-művészeti szervezeteket is megillet ez a jog, amely a művészeti öngazgatás legfontosabb elemének tekintendő. Az előadó-művészeti szféra sajátossága, hogy intézményes közvetítő közeg hiányában a művészet szabadságának kiteljesedése, és a társadalmi-kommunikációs térben való megjelenése csupán szűk lehetőség között valósulhat meg. Ennek következtében a szóban forgó művészeti ág egyes intézményei kiemelt jelentőséggel rendelkeznek, amelynek törvényi rögzítése azt bizonyítja, hogy ezt a jelenséget a jogalkotó is észlelte.

Összegezve: a művészet szabadságának érvényesülése számottevően az állam aktív szerepvállalásának, és az annak eredményeként kialakított intézményrendszer függvénye.

Az objektív intézményvédelmi kötelezettség körében kiemelt jelentőséggel rendelkeznek azok a közjogi entitások, amelyek a művészeti intézmények csoportjába sorolandóak. Az állam kulturális feladatai az állam részére számos intézkedést előírnak, így különösen a bizonyos szakmai szervezetek létrehozását és fenntartását, a művésszé válás lehetőségének jogi és állami biztosítását, valamint az alkotótevékenység állami finanszírozását. Ezeknek eleget téve az állam kiterjedt institutionális hálóra támaszkodik. A rendszer elemeinek vizsgálata során két alapvető fontosságú tétel nyert bizonyítást.

Egyrészt a jogalkotó a struktúrát két szinten szabályozza, megkülönböztetve ezzel az egyes művészeti intézményeket funkciójuk és társadalmi szerepvállalásuk, azaz végső soron jelentőségük szerint. A művészeti entitások ez alapján alkotmányban vagy törvényben

konstituált közjogi jogi személyek, amelyek közfeladatokat, de legalábbis közhasznú tevékenységet látnak el. *Az első jogforrási platformon a Magyar Művészeti Akadémia és a (művészeti) felsőoktatási intézmények helyezkednek el, míg az alacsonyabb, törvényi szinten az előadó-művészeti szervezetek kiemelt státusza említhető meg.*

Másrészt fontos különbséget tenni az egyes művészeti intézményeket megillető autonómia között. A fejezetben részletesen elemeztem az önállóság eredetét és terjedelmét valamennyi szóban forgó entitásnál, *és konklúzióként rögzítem, hogy az öngazgatásuk mind a részelemek, mind komplexitás szempontjából heterogén képet mutat. Érdekes megállapítás, hogy az önkormányzatiság terjedelme nem jogforrási szinttől függő ismérv, azaz az intézmény önállóságát nem az határozza meg, hogy alkotmányban, avagy törvényben konstituált entitásokról van-e szó. Ehelyett az öngazgatás mozgástere a vonatkozó szervezet művészeti-társadalmi szerepéhez igazodik. Ebből adódóan érthető az a kultúrpolitikai tendencia, amely a magyar művészeti életben tapasztalható. A Magyar Művészeti Akadémia közfeladatainak fundamentális jellegére épülve a szervezet autonómiája teljes, azaz valamennyi részelem tekintetében független a közhatalomtól. A művészeti felsőoktatási intézmények és az előadó-művészeti szervezetek ezzel ellentétben már csonka önállósággal rendelkeznek: a legfontosabb aspektus, azaz a művészeti döntéseknél teljes öngazgatás illeti meg őket, míg a szervezeti önállóság mérsékelten, csupán a jogszabályi keretek között érvényesül, végül gazdálkodási autonómiáról egyáltalán nem beszélhetünk ezek viszonylatában.*

Részkövetkeztetések

A művészet szabadsága az alapjogi dogmatikában számos egyedi jellemvonással rendelkezik. Az elemzésben igazolást nyert, hogy az alapjogi jogképesség és cselekvőképesség az emberi alkotótevékenységből levezetett elvek mentén szétválik az egyes személyek esetében, és sajátos művészi státuszokat hoz létre. Emellett az alapjog tartalmaként kijelölt részjogosultságok, azaz az alkotófolyamat és a nyilvánosságra hozatal szabadsága szoros összefüggésben állnak egymással, kiegészítő védelmet garantálva az egyénnek. A szabadságokon túl viszont a művészet szabadsága új, harmadik alanyi jogot is magában foglal: a más művészi munkásságának megítélésének jogát. A művészet szabadsága esetében az állami beavatkozás terjedelmekor is szembeötlő az alapvető jog egyedi természete, amennyiben az kizárólag részszabadságonként, és nem egységben korlátozható. A közhatalmi infrastruktúra komplexitása az egyes művészeti intézmények autonómiájára épül, amelyek sajátos funkcióval rendelkező közjogi entitásokként a művészeti élet legteljesebb érvényesülését biztosítják.

Mindezek alapján a művészet szabadsága az alapjogi rendszer egyik legsokoldalúbb eleme, amely a művészeti élet és a társadalom számos igénye kielégítésének alkotmányos garanciája.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás kitűzött célja a művészet jogi szabályozása elméleti háttérének és gyakorlati alkalmazhatóságának feltárása volt, az alapjogi viszony két aktorának, azaz az egyén és az állam relációjában. Az értekezésben törekedtem rámutatni azokra a problémákra, amelyek egyrészt a jogviszony feleinek státuszát, valamint az ahhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek összességét határozzák meg; másrészt az alanyi pozíciók kiegyenlítésének igénye miatt az alapjogi jogviszony egészére kisugárzó hatást gyakorolnak.

A vizsgálódás által nyert eredményeket az értekezés elején megfogalmazott hipotézisek igazolásával kívánom összefoglalóan bemutatni, és egyben rendszerezni.

Első hipotézis: a művészeti életet mint társadalmi alrendszert – komplexitásából adódóan – az állam alkotmányos szinten három eltérő, de nem szükségszerűen egymást kizáró modellben szabályozhatja.

A nemzetközi jogi és nemzeti összehasonlító elemzés eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy a művészet alkotmányjogi felfogása a közhatalom részéről való önálló alapjogi elismerést igényli. Ennek hiányában a művészet konstitucionális védelme valamely más alkotmányjogi érték keretein belül valósul meg, amely a védelem effektivitását is jóval alacsonyabb szintre helyezi. *A különálló alapjogi minőség három formában realizálódhat: egyrészt hagyományosan szabadságjogként, másrészt kulturális jogként, harmadrészt az állam művészeti semlegességének deklarálásaként.* A három különböző megoldás közül rendszerint csupán egyet emel alkotmányi szintre az állam, így a szabadságkénti olvasat a bevett gyakorlat. E körben *a magyar alkotmányozó meghaladja a nemzetközi tendenciát, mivel valamennyi formát expressis verbis, de legalábbis implicit módon rögzíti az Alaptörvényben.*

1. A művészet elsődlegesen alanyi közjogként jelenik meg az alkotmányokban, amely az egyén oldalán értelmezett jogosultság formájában érvényesül. *A művészet alanyi modellje klasszikus alapjogi konstrukcióként értelmezhető, amely az egyénnel való viszonyában az állam kötelezett pozícióját hangsúlyozza.*

Az alapvető jogoknak ez a része az állami beavatkozástól mentes területet öleli fel, így ennek megfelelően az ún. *status negativus* jelleg egyrészt az állam távolmaradását, másrészt

pedig a törvényeken keresztül annak biztosítását követeli meg, hogy az egyénnek ezt a szféráját mások is tiszteletben tartsák. A művészet szabadságának normastruktúrája ebben az olvasatban a következő: a jog *alanya* az egyén, *kötelezettje* az állam, *tartalma* pedig az utóbbi beavatkozástól való tartózkodása.

2. A művészet második alkotmányjogi alternatívája a *kulturális jogként* való elismerés, amely az alapjog második generációs karakterét helyezi fókuszba.

A második generációs jogok megjelenése az állami szerepvállalás átformálódásának eredménye. A kulturális jogi jelleg így, az ún. *status positivus* ismérv alapján az egyént az állammal szemben megillető olyan igényeket jelenti, amelyek az állam aktív cselekvését követelik meg. Ezeknek a jogoknak a tényállási ismérvei tehát úgy vannak megfogalmazva, hogy abból az egyén az állam aktív cselekvését közvetlenül, alanyi jogként veheti igénybe. Ennek köszönhetően a művészeti élet szabadsága nem csupán elhárító, valamint védelmet biztosító jogként funkcionál, hanem markánsan szolgáltatási jog is.

Ebben a konstrukcióban a jogviszony fókusza az egyénről áttevődik az államra, mivel olyan infrastrukturális hálót kell kialakítania, amely a passzív intézményvédelmi kötelezettségén túl az alapvető jog érvényesülését biztosítja. A művészeti élet szabadságának alkotmányi triászából viszont éppen ez az elem a legnehezebben tipizálható, mivel az állam diszkrecionális jogkörébe tartozik annak meghatározása, hogy milyen intézményi hálót kíván húzni az alapjog köré. A lehetőségek skálája széles: az általános deklarációtól egészen a konkrét infrastrukturális elemek nevesítéséig terjedhet.

3. A harmadik alternatíva a művészet alkotmányjogi szabályozására az *állam neutralitásának* deklarálása.

Mivel az állam nem képes olyan módon szabályozni a művészetet, hogy egyúttal ne determinálja az alapjog normaterületét, a semlegesség végső soron szükséges elvárás a művészet fogalmával és tartalmával összefüggésben. Az előzőekből következik, hogy az államnak a művészet meghatározására semmilyen muníció nem áll rendelkezésére. Ez alkotmányjogi dimenzióban a következő terminológiával ragadható meg: *a közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs arra nézve, hogy a művészetet definiálja.*

A neutralitás alaptörvényi normastruktúrája a *status negativus* karakteren túlmutat, ugyanis *a közhatalom részére tilalmat fogalmaz meg a tárgykör lényegi kritériumainak összefüggésében.*

Mindezek alapján *de lege ferenda* javaslatként fogalmazom meg a *művészeti semlegesség alaptörvényi rögzítését*, alkotmányi szinten is egyértelművé tévé az állam szerepvállalását – a tudomány szabadságához hasonló módon.

Második hipotézis: az állam a művészet összetett jelentéstartalmára tekintettel hármias alapjogi „hálót” alakított ki, amellyel a művészek mint jogalanyok eltérő érdekeit részesíti sajátos védelemben.

A művészet alapjogi olvasata heterogén normastruktúrákat mutat, amennyiben a művészi alkotótevékenység egymástól jól szétválasztható szakaszait különálló védelemben részesíti az alkotmányozó.

1. *A művész elsődleges érdeke, hogy szabadon alkothasson, teret engedve ezzel személyisége művészi kreativitásának.* A művészet szabadságának lényeges tartalma ugyanezt az igényt hivatott alkotmányjogi oltalomban részesíteni. Az alapjog normaterülete tehát a személyiség szabad kibontakozásának speciális megnyilvánulásaként írható le. Ez a jogi érdek a művészeti élet fundamentális biztosítékaként fogható fel, mivel annak többi aspektusa szükségszerűen ennek a járulékos következménye. A szabad alkotómunka ugyanis természetéből adódóan – lineárisan és időben is – megelőzi a további védelmet igénylő komponenseket.

Ez az olvasat a művészet individuális védelmeként fogható fel, amely az egyén alkotói attitűdjére fókuszál (Werkberiech). Az oltalom jogi értelemben vett lényege a tartalmán túl az alapjog eredetére vezethető vissza. Mivel a védelmi terület a jogalany kreativitását részesíti védelemben, annak magja az emberi méltósághoz való jog dinamikus oldala. Ennek jelentősége végső soron az állami beavatkozás terjedelmének vizsgálatakor kerül előtérbe.

2. *Az alkotmányozó az alkotómunka mellett különálló védelmet biztosított a művészi tevékenység produktumának is, azaz a műalkotásnak.* Mivel ez a természetű oltalom a materiális felfogást követve tárgyorientált, a védelem sem illeszthető bele a korábban vázolt keretekbe. Ennek következtében a műalkotás oltalma szükségszerűen más alapjogi védelmi hatókörébe sorolandó. *A dologias felfogás a tulajdonhoz való jogot jelöli ki.* A kész mű ugyanis (szellemi) tulajdonként jelenik meg a valóságban.

Ennek a védelemnek egyetlen, de annál fontosabb feltétele, hogy a mű elkészüljön. Ez azt jelenti, hogy addig nem beszélhetünk a tulajdonhoz való jog oltalmának fennállásáról, amíg

a művészi alkotófolyamat tart – mivel az éppen a mű elkészítését célozza. *A műalkotás védelme tehát megköveteli az alkotómunka befejezését.*

Az alapjog normaterülete ebben az esetben a művészi kifejezés produktumán keresztül garantál jogi védelmet a jogalanyoknak – aki szellemi tulajdon fennállásánál főszabály szerint a művész.

3. *A művészvilág harmadik releváns igényének jogi védelme az elkészült művek nyilvánosságra hozására koncentrál.* Ennek az aspektusnak az alapjogi oltalmát az alkotmányozó sajátos módon valósította meg. A szabadságjog funkciója a művészi értékek társadalmi közegben való hozzáférhetőségének biztosítása. Ezzel újabb elem emelhető be a művészeti szabadság védelmet kívánó mozzanatai közé, ugyanis a művészet kommunikációs formája olvasható ki belőle. A kommunikációs jogok kiemelt helyet foglalnak el az alapjogi rendszerben, amelyet igazol, hogy a művészi kifejezések kommunikáció-alapú értelmezése két ponton is kidomborodik az alkotmányjogi normák között. Az egyik a véleménynyilvánítás szabadsága mint e jogok bázisa, a másik a művészet szabadsága tartalmaként megjelölt nyilvánosságra hozása szabadsága. Általánosságban az előző említendő a kommunikációval összefüggésben, azonban a művészi kifejezések speciálisan az utóbbi hatókörébe tartoznak.

A műalkotások kommunikációs szférában megjelenése a művészet véleményalapú olvasatát tükrözi, amelynek védelme a nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tételt biztosítja (Wirkbereich). Ennek az oltalomnak a kritériuma a műalkotás kész voltához kapcsolódik, kizárólag az alkotófolyamat utáni stádiumhoz.

4. A művészet hármasszoros alapjogi oltalma negatív megközelítéssel, implicit módon rámutat a művészet szabadságának *valódi* tartalmára: amennyiben a kifejezés a kommunikációs közeg elemeként vélemény formájában, a mű az alkotójának (szellemi) tulajdonaként is védelemben részesül, a művészet szabadságának mint önálló alapjognak a funkciója kizárólagosan a szabad alkotófolyamat biztosítása lehet. *A művészet szabadságának oltalma alapján az alapjog birtokosát (egyén/művész) a szabad művészi alkotófolyamat illeti meg az állammal szembeni jogviszonyban.*

Ez az alapjogi rendszer fényében azt jelenti, hogy a szóban forgó emberi jog önálló alapjogi minősége a *differentia specificájában* keresendő – azaz a művészet szabadságát a véleménynyilvánítás jogától elválasztó elemekben. E nélkül ugyanis valóban el kellene fogadni azt az álláspontot, amely szerint az elemzett alanyi jogosultság a szólás szabadságának normaterületén belül érvényesül, önálló alapjogi jellege azonban elképzelhetetlen.

Véleményem szerint viszont a művészet szabadsága rendelkezik olyan egyedi tulajdonsággal, amely semmilyen más alapvető jognak sem sajátja. Ez a művészeti alkotótevékenység mint az emberi teremtőerő megnyilvánulása. *A művészet alapjogi védelme tehát erre az emberi mozzanatra terjed ki, mivel az egyéb részelemek eredeti „arcéle” megtalálható más alapvető jog hatókörében is.* Ez utóbbi kijelentést a korábban ismertetett védelmi formák igazolják.

Mindezek alapján a művészet alapjogi védelme nem korlátozódik egyetlen alapjogra: az alkotmányozó a művészeti élet igényeihez igazodva sajátos, három pillérre épülő hálót alakított ki.

Harmadik hipotézis: a művészet szabadsága alanyi körének meghatározásakor elválnak egymástól az alapjogi jogképesség és az alapjogi cselekvőképesség kategóriái.

1. *Az alapjogi jogképesség* esetében rögzíthető, hogy jogi személyeket csupán annyiban illeti meg a jogalanyiség, amennyiben a vonatkozó jogok és köteleességek jellegükből adódóan nem kizárólag az emberhez fűződhetnek. A kulturális jogok elsődleges, szabadságjogi funkciója az önkifejezés szabadsága, a személyiség kibontakoztatása. A személyiség kifejezése, fogalma pedig kizárólag az egyénhez, azaz a természetes személyhez kapcsolódhat. Ebből adódóan a kulturális jogokból eredő szubjektív igények a jog által elismert, keletkeztetett szerveződések nem illetheti meg – legyenek azok akár magánjogi szervezetek, akár közjogi jogi személyek.

Rögzítendő, hogy a magyar jogrendszerben *a művészet szabadságának kizárólagos jogosultja a természetes személy, a jogi entitások pedig kívül rekednek az alapjogi jogalanyiség határán.*

2. Az alapjogi cselekvőképesség a művészet szabadsága tekintetében a művészeket illeti meg, mint az alapvető jog által védett tevékenység tényleges gyakorlóit. Ennek kulcsa végső soron az egyén által végzett tevékenység művészeti minőségében rejlik, amelynek foka – az egyes műalkotásokat összehasonlítva – a gyakorlatban széles skálán mozoghat. *A művészet szabadsága heterogén alanyainak konkretizálására egy lépcsőzetesen egymásra épülő státuszrendszert alakítottam ki.*

2.1. Az első alapjogi alanyi kör kézenfekvően tételes jogi biztosítékhoz kapcsolódik. Amennyiben az állam jogalkotói hatáskörében olyan intézményrendszert hoz létre, amelynek funkciója a művészi státusz elnyerése, akkor alkotmányjogi szempontból a művészet

szabadságának legitim jogosultjaiként kell kezelni az előírt követelményeket teljesítő személyeket. Ez azt jelenti, hogy a meghatározott kimeneti kritériumok, azaz a képzés abszolválása és az oklevél megszerzése esetén a természetes személy – alkotmányjogi értelemben – *ex lege* művésznek minősül. Ennek értelmében *minden olyan felsőfokú stúdium, amely a képzés kimeneti oldalán a személy művészeti kvalitását igazoló oklevelet ad ki, magában rejt az alapjogi cselekvőképesség biztosítékát.*

2.2. A művészvilág sajátosságaira figyelemmel megállapítható, hogy jelentős azoknak az alkotóknak a száma, akik nem rendelkeznek művészi kvalitást igazoló felsőfokú oklevéllel – ennek ellenére mégis *elismert* szereplői a művészeti életnek. Az *ex lege* státusz alapján ilyen esetben azonban nem beszélhetnénk alapjogi értelemben művészlől. Ez viszont *alaptörvényellenes korlátozása lenne a művészet szabadságának, mivel ezáltal éppen a citált alkotmányban rögzített követelmény mint jogállami érték sérülne.* Ez a probléma a *művészi státusz (nem megdönthető) vélelmével* mint kiegészítő szabállyal orvosolható. Azaz abban az esetben, ha egy alkotó művét más, művészi jogalanyisággal rendelkező egyének, formális eljárásen kívül, véleményükben művészileg és szakmailag értékelhetőnek tartják, vélelmezni kell azt, hogy az adott művészeti ágban az alkotó művészileg elismert személynek, azaz művésznek számít.

2.3. Fennállhatnak olyan helyzetek is, amikor egy alkotó tevékenységét vagy művét a szakma semmilyen formában nem ismeri el, a művészetnek azonban egy kis „szikrája” mégis jellemzi magatartását – és így szűkebb jogi oltalomban is részesíthető. *Az alapjogi dogmatika keretében ez azt jelenti, hogy a művészet szabadságának nem lehet alanya az, aki nem rendelkezik a művészvilág elismerésével.* Ezzel olyan *jogi fikciót* állítunk fel, ahol az alkotó bár nem hozott létre szakmai-művészi értelemben vett produktumot, azonban tevékenységét személyisége sajátos esztétikai kifejeződéseként fogadjuk el. Ez a jogtechnikai megoldás az alkotó alanyi oldalán *kvázi művészi státuszt* eredményez, amelyhez csekély mértékben, de ugyanúgy fűződik alapjogi védelem, az emberi méltóság dinamikus oldalát képező szabadságjog révén. Rögzítendő, hogy ez csupán *szubszidiárius jogi státusznak* minősül: ha a szakmának, az alkotás művészi értékéből eredően, lehetősége lenne akár az *ex lege* státusz, akár a művészi vélelem megállapítására, akkor a fikció nem alkalmazható – ekkor ugyanis az egyén a művészet szabadsága alanyának tekintendő.

Negyedik hipotézis: az alkotófolyamat és a mű nyilvánosságra hozásának szabadsága mellett alkotmányban rögzített jogosultság a más művészi munkássága megítélésének joga.

1. A harmadik részszabadság elemzéséhez az alkotmányjogi szabályozás szolgált kiindulópontot: az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmében a művészeti érték megítélésére kizárólag a művészet „művelői” jogosultak. Ez a meghatározás a jogosultságot járulékos elemként definiálja, mivel annak gyakorlásához megköveteli a személytől, hogy a művészet szabadságának alanya legyen. A harmadik részszabadság tehát az alapjogi művészstatuszokhoz tapadó sajátos jogosultságként írható le.

2. A művészeti élet védelméhez olyan új részaspektus csatlakozik, ami már nem tisztán művészi tevékenységet részesít védelemben, mivel nem művészi alkotás létrehozása a célja. Egyrészt a másodlagos jogosultság egy már megalkotott mű művészi voltának megítélése, ezért inkább a véleménynyilvánítás szabadságához áll közelebb. Másrészt az alapjog harmadik eleme sajátos részvételi jogként is felfogható, amennyiben a művészeti életben való megjelenést teszi lehetővé, amelyhez alakító erővel rendelkező joghatásokat is kapcsol. Ezen keresztül az alapjoggyakorlás az állami döntések meghozatalát alapozza meg azzal, hogy kijelöli és konkretizálja a művészet szabadsága esetében fennálló alapjogi jogviszony jogosulti pozícióját – amely végső soron a közhatalom-gyakorlásba való indirekt (korlátozó) beavatkozás.

3. A másodlagos jogosultság – a művészet szabadságának lényeges tartalmaként megjelölt alkotómunka és nyilvánosságra hozás szabadságával ellentétben – kizárólag együttesen gyakorolható szabadság. Az állam semlegessége mellett ugyanis egyetlen személy értékítélete sem lehet konstitutív hatású a művészi kvalitás, és ezen keresztül az alapjogi jogalanyiség tekintetében. A művészek – azaz az alapjog alanyainak összessége vagy meghatározott csoportja – alatt a művészeti élet/szakma, illetőleg annak egy meghatározott, egyedi esetekben releváns része értendő. Garanciális szempontból fontos megjegyezni, hogy a művészet szabadságának a két aspektus – ti. az alkotás létrehozása, valamint annak megítélése – nem fűződhet azonos személy magatartásához.

A szóban forgó jogosultság lényege abban áll, hogy a művészi érték eldöntésekor végső soron művészi alkotás keletkezik: azaz alkotmányjogi értelemben konstitutív jogi ténynek minősül. Emellett a művészet szabadságának alanyiséga a másodlagos jogosultság kapcsán lehetőséget, diszkrecionális szabadságot jelent: a művész saját maga döntheti el, hogy állást foglal-e más alkotó művészi tevékenységéről, avagy sem.

4. Mindezek alapján *de lege ferenda* javaslatként szükségesnek tartom az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének módosítását, hogy a tudomány szabadsága mellett a művészet tekintetében is *expressis verbis* jelenjen meg a szakma döntési jogosultsága. Erre az alábbi szöveges javaslatot teszem: „*Tudományos igazság és művészeti érték kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások és a művészet értékelésére kizárólag a tudomány művelői, valamint a művészek jogosultak.*”

Ötödik hipotézis: mivel a művészet szabadsága eltérő karakterű tartalmi elemekből áll, egységben való korlátozása értelmezhetetlen: az állami beavatkozás kizárólag az egyes részszabadságok tekintetében lehetséges.

1. A művészet szabadsága korlátozásakor mindenekelőtt két alaptételt szükséges rögzíteni, amely az állami beavatkozás terjedelmének általános határt szab.

Elsőként rögzítendő, hogy az alapjog-korlátozás az alanyi jogosultságok esetében lehetséges. Ez a megállapítás különösen jelentékeny a második generációs jogok körében, és így a művészet szabadságánál. *Ennek értelmében a művészet szabadsága szabadságjogként igen, kulturális jogi elemeiben – jellegéből fakadóan – viszont nem korlátozható.* Utóbbi esetben *legfeljebb az állam mulasztása merülhet fel mint az alapjog tartalmát szűkítő helyzet, amely ha megállapítást nyer, alkotmányellenesnek minősül.*

Másodízben kiemelkedő jelentősége van a művészet szabadsága korlátozásakor annak, hogy az állami beavatkozás melyik részszabadságot érinti. Ahogy korábban részletesen kifejtettem, a szóban forgó szabadságjog három jogosultságra bontható, amelyek mindegyike eltérő alapjogi karakterrel rendelkezik. *Összességében ezek a megállapítások arra engednek következtetni, hogy a művészet szabadsága nem csak tartalmában sokszínű jogok komplexuma, de a korlátozásakor is.*

2. *Az állami beavatkozás eltérő standardok mentén valósul meg az egyes részszabadságoknál. Ennek köszönhetően a korlátozás határát jogosultságonként külön-külön kell vizsgálni. Ebből pedig indirekt következik, hogy a művészet szabadságának megszorítása az alapjog egységében nem elképzelhető: célszerűbb az egyes szabadságok korlátozásáról beszélni.*

2.1. *Az alkotófolyamat szabadsága az emberi teremtképességgel azonosítható, így az az emberi méltósághoz való jog nevesített eleméhez, a személyiség szabad kibontakoztatáshoz*

való jogból ered. *Ebből adódóan a művészet szabadsága számos alapvető joggal konkurálhat, azonban valódi kollíziót csupán az emberi méltósághoz való jog személyiséget védő statikus oldala, valamint a tulajdonhoz való jog indukál.*

2.2. *A nyilvánosságra hozatal joga kommunikációs jogi karaktere döntő befolyást gyakorol a részszabadság korlátozásának feltételeire és terjedelmére. Mivel a vizsgálandó jog funkciója a mű társadalmi megismerhetővé tétele, az alkotást is sajátos véleményként kezeli. Ebből következik, hogy a szóban forgó szabadság a véleménynyilvánításhoz való jog jellegzetességeit tudja magáénak, és így az állami beavatkozás is a véleményszabadság mércéje szerint, azzal megegyező módon minősíthető.*

2.3. *A művészet szabadságának sajátos kiegészítő eleme az a döntési jogosultság, amely alapján az alapjog alanyai más művészi tevékenységének, produktumának minőségét megítélhetik. Ennek korlátozhatósága visszanyúlik az állam művészeti semlegességének elvéhez.*

Az állam a művészeti semlegességéből adódóan a művészi minőség megítélésének – alkotmányjogi értelemben – konstitutív jogát a művészeti élet szereplőihöz telepítette. A döntésük közvetlenül alapjogi cselekvőképességet keletkeztető hatással rendelkezik. Az állami beavatkozás ebbe a döntési folyamatba felveti a művészeti semlegesség követelményének megsértését. A tartózkodó magatartás elhagyásával ugyanis az állam éppen azt a közjogi alakító erőt korlátozná, amelyet teljes egészében a művészekre ruházott át alaptörvényi szinten. Ilyen esetben a közhatalom állást foglalna művészeti kérdésekben, amely véleménye lényeges pontokon ütközhet a művészeti élet gyakorlóinak nézeteivel – ezzel feloldhatatlan konfliktusokat idézve elő, a művészetre vonatkozóan pedig beláthatatlan veszélyeknek nyitna kaput. *Az állami beavatkozás tehát nem rendelkezik alkotmányos indokkal, így az alaptörvényellenesnek, az alany oldaláról tekintve pedig alapjogsértőnek minősül.*

Mindezekből következik, hogy a művészet szabadságának járulékos eleme, a más alkotó művészi munkásságának megítélése korlátozhatatlan alanyi jog, mivel bármilyen közhatalmi beavatkozás sértene az állam művészeti semlegességének alkotmányos és jogállami értékét.

Hatodik hipotézis: felülvizsgálandó a művészet szabadságának és a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak a viszonya, és ebből adódóan előbbinek az elhelyezkedése az alapjogi rendszerben.

1. *A művészetfilozófiai kutatás eredményei egyértelműen rámutattak a művészet lényegi mozzanatára, amely alapjogi dimenzióban is megjelenik. Ez a(z) (művészi) alkotótevékenység egyedi sajátossága, amely elválaszthatatlan az emberi minőségtől, azaz alkotmányjogi értelemben az emberi méltóságtól. Mivel a művészet által az individuum olyan erővel rendelkezik, amellyel új valóságot teremthet, vagy a már meglévőt formálja át, ez az alapvető jogok világában a személyiség dinamikus oldalán megjelenő egyik leglényegesebb emberi jogosultság.*

2. *Az alapjogi dogmatikában az alkotótevékenység kizárólag a művészet szabadságánál értelmezhető. Ez adja az alapvető jog differentia specificáját: azaz azt, ami megkülönbözteti a véleménynyilvánítás szabadságától. Ennek oka az, hogy az alkotótevékenység nem része a véleménynyilvánításhoz való jognak. A szóban forgó tevékenység olyan folyamatot takar, amelynek olyan egyedi formája van, amely semmilyen más kifejezésnél nem jelenik meg: ez a művészi forma. Ezen túl az alkotómunka tipikusan előkészítő mozzanatként írható le: a műalkotás születésének folyamataként. Ez a véleményszabadság tárgyával összevetve szintén egyedi vonásokat mutat, mivel a vélemény – legyen az akár tény vagy értékítélet – kialakítása más alapvető jog keretein belül részesül védelemben, nem a véleménynyilvánítás szabadságán belül: a vélemény megfogalmazódása ugyanis a gondolatszabadság oltalma alá sorolandó. A gondolatszabadság az egyének – emberi mivoltából adódó – olyan szellemi szabadságát jelenti, amely a társadalomban őt minden kötöttség nélkül megilleti, így korlátlanul érvényesül.*

3. *A gondolat csak a tényleges megformálással és kifejezéssel válik véleménnyé, azaz a szabad véleménynyilvánításhoz való jog tárgyává – ellentétben a művészet szabadságánál rögzített alkotófolyamattal. A művészet szabadságának esszenciája ezáltal nem azonosítható a véleménnyel, mivel a nem művészi kifejezéseknek az alkotófolyamathoz hasonló mozzanata – a vélemény kialakulása – nem tartozik a kommunikációs jogok közé. Ez azt jelenti, hogy az az uralkodó felfogás, amely szerint a művészet szabadsága a véleménynyilvánításhoz való jogból ered, téves megállapítás, mivel a vizsgált alapjog lényege a kommunikációs jogok eszközeivel megragadhatatlan. Ennek értelmében a művészi kifejezések lényegükből adódóan nem*

minősülnek szükségszerűen véleménynek,⁵⁹¹ ezért nem is sorolhatóak a véleményszabadság hatóköré alá. A művészet szabadságának alapjogi eredete kényszerítőleg a személyiség szabad kibontakozásához való jogban mint az emberi méltóság dinamikus oldalában jelölhető meg.

Hetedik hipotézis: A művészet szabadságának kulturális jogi karaktere az állam aktív szerepvállalását várja el, amely követelménynek való megfelelés sajátos közjogi infrastruktúra kialakításában és működtetésében nyilvánul meg.

A művészethez való jognál az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége körébe tartozik a művészeti intézmények (például művészi díjak, művészi felsőoktatási intézmények és a Magyar Művészeti Akadémia) létrehozása, a művészeti alkotótevékenység támogatása állami finanszírozás útján, valamint biztosítania kell a művésszé válás lehetőségeit is. *Ez az általános meghatározás indirekt módon magában foglalja a művészi alkotómunka kiteljesedéséhez szükséges infrastrukturális háttér biztosítását.*

1. A vázolt állami garanciarendszer legfontosabb eleme a művészet alapjogának védelmét ellátó institucionalista háló. Ez alatt olyan entitásokat értek, amelyek a magyar közjogi intézményrendszer sajátos, funkcionálisan művészeti csoportját képezik: a hazai művészeti élet állami biztosítékai döntően ezekre az intézményekre épülnek.

Ez a megállapítás az ún. művészeti intézmények alkotmányjogi elismerésében jelenik meg, amelyek a művészet szabadságának tárgyi oldalán értelmezhetőek, amelyeken belül megkülönböztetendő alkotmányjogi értelemben az államtól önálló és nem önálló művészeti intézmények. A művészeti intézmények autonómiájának funkciója a művészet szabadsága érvényesülésének intézményi biztosítása, mivel az érintett alanyi körök autonómiája az intézményi autonómia kereteiben gyakorta jobban is érvényesíthető. A művészeti intézmények autonómiájának terjedelme – azaz az egyes komponensek megléte – az állam diszkrecionális döntésén múlik, ami konkrét formában, az adott művészeti intézmény jogállásához kötődik.

2. Mindezek alapján a *művészeti intézmények fogalma alá azokat az autonómiával (önkormányzatisággal) rendelkező intézményeket sorolom, amelyek művészi tevékenységhez érdemben kapcsolódnak.* Ezek a művészeti intézmények szűk értelemben a Magyar Művészeti Akadémiával, a művészeti profillal rendelkező felsőoktatási intézményekkel azonosak, tág

⁵⁹¹ Nem azt állítom, hogy a művészi alkotások nem tükrözhetnek valamilyen véleményt, viszont ez nem szükségszerű, azaz lényeges eleme a művészi kifejezésnek.

értelemben pedig minden más, erre alkalmas intézményt magukban foglalnak – de különösen színházakat, galériákat, koncerttermeket stb. *A művészeti intézmények autonómiája szempontjából azonban szükségszerű követelmény, hogy az állam által garantált önkormányzati jogokként értelmezhető legyen – ennek hiányában ugyanis (köz)jogi szempontból nem igazolható az intézmény önállósága. Ez jogalkotási szempontból az entitások újabb csoportosításához vezet: e szerint megkülönböztethető alkotmányban konstituált és törvényben rögzített művészeti intézmény. Mindkét fajta jogi személy alkotmányjogi kategóriának minősül azzal, hogy az Alaptörvényben deklarált intézmények jogállás és a közfeladatok minősége szerint hierarchiában a törvényi entitások felett helyezkednek el.*

3. Az alapjogi jogalanyiség körében fontos megjegyezni, hogy magát a *művészi intézményt nem illeti meg a művészet szabadsága, csak a derivatív jellegű művészeti öngazgatáshoz való jog*: előbbi ugyanis kizárólag az egyének mint a művészi tevékenységet végzőnek a joga.

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségéből adódóan a művészeti intézmény funkciója három részre osztható: egyrészt institutionális keret biztosítása az egyének (művészek) szabad alkotófolyamatához, másrészt a művésszé válás jogi lehetőségének garantálása, harmadrészt pedig a művészi alkotások nyilvánosságához közvetítése. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem valamennyi intézmény rendelkezik mindhárom funkcióval, hanem profiljukból adódóan csak azok egy részére fókuszálnak.

A művészet szabadsága a modern alkotmányos demokráciákban épp olyan fontos érték, mint a többi alapvető jog elismerése. Ebből adódóan annak részletes elemzése nélkülözhetetlen eredmények kimutatására alkalmas, amelyek hasznosulása valamennyi érintett számára fundamentális támpontként szolgálhat. Az egyén, mint az alapjog alanya szempontjából az individuális érdekekhez igazodó jogvédelem optimális szintjét jelöli ki. Az állam a kulturális jogi karakterből adódóan átfogó képet kap arról, hogy milyen intézményi hálót kell biztosítania a művészeti élet egyes aspektusainak érvényesüléséhez. A társadalom pedig az érintett alrendszerein keresztül hatékonyan képes becsatornázni azokat a kollektív igényeket, amely a kultúra és a művészet tárgyában jelenik meg.

Az értekezés arra tett kísérletet, hogy a művészet szabadságát az alkotmányjog szemüvegén keresztül elemezze, meghatározva ezzel az alapjog érvényesülése során, a gyakorlatban felmerülő kérdések megoldásához szükséges standardokat. A tételes jogi vizsgálódás rávilágított arra, hogy az állam milyen formában és intenciók mentén szabályozza a szóban forgó alapvető jogot. A magyarországi modell egyedülállóan széles teret biztosít a

műészvilág egyes elemeinek, azonban ezeknek a mechanizmusoknak a folyamatos finomhangolása nem nélkülözhető. A művészet szabadságának alanyi köre, tartalma és korlátozása esetében vázolt teoretikus fogalmak és elhatárolások az alkotmányjog-tudományban eddig jelenlévő űr betöltésén túl a jogalkalmazás számára is hasznosítható eredmények lehetnek.

Summary

1. The topic of the dissertation is the well-defined field of the intersection of art and law – which foreshadows the difficulties of the exposition of the research. As art has already been so many things. It has been approached by the means of philosophy, from historic perspective, through the glasses of religion, with the standards of science – but the communicational, sociological, psychological or even the economic attempts can be mentioned alike. This fact is of outstanding importance since art is a classic example of those fields the analysis of which proves to be impossible by applying the methods of only one discipline. In the framework of the dissertation I seek the answer to the question what “art” covers in the relationship between the state and individual from the viewpoint of the law.

2. In passing the middle of the second decade of the 21st century, it is observed that the state’s concept of role is changing again, especially in light of the growing quantities of demands of individuals as consumers (of culture). This process pervades all social subsystems, so not only the world of law but also the artistic life – therefore it has an impact on the field of artistic law as well. It can be observed that the right to education and the freedom of science and art comprehended jointly as cultural rights, gains progressively greater social character, hereby inducing multi-dimensional relations. Narrowing the tendency to art, it means the interaction and accordingly the conflict of interests of at least three actors at macro level: on the one hand, the state as regulator, on the other hand, the artist as value-producer and thirdly, the society formulating demands. The relation of the listed systems is necessarily co-ordinate in this triple determinateness, however, by dismembering the inevitable unity the same problem constitutes different positions. While a subordinate relation can be delineated between the state and the artist, the relation between the artist and the society remains on the level of interdependence. I would like to demonstrate the first correlations of this - from the public aspect - multifaceted system, by the means of jurisprudence: the changes in the relationship between the state and the creative artist in light of the development of collective demands.

3. Within the marked conceptual framework the specific characteristics of public law prevails in every momentum of the analysis. The subordinate relationship provides the backbone of the

dissertation: I would like to represent solely the network of those legal relationships where this feature can be detected. This requires construing the art in the framework of constitutional law. Nevertheless, as in case of social changes, different models can be observed within the constitutional law in apprehending art. I will demonstrate the art-related regulation of the state along two approaches: on the one hand, from the perspective of the individual as freedom vis-à-vis public authority, on the other hand, through the extent of the participation of the state. The two aspects manifest as a complex of contradictory demands on several points, hence the main function of constitutional law is to find that balanced position which satisfies the social demands beside the optimization in reducing the friction between the interested parties.

4. According to the constitutional interpretation, art is a norm formulated as a fundamental right, namely as a specific public right. In addition, the value of the rule defined in the constitution phrases more layers. In point of its development and norm structure, the freedom of art belongs to the group of economic, social and cultural rights, which also require active participation from the state. Ultimately, the question is how far the freedom of the individual and in parallel the refrainment of the public authority extends, from which point and in which field the demand for the active participation of the state is conceived – on the part of any of the involved parties (the individual or the state).

5. Beside the vigorous regulatory endeavor of the state, it can be noted that it has no crucial effect on artistic life and especially on its creator segment. This raises the question of the perception of the public authority connected to the role of art played in the society. Up to this day the (fundamental) right function of art does not primarily aim at the satisfaction of collective demands in which the state has primary interest, but the deployment of the personality of the individual through creation. The individualistic approach of art appears as a freedom, namely as the autonomy of the individual in connection with the social norms. The insurance of this freedom is, on the one hand, not so powerful, on the other hand, requires totally different legal instruments. Despite the growing social character of art by the 21st century, the value which should be protected can be assured by refraining from aggressive interference. This shall be amended with that the demand behind the actual and active participation of the state – may it be creative, decisional or a competence aiming at direct support – is the fulfilment of the freedom of art that is the cultural and existential guarantee of the activity of the subjects of law (artists). To justify this, I refer to the tendency of the domestic artistic legislation, which

outsources the public duties in question from the state, establishing the decentralized administrative system of art.

6. The examination of the freedom of art is of outstanding importance from the point of view of the creative artists, namely the subjects of the fundamental right. As a recognized right in the constitution, the issue of enforceability is significant in the perspective of the due process of law, which is possible through the concretization of the content of the norms. Determining the partial freedoms of the field of the fundamental right protection in question with dogmatic thoroughness may increase the efficiency of law enforcement mechanisms. The legal protection of the artistic sphere doesn't extend solely to the freedom of art and the fundamental dimension. However, in order to have a protective net to which the individual is entitled and which can work, it is necessary to define the function of the certain elements, thus the freedom of art.

7. Given the political character of constitutional law, the constitutional regulation of art reflects the current directions, the formulated aims and the professed values of cultural policy. Therefore, the constitutional analysis of the statutory law model of art points out those intentions of the state which try to respond to the social needs. The definition of the freedom of art does not only prevail in the relation between the state and the individual but also gives a comprehensive picture of the artistic-cultural stage of development of the given nation. Beside the individual's legal protection, the analysis thereof is a relevant benchmark from the perspective of the legal system.

Irodalomjegyzék

Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris Kiadó, Budapest 1998

Ádám Antal: Bölcelet, vallás, egyházjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2007

Robert Alexy: Theorie der Grundrechte. Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt am Main 1985

Aradi Nóra: Műfaj a képzőművészetekben (Téma, technika, funkció). Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1989

Aradi Nóra – Fukász György: Technika és művészet. Gondolat Kiadó, Budapest 1974

Arisztotelész: Nikomakhoszi etika (ford.: Szabó Miklós). Budapest, Európa Könyvkiadó, Budapest 1997

Andreas von Arnald: Freiheit der Kunst. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VII. Freiheitsrechte. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2009

Jan Assman: Das Kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in früher Hochkulturen. C. H. Beck Verlag, München 1992

Balogh Zsolt: Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás. Fundamentum 1999. 2. sz.

Balogh Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog. Iustum Aequum Salutare 2010. 4. sz.

Bankó Zoltán – Naszladi Georgina: Alapjogvédelem a munkajogban. Pécsi Munkajogi Közlemények – Monográfiák 4. Utilitates Bt., Pécs 2015

Bárány V. Fanny: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. Kodifikáció és Közigazgatás 2015. 1. sz.

Bárány V. Fanny: A magyarországi felsőoktatás-igazgatás átszervezése: a kancellári rendszer és a konzisztórium. Jura 2016. 2. sz.

Bartók György: A philosophia lényege. Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Francisco-Josephinae. Sectio Philosophica, Szeged 1924

Ernst Beling: Kunstfreiheit und Rechtsbann. In: Beiträge zur Kunst- und Geistesgeschichte – Festschrift Heinrich Wölfflin zum 60. Geburtstag. Hugo Schmidt Verlag, München 1924

Randall P. Bezanson: Art and the Constitution. University of Iowa Legal Studies Research Paper 2008. 08-12. sz.

Randall P. Bezanson: Art and Freedom of Speech. University of Illinois Press, 2009

Hermann-Josef Blanke: Kommunikative und politische Rechte. In: Detlef Merten – Hans-Jürgen Papier (Hrsg.): Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band VI/1 Europäische Grundrechte I. C. F. Müller, Heidelberg 2010

Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. HVG-ORAC, Budapest 2013

Pierre Bourdieu: Die Regeln der Kunst – Genese und Struktur des literarischen Feldes (Übersetzt von Bernd Schwibs und Achim Russer). Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2001

Bódig Mátyás: A kelsen normativizmus szemléleti alapja. In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): Hans Kelsen jogtudománya – Tanulmányok Hans Kelsenről. Gondolat Kiadó, 2007

Bódig Mátyás: A normativitás és a jog sajátos normativitása. In: S. Nagy Katalin – Orbán Annamária (szerk.): Érték és normák – Interdiszciplináris megközelítésben. Gondolat Kiadó, Budapest 2008

Leonie Breunung – Joachim Nocke: Die Kunst als Rechtsbegriff oder wer definiert die Kunst? In: Brigit Dankert – Lothar Zechlin(Hrsg.): Literatur vor dem Richter: Beiträge zur Literaturfreiheit und Zensur. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1988

Gabriele Britz: Die Freiheit der Kunst in der Europäischen Kulturpolitik. Europarecht 2004. 1. sz.

Bruhács János: Nemzetközi jog II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 1999

Buday-Sánta Andrea: A kommunikáció-szabadságról. Kodifikáció és Közigazgatás 2016. 1. sz.

Christian Bumke: Der Grundrechtsvorbehalt – Untersuchungen über die Begrenzung und Ausgestaltung der Grundrechte. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1998

Wibren van der Burg – Frans W.A. Brom: In Defense of State Neutrality In: Klaus Peter Rippe, (Hrsg.): Angewandte Ethik in der pluralischen Gesellschaft. Freiburger Universitätsverlag, Freiburg 1999

Cseporán Zsolt A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013

Cseporán Zsolt: A művészet szabadsága – Az előadó-művészet alapjogi megközelítésben. In: Drinóczi Tímea – Naszaladi Georgina – Novák Barnabás (szerk.): Studia Iuvenum Iurispritorum 7. – a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2014

Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának mozgástere az Alaptörvény keretei között. Scriptura 2014. 1. sz.

Cseporán Zsolt: A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság. Jura 2014. 2. sz.

Cseporán Zsolt: A művészet szabadsága a képzőművészetben. Jogtudományi Közlöny 2014. 7-8. sz.

Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. JeMa: Jogesetek Magyarázata 2014. 4. sz.

Cseporán Zsolt: Művészet és jog In: Falusi Márton (szerk.): Túl posztokon és izmusokon. (MMA Ösztöndíjas Tanulmányok 1.) Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet & L'Harmattan, Budapest 2015

Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának jogosultjai és a joggyakorlás alternatívái. Scriptura 2015. 1. sz.

Cseporán Zsolt: Művészet és emberi jogok. Jura 2015. 2. sz.

Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának szabályozási modellje az uniós és hazai jogban. In: Tilk Péter (szerk.): Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2016

Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: Jogalkotás a kulturális igazgatás területén – esettanulmány a Magyar Művészeti Akadémia szabályozási rendszeréről. Kodifikáció 2014. 1. sz.

Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós. A kulturális igazgatás aktualitásai Magyarországon. Új Magyar Közigazgatás 2014. 7. sz.

Wolfram Cremer: Freiheitsgrundrechte. Mohr Siebeck, Tübingen 2003

Françoise Dreyfus: Les droits économiques et sociaux dans quelques constitutions récentes. In: L'Etat de droit. Mélanges en l'honneur de Guy Braibant. Éditions Dalloz, Paris 1996

Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2004

Drinóczi Tímea: A tulajdonhoz való jog helye az alapjogi rendszerben. Jogtudományi Közlöny 2005. 7-8. sz.

Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2007

Drinóczi Tímea: A tulajdonhoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Az alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008

Drinóczi Tímea: A művészet szabadságának összehasonlító jogi elemzése. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013

Fazekas Marianna: A köztisztviselők szabályozásának egyes kérdései. Rejtjel, Budapest 2008

Fazekas Marianna: Új határok a köztisztviselők köz- és magánjogi szabályozásában. In: Csefkó Ferenc (szerk.): Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs 2008

Hermann Josef Fischer: Die Freiheit der Kunst nach dem Grundgesetz. In: Hermann Josef Fischer – Steven A. Reich (Hrsg.): Der Künstler und sein Recht – Ein Handbuch für die Praxis. C. H. Beck Verlag, München 2007

Sandra Fredman – Murray Wesson: Social, Economic and Cultural Rights. In: David Feldman (ed): English Public Law. Oxford University Press, Oxford 2009

G. Karácsony Gergely: Állami szerepek a felsőoktatásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2016

Gárdos-Orosz Fruzsina: Alapjogok korlátozása. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Gárdos-Orosz Fruzsina: Az Európai Unió alapjogvédelmi rendszere és az Emberi Jogok Európai Bírósága – A kettős európai alapjogvédelem és a magyar alkotmányjog. Jog – Állam – Politika 2011. 4. sz.

Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. HVG-ORAC, Budapest 2011

Birgit Geißler: Staatliche Kunstförderung nach Grundgesetz und Recht der EG. Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 672. Duncker & Humblot, Berlin 1995

Gergely Jenő: Az autonómiáról általában. In: Gergely Jenő (szerk.): Autonómiák Magyarországon 1848-2000. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2005

Gyenge Anikó: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2003. 5. sz.

Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-ORAC, Budapest 2010

Hadi Nikolett: A művészeti élet szabadsága. In: Drinóczi Tímea (szerk.): Studia Iuvenum Iurisperitorum 3. – a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2006

Halmai Gábor: „Az előzetes vizsgálat eltöröltetvén örökre...”? Fundamentum 1997. 1. sz.

Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok rendszere. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003

Nicolai Hartmann: Az erkölcsi követelmények lényegéről. In: Lételeméleti vizsgálódások. (ford.: Redl Károly). Gondolat Kiadó, Budapest 1972

Nicolai Hartmann: Esztétika (ford.: Bonyhai Gábor). Magyar Helikon, Budapest 1977

Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Esztétika – Rövidített változat (ford.: Tandori Dezső). Gondolat Kiadó, Budapest 1979

Laurence R. Helfer: Human Rights and Intellectual Property: Conflict or Coexistence? Minnesota Journal of Law, Science & Technology 2003. 5. sz.

Heinrich Hempel: Die Freiheit der Kunst: Eine Darstellung des schweizerischen, deutschen und amerikanischen Recht. Züricher Studien zum öffentlichen Recht. Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1991

Johann Friedrich Hensel: Zum Kunstbegriff des Grundgesetzes. In: Festschrift für Rudolf Wassermann zum sechzigsten Geburtstag, Neuwied, Darmstadt 1985

Christian Hillgruber: Grundrechtsschranken. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011

Horváth Barna: Az erkölcsi norma természete. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő 2005

Horváth Enikő: A művelődéshez való jog. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Friedhelm Hufen: Die Freiheit der Kunst in staatlichen Institutionen: dargestellt am Beispiel der Kunst- und Musikhochschulen. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1982

Josef Isensee: Wer definiert die Freiheitsrechte? Selbstverständnis der Grundrechtsträger und Grundrechtsauslegung des Staates. C. F. Müller, Heidelberg 1980

Josef Isensee: Das Grundrecht als Abwehrrecht und als staatliche Schutzpflicht. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011

Josef Isensee: Anwendung der Grundrechte auf juristische Personen. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hsgb.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011

Andrzej Jakubowski (ed): Cultural Rights as Collective Rights: An International Law Perspective. Brill, 2016

Georg Jellinek: System der subjektiven öffentlichen Recht. J. C. B. Mohr, Tübingen 1905

Rudolf von Jherig: Geist der Römischen Recht auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. I-III. Breitkopf und Härtel, Leipzig 1871

David Kairys: Freedom of Speech I In: David Kairys (ed): The Politics of Law. Pantheon, 1982

Immanuel Kant: Az ítéleterő kritikája (ford.: Papp Zoltán). Osiris Kiadó / Gond-Cura Alapítvány, Budapest 2003

Kardos Gábor: Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003

Alfred Katz: Staatsrecht. C. F. Müller, Heidelberg 1994

Hans Kelsen: Tiszta Jogtan (ford.: Bibó István). Rejtjel Kiadó, Budapest 2001

Hans Kelsen: Értékítéletek a jogtudományban. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia – Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből. Szent István Társulat, Budapest 2008

Kis János: Vannak-e emberi jogaink? Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest 2003

Kis János: Az állam semlegessége. In: Az állam semlegessége – Kis János válogatott művei. Kalligram, Pozsony 2015

Kiss György: A munkajog jogforrási rendszere és az alapjogok. Jura 2003. 1. sz.

Kiss György: Néhány észrevétel a „munkához való jog”, illetve a foglalkozás és a munkavégzés szabad megválasztása alapjogi minősítéséhez. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2005

Kiss György: Alapjogok kollíziója a munkajogban. Justis Kiadó, Pécs 2010

Friedrich Klein: Bonner Grundgesetz und Rechtsstaat. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1950. 3. sz.

Wolfgang Knies: Schranken der Kunstfreiheit als verfassungsrechtliches Problem. Münchener Universitätschriften – Reihe der juristischen Fakultät. Band 4. C. H. Beck'sche Verlag, München 1967

Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybíróági határozatokról. Jura 2007. 2. sz.

Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybíróági határozatokról. Jura 2008. 1. sz.

Kocsis Miklós: A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól. Collega 2009. 1-2. sz.

Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia alkotmánybíróági értelmezéséről. Jura 2009. 2. sz.

Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon (Doktori értekezés). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs 2010

Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. Topbalaton Kiadó, Budapest 2011

Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. Közjogi Szemle 2011. 4. sz.

Kocsis Miklós: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére – Műhelytanulmány. Budapest-Pécs, 2016

Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – A Magyar Művészet Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013

Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: Művészet – szabadság – humor – erkölcs. Magyar Művészet 2015. 2. sz.

Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Koltay András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánossága. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Koltay András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. Pázmány Law Working Papers 2016. 4. sz.

Koltay András: A művészet szabadsága, a nem létező alapjog. In: Cseporán Zsolt (szerk.): Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. Fundamenta Profunda 1. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest 2016

Kondorosi Ferenc: Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadsága az ecset és a toll hegyén. Acta Humana 1996. 24. sz.

Kucsera Tamás Gergely: Összegzés a köztestületként működő Magyar Művészeti Akadémia közel két esztendejéről. Magyar Művészet 2013. 1. sz.

Kucsera Tamás Gergely: A hazai felsőoktatás – ezen belül a művészeti főiskolai és egyetemi képzés – finanszírozásáról. Magyar Művészet 2015. 1. sz.

Kucsera Tamás Gergely: A művészet és a művészetelmélet kapcsolatának elméleti és gyakorlati kérdései, lehetőségei a XXI. században. In: Cseporán Zsolt (szerk.): Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. Fundamenta Profunda 1. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest 2016

Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): A felsőfokú művészeti képzés Magyarországon. Fundamenta Profunda 2. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017

Láncos Lea Petra: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Mark A. Lemley – Eugene Volokh: Freedom of Speech and Injunctions in Intellectual Property Cases. Duke Law Journal 1998. 48. sz.

Sebastian Lenz: Vorbehaltlose Freiheitsrechte. Mohr Siebeck, Tübingen 2006

Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2012

Majtényi Balázs: Jogképesség. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja III. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Jani McCutcheon: Designs, Parody and Artistic Expression — A Comparative Perspective of Plesner v Louis Vuitton. University of Western Australia Faculty of Law Research Paper 2015. 15. sz.

Menyhárd Attila: A tulajdon alkotmányos védelme. Polgári jogi kodifikáció. 2004. 5-6. sz.

Menyhárd Attila: Dologi jog. Osiris Kiadó, Budapest 2007

Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába. In Kornis Gyula (szerk.): Filozófiai Könyvtár. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, Budapest 1923

Lewis Mumford: Kunst und Technik. Stuttgart 1957

Jeffrie G. Murphy: Freedom of Expression and the Arts. Arizona State Law Journal 1997. 29. sz.

Friedrich Müller: Freiheit der Kunst als Problem der Grundrechtsdogmatik. Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 102. Duncker & Humblot, Berlin 1969

Matthias Niedobitek: Die Grundrechtecharta der Europäischen Union. In: Detlef Merten – Hans-Jürgen Papier (Hrsg.): Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band VI/1 Europäische Grundrechte I. C. F. Müller, Heidelberg 2010

Robert M. O’Neil: Artistic freedom and academic freedom. Law and Contemporary Problems 1990. 3. sz.

Osztovits András (szerk.): Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1. CompLex Kiadó, Budapest 2011

Patyi András: Egyes önkormányzati alapjogok viszonylagossága. Magyar Közigazgatás 1998. 9. sz.

Patyi András – Varga Zs. András: Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében). Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2013

Jan Pauer: Vom Gebrauch des Rechts. Die Tschechische Republik auf dem Weg zum Rechtsstaat. In: Wolfgang Eichwede (Hrsg.): Recht und Kultur in Ostmitteleuropa (Analysen zur Kultur und Gesellschaft im östlichen Europa. Band 8). Forschungstelle Osteuropa – Edition Temmel, Bremen 1998

Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest 1999

Pauler Ákos: Művészetfilozófiai írások. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest 2002

Bodo Pieroth – Bernhard Schlink (Hrsg.): Grundrechte. Staatsrecht II. C.F. Müller Verlag, Heiderlberg 2001

Peschka Vilmos: A jogszabályok elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979

Peschka Vilmos: Jog és esztétikum. Állam- és Jogtudomány 1994. 1-2. sz.

Ingolf Pernice: Kommentierung zu Art. 5. III GG. In: Horst Dreier (Hrsg.): Grundgesetz Kommentar. Band I. Präambel, Artikle 1-19. Mohr Siebeck, Tübingen 2004

Péteri Zoltán: Az emberi és állampolgári jogok történetéhez. Jogtudományi Közlöny 1998. 12. sz.

Petrétei József: Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról. Jura 1995. 2. sz.

Petrétei József: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, illetve az állam és az egyház viszonya a Magyar Köztársaságban. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008

Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2011

Petrétei József: Magyarország Alkotmányjoga II. Államszervezet. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2014

Petrétei József: A köztársasági elnök kinevezési feladat- és hatáskörei. Jura 2015. 1. sz.

Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2016

Harro Plander: Arbeitsrecht: Instrument zur Verwirklichung von Grundrechten der Arbeitnehmer. In: Festschrift für Albert Gnade. Bund Verlag, Köln 1992

Eleni Polymenopoulou: A Thousand Ways to Kiss the Earth: Artistic Freedom, Cultural Heritage and Islamic Extremism. Rutgers Journal of Law and Religion 2015. 17. sz.

Ralf Poscher: Grundrechte als Abwehrrechte. Mohr Siebeck, Tübingen 2003

Heinrich Rickert: A filozófia alapproblémái. Módszertan – ontológia – antropológia (ford.: Simon Ferenc). Európa Könyvkiadó, Budapest 1987

Jennifer E. Rothman: Freedom of Speech and True Threats. Harvard Journal of Law & Public Policy 2001. 25. sz.

Wolfgang Rüdiger: Grundrechtskonflikte. In: Christian Strack (Hrsg.): Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1976

Wolfgang Rüdiger: Grundrechtsträger. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hrsg.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011

Wolfgang Rüdiger: Grundrechtsadressaten. In: Josef Isensee – Paul Kirchhof (Hrsg.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2011

Michael Sachs: Verfassungsrecht II. Grundrechte. Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York 2003

Sajó András: Jogosultságok. Seneca Könyvkiadó, Budapest 1996

Sajó András: Szabadság, emberi jog, alkotmányosság. Magyar Tudomány 1996. 1. sz.

Sári János: Jogképesség. In: Az Alkotmány magyarázata. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 2003

Sári János – Somody Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest 2008

Haimo Schack: Kunst und Recht. Bildende Kunst, Architektur, Design und Fotografie im deutschen und internationalen Recht. Mohr Siebeck, Tübingen 2009

Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – Alapjogok. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest 2013

Marcel Schulze: Verfassungsrechtliche und internationale Grundlagen. In: Klaus Ebling – Marcel Schulze (Hrsg.): Kunstrecht. C. H. Beck Verlag, München 2012

Robert A. Sedler: Freedom of Speech: The United States versus the Rest of the World. Wayne State University Law School Research Paper 2006. 07-21. sz.

Sík Sándor: Esztétika. Szent István-Társulat, Budapest 1942

Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest 2001

Sólyom Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. Iustum Aequum Salutare 2007. 2. sz.

Somló Bódog: Értékfilozófiai írások. Pro Philosophia, Kolozsvár 1999

Sonnevend Pál: A tulajdonhoz való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003

Sonnevend Pál – Salát Orsolya: A tulajdonhoz való jog. Századvég 2007. 4. sz.

Ekkehart Stein – Götze Frank: Staatsrecht. J. C. B. Mohr-Siebeck, Tübingen 1995

Klaus Stern: Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band I. C. H. Beck, München 1984

Szalayné Sándor Erzsébet: Gondolatok az Európai Unió alapjogi rendszerének metamorfózisáról. Európai jog 2003. 2. sz.

Szalayné Sándor Erzsébet: Alapjogok (európai) válaszáton – Lisszabon után. Jogtudományi Közlöny 2013. 1. sz.

Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest 2004

Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014

Szinger András – Tóth Péter Benjamin: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Novissima Kiadó, Budapest 2004

Takács Albert: A szociális jogok. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003

Téglási András: A tulajdon alkotmányos védelme Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépését követően. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. I. kötet. Pázmány Press, Budapest-Pécs 2013

Tercsák Tamás: Az alanyi jog újraélesztése – alanyi jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae XXXVIII-XXXIX., Budapest 2002

Tilk Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben (szerk. Kocsis Miklós – Tilk Péter). Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013

Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003

Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról. Osiris Kiadó, Budapest 2009

Visegrády Antal: Jog- és állambölcselet. Dialóg Camus Kiadó, Budapest-Pécs 2002

Ulrich Vosgerau: Freiheit des Glaubens und Systematik des Grundgesetzes – Zum Gewährleistungsgehalt schrankenvorbehaltloser Grundrechte am Beispiel der Glaubens- und Gewissensfreiheit. Duncker & Humblot, Berlin 2007

Vörös Imre: A tulajdonhoz való jog az alkotmányban. Acta Humana 1995. 18-19. sz.

Jeremy Waldron: Is Dignity the Foundation of Human Rights? New York University School of Law, Public Law Research Paper 2013. 12-73. sz.

Weller Mónika: Az Európai Unió Alapjogi Kartája. Acta Humana 2001. 43. sz.

Bernhard Windscheid: Lehrbuch des Pandektenrechts. I-III. Rütten und Loening, Frankfurt 1906

Joachim Würkner: Das Bundesverfassungsgericht und die Freiheit der Kunst. In: Klaus Stern (Hrsg.): Studien zum öffentlichen Recht und zur Verwaltungslehre. Band 55. Franz Vahlen Verlag, München 1994

Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és emberi méltósághoz való jog. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. III. Századvég Kiadó, Budapest 2009

Zakariás Kinga: Az élethez és emberi méltósághoz való jog az alkotmánykonceptió tükrében. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. I. kötet. Pázmány Press, Budapest-Pécs 2013

Zeller Judit: Az oktatáshoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008

Zeller Judit: A tudomány és a művészet szabadsága. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006

Günter Zöbeley: Zur Garantie der Kunstfreiheit in der gerichtlichen Praxis. Neue Juristische Wochenschrift 1985. 5. sz.

Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest 2016

Magyar Értelmező Kéziszótár (főszerk.: Pusztai Ferenc). Akadémia Kiadó, Budapest 2003